

Başlangıç / Founded 2015

e-ISSN 2458-7672

Uluslararası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi

TARİH VE GELECEK

Cilt 11, Yıl (MART 2025), Sayı 1

International Peer-Reviewed Journal of History

HISTORY & FUTURE

Volume 11, Year (MARCH 2025), Issue 1

Kapak Resmi: Mersin Silifke Uzuncaburç
Diokaesareia Antik Kenti - Sütunlu Cadde
Kaynak: Arkeolojik Haber
<https://www.arkeolojikhaber.com/>

Tarih ve Gelecek
Uluslararası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi

History and Future
International Peer-Reviewed Journal of History Researches

VOLUME 11, ISSUE 1 – MARCH 2025
CİLT 11, SAYI 1 - MART 2025

Sayı Editörü / Issue Editor

Doç. Dr. Celal ÖNEY

Muş Alparslan Üniversitesi / Muş

Yalın Dili / Publication Language

Türkçe / English

Yabancı Dil Editörü (İng)

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut AKAR

+904362491552

Email: tarihgelecek@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf>

Adres: Muş Alparslan Üniveristesi, Fen Edebiyat Fakültesi / Tarih Bölümü
Muş /Merkez

*Uyarı 1. Bu dergide yer alan makalelerdeki görüşler, bu görüşlerden doğabilecek hukuki ve cezai sorumluluklar, varsa yazım eksiklikleri ve hataları makale sahiplerine ait olup **TARİH VE GELECEK** dergisini bağlamaz.*

*Uyarı 2. Dergide yayımlanan eserlerin **te lif hakları** yazarlarına aittir. Bu nedenle **TARİH VE GELECEK DERGİSİ** eserini yayımladığı yazara ücret ödemez. Yazardan izin alınmadan eserin çoğaltılması, basılması veya ticari amaçlar için kullanılması yasaktır. Lütfen yazar ile iletişime geçmek için iletişim bilgilerinin yer aldığı eserin ilk sayfasına bakınız.*

DERGİ HAKKINDA

Tarih ve Gelecek Dergisi (Journal of History and Future), 2015 yılında yayın hayatına başlamış olup geniş ölçekte Tarih dar ölçekte ise Arkeoloji, Sanat Tarihi, Yerel Tarih, Sözlü Tarih, Tarih Metodolojisi ve Dinler Tarihi alanlarında özgün çalışmaların yayınlanmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuş bir dergidir. Tarih ve Gelecek Dergisi, uluslararası hakemli bir dergidir. Açık Erişim Politikası'nı benimseyen dergimiz, gönderilen eserlerin değerlendirmesinde Kör Hakemlik sistemini kullanmaktadır. Dergimiz yayımladığı eserlere doi numarası atama yetkisine sahiptir. 7. yılına giren Tarih ve Gelecek Dergisi her yıl 4 sayı (Aralık, Mart, Haziran ve Eylül) yayınlayarak yayın hayatını sürdürmektedir. Dergimizi tarayan indekslerin sayısı her geçen gün artmakla birlikte dergimiz her sayısında kalitesini bir adım öteye taşımaya çalışarak Impact Factor'ünü artırmayı hedeflemektedir. Dergimize gönderilen eserler Turnitin intihal programından geçirilerek olası intihallerin önüne geçilmesine önem verilmektedir. Alanında uzman hakemlere gönderilen eserlerin en az 2 hakemin "Olur"u ile yayınlayan dergimiz, alanına katkı yapabilecek özgün eserlerin tercih edilmesine özen göstermektedir. Tarih ve Gelecek Dergisi an itibariyle E- DERGİ şeklinde yayımlanmaktadır.

AMAÇ

Tarih ve Gelecek dergisinin amacı Tarih alanında özgün eserlerin akademik bir süzgeçten geçirildikten sonra yayınlanması için çaba sarf etmektir.

KAPSAM

Tarih ve Gelecek dergisi kapsam olarak geniş ölçekte Tarih dar ölçekte ise Arkeoloji, Sanat Tarihi, Yerel Tarih, Sözlü Tarih, Tarih Sosyolojisi, Tarih Felsefesi, Dinler Tarihi, Tarih Metodolojisi, Edebiyat Tarihi, Bilim Tarihi, Felsefe Tarihi, Eğitim Tarihi ve Uluslararası İlişkiler alanlarını kapsamaktadır.

YAYIN İLKELERİ

- Tarih ve Gelecek Dergisi, uluslararası düzeyde bilimsel niteliklere sahip çalışmaları yayımlayarak Tarih alanında bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.
- Dergiye gönderilen çalışma metninin tamamı, büyük bir bölümü daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olmalıdır.
- Derginin yazım kuralları, atıf ve kaynak stiline göre düzenlenmemiş çalışmalar dikkate alınmaz.
- Tarih ve Gelecek Dergisi, yılda dört kez (Aralık, Mart, Haziran ve Eylül) aylarında yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
- Derginin yayın dili Türkçe veya İngilizce'dir.
- Dergide yayımlanacak makaleler, öncelikle kendi alanlarına uygun araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmış özgün ve akademik çalışmalar olmalıdır. Dergiye gönderilen çalışmalar başka bir yerde yayımlanmış ya da yayımlanmak üzere gönderilmiş olmamalıdır. Dergimize yapılan gönderiler Turnitin intihal tespit programı ile taranmaktadır. İntihal tespit edilen yazılar hakem sürecine dâhil edilmeden reddedilir.
- Gönderilen yazılar öncelikle şekil açısından incelenir. Yayın ve yazım ilkelerine uyulmadığı görülen yazılar, içerik incelemesine tabi tutulmadan gerekli düzeltmelerin yapılması için yazara iade edilir.
- Yayımlanmayan yazıların dergi arşivinde saklı tutulur.
- Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, ön incelemesi yapıldıktan sonra yayın kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı hakemlere gönderilir. En az iki olumlu hakem raporu ile yazının yayımlanmasına karar verilir. İki hakemin olumsuz görüş belirtmesi halinde ise yazı yayımlanmaz. Aynı makale için olumlu ve olumsuz hakem raporları mevcut olduğunda yazı ya editör tarafından ret edilir ya da bir hakeme raporuyla daha desteklenerek kabul veya ret kararı verilir.
- Sayı hakemlerinin isimleri derginin ilgili sayısında yer alır.
- Yayımlanan makaleler için yazara telif ücreti ödenmez.

- Burada Belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi, Baş Editörlere aittir

MAKALE YAZIM KURALLARI

MAKALENİN TÜRKÇE VE İNGİLİZCE BAŞLIĞI

- Türkçe ve İngilizce Başlık yer almalı
- Kısa, anlaşılır ve özgün olmalı
- Türkçe ve İngilizce başlık anlamsal olarak birbiri ile uyumlu olmalı
- İngilizce başlıkta özellikle imla kurallarına dikkat edilmeli
- Başlık makalenin konusunu tam olarak yansıtabilmeli
- Başlık hazırlanırken makale çalışmasının sınırlaması başlığa yansıtılmalı, yani çalışmanın hangi dönemi, hangi yıllar arasını kapsadığı kesin bir şekilde belirtilmeli
- Bir inceleme, Bir Analiz, Bir Değerlendirme, Bir Bakış ve Bir Örnek gibi kelimeler ile biten başlıklar olmaz.
- Başlık bir soru kelimesi içermeli, makalenin sorunsalını tam yansıtmalı

MAKALENİN ÖZETİ VE ASTRACT

- Özet ve Abstract makale çalışmasından ayrı ve kendi içinde bir bütünlüğü olarak kaleme alınmalı
- Özet ve Abstract arasında anlamsal bir uyum olmalı
- En az 300 en fazla 400 kelimedenden meydana gelmeli
- Abstract kaleme alınırken mutlaka İngilizce diline hâkim birisinden yardım alınmalı
- Her iki dil için de imla kuralları gözetilerek yazılmalı
- İki paragraftan oluşmalı
- Özet ve Abstract bir bütün olarak kaleme alınarak ilk paragrafta yazarın neyi, neden ve nasıl kaleme aldığı ikinci paragrafta ise yazarın ulaştığı sonuçlardan kapsayıcı bir sonuç cümlesi yazarak okuyucunun bu makaleyi neden okuması gerektiğini belirlenen kelime sınırlaması içinde kalarak tartışmasını yapması beklenir.
- Özet ve Abstract alanında dipnot kullanılmaz
- Özet ve Abstract, her iki dilde de temiz anlaşılır, genellikle tek yargılı cümleler kullanılarak kaleme alınmalı.

ANAHTAR KELİMELEER / KEYWORDS

- Makale çalışmasını vurgulamalı
- Tek kelimeler tercih edilmeli
- İngilizce kelime yazarken kelime anlamları üzerinde durulmalı
- Eşit sayıda olmalı
- En az 3 kelime olmalı
- İngilizce kelimelerin hecelenmesine dikkat edilmeli
- Rakam kullanılmamalı

GİRİŞ

- Makale yazımında en son bölüm olarak kaleme alınmalı
- Giriş bölümü yazarın düşüncelerini içereceğinden bu bölümde dipnot kullanılmaz
- 3 sayfayı geçmemeli
- Numaralandırma burada uygulanmaz
- Giriş bölümünde yazar tartışmaya girmez

• Makalenin okunmasını ve atıf alma potansiyelini artırmak için giriş bölümü makale çalışmasının adeta reklamı içeren bölüm bu nedenle cümleler net ve yargılar tek olmalıdır.

• Yazar bu bölümde çalışmasının problematiğini net bir şekilde açıklamalı, seçtiği bu problemi ne tür varsayımlar kullanarak tutarlı bir problem olduğunu ortaya koymalı, bu problemi çözümlerken seçmiş olduğu araştırma yöntem ve teknikleri hakkında bilgiler vererek problematiğin dâhil olduğu literatürün ne tür kaynaklardan meydana geldiği, hangi kaynaklara ulaşabildiği ve hangi kaynaklara ulaşamadığını, arşiv kaynaklardan nasıl yararlandığı, kaynakları nasıl topladığı, nasıl bir fişleme yöntemi kullandığı ve kaynakları okurken nasıl bir yorumlama içerisinde olduğunu dile getirerek okuyucuya çalışmasının nasıl şekillendiğini açıklamalıdır. Makale konusunun ait olduğu literatüre olan hâkimiyetini okuyucuya göstermek açısından ilgili konunun birincil ve ikincil kaynaklarının neler olduğunu, kendisinin bu kaynakları analiz ederken ortaya konulan varsayımların hangi kaynaklar tarafından cevaplandığını ve hangilerinin cevaplanmadığının bir tartışmasını yaparak kalem aldığı bu çalışmanın, ilgili literatürün hangi eksikliğini doldurduğunu ve nasıl bir farklı bakış açısı kazandırdığını okuyucuya anlaşılır bir şekilde sunmalıdır.

• Tartışma bölümü hakkında fazla bilgi vermeden o bölüm içeriğine değinerek vardığı sonuçlar hakkında belirli ipuçları vererek okuyucuyu meraklandırmalı

• Giriş bölümü de özet bölümü gibi makale çalışmasından bağımsız bir şekilde düşünülerek kaleme alınmalı ve belli bir kurgusunun önceden hazırlanması gerekmektedir.

• Bu bölümde gereksiz tartışmalara girilmemeli okuyucu bu bölümde bilgilendirilerek hemen tartışma bölümüne sevk edilmelidir.

• Okuyucu giriş bölümünü okuduğunda, yazarın tutarlı olduğunu, konunun literatürüne hakim olduğunu, ortaya koyduğu varsayımların peşine düştüğünü, bu varsayımları doğrulamak veya yanlışlamak için birincil ve arşiv kaynaklarına ulaştığını veya ulaşmaya çalıştığının izlenimini edinmeli.

TARTIŞMA BÖLÜMÜ

- Bir makale çalışmasını en önemli bölümü bu bölümdür
- Yazarın iddiaları bu bölümde başladığı için atıf verme bu bölümle başlar ve bu bölümde biter
- Yazar atıf ve kaynakça stil ve kuralları hakkında bilgili olmalı ve çalışmayı göndereceği derginin stil isteklerini göz önünde bulundurmalı
- Yazar bu bölümde problematiğini ispatlamalı
- Gereksiz tartışmalardan uzak durularak okuyucuya bilinen ve kolay bir şekilde erişebileceği bilgi vermekten ve bilgi tekrarlarından uzak durmalı
- Girişte açıklanan sınırlamaya bu bölümde mutlaka uymalı
- Yazar bu bölümde ortaya koyacağı her pozitif ve negatif iddialarını kanıta dayandırmalı
- Bu bölümde bağımsız bir bölüm olduğundan dolayı kurgusu yapılmalı ve belli bir hiyerarşik sıralamaya dayandırılmalı
- Bu bölümde kullanılacak başlıklandırma kısa ve net olmalı ve ayrıca çok fazla alt başlık uygulamasına gidilmemeli
- Her başlık en az iki paragraf ile açıklanmalı
- Her paragraf bir soruya cevap arayacağı için paragraflar kendi içerisinde tutarlı olmalı, her paragrafın giriş gelişme ve sonuç bölümünden oluştuğu akılda tutulmalıdır
- Her başlık altında yer alan paragraflar belli bir kurgusalılığa göre sıralanmalı ve aralarında birbirlerini bağlayan cümleler özenle oluşturulmalıdır.
- Bu bölüm yazarın kalitesini, araştırma üslubunu, edinmiş olduğu yazma alışkanlığını, metodolojiye olan hakimiyetini, yazım ve dil bilgisine olan yetkinliğini, makale konusunu ele alırken yapmış olduğu felsefeyi ve bu felsefe çerçevesinde geliştirmiş olduğu sorular ve bu sorulara cevap ararken kullandığı kaynaklar hakkında okuyucuya izlenim vereceğinden oldukça önemlidir.
- Bu bölümde kullanılacak atıflar, metinde yer alacak tablolar, resimler ve şekiller uygun bir

sıralama içerisinde olmalı ve okuyucunun bilgi edinmesi kolaylaşması gerektiğinden yazarın bilgisayar kullanma beceresi ile doğru orantılı olacağından yazarın önceden antrenmanlı olması gerekmektedir.

• Bu bölümde kullanılacak tablo ve şekiller hem yorumlanmalı hem de okuyucuların bu materyallere kolay bir şekilde ulaşmasını sağlamak açısından künyeleri veya buldukları adresler çok net bir şekilde hem atıfta hem de kaynakçada belirtilmelidir.

• Künyesi olmayan veya oluşturulamayan materyaller bu bölümde yer almamalı

• Yazarın kendisinin üretmiş olduğu resim, şekil veya ses kaydı gibi materyaller kullanılıyorsa yazar bunların künyelerini oluşturmalı ve İnternette okuyucuların erişebileceği sanal arşivlerde barındırarak okuyucuya kanıtlamak için atıf ve kaynakçada tam adreslerinin verilmesine dikkat edilmeli,

• Çok gerekmedikçe direkt atıftan kaçınılmalı ve makale çalışmasının tümü yazarın kendi cümleleriyle oluşturulan anlatım ile sağlanmalıdır.

• Blok ve tıpatıp alıntılama yapılmamalıdır.

• Mümkün olduğu kadar kendine atıftan kaçınılmalıdır.

• Arşiv belgeleri metindeki anlatımda yer alan iddiaları destekleyici veya çürütücü şekilde kullanılmalı belgelerin Latinize edilmiş versiyonunu veya transkripsiyonu metinde kullanılmamalıdır.

• Konu ile ilgili Türkçe kaynaklar araştırılmalı ve mutlaka bu kaynaklardan yararlanılmalıdır.

• Yabancı makalelerin yorumlanarak çevrilmesi ve bu çevirinin yazarın kendi eseriymiş gibi yeni bir makale çalışması olarak yansıtılması hem bir intihal çeşidi olduğu hem de bu tür çalışmaların her ne kadar intihal programlarında benzerlik üretmese de literatürü bilen hakemlerin bu girişimi kolay bir şekilde tespit edip ortaya çıkaracağı unutulmamalıdır.

• Yazar atıf verirken kullanacağı kaynağın yazarının ismiyle başlamalı ve bu yazarın belirttiklerini anlamsal olarak bozmadan kendi kelimeleri ile kurgulayıp öyle vermeli. Aksi taktirde yazarın yorum nerede başlıyor ve nerede bitiyor ve ayrıca atıf verdiği yazarın iddiası nerede başlıyor nerede bitiyor bilinmez. Yani demek istenilen şu ki yazar genel geçer bilgilere atıf vermemeli sadece çalışmasına katkı yapan ve yazara yol gösteren kaynaklara atıf vermeli ve verirken de hemen belirtmeli.

• Bu bölüm yazarın atıf kullandığı bölüm olduğundan dolayı yazarın kaliteli bir literatür taraması yapıp yapmadığı ve fişleme konusundaki tecrübesinin ne derecede olduğu bu bölümde kendisini göstereceğinden yazarın çok dikkat etmesi gerekmektedir.

• Bu bölüm çok fazla uzun olmamalı genel olarak en az 5 en fazla 8 sayfa olmalı ve yine en az 2 ve en çok 3 ana bölümden oluşmalıdır. Bölümlemeyi Tez yazımındaki gibi bölümleme olarak görülmemeli gizli olarak makalede uygulanmalıdır. Aksi taktirde makalenin uzaması gereksiz bölümleme veya yetersiz bölümleme olması durumunda okuyucunun yaklaşımı negatif yönde olacaktır.

• Bu bölüm yazarın paragrafa ve kurguya olan yetkinliğinin etkisi altında olacağından antrenmanlar yapılmamdan kaleme alınmamalıdır.

• Gereksiz dipnot kalabalığından kaçınılmalı

• Bu bölümde çoklu atıflar verilirken kaynakçaya da yansımaları unutulmamalı ayrıca tekrar eden atıfların numaralandırılması iyi takip edilmeli

• Bir kaynağa bir den fazla atıf yapılırken verile sayfa numaraları tutarlı olmalı

SONUÇ

• Sadece yazarın analizinden meydana gelir

• Yazar kendi çıkarımlarını belirteceği için kimseye atıf vermez ve dolayısıyla bu bölümde atıf kullanılmaz

• En az iki paragraftan oluşmalı ve tutarlılık ön planda olmalıdır.

• Yazar öneri ve tavsiyelerde bulunacağı gibi yaptığı makale çalışmasının hangi alanlarda eksik kaldığını belirtebilir

• Gereksiz yerme ve tavsiye durumundan kaçınılmalı, makalenin çalışma konusunun dışına çıkılmamalıdır

- Bilimsellik ön planda olmalıdır
- Yazar isterse çıkarımlarını numaralandırarak da verebilir
- Bu bölüm, çalışmanın konusunu çalışmak isteyen araştırmacılara da bir yol gösterici özelliğe sahip olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Manuel olarak yazılacaksa çok dikkat edilmeli
- Tartışma bölümünde kullanılan dipnotların tümü kaynakçada gösterilmeli
- Zotero gibi kaynakça oluşturma programı kullanılması yazarın daha disipline olmasını sağlayıp konu ile ilgili bulunan literatürün düzgün bir şekilde fişlendiği taktirde atıf ve kaynakçada problem yaşanmasının önüne geçilecektir.
- Alfabetik sıralamaya dikkat edilmeli ve özellikle makale gibi süreli kaynakların yayınlandığı sayfa aralıkları dikkatli bir şekilde girilmeli
- Makale çalışmasında kullanılan resim, şekil ve grafiklerin künyeleri kaynakçada verilmeli
- Kullanılan gazetelerin de künyeleri oluşturulmalı ve kaynakçaya eklenmelidir.
- Makale çalışmasının verileceği dergi atıf stili mutlaka iyi incelenmeli makale yazımına bu inceleme yapıldıktan sonra başlanmalıdır.

EKLER

- Bu bölüm kaynakçadan sonra olmalı
- Makale metni içerisine yerleştirilmeyen resim, grafik, şekil ve haritalar bu bölümde belli bir sırtlandırma dâhilinde hazırlanır
- Her materyale künye oluşturulur ve bu künyeler derginin belirttiği kurallar çerçevesinde kaynakçaya eklenir,
- Genel bir başlıklandırılmadan kaçınılmalı
- Telif olan materyallere dikkat edilmeli kaynağı net olarak yazılmalıdır.
- Bu bölüme tablo eklenmemeli, tablolar metin içerisinde kullanılmalı ve yorumlanmalıdır.

Bu yazının her hakkı Tarih ve Gelecek Dergisi'ne aittir. Kopyalanamaz ve Çağaltılamaz.

MAKALELERİN YAYIMLANMASINI ENGELLEYEN ÖNEMLİ HUSUSLAR

- Editör Kurulunun uygun görmediği,
Yazar ORCID tahsis numarası olmayan,
Yazar üye ve künye bilgileri yeterli olmayan,
Dergi yazım kurallarına göre hazırlanmamış,
İki yazardan fazla yazarı olan,
Türkçe, İngilizce özeti olmayan veya düzgün hazırlanmayan,
Klasik sayfa altı dipnot sistemi kullanılmayan,
Editörler Kurulu'nun özel kararı dışında, yazarın yılda bir makale sayısını aşan,
Editör ön incelemesinde içerik, düzen, kaynak, değerlendirme, yöntem, dil vs. bakımından yetersiz görülen,
Editörler Kurulu'nun özel kararı dışında, 8 sayfadan az, 30 sayfadan fazla olan,
Derginin basım ve yayım sürecine girmesine kadar değerlendirme süreci tamamlanamayan,
Hakemlerin düzeltme isteklerini itinalı bir şekilde yerine getirmeyen
Editörün iletişim girişimlerini cevapsız bırakma veya zamanında geri bildirim yapmama
Derginin ilgili sayı kapasitesini aşan makaleler değerlendirmeye alınmaz/yayımlanmaz.
Yabancı makalelerin yorumlanarak çevrilmesi ve bu çevirinin yazarın kendi eseriymiş gibi yeni bir

makale çalışması olarak yansıtılması

- Dergimize gönderilen yazılar, geniş ölçekte Tarih dar ölçekte ise Arkeoloji, Sanat Tarihi, Dinler Tarihi, Yerel Tarih, Sözlü Tarih, Tarih Sosyolojisi, Tarih Felsefesi, Dinler Tarihi ve Tarih Metodolojisi alanlarını kapsamaktadır. Başvuruda bulunan eserler bilime katkısı olan özgün çalışmalar olmalı ve aşağıda belirtilen nitelikleri taşımalıdır
- Türkçe ve yabancı dildeki başlıklar; yazının kapsamıyla uyumlu; yazının konusunu kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmalıdır
- Türkçe ve yabancı dildeki en az 150-200 kelimelik özetler; yazının amacını, kapsamını, ara başlıklarını ve sonuçlarını yansıtmalıdır.
- Türkçe makalelerin başına Türkçe ve İngilizce; İngilizce makalelerin başına Türkçe ve İngilizce; özet eklenmelidir. Türkçe ve yabancı dildeki özetlere beş kelimelik anahtar kelime eklenmelidir.
- Makaleler, dil ve ifade bakımından dilbilgisi kurallarına uygun olmalı, makalede açık ve yalın bir anlatım yolu izlemeli, ayrıca amaç ve kapsam dışına çıkan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir.
- Makalenin hazırlanmasında bilinen bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgeler, bilimsel kurallara uygun olarak hazırlanmalı, yazının amacına ve kapsamına uygun olarak seçilmeli, makalede değinilmemiş gereksiz belgelere ve kaynaklara yer verilmemelidir.
- Makalede kullanılan tabloların üstünde; şekil, figür, resim, harita ve belgelerin altında kolayca anlaşılır biçimde yalın ve yeterli bir açıklama bulunmalıdır.
- Makalede kullanılan kaynaklar yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmeli, kullanılan her belge kaynaklar kısmında yer almalı, ancak yazıda değinilmeyen belgelere kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.
- Sonuçlar, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmeli, metinde sözü edilmeyen veri ya da bulgulara sonuçta yer verilmemelidir.
- Yazarın adı hemen başlığın altında bulunmalı, “*” dipnotuyla unvanı ve çalıştığı kurum yazılmalıdır. Makaleyi gönderen kişi ayrıca iletişim için adresini, telefon numaralarını ve e-postasını açık olarak yazmalıdır.
- Yazılarda ve kısaltmalarda Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu’na uyulmalıdır.
- Çeviri (tercüme) gönderenler, orijinal metnin bir örneğini ve bibliyografik künyesini de dergiye iletmelidir.
- Gönderilen makaleler 35 sayfayı geçmemelidir (Önemine binaen daha uzun makaleler Yayın Kurulu kararı ile yayımlanır.).
- Kurallar dâhilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü hukuki, cezai ve bilimsel sorumluluğu yazar/yazarlarına aittir. Dergi ile hiçbir şekilde bağlayıcılığı yoktur. Yazar, burada bulunan tüm ilkeleri peşinen kabul etmiş sayılır.
- **MAKALENİN SAYFA YAPISI**
- Makaleler sayfa yapısı, yazım ve kaynakça bakımından aşağıdaki biçimde düzenlenmiş olmalıdır:
- Türkçe Başlık
- Türkçe Öz (160 Sözcük)
- Türkçe anahtar kelimeler (5 adet)
- İngilizce başlık
- İngilizce ABSTRACT çok önemlidir, eserin Türkiye dışında taranması ve doğru bir şekilde bulunması için özetin Türkçe özetle tutarlık göstermesi ve anlaşılır olması gerekmektedir. (160 Sözcük)
- İngilizce anahtar kelimeler (5 adet)
- Yazar hakkında bilgi dipnotu (Ünvan, Çalıştığı Kurum, Email ve Orcid Numarası) mutlaka olmalı
- Giriş : Yazar giriş bölümünde eserin problemi, hedefleri, temel amacı, yöntemi ve ilgili alan yazın tartışmasını mutlaka yapmalıdır.
- Tartışma Bölümü

- En az iki başlık içermelidir
- Sonuç
- Ekler
- Çalışmada başlıklar;
- 1. -----
- 1.1. -----
- 1.1.1.----- biçiminde olmalıdır.
- Kısa alıntılar, tırnak (“) arasında, metin içinde ve istenirse italik olarak yazılır. Beş satırı aşan alıntı yazılar yine tırnak (“) içinde, italik, 9 punto, sağdan ve soldan 1 cm. içeride ayarlanarak yazılır.
- Dipnot sistemimiz klasik (Sayfa altı) dipnot sistemi CMS’dir (Chicago Manuel of Style 17. Edition Full Note) Dipnot verirken ve kaynakça oluştururken Zotero Programını kullanmanızı tavsiye ediyoruz. Program ili ilgili eğitici videolar https://www.youtube.com/playlist?list=PLty-xcfaLVH5UQGSDyW_TaeEKfViNvVS7
- Dipnotların ve kaynakçanın hiçbir alanında bold özellik kullanılmaz.
- Tablo başlık noları, şekilde görüldüğü (Tablo 1.) gibi numaralanır, hepsi aynı puntoda olmak şartıyla 8 veya 9 punto, bold, öncesi ve sonrası 6 nk, satır aralığı En az 13 nk. ve 1 cm. içeriden Times New Roman karakteri ile yazılır. Tablo başlıkları, aynı puntoda, kelimelerin ilk harfleri büyük ve sağa yaslı olarak yazılır. Tablo içi yazılar başlıkla aynı punto ve öncesi ve sonrası sıfır (0) aralıklı olmalıdır. Bununla birlikte, metin içinde uygun düşmesi halinde, başlıkları ve iç yazıları, normal metin ile aynı puntoda olabilir.
- Şekil, figür, grafik, resim, harita vb.’de başlıklar altta, öncesi 6 nk, ve sonrası sıfır (0) nk., başlık noları 1 cm. içeride, bold, sıralı, hepsi aynı puntoda olmak şartıyla Times New Roman 8 veya 9 punto, “Şekil 1., Resim 1.” şeklinde, başlıkları ise aynı puntoda, normal ve kelimelerin ilk harfleri büyük olarak yazılır. Bunlar için kaynak gösterimi CMS’dir (Chicago Manuel of Style 17. Edition Full Note)
- Kaynakça (Chicago Manuel of Style 17. Edition Full Note) stiline göre hazırlanır.
- Kaynakçada sıra numarası verilmez
- Makale teslim edilirken;
- Yayınlanması istenen makaleler, yayın ve yazım ilkelerine göre hazırlanıp dergipark.gov.tr/jhf adresinden dergi sistemine yüklenerek gönderilecektir.
- Hakemlerden olumlu rapor alamayan ve dergimiz yazım kurallarına göre hazırlanmayan makaleler yayınlanmaz, yazarına iade edilmez; bu konuda idari ve adli bir sorumluluk kabul edilmez.

ETİK KURALLARI

TR Dizin Etik kurallar başlığı altında aşağıdaki hususlara uyulmalıdır.

Sosyal bilimler dahil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.

Bu başlık altında, hakem, yazar ve editör için ayrı başlıklar altında etik kurallarla ilgili bilgi verilmelidir.

Makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.

Ulusal ve uluslararası standartlara atıf yaparak, dergide ve/veya web sayfasında etik ilkeler ayrı başlık altında belirtilmelidir. Örneğin; dergilere gönderilen bilimsel yazılarda, ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tavsiyeleri ile COPE (Committee on Publication Ethics)’un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır.

Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir.

YAZARLAR

Gönderilen makalenin akademik alanlara katkı sunacak nitelikte olması yazarın sorumluluğundadır.

Çalışmaların özgün olması ve araştırmaya dayalı olması gerekmektedir. Makalede ismi yazılacak olan diğer yazarların araştırmaya katkı sağladığından emin olunmalıdır. Akademik katkısı olmayan kişilerin ilave yazar olarak gösterilmesi veya katkı sırası gözetilmeksizin, unvan, yaş ve cinsiyet gibi bilim dışı ölçütlerle yazar sıralaması yapılması bilim

etiğine aykırıdır.

Her ne kadar intihal taraması dergi tarafından yapılacaktır da akademik onursuzluk olan intihalin sonuçları tamamen yazara yönelecektir.

Makale aynı anda farklı dergilere gönderilmemelidir ve daha önce başka bir dergiye gönderilmiş olmamalıdır.

Dergiye makale gönderen yazarların derginin yayım ve yazım ilkelerini okuduğu ve kabul ettiği varsayılır ve yazarlar bu ilkelerde kendinden beklenenleri taahhüt etmiş sayılmaktadır.

Atıflar ve kaynakça gösterimi eksiksiz olmalıdır.

HAKEMLER

Hakemler dergide yayımlanacak makalenin akademik kalitesinin en temel tespit edicisi olduklarının bilinciyle davranmalı ve akademik kaliteyi artırma sorumluluğuyla değerlendirme yapmalıdır.

Hakemler, yalnızca uygun bir değerlendirmeyi yapmak için gereken uzmanlığa sahip oldukları, kör hakemlik gizliliğine riayet edebilecekleri ve makaleye dair detayları her şekilde gizli tutabilecekleri makalelerin hakemliğini kabul etmelidirler.

Makale inceleme süreci sonrasında da incelenen makaleye dair herhangi bir bilgi hiçbir şekilde başkalarıyla paylaşılmamalıdır.

Hakemler, yalnızca makalelerin içeriğinin doğruluğunu ve akademik ölçütlere uygunluğunu değerlendirmelidir. Makalede ortaya konan düşüncelerin hakemin düşüncelerinden farklı olması değerlendirmeyi etkilememelidir.

Hakem raporları objektif ve ölçülü olmalıdır. Hakaret içeren, küçümseyici ve itham edici ifadelerden kesinlikle kaçınılmalıdır.

Hakemler, değerlendirme raporlarında yüzeysel ve muğlak ifadelerden kaçınılmalıdır. Sonucu olumsuz olan değerlendirmelerde sonucun dayandığı eksik ve kusurlu hususlar somut bir şekilde gösterilmelidir.

Hakemler, kendilerine tanınan süre içerisinde makaleleri değerlendirmelidir. Şayet değerlendirme yapmayacaklarsa, makul bir süre içerisinde dergiye bildirmelidirler.

EDİTÖRLER

Editörler, dergi politikasında belirtilen ilgili alanlara katkı sağlayacak makaleleri değerlendirme sürecine kabul etmelidir.

Editörler, kabul veya ret edilen makaleler ile herhangi bir çıkar çatışması/ilişkisi içinde olmamalıdır.

Editörler bir makaleyi kabul etmek ya da reddetmek için tüm sorumluluğa ve yetkiye sahiptir.

Hakemlerin ve yazarların isimlerinin karşılıklı olarak gizli tutulması editörlerin sorumluluğudur.

Yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin intihal taraması ve böylece akademik onursuzluğun önüne geçilmesi için editörler gerekli çabayı göstermelidir.

Dergiye gönderilen makalelerin ön inceleme, hakemlik, düzenleme ve yayımlama süreçlerinin vaktinde ve sağlıklı bir şekilde tamamlanması editörlerin görevidir.

Editörler dergiye katkısı olmayan kişileri yayın kurulu üyesi veya yardımcı editör olarak göstermemelidir.

MAKALELERİN YAYIMLANMASINI ENGELLEYEN ÖNEMLİ HUSUSLAR

- Editör Kurulunun uygun görmediği,
- Yazar ORCID tahsis numarası olmayan,
- Yazar üye ve künye bilgileri yeterli olmayan,
- Dergi yazım kurallarına göre hazırlanmamış,
- İki yazardan fazla yazarı olan,
- Türkçe, İngilizce özeti olmayan veya düzgün hazırlanmayan,
- Klasik sayfa altı dipnot sistemi kullanılmayan,
- Editörler Kurulu'nun özel kararı dışında, yazarın yılda bir makale sayısını aşan,
- Editör ön incelemesinde içerik, düzen, kaynak, değerlendirme, yöntem, dil vs. bakımından yetersiz görülen,
- Editörler Kurulu'nun özel kararı dışında, 8 sayfadan az, 30 sayfadan fazla olan,
- Derginin basım ve yayım sürecine girmesine kadar değerlendirme süreci tamamlanamayan,
- Hakemlerin düzeltme isteklerini itinalı bir şekilde yerine getirmeyen
- Editörün iletişim girişimlerini cevapsız bırakma veya zamanında geri bildirim yapmama
- Derginin ilgili sayı kapasitesini aşan makaleler değerlendirmeye alınmaz/yayımlanmaz.

YAYIN SIKLIĞI

Tarih ve Gelecek Dergisi her yıl 4 sayı (Aralık, Mart, Haziran ve Eylül) yayımlayarak yayın hayatını sürdürmektedir.

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Hakem Değerlendirme Süreci

Hakem değerlendirme sürecinin amacı, nitelikli ve özgün bilimsel çalışmaların yayınlanmasını sağlamaktır. Tarih ve Gelecek Dergisi'nde yayımlanan bütün makaleler hakemli olup, yayımlanması amacıyla gönderilen her makale aşağıda ifade edilen hakem değerlendirme sürecinden geçmektedir.

Ön Değerlendirme

Dergiye gönderilen tüm yazılar önce Editör ve Yayın Komisyonu tarafından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Bu aşamada, hiçbir makale, olumlu hakem raporu olmadan editör tarafından yayına kabul edilemez.

Hakem Değerlendirmesi

Tarih ve Gelecek Dergisi, sürecin her aşamasında, hakemlerin ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift kör hakemlik sistemini kullanmaktadır.

Ön değerlendirme aşamasını geçen yazılar, editör ve/veya yazı kurulu tarafından belirlenen üç hakeme gönderilir. Hakemler, uzmanlık alanları göz önünde bulundurularak hakem havuzundan seçilmektedir.

Hakemler kendilerine gönderilen yazıları; orjinallik, metodoloji, literatüre katkı, bulguların sunumu ve sonuçların desteklenmesi ve daha önce yapılan çalışmalardan yararlanma açısından değerlendirirler. Hakemler makaleyi kabul edebilir, reddedebilir veya yazarlardan biçime ve/veya öze yönelik düzeltme yapmalarını isteyebilirler. Bir makalenin yayına kabul edilebilmesi için, en az iki hakemin olumlu görüş bildirmesi gerekmektedir.

Hakem veya hakemlerin düzeltme istemeleri durumunda, yazar(lar), hakemler tarafından yapılan eleştiri ve önerileri göz önünde bulundurarak istenen düzeltmeleri en geç 30 gün içerisinde tamamlayarak Yayın Komisyonu'na tekrar gönderirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.

Son Değerlendirme

Hakemler tarafından olumlu görüş bildirilerek yayımlanma aşamasına gelen tüm makaleler için son değerlendirme, Yayın Komisyonu tarafından yapılır. Yayın Komisyonu tarafından "yayıma uygundur" kararı verilen makaleler yayım sırasına alınır.

Hakem Değerlendirme Süresi

Tarih ve Gelecek Dergisi; ön değerlendirme aşaması 1 hafta, hakem değerlendirme aşaması 5 hafta ve son değerlendirme aşaması 1 hafta olmak üzere bir makalenin toplam hakem sürecini 6 hafta (40 gün) içerisinde tamamlamayı hedeflemektedir. Tarih ve Gelecek Dergisi'ne makale gönderen yazar(lar), Dergi'nin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.

- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. Tarih ve Gelecek Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporlar beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'nin hakem değerlendirme süreci, istenilmeyen nedenlerden dolayı bazen uzun sürebilmektedir. Normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 4 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.

- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'nde yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, yazara aittir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, tarih alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak tarih alanındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve tarih alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'nde, geniş ölçekte Tarih dar ölçekte ise Arkeoloji, Sanat Tarihi, Yerel Tarih, Sözlü Tarih, Tarih Metodolojisi ve Dinler Tarihi alanlarında özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'nin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir;
- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve hâlihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi, Aralık, Mart, Haziran ve Eylül, sayısı olmak üzere yılda dört defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'nde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'nde yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir

ABOUT THE JOURNAL

Journal of History and Future (JHF) is an internationally refereed academic journal, published quarterly (December, March, June, September). The journal aims to provide a national and international academic platform to meet the professional interests of researchers in different disciplines in the field of History. The target audience of the journal consists of academicians, researchers, and related professional and academic institutions and organizations. Journal of History and Future (JHF) is a peer-reviewed journal that publishes essays, reviews and translations covering original research in the History field. Journal of History and Future's scope on a large scale is History and on a narrow scale Archaeology, History of art, Local History, Oral History, History of Sociology, History of Religions, History Methodology, History of Literature, History of Science, History of Philosophy, History of Education, International relations areas.

AIMS

Journal of History and Future (JHF) is an internationally refereed academic journal, published quarterly (December, March, June, September). The journal aims to provide a national and international academic platform to meet the professional interests of researchers in different disciplines in the field of History. The target audience of the journal consists of academicians, researchers, and related professional and academic institutions and organizations.

SCOPE

Journal of History and Future (JHF) is a peer-reviewed journal that publishes essays, reviews and translations covering original research in the History field. Journal of History and Future's scope on a large scale is History and on a narrow scale Archaeology, History of art, Local History, Oral History, History of Sociology, History of Religions, History Methodology, History of Literature, History of Science, History of Philosophy, History of Education, International relations areas.

A. FOCUS AND SCOPE

HISTORY AND FUTURE is a peer-reviewed international journal that publish original and qualified works with a scientific approach in the field of History.

B. CITATION STYLE

The Chicago Manual of Style 17 Edition

C. AUTHOR GUIDELINES

1. Articles must be original (not plagiarism) and has never been published in another journal. If ever presented in the form of seminars, workshops, etc., say the name of the activity.
2. Articles are written by a program Microsoft Word to the top, A4 size paper, page margins: top 4 cm, left 3 cm, bottom 3 cm, and right 3 cm, typed with 1,5 density spacing, font Times New Roman 11 (Title 12, footnote 9).
3. Please submit your manuscript file as a Microsoft Word extension Document (DOC) only.
4. Title and Abstract write in Turkish and English, content manuscript can be written in Turkish or English.
5. The article goes into the desk editors selected by the editor. Articles can be accepted without repair, refurbishment accepted, or rejected, and the article is rejected is not returned unless requested by the author.

Structure of Paper

- Title (in Turkish or English): written in a concise and informative, maximum 15 words (single-spaced, Bold, Center, Times News Roman14, UPPERCASE) should reflect the substance of the variables described in the article body.
- Author: Without titles, the author can be an individual or a team (Times News Roman12).
- Affiliation and E-mail :Name of the institution (Times News Roman12).E-mail Address, which is

located under the author's name (Times News Roman12),, italic).

- Abstract: (in Turkish and English): the length of 150-200 words, abstracts written in one paragraph includes: scientific review article consists of a discussion of the core issues and substantially while the results of the research article consist of goals, methods, and results. The abstract is single-spaced and Italic for English.

- Keyword: terms that reflect the essence of the concept within the scope of the problem may consist of several pieces of terms

The Body of Manuscript

1. Research Article consist of an A.INTRODUCTION, B.METHODS, C.RESULTS AND DISCUSSION and D.CONCLUSIONS.

2. Review Article consist of an A. INTRODUCTION (preliminary scientific study) that shows the problems and framework of analysis, sub-subtitle that contains the B.DISCUSSION and C. CONCLUSIONS.

3. Reference / Bibliography: use CMS Citation rules, cultivated from a primary source, and if it comes from the most current cultivated journals (3-5 years) and just acknowledgment of the source designated in the article body. Instead, the name that is referenced in the body must exist in the bibliography. Second row to the right of the entrance 7 letter. Here are some examples of writing a bibliography of several types of sources. Recommended to use Citation Software Ex. Mandeley, Zoterotc.

D. PEER REVIEW PROCESS

The papers that are sent to HISTORY AND FUTURE are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.

The articles that comply with the publication principles of HISTORY AND FUTURE are sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. HISTORY AND FUTURE Journal employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is either sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.

The authors submitting papers to HISTORY AND FUTURE take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.

Assessment process of HISTORY AND FUTURE may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.

The author/authors submitting papers to HISTORY AND FUTURE is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.

E. PUBLICATION FREQUENCY

HISTORY AND FUTURE is published quarterly. Regular issues come out in December, March, June, September . Additionally, a special issue is published annually, announcement for which shall be made on this website and relevant mailing groups.

F. PRIVACY STATEMENT

The names and e-mail addresses entered in this journal site will be used exclusively for this journal and will not be made available for any other purpose or any other party.

G. OPEN ACCESS POLICY

HISTORY AND FUTURE provides instant access to its content to promote scientific research and favors the growth of scientific knowledge.

PUBLICATION PRINCIPLES

- The Journal of History and Future aims to contribute to the accumulation of knowledge in the social sciences by publishing internationally recognized scientific studies.

- The Journal of History and Future is an international refereed journal published quarterly (December, March, June and September).

- The publication language of the journal is Turkish or English.

- The articles to be published in the journal should be original and academic studies prepared primarily by using appropriate research methods in their field. The works submitted to the journal should not be published or sent for publication elsewhere. Shipments to our journal are screened by Turnitin plagiarism detection program. Articles which was determined by plagiarism will be rejected without being included in the referee process.

- Manuscripts are first examined in terms of shape. The manuscripts which are not observed in the publication and writing principles shall be returned to the author in order to make necessary corrections without being subject to content review.

- Unpublished manuscripts are stored in the journal archive.

- The manuscripts sent to be published to the journal will be sent to the referees who are experts in the subject determined by the editorial board after the preliminary examination. It is decided to publish the manuscript with at least two positive reports. In case two referees give negative opinions, the manuscript will not be published. When positive and negative referee reports are available for the same article, the manuscript will be rejected by the editor or a decision of acceptance or rejection will be given through one more referee's supporting report.

- The names of the number referees are included in the relevant issue of the journal.

- No copyright fee is paid to the author for the published articles.

- The Journal of History and Future (JHF) is an internationally refereed academic journal, published three times a year in December, April and August. The journal aims to provide a national and international academic platform to meet the professional interests of researchers in different disciplines in the field of History. The target audience of the journal consists of academicians, researchers, and related professional and academic institutions and organizations.

- The Journal of History and Future (JHF) is a peer-reviewed journal that publishes essays, reviews and translations covering original research in the social sciences. At the same time, various articles such as history, literature, sociology, ethnicity, book, criticism and evaluation are also included. JHF applies at least two peer-review processes. The referees and editors in the submitted articles should have the corrections made within 20 days and the final version of the manuscript should be uploaded to the journal system. The content and format of the manuscripts submitted to the journal may be rejected by the editorial board unless deemed appropriate.

- The scientific and legal responsibility of the published work belongs to the author(s).

- All publication rights of articles accepted for publication belong to Journal of History and Future.

- The decision of the Chief Editor will not be taken into consideration for the matters not mentioned here.

ETHICAL PRINCIPLES

AUTHORS

- It is authors' responsibility to ensure that the submitted article is of a quality that contributes to the academic field.

- The works must be original and based on research. It should be made sure that other individuals shown as co-authors, have contributed to the research. It is contrary to the scientific ethics to add some, who are not academic contributors to the article, as co-authors or to put in order co-authors with non-academic criteria such as title, age, and gender regardless of the order of contribution

- Although the plagiarism scan will be carried out by AID, authors are responsible for academic consequences of plagiarism.

- The articles should not be sent to different journals at the same time. Also, the articles must be unsent to the other journals before.

- It is assumed that authors who submit articles to the journal read and accept the publishing and writing principles of the journal and the writers are deemed to have committed themselves to these principles.

- Citations and bibliography should be complete and realistic.

REFEREES

- Referees should act with the awareness that they are the most basic determinant of the academic quality of the article to be published in the journal and should evaluate it with a view increasing the academic quality.

- Referees should only accept the articles that they have the expertise necessary to make an appropriate appraisal. Also, they should only accept the articles that they can adhere to the double-blind peer-review secrecy and they should keep the details of the article in every way confidential.

- Any information about the article examined in the review process should not be shared with anyone in any way.

- Referees should only evaluate the correctness of the content of the articles and the appropriateness of the academic criteria. The opinions put forth in the article by authors may differ from those of the referees. The differences should not affect the evaluation.

- Referee reports should be objective and moderate. Defamatory, derogatory and accusatory statements must be avoided.

- Referees should avoid superficial and ambiguous expressions in evaluation reports. For the evaluations that resulted negative, the missing points and imperfections of the article must be shown clearly and concretely.

- Referees must evaluate the articles within the time-frame granted to them. If they will not evaluate the article, they must notify the journal within a reasonable time.

EDITORIAL BOARD

- Editors should accept the articles that may contribute to the relevant areas expressed in the scope of the Journal to the evaluation process.

- Editors should not be in any conflict of interest with the accepted or rejected articles nor take advantage from them.

- Editors have all the responsibility and authority to accept or reject a submission.

- It is the responsibility of editors to keep the names of referees and authors confidential.
- Editors should take the necessary effort to ensure that the articles submitted for publication will be scanned to prevent plagiarism that is an academic dishonesty.
- It is the responsibility of editors to complete the review, refereeing, editing and publishing processes of the submitted articles in a timely and healthy manner.
- Editors should give priority to academic concerns and criteria when accepting the articles to the journal.
- Editors should not list the names of those who do not contribute the journal, as a member of editorial board or assistant editor.

Kurullar / Boards

Editör

Doç. Dr. Celal ÖNEY

Yayın Kurulu Başkanı / Head of Publication Board

Prof. Dr. Sabit DUMAN

Muş Alparslan Üniversitesi

Yayın Kurulu / Publication Board

Prof. Dr. Hüseyin Üreten

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Nuri TÜRKMEN

Batman Üniversitesi / İslami İlimler

Doç. Dr. Danko LEOVAC

Sırbistan Belgrad Üniversitesi / Tarih Bölümü

Doç. Dr. Orlin SABEV

Bulgaristan Bilimler Akademisi

Prof. Dr. İbrahim GASHİ

University of Prishtina

Prof. Dr. Gazmend RİZAJ

University of Prishtina

Prof. Dr. Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Prof. Dr. Halim BAJRAKTARİ

University of Prizren

Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Gazmend RİZAJ

University of Prishtina

Doç. Dr. Hatip YILDIZ

Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Metin AKSOY

Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin ŞEYHANLIOĞLU

Gaziantep Üniversitesi

Doç. Dr. Saman HASHEMPOUR

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Danyal TEKDAL

İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Efe DURMUŞ

Harran Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Faruk TAŞKIN

Artvin Çoruh Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hasan TAŞKIRAN

Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Üftade MUŞKARA

Kocaeli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fitim RİFATİ

Institute of History – Pristina

Dr. Öğr. Üyesi Tekin İDEM

Batman Üniversitesi / Tarih Bölümü

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK

Fırat Üniversitesi / Tarih Bölümü

Prof. Dr. Tamella ALİYEVA

Muş Alparslan Üniversitesi / Edebiyat Bölümü

Doç. Dr. Fahri YETİM

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / Tarih Bölümü

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

Gaziantep Üniversitesi / Tarih Bölümü

Doç. Dr. Canser KARDAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi / Edebiyat Bölümü

Doç. Dr. Şarika GEDİKLİ BERBER

Gazi Üniversitesi / Tarih Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Gülbin FIRAT ONAT

Muş Alparslan Üniversitesi / Edebiyat Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Selim ADALI

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Tarih Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya TÜRKMEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi / Tarih Bölümü

Bilim Kurulu / Science Board

Prof. Dr. Ömer Soner HUNKAN

Trakya Üniversitesi / EDİRNE

Prof. Dr. Özer KÜPELİ

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi / İZMİR

Prof. Dr. Mustafa GÜLER

Afyon Kocatepe Üniversitesi / AFYON

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN

Ahi Evran Üniversitesi / KIRŞEHİR

Prof. Dr. Haşim Şahin

Sakarya Üniversitesi / SAKARYA

Prof. Dr. Numan ELİBOL

Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi / ESKİŞEHİR

Prof. Dr. İbrahim SEZGİN

Trakya Üniversitesi / EDİRNE

Prof. Dr. Abdullah KIRAN

Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ

Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN

Ege Üniversitesi / İZMİR

Doç. Dr. Güven DİNÇ
Akdeniz Üniversitesi /ANTALYA
Doç. Dr. Yasin COŞKUN
Siirt Üniversitesi /SİİRT
Doç. Dr. Oktay BOZAN
Dicle Üniversitesi / DİYARBAKIR
Doç. Dr. Cafer ACAR
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi /ANKARA
Doç. Dr. Emine GÜMÜŞSOY
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / ESKİŞEHİR
Doç. Dr. Fahri YETİM
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / ESKİŞEHİR
Doç. Dr. Abdullah KAYA
Cumhuriyet Üniversitesi /SİVAS
Doç. Dr. Serkan YAZICI
Sakarya Üniversitesi /SAKARYA
Doç. Dr. Tufan TURAN
Sakarya Üniversitesi /SAKARYA
Doç. Dr. Vedat TURĞUT
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi / BİLECİK
Doç. Dr. Başak ERGÜDER
İstanbul Üniversitesi / İSTANBUL
Doç. Dr. Ercan ÇAĞLAYAN
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Doç. Dr. İrşad Sami YUCA
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Doç. Dr. Ferhat BERBER
Manisa Celal Bayar Üniversitesi / MANİSA
Doç. Dr. ALİ GÜVELOĞLU
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi / RİZE
Doç. Dr. Aziz TEKDEMİR
Trakya Üniversitesi / EDİRNE
Doç. Dr. Cavid Qasimov
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / VAN
Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL
Cumhuriyet Üniversitesi / SİVAS
Doç. Dr. Erol AKCAN
Trakya Üniversitesi / EDİRNE
Dr. Öğr. Üyesi Zülfiye KOÇAK
Bitlis Eren Üniversitesi / BİTLİS
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZALPER
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Musa GÜMÜŞ
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Şükran YAŞAR
Manisa Celal Bayar Üniversitesi / MANİSA
Dr. Fatma Çalik ORHUN
Trakya Üniversitesi / EDİRNE

Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin İHSAN ERKOÇ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi /
ÇANAKKALE
Dr. Öğr. Üyesi Bülent ÇELİK
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi. Erol KARCI
Çankırı Karatekin Üniversitesi / ÇANKIRI
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali KARAMAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / BURDUR
Dr. Öğr. Üyesi Hatice DURGUN
Akdeniz Üniversitesi /ANTALYA
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ŞEHİTOĞLU
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Tekin İDEM
Batman Üniversitesi /BATMAN
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TUNÇ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi /
KAHRAMANMARAŞ
Dr. Yusuf YILDIZ
Abant İzzett Baysal Üniversitesi / BOLU
Dr. Öğr. Üyesi Esra ÇIPLAK
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Dr. Öğr. Üyesi İskender DÖLEK
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Murat ALANOĞLU
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Kamil DOĞANCI
Uludağ Üniversitesi / BURSA
Dr. Öğr. Üyesi Fatih DEMİREL
Uludağ Üniversitesi / BURSA
Dr. Ahmet TUNÇ
İnönü Üniversitesi / Malatya
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNERİGÖK
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Hasan TAŞKIRAN
Bitlis Eren Üniversitesi / BİTLİS
Dr. Öğr. Üyesi A.Vahap ULUÇ
Hacı Bayram Veli Üniversitesi / ANKARA

Tarih ve Gelecek
Uluslararası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi

History and Future
International Peer-Reviewed Journal of History Researches
Hakemler - Referees

VOLUME 11, ISSUE 1 – MARCH 2025

CİLT 11, SAYI 1 - MART 2025

(Sayı Hakem Kurulu/ Issue Referee Board)

Prof. Dr. Özgür YILDIZ, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, **Orcid:** <https://orcid.org/0000-0003-0015-9583>

Doç. Dr. Zülfiye KOÇAK, Bitlis Eren Üniversitesi, **Orcid:** <https://orcid.org/0000-0002-1352-9849>

Doç. Dr. Selma Göktürk ÇETİNKAYA, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, **Orcid:** <https://orcid.org/0000-0001-6828-1679>

Doç. Dr. Nilgün Nurhan KARA, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, **Orcid:** <https://orcid.org/0000-0001-6168-5996>

Doç. Dr. Mehmet Emin ELMACI, Dokuz Eylül Üniversitesi, **Orcid:** <https://orcid.org/0000-0002-7336-3561>

Doç. Dr. Hadi BELGE, Amasya Üniversitesi: **Orcid:** <https://orcid.org/0000-0001-9387-3799>

Dr. Öğr. Üyesi. Yaşar Tolga CORA, Boğaziçi Üniversitesi, **Orcid:** <https://orcid.org/0000-0002-4509-8086>

Dr. Öğr. Üyesi. İbrahim GÜNEŞ, Muş Alparslan Üniversitesi, **Orcid:** <https://orcid.org/0000-0002-2080-8870>

Dr. Öğr. Üyesi. Hüseyin Erkan BEDİRHANOĞLU, Muş Alparslan Üniversitesi, **Orcid:** <https://orcid.org/0000-0002-8980-6267>

Dr. Öğr. Üyesi. İlyas AK, Erzurum Üniversitesi: **Orcid:** <https://orcid.org/0000-0002-3772-7866>

Dr. Öğr Üyesi. Kenan DEMİREL, Muş Alparslan Üniversitesi, **Orcid:** <https://orcid.org/0000-0002-3394-3836>

Dr. Öğr Üyesi. İlhan BİLİCİ, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, **Orcid:** <https://orcid.org/0000-0002-4085-7274>

e-ISSN 2458-7672

Tarih ve Gelecek

Uluslararası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi

History and Future

International Peer-Reviewed Journal of History Researches

Hakemler - Referees

VOLUME 11, ISSUE 1 – MARCH 2025

CİLT 11, SAYI 1 - MART 2025

(Sayı Hakem Kurulu/ Issue Referee Board)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1. Salmon Mektuplarına Göre 1908 İşçi Grevleri: Orosdi-Back Grevi Örneği.....1
Workers' Strikes of 1908 According to the Salmon Letters: The Example of the Orosdi-Back Strike
Yasin TAŞKIN
2. II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Kadın, Suç ve Suçluluk (1939-1945).....26
Women, Crime and Criminality in Turkey During World War II (1939-1945)
Fatma POLAT; Dilşen İNCE ERDOĞAN
3. Kore Savaşı ve Muğla Basınına Yansıması.....51
The Korean War and Its Reflection in the Press of Muğla
Bayram AKÇA
4. Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Muharipleştirilmiş Köpekler67
Militarized Dogs in the Late Ottoman Empire
Cihangir GÜNDOĞDU
5. Çaykara Yöresi, Çaykara Rumcası İle Arkaik Anadolu Türkçesi Ve Türk Kültürü Ekseninde Etnisite Algısı.....93
Perception of ethnicity in the axis of Çaykara region's Çaykara Greek ,Archaic Anatolian Turkish and Turkish culture
Yunus MUTLU
6. Bir Ortaçağ Efsanesi Kronolojisi: Prester Johannes -Hindistanlardan Amerikalara.....134
Chronology of a Medieval Legend: Prester John- From Indies to Americas
Muhammed Ali BUDAK

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Doktora Öğrencisi
Yasin TAŞKIN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
yasin.taskin93@mail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9109-7826>

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 22/01/2025 10/03/2025

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1622888>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Salmon Mektuplarına Göre 1908 İşçi Grevleri: Orosdi-Back Grevi Örneği

Workers' Strikes of 1908 According to the Salmon Letters: The Example of the Orosdi-Back Strike

Öz

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ülke genelinde oluşan hürriyet ortamının etkisiyle yeni toplumsal örgütlenmeler teşekkül etmiş, sosyal problemler daha gür sesle ifade edilmiştir. Osmanlı kamuoyu bu süreçte yeni kavramlarla tanışmıştır. "Grev" kelimesi de bunlardan birisidir. Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe girmesinden kısa süre sonra Osmanlı Devleti sınırları içerisinde faaliyet gösteren birçok firma çalışanı greve gitmiştir. Söz konusu grevlere katılanlar arasında Orosdi-Back firmasının İstanbul ve Selanik şubesi çalışanları da bulunmaktadır. Yahudi asıllı bir Fransız vatandaşı olan Louise Salmon, bahsi geçen grevlerin yaşandığı sırada Orosdi-Back firmasının İstanbul-Bahçekapı şubesinde yönetici olarak çalışmaktadır. Bu yüzden olaylara birincil gözden şahit olmuş ve olaylar hakkında ailesine yazmış olduğu mektuplarda ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bu çalışmada Salmon'a ait bu mektuplar birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Döneme ait gazete ve mecmualar, finans raporları ve arşiv kayıtları incelenerek mektuplarla mukayese edilmiştir. Böylece Salmon'un doğrudan gözlemleri üzerinden 1908 işçi grevlerinin iç yüzü, nedenleri ve sonuçları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Grev, 1908 Grevleri, II. Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Devleti, Orosdi-Back

ATIF: TAŞKIN, Yasin, "Salmon Mektuplarına Göre 1908 İşçi Grevleri: Orosdi-Back Grevi Örneği", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 11/1 (Mart 2025), s. (1-25)

CITE: TAŞKIN, Yasin, "Workers' Strikes of 1908 According to the Salmon Letters: The Example of the Orosdi-Back Strike", *Journal of History and Future*, 11/1 (March 2025), pp. (1-25)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

Following the declaration of the Second Constitutional Era, new social organizations were formed and social problems were expressed more loudly under the influence of the atmosphere of freedom that emerged throughout the country. The Ottoman public was introduced to new concepts during this process. The word “strike” is one of these. Shortly after the enactment of the Constitution, many employees of companies operating within the borders of the Ottoman Empire went on strike. Among those who participated in the strikes in question were employees of the Istanbul and Thessaloniki branches of the Orosdi-Back company. Louise Salmon, a French citizen of Jewish origin, was working as a manager at the Istanbul-Bahçekapı branch of the Orosdi-Back company at the time of the strikes. Therefore, she witnessed the events firsthand and provided detailed information about the events in the letters she wrote to her family. These letters belonging to Salmon were used as primary sources in this study. Newspapers and magazines, financial reports and archive records from the period were examined and compared with the letters. Thus, the inside story, causes and consequences of the 1908 workers’ strikes were discussed through Salmon's direct observations.

Keywords: Strike, 1908 Strikes, Second Constitutional Era, Ottoman State, Orosdi-Back

1. Giriş

Grev, işçilerin kendi aralarında müşterek hareket ederek olumsuz çalışma koşullarına dikkat çekmek ve menfaat temin etmek amacıyla yapılan geçici iş bırakma eylemlerini ifade etmektedir. Söz konusu eylemler örgütlü bir şekilde icra edilmektedir¹. 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda yer verilen 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi’nin Grev ve Lokavt kanununun 25. maddesinde grev şu şekilde tarif edilmiştir:

“İşçilerin, topluca çalışmamak suretiyle işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla aralarında anlaşarak veyahut bir kuruluşun aynı amaçla topluca çalışmamaları için verdiği karara uyarak işi bırakmalarına grev denilir. Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde işçilerin iktisadi ve sosyal durumlarıyla çalışma şartlarını korumak veya düzeltmek amacıyla bu Kanun hükümlerine uygun olarak yapılan greve kanuni grev denilir. Kanuni grev için aranan şartlar gerçekleşmeden yapılan greve kanun dışı grev denilir. Siyasi amaçlı grev, genel grev ve dayanışma grevi kanun dışı grevdir. İşyeri işgali, işi yavaşlatma, verimi düşürme ve diğer direnişler hakkında kanun dışı grevin müeyyideleri uygulanır. Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, milli egemenliğe, Cumhuriyete, milli güvenliğe aykırı amaçla grev yapılamaz².”

1 Aysen Tokol, “Sosyal Politikanın Tarafları”, *Sosyal Politika*, ed. Aysen Tokol - Yusuf Alper, (Bursa: Dora Basım Yayın, 2011), 47.

2 Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, *Resmi Gazete* 18040 (7 Mayıs 1983), Kanun No. 2822,

Greve giden işçilerin iş bırakmalarındaki temel amaç iş koşullarındaki olumsuzlukların giderilmesidir. Bu yüzden grevler geçici bir faaliyet olup süresi işveren-işçi arasındaki anlaşmanın sağlanmasına bağlıdır. Grevlerin toplu bir şekilde icra edilmesi önemli bir husustur. Zira bir işçinin tek başına iş bırakma eylemi gerçekleştirilmesi grev olarak görülmemektedir. Bu yüzden işçilerin ortak bilinçle ve planlı bir şekilde işi durdurmaları ya da sendika vb. bir örgüte bağlı olarak hareket etmeleri gerekmektedir³. Grevlerin çıkış noktası ile ilgili birçok şey söylenebilir. Psikolojik olarak değerlendirildiğinde işçinin bireysel kimliğinin yok olması ya da önemsizleştirilmesi temel faktörlerden biri olarak gösterilebilir. Bununla birlikte kötü çalışma koşulları ve işçi grupları arasındaki çıkar çatışmaları da grevlerin altında yatan nedenlerden sayılabilir⁴. Kretch ve Crutchfield, grevlerin ortaya çıkış sebebini herhangi bir konuda işçi tatminsizliği ve engellenmişlik haline bağlamıştır⁵.

Grevler işçi ve işveren arasındaki uyuşmazlıkların giderilmesi için son çare olarak düşünülmüştür. İşçi sınıfı bunu bir hak arama aracı olarak görmüştür. Hatta taleplerinin yerine getirilmesini sağlayacak önemli bir atılım olarak kabul etmiştir. Nitekim iş bırakma eylemleri ya üretimin tamamen durmasına ya da önemli ölçüde aksamasına yol açacağı için işveren üzerinde baskı kurulur ve taleplerin karşılanması sağlanır⁶. Bu yüzden grev konusunun iktisadi yönü kadar sosyolojik ve psikolojik yönünü değerlendirmek de önemli bir husustur. Fakat bu çalışmada bu yönlerinden ziyade tarihsel perspektiften ve Orosdi-Back firması çalışanları özelinden grev konusuna değinilmiştir.

2. Literatür

Avrupa'daki işçi hareketleriyle ilgili çok sayıda araştırma ve çalışma yer almaktadır. Türkiye'deki kolektif işçi hareketlerinin gelişimi ve motivasyonu ile alakalı çalışma sayısı Avrupa'ya nazaran oldukça azdır. Türkiye'de bu konudaki çalışmaların az olmasının nedeni yerli ekonominin sanayileşme çalışmalarına geç katılması ve geleneksel patron-işçi ilişkilerinin alışkanlıklar düzeyinde yakın dönemlere kadar devam etmesidir. Nitekim bu durum 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar etkili bir işçi hareketinin ve sendikal örgütlenmelerin teşekkül edemeyişine yol açmıştır. Yine de örnek teşkil edecek sınırlı girişimlere rastlamak da mümkündür.

İncelenen çalışmalar içerisinde Osmanlı Devleti'ndeki grev ve işçi hareketlerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alındığı Kadir Yıldırım'ın "Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)" adlı bir doktora tezi bulunmaktadır. Daha sonra bu kapsamlı çalışma "Osmanlı'da İşçiler (1870-1922)" adıyla kitap olarak yayımlanmıştır. Yine Türkiye'deki ilk işçi hareketlerinin işlendiği Birten Çelik tarafından hazırlanan "Türkiye'de İşçi Hareketlerinin Tarihsel Gelişimi (1800-1870)" adlı

25/5775.

3 Burcu Kümbül Güler, "Psiko-Sosyal Boyutuyla Grev", *Çalışma ve Toplum Dergisi* 1 (2012), 117.

4 Charles Knowles, "Strike-Proneness and Its Determinants", *The American Journal of Sociology*, 60/3 (1954), 224.

5 D. Kretch – R. S. Crutchfield, *Sosyal Psikoloji: Teori ve Sorunlar* (Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği, 1967), 625.

6 Cahit Talas, *Sosyal Ekonomi* (Ankara: Sevinç Matbaası, 1979), 303.

doktora tezi bulunmaktadır. Türkiye’de işçi hareketlerinin görünür hale gelmesi Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde gerçekleşen işçi hareketlerinin ele alındığı İlyas Karabıyık’ın “Osmanlıda Son Dönem İşçi Hareketleri” adlı çalışması kayda değer bilgiler sunmaktadır. Ahmet Makal tarafından kaleme alınan “Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri (1850-1920)” adlı eserde ise konu dönemselsel bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri’nde “grev” anahtar sözcüğü ile yapılan taramalarda çoğunlukla Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine ait belgelere rastlanmaktadır. Grevin karşılığı olarak kullanılan “ta’til-i eşgal” ve “terk-i eşgal” kavramları üzerinden yapılan taramalarda da yine benzer sonuçlar çıkmaktadır. Aynı şekilde İkdam, İttifak, Tanin ve Servet-i Fünûn gibi dönemin popüler gazetelerinde grevlerle alakalı çok sayıda yazıya rastlanmaktadır.

Çalışmamıza kaynaklık eden Salmon mektupları Fransızca yazılmıştır. Louise Salmon öldükten sonra mektupları tesadüfen oğlu Yves Salmon’un eline geçmiştir. Yves Salmon, 2001 yılının Mart ayında ilgili yazışmaları ve babasına ait belgeleri “pappymac” adlı çevrimiçi bir platformda yayımlanmıştır. Burada yer alan bilgilerin güvenilir olup olmadığını tespit etmek için platformda yer alan iletişim adresi üzerinden Yves Salmon’la irtibat kurulmaya çalışılmış fakat kendisinin vefat etmiş olması nedeniyle yazımıza oğlu Romain Salmon yanıt vermiştir. Bu vesileyle Romain Salmon’dan mektupların bilimsel araştırmalarda kullanılması için izin alınmıştır. Mektupları eserlerinde refere eden Yavuz Köse, Rahime İpek Taşkın ve Uri M. Kupferschmidt ile iletişime geçilmiş ve onların da mektupları aynı mecradan temin ettikleri teyit edilmiştir.

3. Yöntem

1908’de II. Meşrutiyet’in ilanından sonra çok sayıda grev yaşanmıştır. Bu süreçte Orosdi-Back’in İstanbul ve Selanik şubesi çalışanları da greve gitmiştir. Bu çalışmada mektupları temel kaynak olarak kullanılacak olan Louise Salmon, o sırada Orosdi-Back’in İstanbul Bahçekapı şubesinde yönetici olarak çalışmaktadır. Bu yüzden hadiselere şahitlik etmiş ve ailesine yazdığı mektuplarında gözlemlerine yer vermiştir.

Çalışmada grev konusu; başta İstanbul olmak üzere birçok Osmanlı kentinin ticari yaşamında bir dönem etkili olan Orosdi-Back mağazaları özelinde ele alınacaktır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde modern işçi hareketlerinin ortaya çıkışı ve Osmanlı sınırları içerisindeki gelişimine değinilmiştir. İkinci bölümde ise Louise Salmon’un notları üzerinden 1908 yılının Eylül ayında gerçekleşen Orosdi-Back çalışanlarının iş bırakma eylemi ele alınmıştır. Salmon’un notları arşiv belgeleriyle birlikte döneme ait gazete ve mecmualarda yer alan bilgilerle desteklenerek olayların iç yüzü, nedenleri ve sonuçları tartışılmıştır.

4. Osmanlı Devleti’nde Modern İşçi Hareketlerinin ve Grevlerin Gelişim Süreci

Tarihsel süreçte önemli bir merhale olan Sanayi Devrimi, birtakım toplumsal alışkanlıkların terk edilmesini de beraberinde getirmiştir. Tamamen ihtiyaca dayalı ve küçük imalathanelerde gerçekleşen üretim faaliyetlerinin gerçekleştiği imalathanelerin yerini artık büyük binalarda yüzlerce ve hatta binlerce kişinin bir arada çalıştığı büyük fabrikalar almıştır. Fabrikalar ise sadece canlı iş gücünden ibaret değildir. Artık üretimde

makine gücü hâkimdir⁷. Bununla birlikte genç nüfus köyünü terk etmekte ve kentlere göç etmekteydi. Bu durum kalabalık kent nüfusuna yol açmakta ve ekonomik yaşamı da zorlaştırmaktaydı. Üstüne bir de fabrika sahipleri iş gücünü daha ucuza mâl etmek için işçi ücretlerini olabildiğince düşük tutmaya çalışmaktaydılar⁸.

Sanayileşmenin ilk safhalarında işçiler temel haklarından yoksun tutulmuşlardır. Birçoğu hastalık ve kaza sigortası, emeklilik, yıllık ve haftalık izin, işten atılma tazminatı, iş güvenliği ve iş güvencesi gibi haklardan habersizdir. Çalışma saatleri ise günde neredeyse 16 saatin üzerinde olmuştur. Bu durum ister istemez işçiler açısından mağduriyetlere yol açmıştır. Söz konusu mağduriyetler ilk işçi hareketlerinin de motivasyon kaynağı olmuştur⁹.

İlk işçi örgütlenmeleri 19. yüzyılın başlarında İngiltere’de görülmeye başlamıştır. Bu noktada ilk örneği tekstil fabrikasında çalışan işçilerin kurduğu Ludizm hareketi teşkil etmiştir. “Makine Kırıcıları” anlamına gelen bu hareket işçi sınıfının hakları konusunda bilinçli olmaları yönünde önemli katkılarda bulunmuştur. Ludistler ilk başlarda işini kaybetmiş ya da hastalık ve kaza gibi nedenlerden dolayı hayatını kaybetmiş işçilerin ailelerine yardımcı olmayı başlıca amaç olarak belirlemişlerdir. Daha sonra modern sendikal faaliyetlerin temellendirecek adımlar atarak işçilerin çalışma saatleri, ücretleri ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi yönünde faaliyetler yürütmüşlerdir. Sonraki süreçlerde kurulan işçi hareketleri Ludizm’den mülhem ortaya çıkmıştır¹⁰.

Osmanlı Devleti’nde, sanayileşmenin başlaması ve modern anlamda işçi sınıfının oluşması Avrupa’ya nazaran çok geç tarihlerde teşekkül etmiştir. Fakat devletin sanayileşmeye yönelik özendirici politikaları sayesinde az da olsa fabrikalar ve yeni üretim tesisleri açılmıştır. Buralarda modern anlamda ilk işçi sınıfının çekirdeği oluşmuştur¹¹.

Osmanlı Devleti’ndeki işçi hareketlerini 1908 öncesi ve sonrası şeklinde kategorize etmek daha doğru olur. 1908’e kadar olan süreçte yukarıdaki sebeplerden kaynaklı etkili bir işçi örgütlenmesine ve hareketlerine pek rastlanmamıştır. Bunda devletin sivil örgütlenmeye karşı olumsuz tavır takınmasının etkisi de yadsınamaz bir gerçektir. Bilhassa II. Abdülhamid döneminde uygulanan temkin temelli sansür ve baskı siyaseti bu tarz oluşumların ortaya çıkmasında geciktirici bir rol oynamıştır¹². Nitekim en eski işçi örgütlerinden olan ve gizli bir yapılanmaya sahip Amele-i Osmanî Cemiyeti, kuruluşundan (1895) bir yıl sonra hükümet tarafından kapatılmıştır¹³.

7 A. Mesut Küçükcalay, “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1 (1997), 52.

8 Nusret Ekin, *Endüstri İlişkileri* (İstanbul: İşletme Fakültesi Yayını, 1989), 18.

9 Alpaslan Işıklı, *Gerçek Örgütlenme: Sendikacılık* (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), 17.

10 Ludizm hareketi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Bağçeci, “İngiltere’de Sanayi Devrimi ve Luddist Başkaldırı (1811-1813)”, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies* 13/79, (2020), 355-373.

11 Zafer Toprak, “Modernite ve Türkiye’de İşçi Sınıfının Doğuşu”, *Toplumsal Tarih Dergisi* 275 (Kasım 2016), 51.

12 Kadir Yıldırım, *Osmanlı’da İşçiler (1870-1922)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 152.

13 Şehmus Güzel, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İşçi Hareketi ve Grevler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, ed. Murat Belge – Fahri Aral (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 3/810.

1908 öncesinde günümüz işçi hareketlerini karakteristik olarak benzeyen en eski grevin 1826 yılında Kal'a-ı Tis'a ya da bir diğer adıyla Dokuzuncu Kale inşaatında çalışan işçiler tarafından gerçekleştirildiği arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu tarihten önce buna benzer hadiseler yaşanmış olsa da grevin temel güdülerini tam olarak benimseyen hareketler olmamışlardır. Dokuzuncu Kale inşaatında çalışan işçiler aldıkları ücreti yetersiz buldukları için iş bırakma eylemine karar vermişlerdir. Dahası ellerine inşaat direği alarak yürüyüşe kalkmışlardır. Kendilerine yönelik cebri bir harekete girişilmesi halinde ise firar edeceklerini beyan etmişlerdir¹⁴. Bu nitelikte bir eyleme ancak 1862 yılında rastlanmaktadır. Elbisehane-i Askeri işçilerinin katıldığı iş bırakma eyleminin temel sebebi Dokuzuncu Kale işçilerinde olduğu gibi ücretlerin yetersiz olması ve ödeme yapılmamasıdır¹⁵. Her iki olay da karakteristik olarak modern grevleri anımsatmaktadır.

1871 yılında kurulan Ameleperver Cemiyeti¹⁶ Osmanlı topraklarındaki ilk modern işçi örgütlenmesi sayılmaktadır¹⁷. Bununla birlikte cemiyetin bir işçi örgütünden ziyade yardım kuruluşu olduğunu öne sürenler de vardır¹⁸. Her iki iddia da tartışmaya açık olmakla beraber ikincisinin doğru olma ihtimali yüksektir¹⁹. Aynı minvalde 1893 yılında İstanbul'daki ayakkabıcı esnafı tarafından "Uhuvvet" isimli cemiyet kurulmuştur²⁰. Bunların dışında bir de başka ülkelerin vatandaşı yabancı işçiler tarafından kurulmuş işçi cemiyetleri vardır. Bu cemiyetler İstanbul'daki konsolosluklarla yakın temas halinde bulunmuşlardır. 1882 tarihli bir belgede böyle bir cemiyetin bahsi geçmektedir. Söz konusu cemiyetin adı İtalyan Amelesi Cemiyeti'dir²¹. Yine 1889 tarihli bir başka belgede ise Dersaadet Almanya Amelesi Cemiyeti isimli bir işçi örgütünden daha bahsedilmektedir²².

Her ne kadar sayıları az da olsa burada zikredilen örgütlerin hükümet yetkililerinin dikkatlerini celbettiği ortadadır. Nitekim bu tarz örgütlü faaliyetlerin hem takibinin yapılması hem de yasal düzenlemeye tabi tutulması amacıyla 1894 yılında "Kulüb ve Sair İçtima Mahallerine Mahsus Nizam Layihası" başlığı altında bir nizamname yayınlanmıştır²³. Bu nizamnamenin yayınlanmasından sonra sendikal nitelikte kurulan ilk işçi örgütü Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti olmuştur. 1916 yılına kadar faaliyet gösteren örgütün 4100 kayıtlı

-
- 14 Belgedeki yer adlarından yola çıkarak söz konusu kalenin İstanbul'da Sarıyer taraflarında yer alan kalelerden birisi olması muhtemeldir. Bkz. Osmanlı Arşivi (BOA), *Hatt-ı Hümayun Tasnifi* [HAT], No. 305, Gömlek No. 18029.
- 15 BOA, [A.}MKT. NZD], No. 456, Gömlek No. 23.
- 16 Ameleperver Cemiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erkan Serçe, "Mitostan Gerçeğe: Ameleperver Cemiyeti", *Toplumsal Tarih Dergisi* 14 (Şubat 1995) 6.
- 17 Kemal Sülker, *Dünyada ve Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu* (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998), 69.
- 18 Aysen Tokol, *Türk Endüstri İlişkileri Sistemi* (Bursa: Ezgi Yayınevi, 1977), 11; Mesut Gülmez, *Türkiye'de Çalışma İlişkileri 1936 Öncesi* (Ankara: TODAİE Yayını, 1989), 794.
- 19 Nitekim Şark gazetesinin 29 Mayıs 1874 tarihli baskısında yer alan bir haberde cemiyet için "... fakir ve muhtaç kişilere yardım etmek amacıyla ülkesini ve milletini seven kişiler tarafından kurulmuş olan Ameleperver Cemiyeti..." şeklinde ifadelere yer verilmiştir. Bkz. Şark, "Ameleperver Cemiyeti" (Rumi: 17 Mayıs 1290 - Miladi: 29 Mayıs 1874), 1.
- 20 BOA, [DH. MKT], No. 165, Gömlek No. 9.
- 21 BOA, [İ. DH], No. 1295-2, Gömlek No. 102008.
- 22 BOA, [DH. MKT], No. 1655, Gömlek No. 19.
- 23 BOA, [Y. A. HUS], No. 294, Gömlek No. 56.

üyeyi olduğu tespit edilmiştir²⁴.

1908’de II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Meşrutî sisteme ikinci kez geçiş işçi hareketleri açısından önemli bir kırılma noktası olmuştur. 1870-1908 arası dönemde toplamda 91 grev gerçekleştirilmiştir. Sadece meşrutiyetin ilanından sonraki 5 aylık sürede ise 143 adet grev yapılmıştır²⁵. Bunların 16’sı kamu sektöründe, 127’si özel sektörde gerçekleşmiştir²⁶. Bununla kıyaslandığında 38 yıllık bir süreç için bahsi geçen rakam oldukça azdır. Bu bile 1908 yılını işçi hareketleri özelinde bir milat olarak kabul etme noktasında yeterli bir sebeptir.

Meşrutiyetin ilanı sonrasında hızlı bir şekilde toplumda sosyal, siyasal ve ekonomi temelli çok sayıda örgütlenmeler ve cemiyetleşmeler olduğu görülmektedir. Fakat ortada büyük bir sorun vardı. Önceki hükümetler örgütlenme taleplerine olumsuz baktığı için bu alanda yeterli düzeyde yasal düzenlemeler yapılmamıştı. Bu yüzden II. Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra “Ta’til-i Eşgal Kanunu ve Cemiyetler Kanunu” yürürlüğe konarak yasal örgütlenmenin de alt yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır²⁷.

Yalnızca gazetelerin iktisat sayfalarında yer alan ve Avrupa’daki örneklerine yer verilen grev hadiseleri meşrutiyetin ilanından sonraki birkaç ayda sürekli olarak işlenen bir konu haline gelmiştir. Hatta bu hususta Mehmed Cavid’in Servet-i Fünun’da yayımladığı bir yazısı dahi bulunmaktadır²⁸. Ayrıca söz konusu grevlerle alakalı İkdâm gazetesinde çıkan bir yazıda geçen şu ifadeler durumu açıklar niteliktedir:

“2 ay evveline gelinceye kadar sahaif-i matbuâta geçirilemediği için “grev” kelimesinin ne demek olduğunu pek çoklarımız bilmediği gibi, grev dediğimiz halet, yani terk-i eşgal dahi mecburen gayr-i vâki idi. Şimdi ise bütün gazetelerin birkaç sütununu grevler işgal ediyor... Sanki bir göreneğe tabiiyet ediliyormuş gibi her şirket müstahdemini peyderpey ta’til-i işgale kıyam etti²⁹.”

Bu dönemde gerçekleştirilen işçi hareketlerini değerlendirirken İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin de rolüne değinmek gerekir. Cemiyetin açıkladığı iktisat programında işveren ve işçiler arasındaki ilişkileri tanımlayan yasaların hazırlanmasına yönelik hedeflere de yer verilmiştir. Böylece toplumun geniş bir kesimi olan işçilerin de desteğinin alınması hedeflenmiştir. İttihad ve Terakki gazetesinin 30 Ağustos 1908 tarihinde yayınlanan sayısında “Amele Sendikaları” başlığı altında işçi hareketlerinin meşrutiyetini savunan bir yazıya yer vermiş ve tarihsel süreçte gelişimini aktarmıştır³⁰. Bilhassa cemiyetin yabancı sermayeye karşı yapılan grevlere el altından destek vermesi birtakım kesimler tarafından

24 Tutku Vardağlı, “1908’e Giden Yolda İşçi Hareketleri: Selanik Vilayeti Tütün İşçileri”, *Düne Bakarak Bugünü Anlamak – 2008’den 1908’e Bakmak*, haz. Mutlu Dursun - Tutku Vardağlı (İstanbul: Tarem Yayınları, 2009), 39-43.

25 Yıldırım, *Osmanlı’da İşçiler (1870-1922)*, 172.

26 Yıldırım, *Osmanlı’da İşçiler (1870-1922)*, 393.

27 BOA, [DH. MKT. PRK], No. 2801, Gömlek No. 114.

28 Mehmed Cavid, “Ta’til-i Eşgal Meselesi”, *Servet-i Fünun* (Rumi: 2 Ağustos 1324 - 15 Ağustos 1908), 1.

29 İkdâm, “Grevler ve Netayici” (Rumi: 3 Eylül 1324 - Miladi: 16 Eylül 1908), 1.

30 İttihad ve Terakki, “Amele Sendikaları” (Rumi: 17 Ağustos 1324 – Miladi: 30 Ağustos 1908), 4.

eleştirilmesine yol açmıştır³¹.

Döneme ait mecmualarda grev konusunun sıkça işlenmesi devletin ve kamuoyunun sendikalaşma ve işçi hareketlerine yönelik tavrın yumuşamasına neden olmuştur. Hatta Meşrutiyetin ilanından hemen sonra yayınlanan hattı hümayunla toplanma faaliyetlerinin serbestiyeti tanınmıştır³². Ancak bazı grevlerde silah kullanılması olumsuz bir algı yaratmıştır. Bu yüzden 8 Ekim 1908’de çıkarılan Geçici Ta’til-i Eşgal Kanunu’yla birlikte çok sayıda işçi örgütü ve sendika kapatılmıştır³³.

Bu süreçte hem kamuda hem de özel sektörde hizmet veren birçok kuruluşun işçileri greve gitmiştir. Çok sayıda maden işçisi, tütün işçisi, fırıncılar, demiryolları ve tramvay işçileri, denizcilik sektöründe çalışan işçiler, tekstil işçileri, basın emekçileri ve sair mağazaların işçileri greve katılmıştır. Özel sektörde greve giden işçiler arasında Orosdi-Back’in İstanbul ve Selanik şubesi çalışanları da bulunmaktadır³⁴. Bu çalışmada Orosdi-Back grevlerinin iç yüzü, nedenleri, firma yöneticilerinin tepkileri ve yapılan uygulamalar şirket çalışanlarından Louise Salmon’un mektupları üzerinden tartışılmıştır.

5. Louise Salmon’un Mektuplarında Orosdi-Back Grevleri

Orosdi-Back, Osmanlı topraklarında kurulmuş ilk modern mağaza olarak önemli bir yere sahiptir. Aslen Macar Yahudisi olan Orosdi ve Back aileleri tarafından işletilmiş ve zaman içerisinde dünyanın birçok yerinde şubeleşerek büyük bir firma haline gelmiştir. Firmanın kurucu babası Adolphe Orosdi’dir. Adolphe Orosdi, 1848 yılında gerçekleşen Macar İhtilali’nden sonra Osmanlı topraklarına göç eden Macar milliyetçileri arasında yer almıştır. İlk olarak Halep’e yerleşen Orosdi, burada bir süreliğine Osmanlı ordusunda görev aldıktan sonra 1855 yılında İstanbul’a yerleşmiş ve aynı yıl Galata’da Ömer Efendi adıyla ilk mağazasını açmıştır. Daha sonra sermayeyi artırmak amacıyla yeğeni Hermann Back’i mağazaya ortak etmiştir. Mağazanın açılışı firma sahipleri tarafından ilk teşebbüs olarak kabul edilmiştir. 1888 yılına gelindiğinde mağazanın adı Orosdi-Back olarak değiştirilmiştir. Ayrıca Galata’daki yerinden taşınarak Bahçekapı semtinde bulunan ve günümüzde Sümerhan olarak bilinen beş katlı binaya geçilmiştir. 1895 yılında ise mağaza sahipleri şirketleşme kararı alarak firmanın merkezini İstanbul’dan Paris’e taşıma kararı almışlardır. Başlangıçta yerli bir müessese olarak kurulan firma bu tarihten itibaren Fransız menşeli kabul edilmiştir.

1908 yılının başlarında İstanbul’a gelen Louise Salmon, Orosdi-Back’in buradaki şubesinde çalışmıştır. Salmon’un babası Felix Salmon, Orosdi-Back’in Paris şubesinde yönetici olarak çalışmaktadır. Yavuz Köse’nin tespitlerine göre Salmon, babasının referansı ile burada işe başlamıştır. Nitekim mektupların içeriği bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Salmon, babasına yazmış olduğu bir mektupta Bahçekapı şubesi ile ilgili ilk izlenimlerini şu şekilde paylaşmıştır:

31 Ulaş Kıpıl - Özgür Uyanık, *Türkiye Milli İktisat Tarihi - Devletçilik* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001), 26-37.

32 BOA, [HSD. AFT], No. 5, Gömlek No. 19.

33 BOA, [DH. MKT], No. 2630, Gömlek No. 47.

34 Ahmet Makal, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri (1850-1920)* (İstanbul: İmge Kitabevi, 1997), 204.

“İstanbul’a vardığımda beni iki tane beyefendi karşıladı. Kalacağım yere kadar bana eşlik ettiler. Daha sonra onlarla birlikte şubeye geçtik. Bay Back ve Bay Wittelsback tarafından iyi karşılandım. Herkes bana karşı çok iyi davranış sergiliyordu. Bay Back Türkçe öğrenmem konusunda birtakım tavsiyelerde bulundu. Bütün departmanları dolaştım. Şimdilik av yelegeği, fanila ve kemerlerin bulunduğu departmanda çalışacağım. Ancak pek bir iş yaptığımı söyleyemez. Çünkü tek bir kelime dahi anlamıyorum³⁵.”

Buradaki ifadelerden de görüldüğü üzere Salmon, ilk olarak mağazada tekstil ürünlerinin yer aldığı bölümde çalışmıştır. Diğer mektuplardan mağazadaki pozisyonunun sık sık değiştiği görülmektedir.

Salmon’un İstanbul’a gelmesinden birkaç ay sonra Meşrutiyet ilan edilerek meclis açılmış ve Kanun-ı Esasi uzun bir aradan sonra yürürlüğe konmuştur. Bu gelişmeden sonra başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun birçok noktasında siyasi ve toplumsal hadiseler gerçekleşmiştir. Söz konusu hadiseler güvenlik zafiyetine ve kargaşaya yol açmıştır. Yaşanan hadiseler içerisinde gündelik hayatı felç eden en önemli gelişme birçok kuruluş ve firma çalışanlarının greve gitmesi olmuştur. Greve gidenler arasında Salmon’un çalıştığı Orosdi-Back mağazası çalışanları da bulunmaktadır.

Salmon, grevler hakkında bilgi veren iki adet mektup yazmıştır. Bunlardan ilki 28 Eylül 1908, diğeri ise Ekim 1908 tarihlidir. Hadiseleri an be an not tutmuş ve gözlemlerini her iki mektupta da bu şekilde paylaşmıştır. Bu yüzden mektuplarda zaman uyumu açısından problemler olduğu göze çarpmaktadır. Kendisi bu durumu “*Gözlemci olduğum için mektubum biraz dağınık.*” diyerek açıklamıştır. Bu yüzden iki mektubun da içeriğini değerlendirirken bu hususu göz ardı etmemek gerekir.

Salmon, söz konusu grevleri “hastalık” olarak nitelendirmiştir. Paris’te yaşayan babasına hadiseler hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Grevlerin yol açtığı olumsuzlukları ilk mektubunda şu ifadelerle açıklamıştır:

“Burada korkunç bir hastalık hüküm sürüyor: Grev hastalığı. Kanun-ı Esâsi’nin kabulünden bu yana kaç grev oldu sayısını bilmiyorum. Tramvaylar (iki kez), Tütün Rejisi, gümrükler, Ereğli madenleri, Anadolu Demiryolu (dört-beş gün sürdü) ve daha sonra bizi Viyana’ya bağlayan hat (burada dört beş gün sürdü)... Artık bu durum sıkıcı bir hal almaya başladı. Postasız birkaç gün geçirdik. Ne konvansiyonel ne de ekspres hatların hiçbirisi çalışmıyor. Seferlerde çok fazla gecikme var. Hatta bu durum Bulgaristan ile sorun yaşanmasına neden oldu. Grevin ardından İstanbul’dan gelen ilk tren sınırda durdurulmuş. Bu ülke ile bir de Gueschoff Meselesi var.”

Buradaki ifadelerden yola çıkarak grevlerin birçok noktada hayatı felç ettiğini ve hatta diplomatik problemleri de perçinlediğini görmek mümkündür. 1908 grevlerinin özellikle tedarik zincirlerine darbe vurduğu, iletişim ve ulaşım ağlarının işleyişini sekteye uğrattığı buradaki ifadelerde açıkça anlaşılmaktadır. Bununla birlikte hadiseler Salmon’un ifadelerinde bir rahatsızlık nedeni olarak görülse de aslında II. Meşrutiyet’in toplantı, gösteri ve nümayiş yapmak gibi bireysel özgürlükler sahasında getirmiş olduğu hakların dönemin toplumu tarafından pratikte nasıl benimsendiğinin ve kullanıldığının ispatı olduğu gözden

uzak tutulmamalıdır. Salmon, Orosdi-Back grevlerinin ortaya çıkış sürecini mektubunun devamında şu şekilde açıklamıştır:

“Esas mesele burada ve Selanik’te devam eden Orosdi Back grevi. Dün bizim şubede oldukça tuhaf bir şekilde grev ilan edildi ve hala devam ediyor. Nasıl biteceğini bilmiyoruz. Son birkaç gündür zaten şubede genel bir hoşnutsuzluk hali vardı ve bir şeylerin olacağından şüpheleniyorduk. Yönetimin en büyük hatası bu grevi engelleyememiş olmasıdır.”

Greve Greve yalnızca Orosdi-Back’in İstanbul ve Selanik şubesi çalışanları katılmıştır. Salmon, mektubunda İzmir şubesinde de greve gidildiğinden bahsetmekle beraber buradaki gelişmeler hakkında detaylı bilgi vermemiştir. Firmanın finans raporlarında burada greve gidildiğine dair herhangi bir veriye de rastlanmamıştır. Bununla birlikte diğer şubelerde herhangi bir grev hareketliliği gözlemlenmemiştir. Grevin yalnızca İstanbul ve Selanik’te olmasında dönemin siyasi atmosferinin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim her iki kente de Meşrutiyet’in ilanı sürecinde sembolik manalar yüklenmiştir.

Orosdi-Back grevi 22 Eylül 1908’de başlamıştır. Greve İstanbul şubesinde 165, Selanik şubesinde de 95 çalışan katılmıştır³⁶. Selanik’te gerçekleşen greve mağazanın çalışanları ve dağıtım elemanları katılmıştır³⁷. İstanbul şubesinde ise greve yalnızca hamallar ve satış elemanları katılmıştır. Her iki şubede de yöneticilerden greve katılan olmamıştır³⁸. Diğer çalışanlardan greve katılmayanların sayısı ise oldukça azdır. Grevciler greve katılmayan bu kişileri ikna etmek için büyük gayret sarf etmişlerdir. Greve katılımı artırmak amacıyla diğer çalışanlar ziyaret edilerek ikna edilmeye çalışılmıştır. Kendilerine katılmamakta inat edenlerin ise çalışmalarına mani olmuşlardır³⁹.

Orosdi-Back çalışanlarının greve gitmesi dönemin basınında da geniş yankı uyandırmıştır. İkdâm gazetesinin 23 Eylül 1908 tarihli baskısında yer alan “Yine Terk-i Eşgâl” başlıklı bir yazıda “*Orosdi-Back ticarethânesi me’mûrin ve müstahdemininde galiba kendilerini şu grev modasından mahrum etmek istememiş olmalı ki Salı günü sabahleyin umumiyetle terk-i eşgâl etmişlerdir.*” ifadelerine yer vererek Orosdi-Back grevinin başladığını duyurmuştur⁴⁰.

Salmon, grevin beklenen bir hadise olduğunu belirtmiştir. Mektubunda çalışanların hoşnutsuzluğundan söz ederek olası bir tepkisel hareketten şüphelendiklerini açık bir şekilde ifade etmektedir. Buna rağmen mağaza yönetiminin tedbir almayışından ötürü ise sitem etmektedir. Salmon, mektubunun devamında çalışanların taleplerine değinerek bu hususta şu ifadelere yer vermiştir:

“Dün sabah tüm çalışanların aralarından seçtiği bir temsilci tarafından Bay Back’e 165 çalışan tarafından imzalanmış olağanüstü şartlar içeren bir dilekçe verdiler. Dilekçede % 20, % 30 ve % 40 oranlarında maaş zammı, yılda bir maaş kadar ikramiye, her iki yılda bir 1 pound maaş zammı, üç yıl erteleme seçeneğiyle birlikte on beş gün yıllık izin, tüm Katolik, Türk,

36 Yavuz Köse, *Dersaadet’te Tüketim (1855-1923)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016), 371.

37 Paul Dumont, *Selânik 1850-1918* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 206.

38 Taşkın, *Orosdi-Back Mağazaları*, 142.

39 BOA, [DH. MKT], No. 2622, Gömlek No. 94.

40 İkdâm, “Yine Terk-i Eşgâl” (Rumi: 10 Eylül 1324 - Miladi: 23 Eylül 1908), 3.

Ermeni, Rum vb. çalışanların dini bayramlarında izin ve şubenin çıkarlarına zarar vermediği sürece hiçbir çalışanın işten çıkarılmamasını talep ediyorlardı. Bu son talepleri oldukça sertti.”

Orosdi-Back çalışanlarının talepleri incelendiğinde temel problemin ücret kaynaklı olduğu görülmektedir. Zaten dönemin basınında da 1908 grevlerinin çıkış noktası olarak bu duruma değinilmiştir. İttifak gazetesinin 10 Eylül 1908 tarihli sayısında çıkan “Ta’til-i Eşgal” başlıklı bir haberde grevlerin ücret meselesi yüzünden çıktığı iddia edilmiştir⁴¹. Yine Tanin gazetesi yazarı Ahmed Muhtar, gazetenin 4 Ekim 1908 tarihli sayısında “Ta’til-i Eşgale Dair” başlıklı bir yazı yazmış ve o da işçiler ve işverenler arasındaki anlaşmazlıkların temel nedeni olarak ücret meselesini göstermiştir⁴². Salmon, mektubunda ücretlerin yetersizliği ve çalışanlara yönelik muamele hakkında fikir verebilecek örnek bir olaya da yer vermiştir. Söz konusu hadise Salmon’un gözünden şu şekilde gerçekleşmiştir:

“Bay Back birkaç hafta önce çalışanlardan grev yapmak isteyenlerin hepsini kovacağını ima etmişti. Onun bu tepkisi onları daha da tahrik etmişti. Gerçekten de yanlış zamanda söylenmiş çok tedbirsiz bir sözdü. Sadece bu da değil. Geçen hafta bir çalışan Bay Leopold’dan 2 pound avans istemişti. Fakat Bay Leopold çok set bir şekilde onun bu isteğini reddetti. Bunun üzerine çalışan, sert bir tartışmanın ardından mağazayı terk etti. Bu olmamalıydı. Çünkü bu tarz hareketler çalışanları greve gitmeye zorluyordu.”

Burada adı geçen kişi Orosdi-Back firmasının kurucu yöneticilerinden Hermann Back’in kardeşi Leopold Back’tir. Bay Back olarak adı zikredilen kişi ise o sırada İstanbul şubesinin yöneticisi olan ve Hermann Back’in diğer kardeşi olan Joseph Back’tir. Mağaza hiyerarşisinde Joseph Back en yetkili kişi olurken ondan sonra Leopold Back gelmektedir⁴³. Bu yüzden onun bu pervasız tavrı diğer çalışanlar üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır. Salmon da grevi tetikleyen hadiselerden biri olarak bu olayı göstermiştir. Joseph Back’in grevden önce çalışanlarını tehdit etmesi ise bardağı taşıran son damla olmuştur. Dahası grevcilerin taleplerine de sert bir yanıt vererek olayların daha da büyümesine neden olmuştur. Salmon, mektubunun devamında onun bu pervasız tutumundan şu şekilde bahsetmiştir:

“Bay Back dilekçeyi okur okumaz ofisinden fırladı ve reyonları gezerek hiddetli bir şekilde çalışanlara “Sende imzaladın mı bunu? Beğenmiyorsanız ayrılabilirsiniz. Herkesi kovarım.” gibisinden sözler sarf etti. Ne kadar üzücü bir izlenime yol açtığını tahmin edebilirsin! Haliyle beş dakika bile sürmeden mağaza boşaldı. Herkes anında dışarı çıktı. Mağazanın önü kapanmıştı. Herkes mağazanın önünde toplanmış yöneticileri alkışlıyordu. Artık iş işten geçmişti. Bay Back’in bir anlık sinirle yaptığı hatadan geri dönülemezdi. O sırada hiçbir şey söylememeliydi. Uygun bir anlaşmaya varmak için temsilcileriyle görüşmeliydi. Akli başında her yöneticinin yapması gereken budur. Ama kendi hesabına göre hareket ediyor ve bir an bile bir şirkete karşı sorumlu olduğunu, kısaca kendisinin de bir çalışan olduğunu unutmuştu. Mağaza kapanınca ne yapacağını bilemez halde deli gibi ortalıkta dolaşmaya başladı. İşçi çalışanlar olmadan da yürütebileceğini ve hiçbirisinin işe alınmayacağını söylüyordu. Yaklaşık bir iki saat sonra yaptığının yanlış olduğunu anladı. Ama artık her şey için çok geçti.”

Joseph Back’in bu tavrı grev başlamasına ve sürecin daha da uzamasına neden olmuştur.

41 İttifak, “Ta’til-i Eşgal” (Rumi: 30 Ağustos 1324 – Miladi: 10 Eylül 1908), 3.

42 Ahmed Muhtar, “Ta’til-i Eşgale Dair”, *Tanin* (Rumi: 21 Eylül 1324 – Miladi: 4 Ekim 1908), 6.

43 Taşkın, *Orosdi-Back Mağazaları*, 38.

Mağaza yönetiminin bu tavrı basında dahi eleştirilmiştir. Nitekim İkdam gazetesinde yer alan bir haberde konuya değinilerek şu ifadelere yer verilmiştir:

“Orosdi-Back ticârethanesi gibi mühim bir müessese-i ticâriyenin aralarında bunca senelik eski adamları bulunan müstahdemine karşı böyle bâre ve çirkin bir muamelelerde bulunması şayân-ı teessüftür.”

Fakat Joseph Back’in bu tavrı çok uzun sürmemiştir. Grevcilerle konuşması için yanlarına iki ofis çalışanı göndermiştir. Önceki tavırlarından huylanmış grevciler Back’in gönderdiği kişileri kabul etmediler. Salmon, onların bu tavrını eleştirerek şu ifadelere yer vermiştir:

“Fakat şunu da belirtmem gerekir ki; yaşanan durumdan en az Bay Back kadar çalışanlar da sorumludur. Onların da yaklaşımının pek doğru olduğu söylenemez. Oldukça iyi para alıyorlar. Acınacak durumda değiller. Durumundan memnun olmayanlar Bay Back’le konuşabilirlerdi. Yaşananlardan an itibarıyla Paris’in haberi yok. Çalışanlara bir temsilci gönderdik ve yanıt bekliyoruz. Şartlarını konuşmak için aramıza kendilerinden bir temsilci göndermeye bile razı değiller. Bu yüzden ya şartlarını kabul edeceğiz ya da mağazayı kapatacağız.”

Buradaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla şube yöneticileri ilk başlarda şirketin yöneticisi olan ve o sırada Paris’te bulunan Hermann Back’e olayları intikal ettirmemişlerdir. Bununla birlikte Selanik’teki olayları yatıştırmak ve oradaki grevcilerle anlaşmaları için Leopold Back ve ofis çalışanlarından Fralun adındaki bir kişi gönderilmiştir. Ayrıca ofis çalışanlarından sorumlu olduğu düşünülen Wittelsback grevcilerle anlaşılması halinde Salmon ve diğer ofis çalışanlarının giderlerini 100.000 frank artıracacağı vaadinde bulunmuştur. Zira olaylar giderek şiddet içerecek bir hal almaya başlamıştır. Grevciler işten atılma korkusuyla dilekçeyi imzalamayan diğer çalışanları tabanca ile tehdit etmişler ve cebri bir baskı uygulama yoluna gitmişlerdir. Dahası mağazaya saldırılar düzenlenmiştir. Bu yüzden grevin yapıldığı bölgeye çok sayıda zaptiye memuru gönderilmiştir. Ayrıca Fransız Konsolosluğu tarafından bir de kavas görevlendirilmiştir⁴⁴.

Salmon, burada çalışanların oldukça iyi para aldıklarından söz etmiştir. Mektubunun bir başka yerinde de çalışanların aylık 12 ilâ 17 lira arasında maaş aldıklarını, en düşük ikramiyelerinin bile çift maaş tutarında olduğunu belirtmiştir. Köse, Salmon’u doğrular nitelikte bir bilgi vererek İstanbul şubesinde çalışan personelin Pera gibi pahalı semtlerde oturduklarını ve çoğunun gelir durumunun oldukça iyi olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Orosdi-Back personelinin neredeyse tamamının kendisine ait evi olduğunu söylemiştir⁴⁵. Şark Ticaret Yıllıkları’nın muhtelif yıllara ait nüshalarında hem Köse’nin hem de Salmon’un iddiasını güçlendirecek ve bu hususta fikir verebilecek kayıtlara rastlanmaktadır. Yıllıklarda Orosdi-Back’in İstanbul şubesinde çalışan personelin statüsü ve ev adresi hakkında bilgiler yer almaktadır⁴⁶. Hem Köse, hem de Taşkın burada yer alan bilgilerden yola çıkarak 1889-

44 Taşkın, *Orosdi-Back Mağazaları*, 143.

45 Köse, *Vertical Bazaars of Modernity*, 110.

46 1889 yılına ait veriler için bkz. *Annuaire Oriental du Commerce de L’industrie, de L’administration et de la Magistature 1889; 1891; 1892-1893; 1893-1894; 1894; 1895; 1896* (Constantinople: Cervati Freres & Cie, 1898).

1921 yılları arasında şubede çalışanların listesini çıkarmışlardır⁴⁷. Gerçekten de mağaza çalışanları elit semtlerde ikamet etmektedirler. Bu durum çalışanların maddi anlamda iyi olduklarını göstermektedir.

Mağaza yöneticileri grevin maliyetini hesaba katarak grevcilerle yeniden görüşülmesi için bir girişimde bulunmuştur. Fakat grevciler müzakereye yanaşmamıştır. Salmon, mektubunda “Şuanda işler çok iyi olduğu için mağazanın kapanması ciddi bir zarara neden olur. Günlük 2000 pound kaybımız var.” diyerek grevin zarar boyutunu gözler önüne sermiştir. Bu durum mağaza yöneticilerini Paris’teki merkez şube ile irtibata geçmeye zorlamıştır. Paris şubesine olaylar hakkında bilgi veren bir telgraf gönderilmiştir. Paris’teki yöneticiler telgrafa kısa sürede dönüş yaparak yeni eleman alınmamasını ve iş başvurularının kesin bir dille reddedilmesini iletmişlerdir. O sırada Almanya’da bulunan Hermann Back de Joseph Back’e bir mektup yollayarak kendisinin gelmesini gerektirecek bir durumun olup olmadığını sormuştur. İlk başta gelmesi gerektiği yönünde fikir belirtilmişse de daha sonra Paris’ten gelen talimatların kesin ve net oluşu nedeniyle bu fikirden vazgeçilmiştir. Sonraki süreci Salmon, şu şekilde aktarmıştır:

“Bay Back, müzakere edebilmek için son olmak kaydıyla grevcilere bir temsilci göndermeye karar verdi. Mağazada Société du Fez ile ilgilenen ve greve gitmeyen bir çalışmamız vardı. Grevcilerin çıkarını korumak için aramızda kasıtlı bulunduğunu ve bizimle oyun oynadığını düşünüyorum. Bu beyefendi geçtiğimiz pazar günü yeni kurulmuş bir ticari çalışanlar derneğinin başkanı olarak atandı. Kendisi çok iyi bir hatip. Öyle iyi konuşuyor ki; Bay Back’i bile ikna etmeyi başardı. Müzakereler esnasında onu çok iyi yumuşatmıştı. Paris’ten gelen talimatlara rağmen Bay Back, inisiyatif alarak çalışanlara %25, %20 ve %10 zam yapma teklifinde bulundu. Eğer bu şartlarda görevlerine geri dönmezlerse kalıcı olarak işten çıkarılacaklarını söyledi. Ertesi güne kadar kimseden ses çıkmadı. Tam Bay Back yeni çalışanlar almak için düzenlemeler yapıyordu ki; araya yine Fez ile ilişkili olan ve aynı zamanda da Selanik şubesinin eski müdürü olan Bay Husserl grevciler adına araya girdi. Bay Back, bir kez daha geri çekildi. Akşam olunca Paris’e grevcilerin taleplerini bildiren bir telgraf gönderdi.”

Joseph Back’in gönderdiği telgrafta özetle grevcilerin şu talepleri yer alıyordu.

- Maaşlarda %35, %25, %12 oranlarında zam.
- Dini bayramlarda izin.

1909 yılına ait veriler için bkz. *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient 1909* (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd), 1909.

1914 yılına ait veriler için bkz. *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient 1914* (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd, 1914).

1915 yılına ait veriler için bkz. *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient 1915* (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd, 1915).

1921 yılına ait veriler için bkz. *Annuaire Oriental, Oriental Directory, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient 1921* (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd, 1921).

47 Taşkın, *Orosdi-Back Mağazaları*, 71-83. Köse, *Dersaadet'te Tüketim*, 454.

- Personelin iş performansına bağlı olarak iki ya da üç yılda bir maaş zammı.
- Grev nedeniyle işten çıkarma olmaması.
- İşten çıkarma işleminin sadece hırsızlık, disiplinsizlik, iş göremezlik vb. gibi durumlarda gerçekleştirilmesi.

Salmon'a göre; Joseph Back, bu talepleri bilerek Paris'e göndermiştir. Böylece taleplerin karşılanması hususundaki sorumluluğu doğrudan firma yöneticilerine havale etmiştir. Zira Joseph Back'e göre Paris'teki yönetimin bu talepleri kabul etmeyeceği aşikârdır. Yine de Salmon, olayların bu raddeye gelmesinde Joseph Back'i sorumlu tutarak şu eleştirilerde bulunmuştur:

“Grevin başlangıcından bu yana günlük 2.000 ila 2.500 poundluk bir satış kaybımız var. Grevciler görünüşe göre pes etmemek ve yeni çalışanların çalışmasını engellemek için aralarında yemin etmişler. Yani sıkıntı olabilir. Polis var ama çok az! Sonunda neler olacağını ve durumun nasıl çözüleceğini hep beraber göreceğiz. Son olarak, Bay Back'in zayıflık gösterdiğini, Paris'in talimatlarından ayrılmaması gerektiğini, çünkü Paris'in son koşulları kabul etmesi halinde mağazada artık söz sahibi olamayacağımızı ve bu durumdan da özellikle Ermeniler ile Rumların keyif alacaklarını ön görüyoruz. Çünkü onlara göre; bir Fransız mağazasına kendi bayraklarını çekmiş gibi olacak. Bu durum yani onların taleplerine boyun eğerek mağazadan grevcileri çıkarmamız ileri de onları sürekli olarak greve teşvik edecek. Tam bir kargaşa ortamı olacak. Bu yüzden ilk karara bağlı kalarak herkesi kovmalıydık. Kesinlikle %75'i geri gelmek zorunda kalırdı ve biz de onları geri alırdık. Mağaza birkaç ay sıkıntı çekerdik ama biz bunu telafi ederdik. Bir ara Bay Back, pes etmektense üç aylığına mağazayı kapatmayı tercih edeceğimizi söylemişti. Ancak daha sonra sık sık fikrini değiştirdi. En iyi mekân olması için çok fazla miktarda harcama yapan bir mağaza olduğumuzu unutmamalıyız... Bay Back, kardeşleri Jacques ve Leopold'la birlikte rafları düzenlemeye girişti. Çünkü çalışanlar her yeri dağıtmışlardı. Güncel fiyat listelerini, sipariş defterlerini, stokları saklamışlar ve ayrılmadan önce her yerin altını üstüne çevirmişler. Galiba Selanik'te de grev halen devam ediyor. Muhtemelen buradakilerle dayanışma içerisindedir. Beyrut şubesinin müdürü Bay Morgenstern üç gündür burada. Kendisi çok iyi birisi. O da bizim gibi Bay Back'in zayıflık göstermemesi ve mağazaya yeni personellerin alınması görüşünde. Çünkü o da grevin uzamasında bu zafiyetin neden olduğu görüşündeydi.”

Joseph Back'in telgrafına Paris'ten henüz cevap gelmeyişi ve grevcilerin anlaşmaz tutumu nedeniyle mağaza yönetimi inisiyatif olarak gazetelere işçi alımı için ilan vermiştir. Ayrıca greve giden çalışanlara ultimatolar verilerek işbaşı yapmamaları halinde atılacakları duyurulmuştur. Salmon'un verdiği bilgilere göre bu süreçte mağazaya 15 yeni personel alınmıştır. Bu hamleler grevcilerin direncini kırmıştır.

Salmon, ilk başlarda grevcilerle anlaşılması gerektiğini savunmuştur. Fakat daha sonra grevcilerin müzakere taleplerine karşı olumsuz tavırlarını görünce onlara karşı sert bir politikanın izlenmesi gerektiğini düşünerek fikrini değiştirmiştir. Greve katılmayan personel ve yöneticiler de aynı kanaatte olmuşlardır. Fakat bu tavır grevcilerin direncini kırmak yerine daha da saldırganlaştırmıştır. Salmon, Ekim 1908 tarihli mektubunda yaşanan hadiseleri şu şekilde açıklamıştır:

“Akşam mağazanın etrafını kuşattılar. Polisin bizi korumasına ihtiyacımız vardı. Zira grevciler bizim için artık tehdit oluşturmaya başlamışlardı. Onların saldırılarından çekinir hale gelmiştik. Greve katılmayan birkaç kişi saldırıya uğradı... Cumartesi günü mağazada çok sayıda polis vardı. Ofis çalışanlarını izne çıkardık... 4-5 elebaşını tutuklattık. Bunlardan ikisi ipek rejisinin sorumlusuna saldırmıştı. Ancak artık hürriyet rejimi altında olduğumuz gerekçesiyle serbest bırakıldılar. Bir ara her şey çok güzel gidiyordu. Pazartesi polisler buradan ayrıldılar ve geri dönmeyeceklerini bildirdiler. Jön Türk Komitesi’nde de bir yön değişikliği oldu. Artık kamuoyu bizim karşımızdaydı. Bir anda giderek artan tehditkâr saldırılar karşısında kendimizi korumasız bulduk. Bu durum yöneticilerin fikirlerini değiştirmesine neden oldu. Müzakereler yeniden başladı. Fakat süreç gizlilik içinde yürütülüyordu⁴⁸.”

Salmon, Salmon, burada kamuoyunun aleyhlerine döndüğünden bahsetmektedir. Bu duruma sebep olan hadise ise mağaza yönetiminin grevcilere yönelik tavrından ziyade o sıralarda uygulanan Avusturya boykotu olmuştur.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek’i ilhak ettiğini duyurmuştur. Bu durum kamuoyunda büyük bir yankı uyandırmış ve Avusturya menşeli firmalara boykot kararı alınmıştır⁴⁹. Boykot ilk olarak İstanbul’da uygulanmış ve Avusturya menşeli ürünleri getiren gemilere el konulması ve dağıtımının engellenmesi yönünde talimatlar verilmiştir⁵⁰.

Orosdi-Back firması, söz konusu boykot hadisesinden oldukça etkilenmiştir. Aslında firma Fransız menşelidir. Fakat Orosdi ve Back ailelerinin aslen Avusturyalı olması halkta firmanın menşei olarak buraya ait olduğu izlenimi uyandırmıştır. Bu yüzden yöneticiler boykot sürecinde bu algının yıkılmasına yönelik birtakım girişimlerde bulunmuştur. İlk olarak İstanbul şubesine ve bazı şubelere Fransız bayrağı asılmıştır⁵¹. İstanbul şubesinin en yetkili ismi olan Joseph Back İstanbul’daki boykot komitesine katılarak mağazayı boykot afişleriyle donatmıştır. Hatta Back, boykotçu hamallar için konser düzenlemek isteyen bir başka komiteye öncülük etmeye dahi kalkışmıştır. Bununla birlikte Avusturya ile resmi temas kurduğu dernek, örgüt vs. gibi yerlerden istifa ederek buralarla irtibatını koparmıştır⁵². Orosdi-Back yetkililerinin bu tavrı her ne kadar Viyana’nın hoşuna gitmese de grev ve boykotun zararını en aza indirmek için bunları yapmaya mecbur kalmışlardır. Fakat Salmon’un ifadelerinden yola çıkarak firmanın bu gayretlerinin pek de işe yaramadığı söylenebilir.

Grevciler bu süreçte mağazaya defalarca saldırı teşebbüsünde bulunmuşlardır. Zaptiye görevlilerinin zor kullanmasıyla saldırıların önü alınmıştır. Hadiseler dönemin basınında da yer bulmuştur⁵³. Olayların büyümesi üzerine Hermann Back İstanbul’a gelmiş ve başta sadrazam olmak üzere dönemin hükümet yetkilileriyle görüşmeler yapmıştır. Bununla birlikte grevcilerin temsilcileriyle doğrudan kendisi görüşmüştür. Ayrıca Tanin gazetesinde

48 Salmon, “Salmon Lettres ” (Pappymac, Octobre 1908).

49 BOA, [HR. SYS], No. 199, Gömlek No. 79), 4.

50 BOA, [TFR. I.ŞKT], No. 39, Gömlek No. 3877.

51 Köse, *Dersaadet’te Tüketim*, 373.

52 Quateart, Donald, *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 19.

53 *Tanin*, “Ta’til-i Eşgâl” (Rumi: 22 Eylül 1324, Miladi: 5 Ekim 1908), 8.

grevcilerin taleplerinin kabul edildiğine dair bir de bildiri yayınlanmıştır⁵⁴. Atılan bu adımlar grevcilerin ikna edilmesinde etkili olmuştur. Salmon, grevin sona ermesini mektubunun devamında şu şekilde açıklamıştır:

“Öğle saatlerinde başları bandralı olarak koro halinde Bay Back’i alkışlayarak işlerine geri döndüler... Maaşlarına %5, %15 ve %25 oranlarında zam aldılar. Ayrıca herhangi bir çalışanı bir yıl içerisinde geçerli bir sebep olmaksızın işten çıkarırsak ona bir yıllık maaş tazminatı ödeyecektik. Yine de öncekilerine nazaran oldukça kabul edilebilir koşullardı. Bir yıl içinde yöneticilerin değişeceğini düşünüyorum. Öte yandan Selanik’te grev halen devam ediyor.”

Selanik’teki grev İstanbul’dakine göre 2 hafta kadar uzun sürmüştür⁵⁵. Yaşanan hadiselerin firmaya maliyeti oldukça ağır olmuştur. 1908 ve 1909 yılına ait finans raporlarında grev ve boykot hadiselerinin mali yönden firmaya zararları değerlendirilmiştir. İşlerin en verimli ve yoğun olduğu bir sezonda iki büyük şubenin kapanması Orosdi-Back’in kâr oranlarında geçici bir düşüşe yol açmıştır⁵⁶.

Tablo 1: Orosdi-Back’in 1895-1912 yılları arasındaki kâr oranları⁵⁷

Yıl	Net Kâr Miktarı (Frank)
1895	1.341.479
1896	1.348.657
1897	1.371.778
1898	1.529.014
1899	1.661.712
1900	1.549.294
1901	1.505.932
1902	1.583.740
1903	1.680.974
1904	2.521.632
1905	2.559.896
1906	2.776.438
1907	2.972.872
1908	1.320.404
1909	1.374.514
1910	2.433.205
1911	2.801.233
1912	2.002.804

1895 yılında şirketleşme kararı alan mağaza sahipleri “Etablissements Orosdi-Back”

- 54 Tanin, “Orosdi Back Ticarethanesinden Varîd Olmuştur” (Rumi: 18 Eylül 1324 - Miladi: 1 Ekim 1908), 8.
- 55 Uri M. Kupferschmidt, *European Department Stores and Middle Eastern Consumers; The Orosdi-Back Saga* (İstanbul: Ottoman Bank Archives and Research Centre, 2007), 32.
- 56 *La Cote de la Bourse et de la Banque*, “Établissements Orosdi-Back” (29 Juillet 1909), 3.
- 57 *Le Capitaliste*, “Établissements Orosdi-Back” (24 Octobre 1912), 2.

adıyla Paris Borsası'na girmişlerdir⁵⁸. Şirketleşme sürecinde firma ortakları 10 milyon frank sermaye koymuşlardır⁵⁹. Kuruluş amacı olarak; tüm ülkelerde, her türlü mal ve ürünlerin satın alınması, satışı, ithalatı ve ihracatı için acentelerin işletilmesi; tüm eşyaların imalatı, depozitosu ve komisyonla ticaretini yapmak şeklinde belirtmiştir⁶⁰. Yukarıdaki tabloda firmanın 1895-1912 yılları arasındaki net kâr miktarı bilgileri yer almaktadır. 1895 ile 1908 yılları arasında kâr oranlarında ara ara ufak çaplı düşüşler olduğu gözlemlense de genel itibarıyla bir yükseliş söz konusudur. Fakat 1908 yılında kâr oranlarında sert bir düşüş yaşandığı ve bu durumun iki yıl sürdüğü görülmektedir. Finans raporlarında bu düşüşün nedeni olarak yaşanan grev ve boykot hadiseleri gösterilmiştir⁶¹.

5. Sonuç

1908 grevleri, Türkiye'deki örgütlü işçi hareketleri tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Zira bu tarihe kadar Türkiye'de yaptırım gücüne sahip ve geneli kapsayan etkili bir işçi hareketine rastlanılmamıştır. Elbette 1908 öncesinde birtakım grev ve sendikal yapı örnekleri bulunmaktadır. Fakat bunların hiçbiri 1908 grevleri kadar yankı uyandırmamıştır. 1870-1908 yılları arasında sadece 91 grev yapıldığı tespit edilmiştir. Meşrutiyet'in ilanından sonraki ilk beş aylık süre zarfında 143 adet grevin gerçekleşmesi yukarıdaki ifadelerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

Grev hadiseleri ticari faaliyetleri kısıtladığı gibi gündelik hayatın aksamasına da yol açmıştır. Özellikle tedarik zincirinde önemli kırılmalar yaşanmıştır. Greve gidilen firmalar ciddi miktarda mali zarara uğramıştır. Bazı dükkânlar haftalarca ve hatta aylarca kapalı kalmıştır. Dönemin idaresi hürriyet ortamını gerekçe göstererek ilk başlarda grevlere karşı müspet bir yaklaşım sergilese de hadiselerin uzaması ve şiddet olaylarının yaşanması nedeniyle ilerleyen süreçte aksi yönde tavır sergilemiştir. Ayrıca işçi-işveren ilişkisini düzenleyecek kanuni düzenlemelere de gidilmiştir.

1908 grevlerinin çıkış noktası birkaç nedene bağlanabilmekle beraber temelde esas sorun düşük işçi ücretleri ve ağır çalışma koşulları olmuştur. İşçiler bu sorunları ön plana çıkartarak greve gitmişlerdir. Talepleri ilk başlarda ciddiye alınmamıştır. Fakat işçilerin inatçı tavrı ve kendiliğinden gelişen kolektif hareket tarzı taleplerinin büyük oranda karşılanmasını sağlamıştır. Bu durum Salmon'un ilgili mektuplarında da göze çarpmaktadır.

Salmon'un 23 Eylül 1908 tarihli mektubundaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla grev Orosdi-Back yöneticilerinin beklediği bir durum değildir. Bu yüzden hazırlıksız yakalanmışlar ve olayların hızlı gelişmesi nedeniyle de ilk başlarda yanlış kararlar almışlardır. Salmon, bunu birçok yerde defaatle vurgulamıştır. İlk başta hadiselerin birkaç günde yatışacağı düşünülmüştür. Fakat grev furyasının ülke geneline yayılması ve kendiliğinden kolektif bir yapıya dönüşmesi grevcilerin taleplerinde ısrarcı olmalarını sağlamıştır.

Salmon, Orosdi-Back mağazasındaki grev öncesi durumu henüz yeni gelmesine

58 Sümeyra Yarış, İstanbul'un 100 Sanayi Kuruluşu (İstanbul: İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, 2010), 83.

59 *Le Journal des Finances*, "Établissements Orosdi-Back" (28 Novembre 1908), 1.

60 Armand Sasvari, "Les Établissements Orosdi-Back", *La Revue d'Orient et de Hongrie* (02 Décembre 1895), 46.

61 *Le Capitaliste*, "Établissements Orosdi-Back" (8 Juillet 1909), 2.

rağmen yerinde tahkik etmiştir. Her ne kadar greve giden mağaza çalışanlarının durumunu abartılı bulsa da mağaza yöneticilerinin grev öncesinde çalışanlarına yönelik yaklaşımlarını tasvip etmemiştir. Mektuplarda geçen ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla mağaza çalışanlarının çalışma saati, izin ve avans konularında sıkıntılar yaşadıkları görülmektedir. Bununla birlikte Salmon, mağaza çalışanlarının dönemin şartlarında oldukça yüksek ücretler aldıklarını da belirtmektedir. Bu yüzden ücretlerle ilgili taleplerini fazla ve gereksiz bularak grevcileri eleştirmiştir. Ona göre grevin esas çıkış noktası mağaza yöneticilerinin çalışanlarına yönelik nezaketsiz tavırları ve tehditkâr tutumları olmuştur.

Mağaza yöneticileri ilk başlarda müzakereye yanaşmayarak istemeden de olsa hadiselerin büyümesine neden olmuşlardır. Daha sonraki günlerde ise aynı tutumu grevcilerin takındıkları görülmektedir. Buradan hareketle Orosdi-Back grevi, işçi-işveren arasındaki iletişim bozukluğunun açık bir şekilde görüldüğü örnek bir hadise olarak görülebilir. Gerçekten de grevin bir safhasında iki taraf da uzlaşmaz bir tutum sergilemiştir. Ekim 1908 tarihli mektuptaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla bu durum hem mağaza yöneticilerini hem de grevcileri ekonomik ve psikolojik yönden yıpratmıştır.

Salmon, mağaza yöneticilerinin sık sık fikir değiştirdiklerini söylemekte ve bu durumu net bir dille eleştirmektedir. Ona göre; grevcilerin taleplerinin tamamının kabul edilmesi halinde mağazada otorite sorunu yaşanacaktır. Onun tabiriyle büyük çoğunluğu Ermeni ve Rum olan mağaza çalışanları tarafından Fransız menşeli şubeye kendi bayrakları çekilecektir. Salmon, bunları gerekçe göstererek grevcilerin taleplerine kafa yormak yerine sert tedbirler alıp grevcilerin kovulması gerektiğini söylemiştir. Böylece birçoğunun pes edip grevi bırakarak geri dönmek isteyeceklerini düşünmüştür. Hatta bunun için mağazanın birkaç gün kapalı kalmasında bir sakınca görmemiştir. Ekim 1908 tarihli mektupta geçen ifadelerden Salmon'un fikirlerinin işe yaradığı anlaşılmaktadır. Nitekim mağaza yöneticileri devrin gazetelerine ilan vererek yeni işçi alımına gitmiş ve bu kapsamda 15 yeni çalışan almıştır. Bu gelişme grevcilerin direncini kırmış ve onları müzakereye mecbur bırakmıştır. Gazetelere işçi ilanı verilmesi grev için kırılma noktası olmuştur. Buna rağmen yapılan müzakerelerde taleplerinin önemli bir kısmını kabul ettirmeyi başarmışlar ve maaş zammıyla birlikte tazminat hakkı kazanmışlardır.

Salmon, 23 Eylül 1908 tarihli mektubunda grevin gelişim süreci ve hadiseler hakkında detaylı bilgiler sunmakla beraber grevin sonlanmasıyla ilgili kısımların yer aldığı Ekim 1908 tarihli mektubunda pek fazla detaya yer vermeyerek yüzeysel bilgiler vermiştir. Ayrıca ifadeleri zaman uyumu noktasında sıkıntılıdır. Bilgiler parça parça verildiği için kompozisyonel bir tamamlayıcılık söz konusu değildir. Bu durumu kendisi de fark etmiş olacak ki açıklama gereği duymuştur. Tüm bu eksikliklerin temel nedeni olarak hadiseleri an be an not tutmasını göstermiştir.

Salmon'un verdiği bilgiler ile dönemin finans raporları ve gazete mecmualarındaki detaylar karşılaştırıldığında tutarlılık göze çarpmaktadır. Mektuplarda ağırlıklı olarak İstanbul'daki hadiselerle yer verilse de ara ara Selanik'teki grevden de söz edilmiştir. İzmir'deki Orosdi-Back çalışanlarının da greve gittiğini iddia etmiş fakat detay vermemiştir. Dönemin finans raporlarında ve mecmualarında burada greve gidildiğine dair bilgiye de rastlanılmamıştır. Buradan hareketle grevlerin sadece İstanbul ve Selanik şubelerinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Grevin yalnızca buralarda gerçekleşmesindeki en önemli

faktörün ise her iki kentin de dönemin siyasi gelişmelerinde sembolik roller oynaması gösterilebilir.

KAYNAKÇA

A-Arşiv Evrakı

BOA, Osmanlı Arşivi. *Dâhiliye Mektubî Kalemi* [DH. MKT]. No. 165, Gömlek No. 9; No. 1655, Gömlek No. 19; No. 2630, Gömlek No. 47; No. 2622, Gömlek No. 94. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Dâhiliye Perakende Evrakı* [DH. MKT. PRK]. No. 2801, Gömlek No. 114. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Siyasi* [HR. SYS]. No. 199, Gömlek No. 79), 4. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Hatt-ı Hümayun Tasnifi* [HAT]. No. 305, Gömlek No. 18029. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *İrade Dâhiliye* [İ. DH]. No. 1295-2, Gömlek No. 102008. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmaları Evrakı* [A.}MKT. NZD] No. 456, Gömlek No. 23. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Satın Alınan Evrak* [HSD. AFT]. No. 5, Gömlek No. 19. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Teftişat-ı Rumeli Evrakı* [TFR. I.ŞKT]. No. 39, Gömlek No. 3877. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Hususi Maruzat* [Y. A. HUS]. No. 294, Gömlek No. 56. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

Toplu İş Sözleşmesi. Grev ve Lokavt Kanunu. (Kanun No. 2822). *Resmi Gazete* 18040 (7 Mayıs 1983). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2822.pdf>.

Salmon, Louise. “Salmon Lettres” (Pappymac, Mektup, 17 Février 1908, 28 Septembre 1908, Octobre 1908). http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html.

B-Sürelî Yayınlar

Ahmed Muhtar. “Ta’til-i Eşgale Dair”. *Tanin* (Rumi: 21 Eylül 1324 – Miladi: 4 Ekim 1908). 6.

Annuaire Oriental du Commerce de L’industrie, de L’administration et de la Magistrature 1889; 1891; 1892-1893; 1893-1894; 1894; 1895; 1896 (Constantinople: Cervati Freres & Cie, 1898).

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L’Orient 1909 (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd), 1909.

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L’Orient 1914 (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd, 1914).

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient 1915 (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd, 1915).

Annuaire Oriental, Oriental Directory, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient 1921 (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd, 1921).

Bağçeci, Yahya. "İngiltere'de Sanayi Devrimi ve Luddist Başkaldırı (1811-1813)". *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies* 13/79 (2020), 355-373.

Güler, Burcu Kümbül. "Psiko-Sosyal Boyutuyla Grev". *Çalışma ve Toplum Dergisi* 1 (2012), 113-146.

İkdam. "Grevler ve Netayici" (Rumi: 3 Eylül 1324 - Miladi: 16 Eylül 1908). 1.

İkdam. "Yine Terk-i Eşkâl" (Rumi: 10 Eylül 1324 - Miladi: 23 Eylül 1908). 3.

İkdam. "Yine Terk-i Eşkâl" (Rumi: 10 Eylül 1324 - Miladi: 23 Eylül 1908). 3.

İttifak. "Ta'til-i Eşgal" (Rumi: 30 Ağustos 1324 – Miladi: 10 Eylül 1908). 3.

İttihad ve Terakki. "Amele Sendikaları" (Rumi: 17 Ağustos 1324 – Miladi: 30 Ağustos 1908). 4.

Knowles, Charles. "Strike-Proneness and Its Determinants". *The American Journal of Sociology*. 60/3 (1954), 213-229.

Köse, Yavuz. "Vertical Bazaars of Modernity: Western Department Stores and Their Staff in Istanbul (1889–1921)". *International Review of Social History* 54/17 (2009), 91-114.

Küçükcalay, A. Mesut. "Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1 (1997), 51-68.

La Cote de la Bourse et de la Banque. "Établissements Orosdi-Back" (29 Juillet 1909). 3.

Le Capitaliste. "Établissements Orosdi-Back" (24 Octobre 1912). 2.

Le Capitaliste. "Établissements Orosdi-Back" (8 Juillet 1909). 2.

Le Journal des Finances. "Établissements Orosdi-Back" (28 Novembre 1908). 1.

Mehmed Cavid. "Ta'til-i Eşgal Meselesi". *Servet-i Fünun* (Rumi: 2 Ağustos 1324 - 15 Ağustos 1908). 1.

Sasvari, Armand. "Les Établissements Orosdi-Back". *La Revue d'Orient et de Hongrie* (02 Décembre 1895). 46.

Serçe, Erkan. "Mitostan Gerçeği: Ameleperver Cemiyeti". *Toplumsal Tarih Dergisi* 14 (Şubat 1995), 6-11.

Şark. "Ameleperver Cemiyeti" (Rumi: 17 Mayıs 1290 - Miladi: 29 Mayıs 1874). 1.

Tanin. "Orosdi Back Ticarethanesinden Varîd Olmuştur" (Rumi: 18 Eylül 1324 - Miladi: 1 Ekim 1908). 8.

Tanin. "Ta'til-i Eşgâl" (Rumi: 22 Eylül 1324, Miladi: 5 Ekim 1908). 8.

Toprak, Zafer. “Modernite ve Türkiye’de İşçi Sınıfının Doğuşu”. *Toplumsal Tarih Dergisi* 275 (Kasım 2016), 50- 53.

C-Telif ve Tetkik Eserler

Güzel, Şehmus. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İşçi Hareketi ve Grevler”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. ed. Murat Belge – Fahri Aral. 3/803-830. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Yadigâr-ı Konstantiniyye - Souvenir de Constantinople. “Orosdi-Back Ömer Efendi ve Şürekâsı”. İstanbul: 1906.

Tokol, Aysen. “Sosyal Politikanın Tarafları”, *Sosyal Politika*, ed. Aysen Tokol - Yusuf Alper. 37-77. Bursa: Dora Basım Yayın, 2011.

Krech, D.– Crutchfield, R. S. *Sosyal Psikoloji: Teori ve Sorunlar*. Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği, 1967.

Talas, Cahit. *Sosyal Ekonomi*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1979.

Ekin, Nusret. *Endüstri İlişkileri*. İstanbul: İşletme Fakültesi Yayını, 1989.

Işıklı, Alpaslan. *Gerçek Örgütlenme: Sendikacılık*. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.

Yıldırım, Kadir. *Osmanlı’da İşçiler (1870-1922)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Sülker, Kemal. *Dünyada ve Türkiye’de İşçi Sınıfının Doğuşu*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998.

Tokol, Aysen. *Türk Endüstri İlişkileri Sistemi*. Bursa: Ezgi Yayınevi, 1977.

Gülmez, Mesut. *Türkiye’de Çalışma İlişkileri 1936 Öncesi*. Ankara: TODAİE Yayını, 1989.

Vardağlı, Tutku. “1908’e Giden Yolda İşçi Hareketleri: Selanik Vilayeti Tütün İşçileri”. *Düne Bakarak Bugünü Anlamak – 2008’den 1908’e Bakmak*. haz. Mutlu Dursun - Tutku Vardağlı. 39-43. İstanbul: Tarem Yayınları, 2009.

Kipal, Ulaş - Uyanık, Özgür. *Türkiye Milli İktisat Tarihi – Devletçilik*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001.

Makal, Ahmet. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri (1850-1920)*. İstanbul: İmge Kitabevi, 1997.

Taşkın, Rahime İpek. *Orosdi-Back Mağazaları*. İstanbul: Libra Yayınevi, 2024.

Köse, Yavuz. *Dersaadet’te Tüketim (1855-1923)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.

Dumont, Paul. *Selânik 1850-1918*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Quateart, Donald. *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Kupferschmidt, Uri M. *European Department Stores and Middle Eastern Consumers; The Orosdi-Back Saga*. İstanbul: Ottoman Bank Archives and Research Centre, 2007.

Yarış, Sümeyra. İstanbul’un 100 Sanayi Kuruluşu. İstanbul: İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, 2010.

EKLER

Görsel 1: Louise Salmon

Görsel 2: Salmon ve birkaç Orosdi-Back çalışanının Polonezköy’de yaptıkları bir piknikte çekindikleri fotoğraf.

Kaynak: Yves Salmon’un Özel Koleksiyonu

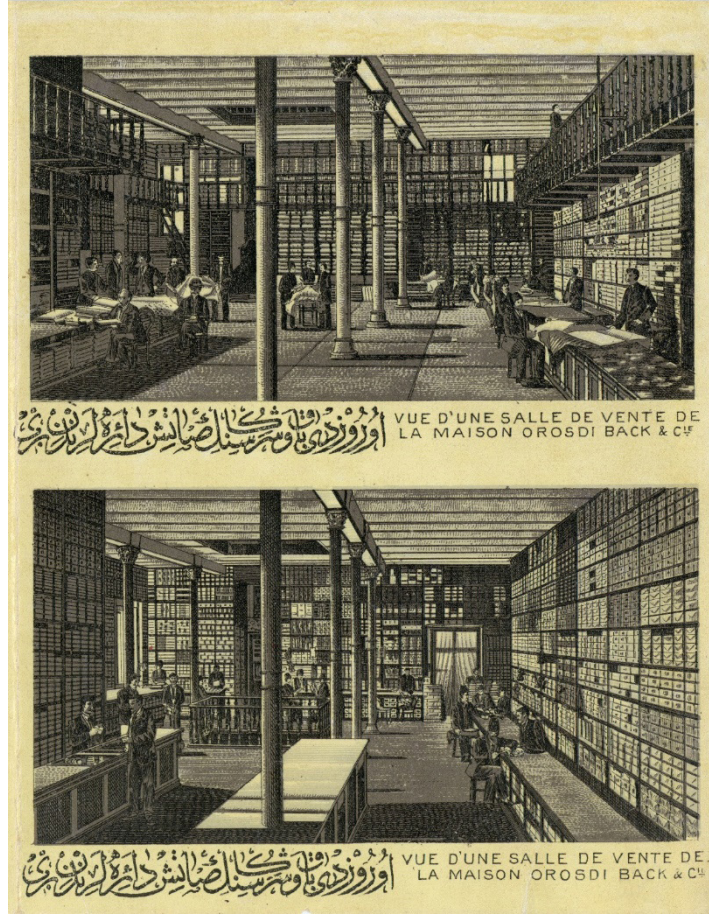
Görsel 3: Polonezköy'deki pikniğe dair bir başka görsel.

Kaynak: Yves Salmon'un Özel Koleksiyonu

Görsel 4: Orosdi-Back Bahçekapı şube binası. Günümüzde Sümerhan olarak bilinmekle beraber halen varlığını muhafaza etmektedir.

Kaynak: Yadigâr-ı Konstantiniyye - Souvenir de Constantinople, "Orosdi-Back Ömer Efendi ve Şürekâsı", (1906: İstanbul), 4.

Görsel 5: Orosdi-Back Bahçekapı şubesinin iç kısmı. Mağaza departmanları.

Kaynak: Yadiğâr-ı Konstantiniyye - Souvenir de Constantinople, “Orosdi-Back Ömer Efendi ve Şürekâsı”, (1906: İstanbul), 6.

Görsel 6: 1908 grevlerinden bir görüntü.

Kaynak: Özel Koleksiyon

Görsel 7: Orosdi-Back'in Bahçekapı şubesi çalışanlarının yer aldığı bir görsel.

Kaynak: Yedigâr-ı Konstantiniyye - Souvenir de Constantinople, "Orosdi-Back Ömer Efendi ve Şürekâsı", (1906: İstanbul), 7.

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Doktora Öğrencisi
Fatma POLATDokuz Eylül Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü
Doktora,
fatmapolat76@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9623-5976>Prof. Dr.
Dilşen İNCE ERDOĞANDokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir.
drinceerdogan@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6669-5966>Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 09/02/2025 04/03/2025

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1636309>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Kadın, Suç ve Suçluluk (1939-1945)

Women, Crime and Criminality in Turkey During World War II (1939-1945)

Öz

Bireylerin birlikte bir düzen içinde yaşamaları ancak belli kurallar ve normlar dahilinde gerçekleşir. Zaman içerisinde kurallar ve normlar farklı biçimlerde bireyler tarafından öğrenilir ve benimsenir. Bu öğrenme sürecinin koşulları ve süresi her topluma göre farklılık gösterir. Toplumsal kuralların amacı birlikte paylaşılan yaşamı düzenleme ve düzeni korumaktır. Toplumsal yaşamı düzenlemek ve korumak adına var olan normların ve kuralların bireyler tarafından ihlal edilmesi ise suç kavramını ortaya çıkarır. Suç, tanımı ve muhteviyatı bakımından toplumların zaman içinde siyasal, ekonomik ve sosyal yapılarına bağlı olarak değişmektedir. Türkiye, II. Dünya Savaşı’nda fiilen taraf olmasa da dönemin hükümeti seferberlik ilan etmiş ve seferberlik de beraberinde birçok zorluğu getirmiştir. Savaş zamanı hükümetleri, ekonomi ve toplumsal alanda yaşanan zorlukların üstesinden gelebilmek için bazı önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu önlemler zaman zaman toplumsal huzursuzluğa ve hükümete karşı eleştirilere neden olmuştur. Savaşlarda erkeklerin

*Bu makale, Fatma Polat tarafından, Prof. Dr. Dilşen İnce Erdoğan danışmanlığında Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Ana Bilim Dalı / Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, 2021 yılında kabul edilen “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Kadının Günlük Yaşamda Yeri (1939-1945)” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ATIF: POLAT Fatma, ERDOĞAN Dilşen İnce “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Kadın, Suç ve Suçluluk (1939-1945)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 11/1, (Mart 2025), s. (26-50)

CITE: POLAT Fatma, ERDOĞAN Dilşen İnce, “Women, Crime and Criminality in Turkey During World War II (1939-1945)”, *Journal of History and Future*, 11/5 (March 2025), pp. (26-50)

askere alınmaları, toplumun diğer bölümünü oluşturan kadınları daha fazla sorumluluk almaya itmiştir. Zaman zaman artan sorumluluklar sosyo-ekonomik yapının değişimine ve sonrasında toplumsal düzenin bozulmasına neden olmuştur. Hazırlanan çalışma ile II. Dünya Savaşı yıllarında toplumsal düzenin bozulmasındaki kadın faktörünün etkisi, kadınları suç işlemeye iten nedenler, kadınlar tarafından işlenen suçların muhteviyatı ve suç işleyen kadınların hangi cezaları aldıkları soruları cevaplandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, II. Dünya Savaşı, Kadın, Suç, Türkiye.

Abstract

It is only within certain rules and norms that individuals can live together in order. Over time, rules and norms are learned and adopted by individuals in different ways. The conditions and duration of this learning process vary from society to society. The purpose of social rules is to organize the life shared together and to maintain order. Violation of existing norms and rules by individuals in order to regulate and protect social life reveals the concept of crime. Crime changes in terms of its definition and content over time, depending on the political, economic and social structures of societies. Although Türkiye was not actively a party to the World War II, the government of the period declared mobilization and mobilization brought with it many challenges. Wartime the government had to take various measures to address economic and social difficulties, but these measures often led to public unrest and criticism against the government. During the war years, especially the conscription of men into the army pushed women, the other part of society, to take on more responsibilities. At times increasing responsibilities caused the change of the socio-economic structure and the subsequent deterioration of the social order. In this study, the questions about the impact of the female factor on the deterioration of social order during the World War II, the reasons that pushed women to commit crimes, the content of the crimes committed by women and what punishments the women who committed crimes received will be answered.

Key Words: Crime, Law, Türkiye, Women, World War II.

GİRİŞ

Insan, hem avcılık ve toplayıcılık döneminde hem de tarım toplumuna geçişte tek başına yaşama kabiliyetine sahip olmamıştı. Zaman içerisinde bir arada yaşama ihtiyacı doğmuş ve bunun sürdürülebilirliği beraberinde birtakım sorumlulukları getirmişti. Bir arada yaşama normları, toplumsal düzene bağlı olarak değişse de bireyler hem diğer bireylere hem de toplumun bütününe karşı sorumluluklara sahipti. Sorumlulukların yerine getirilip getirilmediği toplumsal düzendeki farklılaşmaya bağlı olarak toplumsal erk tarafından belirlenir ve yerine getirmeyenler yaptırımla karşılaşır. Bu yaptırımlar, toplumsal düzenin devamı ve süreklilik içinde ilerlemesi için gereklidir.¹ “Bu düzenin sağlanabilmesi için de belirli bir oranda

1 Ozan Arslan Aytan, “Hareketli Avcı-Toplayıcı Grupların Yaşam Biçimiyle Yerleşik Çiftçi Topluluklarının Yaşam Biçimi Arasındaki İnsan-Mekân İlişkisinin Mukayesesi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, 2021, s.987; Ali Şafak Balı, “Hukuk Bilimselliği Sorunu”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1-2, 2004, s.224.

özgürlüklerin kısıtlanarak toplumsal kurallara riayet edilmesi gerekir”.² O halde insanların toplu halde yaşamaları beraberinde belirli bir düzenin varlığını gerekli kılar. Düzenin sağlanması için ise disiplin gerekir. Disiplinin bulunmadığı ortamda insanların bir arada yaşamaları mümkün olmaz. Toplumlar düzenin sağlanması üstün bir otorite tarafından gerçekleştirilir ve kamu hizmeti şeklinde uygulanır. Toplumun parçası olan bireyler, toplumsal düzeni bozacak davranışlarda bulunamaz, sorumluluklarını yerine getirmeyerek keyfi davranışlarda bulunanlar ve toplumsal düzeni bozanlar cezalandırılır.³

İnsanlık tarihi kadar eski bir kavram olan suç, toplumun üyesi olan bireyin tutum ve davranışları ile toplumun düzenini koruma adına erkin koyduğu kurallara karşı gelme ve toplumsal normların arasındaki çelişkidenden kaynaklanmaktadır. O halde suç, toplumsal bir olgudur ve toplumsal koşulların değişime bağlı olarak niteliği ve kapsamı değişmektedir. Ortaya çıkmasında birçok farklı etkenlerin rol oynadığı suç ile ilgili kesin tanımlar yapmak mümkün değildir.⁴ Suçun sözlük anlamı, “törelere, ahlak kurallarına ve yasalara aykırı davranış, cürümdür”.⁵ Hukuki olarak ise suç, “işlendiği takdirde suçlunun yaptırım ile karşılaşacağı eylem, davranış, tavır ve harekettir”.⁶ Başka bir tanıma göre ise, “hukuka aykırı, kusurlu insan davranışdır”. Bu bağlamda suç, “özünde haksızlık olduğu düşünülen, kanunlarla yasaklanmış ve insanın kendi iradesiyle yaptığı davranıştır”.⁷ Emile Durkheim suçu, “kollektif bilince karşı olan her türlü ihlal”, özellikle kadın suçluluğunu biyolojik cinsiyet anlamında açıklayan William Isaac Thomas’a göre suç “bireyin toplumsal normlara aykırı olarak yaptığı her türlü fiil”, V. Stanciu ise “toplumun geneli tarafından tehlikeli olarak algılanan icrai hareket”, olarak tanımlanmaktadır.⁸

Suç ve suçluluk ile ilgili yapılan çalışmalarda genel olarak dikkat çeken en belirgin özellik, suçların büyük çoğunun erkekler tarafından işlenmesidir.⁹ Tarihin her döneminde kadın suçlu ile erkek suçlu oranı ve her iki cinsin işlediği suç muhteviyatı arasında büyük fark olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle feminist teorisyenler, toplumdaki cinsiyet ilişkileri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sadece suç ve ceza kavramlarının muhteviyatında değil, oranında da farklılığın ortaya çıktığı konusunda birleşmişlerdir. Sosyalleşme sürecinde kadın ve erkek rollerindeki farklılık beraberinde suçu da etkileyecek ve farklılaştıracaktır.¹⁰ Ayrıca kadın ve erkek suçlu oranındaki fark, kadın ve erkek

2 Funda Öner Akoğlu, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Hırsızlık ve Cinayet Olaylarının Cumhuriyet Gazetesi’ne Yansımaları”, *Belgi Dergisi*, Sayı: 26, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2023, s.129.

3 Ozan Arslan Aytan, *a.g.m.*, s.987; Ali Şafak Balı, *a.g.m.*, s.224.

4 Ömer Miraç Yaman, Burak Acar, *Disiplinlerarası Suç ve Suçluluk Çalışmaları (1923-2015)*, Bir Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.12.

5 “Suç”, *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 10.03.2024).

6 Tülin Günşen İçli, *Türkiye’de Suçlular*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 71, Ankara, 1993, s.7.

7 Furkan Yıldız, “Kadın ve Suç: Türkiye’de Kadın ve Organize Suç İlişkisi”, *Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2019, s.26.

8 Sulhi Dönmezer, *Kriminoloji*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1962, s.3.

9 Susan F. Sharp, “Feminist Criminology”, *Criminology a Reference Handbook*, Ed. J. Mitchell Miller, Sage Publications, London, 2009, s.245-253.

10 Hatice Demirbaş, “Kadın ve Suç”, *Uluslararası 15.Anadolu Adli Bilimler Kongresi*, Ankara, 19-21 Ekim 2019, s.40; Aykut Çalışkan, “Suça İlişkin Makro Veriler Üzerinden Kadın Suçluluğunun Analizi: Türkiye Özelinde Dönemsel Tespitler”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 71, 2022, s.145.

nüfusunun farklılığından da kaynaklanmaktadır.¹¹

Sonuç olarak siyasi, sosyal ve ekonomik değişimler ve gelişimler toplumsal yapıda da farklılaşmayı beraberinde getirmiştir. İleriye doğru olan değişim kadının toplum içinde görünür hale gelmesine neden olmuş ve kadının aile ve toplumsal hayatta aldığı roller de değişmiştir. Her alanda görünürlüğü artan kadının suç işleme oranı artmış ve kadın suçluluğu da belirginleşmiştir. Bu değişim doğal olarak kadınların işlediği suç türlerinde de olmuştur.¹² Başlangıçta kadına özgü suçlar; çocuk düşürme, yeni doğan çocuğu öldürme, zehirleyerek adam öldürme, hakaret gibi suçlar kadın suçları görülürken, zaman içerisinde kadın suçları da nitelik değiştirmiştir.¹³

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Suç ve Suçluluk

Sun Tzu’ya göre savaş, “Halkların başına gelebilecek en büyük tehlikedir. Ölüm kalım meydanıdır. Ya kalırsın ya yok olursun yoludur. Çok hassas şekilde hesabı yapılmalıdır”.¹⁴ Savaş, devletlerin çıkarları doğrultusunda başvurdukları egemen bir hak olmakla birlikte, devletlerin haklarını koruyup zarara uğraması durumunda bu zararı giderecek veya zarar vereni cezalandırmak amacıyla yaptığı mücadelelerdir. Bu mücadeleler dünya tarihi boyunca insanların yaşam şartlarında önemli değişimlere yol açmıştır.¹⁵ Savaş, yıkımlara, ölümlere, yaralanmalara ve bunların getirdiği ikincil sonuçlara neden olarak sadece yaşadığı zaman diliminde kalmamış, aynı zamanda kuşaklar boyunca da etkisini göstermiştir.¹⁶

Almanya’nın 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya’ya saldırması¹⁷ ile başlayan ve 8 Mart 1945 tarihinde resmen sona eren II. Dünya Savaşı, devam ettiği yıllar içerisinde başta Avrupa olmak üzere dünyanın büyük bir bölümünü olumsuz şekilde etkilemiştir.¹⁸ Bu savaş, başta Türkiye’nin dış politikasında olmak üzere ekonomik, siyasi ve sosyal alanda önemli değişikliklere yol açmıştır.¹⁹ II. Dünya Savaşı yıllarında İsmet İnönü’nün izlemiş olduğu başarılı dış politika sayesinde Türkiye savaş dışı kalmayı başarmıştır.²⁰

II. Dünya Savaşı öncesinde, Türk Hükümeti savaşın olasılığına karşı askeri ve siyasi hazırlıklara büyük önem vermiştir.²¹ Ancak ekonomik açıdan aynı düzeyde hazırlık sürecini gerçekleştirememiştir. Bu durum, Türkiye’nin savaşa ekonomik olarak hazırlıklı olmada zorluklar yaşadığını göstermektedir.²² Bu süreçte, yaşanan ekonomik sıkıntılar ve uygulanan

11 Öztekin Tosun, “Suç ve Kadın”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 33, Sayı: 3-4, 1967, s.29.

12 Dönmezer, *a.g.e.*, s.127.

13 İçli, *a.g.e.*, s.27.

14 Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2021, s.1.

15 C. V. Clausewitz, *Savaş Üzerine*, Özne Yayınları, İstanbul, 1999, s.27-28.

16 Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018, s.343.

17 “Nihayet Harp Başladı”, *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1939.

18 Baskın Oran, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.387.

19 Yuluğ Tekin Kurat, “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973”, *Belleten*, Cilt: 39, Sayı: 154, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1974, s.269.

20 Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Yayınları, İstanbul, 1996, s.132.

21 Fahir Armaoğlu, “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 1958, s.2.

22 “Harp Ekonomisi”, *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1940.

kısıtlamalar, ülkenin ekonomisini olumsuz şekilde etkilemiştir. Savaş döneminde, ulusal gelirin büyük bir bölümü silah ve savaş teçhizatı alımına ve ordunun ihtiyaçlarına ayrıldığı için ekonomi olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu durum Türk kadınının başta eğitim ve sağlık gibi önemli kamu hizmetlerini almasını, günlük hayatını, sosyal ve ekonomik durumunu olumsuz yönde etkilemiştir.²³ Savaşa katılmayan ülkeler her an savaşa girilecekmiş gibi asker sayılarını artırmıştır. Türkiye’de de zamanla sayıları bir buçuk milyonu bulan asker, silahlara alınmıştır.²⁴ Askere alımların artışı, yalnızca harcamaları artırmakla kalmamış, aynı zamanda üretim süreçlerinde de önemli bir işgücü kaybına yol açmış ve böylece üretici kesim, tüketici konumuna geçmiştir. Hükümetin genel bütçeden askeri harcamalara büyük pay aktarmasına neden olmuştur. Askeri alandaki harcamalar 1939 yılında 58 milyon, 1940’da 109 milyon, 1941’de 153 milyon, 1942’de 200 milyon ve 1944’te de 382 milyon TL olmuştur.²⁵

II. Dünya Savaşı başlayana kadar Türk ekonomisinin tarıma dayandığı bilinen bir gerçektir. Türk ekonomisinde yaşanan kayıplar, özellikle tarım sektöründe ilk yıllar içerisinde hissedilmeye başlanmıştır.²⁶ Savaşın etkisiyle tahıl üretim alanlarının azalması ve temel tahıl ürünlerindeki üretimin düşmesi, ülke ekonomisini derinden sarsmış ve ülkenin tüm kesimlerini olumsuz yönde etkilemiştir.²⁷ Savaşın başlamasıyla piyasadaki ürünlerin fiyatları hemen artmaya başlamıştır. Bu durum halk arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır. 1939 yılından 1944 yılına kadar fiyat endeksleri ve gıda endeksleri incelendiğinde büyük bir artış olduğu gözlenmiştir. Bu yükseliş, ülkede karaborsa ve yokluk gibi olumsuz gelişmelerin doğmasına neden olmuştur.²⁸ Bu dönemde savaşa katılan ve katılmayan devletler arasında hayat pahalılığı ve fiyat artışı açısından hesaplamalar yapıldığında, Türkiye ortalama %363 oranıyla birinci sırada yer almıştır.²⁹ Ekonomideki olumsuz gelişmeler sonucunda da şehirlerdeki toplumsal yapı değişmeye başlamış harp zenginleri ortaya çıkmıştır.³⁰

Sonuçta ülke içerisinde savaş devam ederken, karaborsacılık faaliyetleri ve insanların da açlık, pahalılık gibi korkularla ihtiyatlı davranmaları³¹ sonucunda fiyatlar hızla yükselmiş

-
- 23 İrfan Bülbül, “İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye’de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 9, İstanbul, 2006, s.4.
- 24 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 02 Eylül 1939-2/12030, Dosya Arşiv No: 030.18.1.2-88.94.13; Barış Borlat, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Seferberlik”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 23, Ankara, 2014, s.152.
- 25 Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s.46.
- 26 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)*, İmge Yayınevi, İstanbul, 1998, s.63; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Tarımsal Göstergeler (1923-1998)*, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2001, s.1-47; Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)*, İmge Yayınevi, İstanbul, 2003, s.351.
- 27 Seher Boykoy, *II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Sosyo-Kültürel Yapısı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2008, s.248.
- 28 Fiyat artışı 1939 yılında 101,4 iken 1942 yılında 232,5’e ve 1945 yılında da 313,4’e yükselmiştir. 1939 yılında gıda endeksi 100 iken 1944 yılında 1113’e yükselmiştir. İlber Ortaylı, “İkinci Dünya Savaşı’nda Şehirlerde Hayat”, *T.C Genelkurmay Başkanlığı Altıncı Tarih Semineri Bildirileri I. İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Eylül 1997 İstanbul)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998, s.424.
- 29 Tevfik Çavdar, *a.g.e.*, s.352; “Hayat Pahalılığı”, *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1944.
- 30 Boratav, *a.g.e.*, s.70.
- 31 “Halk İhtiyacında Fazla Mal ve Eşya Almamalıdır”, *Akşam*, 1 Ağustos 1942.

ve insanların alım gücü azalmıştır.³² Fiyat artışları sonucunda yaşanan olumsuz gelişmeler ve bu artışlara karşı hükümetin almış olduğu önlemlerle ilgili dönemin gazetelerinde birçok habere rastlanmıştır. Örneğin 28 Haziran 1940 tarihli Akşam gazetesinin “*Sebze Satışları*” başlıklı haberine göre, gıda ürünlerinin komisyon tarafından belirlenen fiyatları olduğu, bu fiyatların üzerinde satışların yapılamayacağı, verilen emirlere uyulması gerektiği, uyulmaması halinde bu kişilerin adliyeye verilecekleri ifade edilmiştir.³³

Avrupa’da 1939 yılında savaş başladığında, Türkiye’de Refik Saydam’ın başkanlığındaki hükümet (Ocak 1939-Temmuz 1942) görev yapmaktadır.³⁴ Hükümet fiyatları kontrol etmek için büyük bir gayret göstermiş, öncelikle devletin zorunlu ihtiyaçlarını güvence altına almış, halkın az da olsa tüketim maddelerini temin edebilmesi için büyük çaba harcamıştır. Yüksek fiyatlarla ürün satmak, stokçuluk ve karaborsa ile mücadele etmek amacıyla çeşitli önlemler almıştır.³⁵

Türkiye II. Dünya Savaşı’na bilfiil katılmamasına rağmen ekonomik hayatının savaşı devletler kadar etkilenmesini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, “Savaşın en çok hissedilen tarafı hayat pahalılığı olmuştur”³⁶ sözleriyle dile getirmiştir. Savaşın en olumsuz etkisi, ekonomik hayatta kendisini hissettirmiştir. Bu durum, savaşın insanlar üzerindeki ekonomik etkilerini derinleştirerek, günlük yaşamlarını, geçimlerini sağlama çabalarını ve temel ihtiyaçlarını karşılama mücadelelerini daha da zorlaştırmıştır. “*Et Fiyatlarına 10 Kuruş Zam Yapıldı*” başlıklı Cumhuriyet gazetesi haberinde de bu durum dile getirilmiş, halkın temel ihtiyaçlarına sürekli zam yapıldığı belirtilmiştir.³⁷ Savaş yıllarındaki fiyat artışları, hayat pahalılığı, karaborsacılık ve stokçuluk memurlar, işçiler, emekliler, dul ve yetimler üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.³⁸

32 1938 yılında 0.05 kuruş olan ekmeğin kilosu 1943 yılında 38.67 kuruşa yükselmiştir. En temel gıda maddelerinden biri olan ekmeğin kilosunun %284,7 oranında, tanesinin de 8 kuruştan 16 kuruşa ani yükselişi dar gelirli insanların yaşam koşullarını daha da zorlaştırmıştır. Ayrıca diğer gıdaların fiyatları da oldukça fazla artış göstermiştir. Örneğin 1938 yılında 42.52 kuruş olan etin kilosu 1943 yılında 198.54 kuruşa, 7.51 kuruş olan sebzenin kilosu 29.96 kuruşa, 51.85 kuruş olan zeytinyağının kilosu 231.29 kuruşa, 28 kuruş olan şekerin kilosu 338 kuruşa, 48.78 kuruş olan peynirin kilosu 155.42 kuruşa, 14.79 kuruş olan sütün kilosu 51.25 kuruşa, 5.33 kuruş olan kömürün kilosu 12.21 kuruşa, 370.08 kuruş olan odunun kilosu 1316.66 kuruşa, 1.71 kuruş olan bir yumurtanın fiyatı da 7.94 kuruşa yükselmiştir. Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.436-437.

33 “Sebze Satışları”, *Akşam*, 28 Haziran 1940.

34 Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.356.

35 Metin Ayışığı, “İkinci Dünya Savaşı Başlarında İstanbul’da İhtikâr Meselesi”, *T.C Genelkurmay Başkanlığı Altıncı Tarih Semineri Bildirileri I. İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 1997 İstanbul)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998, s.234-235.

36 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM CZ)*, Devre: VI, Cilt: 21, İçtima: 3, Birinci İnikat, (01.11.1941), s.5.

37 “Et Fiyatlarına 10 Kuruş Zam Yapıldı”, *Cumhuriyet*, 29 Kasım 1941.

38 Yahya Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.259. Enflasyondan olumsuz etkilenen gruplardan biri olan emekli, dul ve yetimlerin maaşlarının alım güçleri büyük oranda düşmüş, emeklilere yapılan kişi başı ortalama ödemelerin sabit 1938 yılındaki tutarı 1.420 TL iken 1945 yılında 274 TL’ye gerilemiştir. İbrahim İnci, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Varlık Vergisi Uygulaması”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2012, s.275; Ayrıca bkz. Fatih Tuğluoğlu, “Tek Parti Döneminde Hükümet Memur Dayanışması”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 27-28, Kasım 2001, s.360; 15 Kasım 1942 yılında ekmek fiyatları memurlar için 17 kuruş, halk için de 27 kuruştan satılmaya başlanmıştır. “Ekmek Satışı”, *Akşam*, 15 Kasım 1942.

Yaşanan ekonomik zorluklar, sosyal yapı üzerinde derin izler bırakmış ve hayat pahalılığı dayanılmaz seviyelere ulaşmış, hastalıklar ve ölümler artış göstermiş³⁹, insanlar kötümserliğe ve umutsuzluğa kapılmıştır. Halkın büyük çoğunluğunun yaşadığı yoksulluk, gittikçe artan parasızlık ve gıda sıkıntısı, insanların ahlaki değerlerini ve sosyal davranışlarını köklü bir şekilde etkilemiştir.⁴⁰

Ahlaki değerlerin değişimi ile ilgili haberleri dönemin basın organlarından takip etmek mümkün olmuştur. Konu ile ilgili dikkat çekici haberlerden biri, 2 Ocak 1942 tarihli Akşam gazetesinde yer almıştır. Habere göre İstanbul Beyazıt'ta yaşayan Hacer isimli kadın çeşitli fırınlardan 60 kg ekmek almış, bu ekmeklerin bir kısmını saklamış, bir kısmını ise başkalarına satmıştır. Hacer bu ekmekleri satarken de yakalanmış ve cezaevine gönderilmiştir.⁴¹ Halime isimli başka bir kadının da evine baskın yapılmış, evinde 110 kg kahve, 12 teneke gaz yağı, 143 m Amerikan bezi bulunmuştur. Kadın hakkında soruşturma açılmış ve mallarına el konulmuştur.⁴² Zehra isimli kadın ise sahte ekmek karnesi basan şebekenin elemanı olmuştur. Son Posta gazetesinin haberinde ekmek fırınında çalışan Koço adlı birinden şüphelenen emniyet çalışanları arama yaptıklarında üzerinde 1.750 tane ekmek karnesi bulmuştur. Kimden aldığını sorduklarında Zehra isimli bir kadından aldığını söylemiştir. Soruşturma derinleştirilmiş ve bu işi yapanlar yakalanmıştır.⁴³

Geleneksel toplumlarda kadınların gündelik yaşam içerisindeki rolleri ağırlıklı olarak ev içi sorumluluklarla şekillenmiştir. Bu bağlamda, kadınlar ev işlerinin yürütülmesinden sorumlu olmakla birlikte, çocukların bakımını üstlenmiş, beslenme ve yetiştirilme süreçlerini yönetmiş, hasta veya yaşlı olan aile üyelerinin bakımını sağlamıştır. Ayrıca aile için gerekli alışveriş hizmetlerini de yerine getirmiştir. Ancak savaş dönemlerinde erkek nüfusunun azalmasıyla birlikte kadınlar toplum ve çalışma hayatında daha fazla yer almıştır.⁴⁴ Bu süreçte, eşi askere giden ve zor durumda kalan kadın da çalışmaya başlamıştır.⁴⁵ Kadınların çalıştırılması için bazı kurumlar harekete geçmiştir. Yardımseverler Cemiyeti⁴⁶, cephe

-
- 39 Savaşın olumsuzluklarından biri de salgın hastalıklardan ve diğer hastalıklardan ölüm sayılarının zaman zaman artış göstermesidir. İstanbul'da 1940 ile 1944 yılları arasında tifo, ihtiyarlık, verem, kalp hastalıkları, zatürre, alkol, dizanteri ve kanserden ölenlerin sayıları incelendiğinde yıldan yıla değişiklik göstermiş olduğu istatistiklere de yansımıştır. Tüm hastalıklardan 1940 yılında ölüm sayısı 14.489, 1941 yılında 13.665, 1942 yılında 17.766, 1943 yılında 16.865 ve 1944 yılında da 15.069 olarak belirtilmiştir. Hayat pahalılığı, ücretlerin azlığı, kötü yaşam koşulları sonucunda yaşanan hastalıklar ölüm sayılarında artışa sebep olmuştur. Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye C.III*, İstanbul, 1977, s.153.
- 40 Gökçe Süzgül, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Suç ve Asayiş", *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma 1*, Ankara, 2018, s.373.
- 41 "Altmış Kilo Ekmek Saklamış", *Akşam*, 2 Ocak 1942.
- 42 "İstifçi Kadın", *Akşam*, 6 Eylül 1943.
- 43 "Sahte Ekmek Karnesi Basanlar", *Son Posta*, 29 Eylül 1943.
- 44 Sunay İl, *Türkiye'de Kadın Suçluların Genel Özellikleri ve İnfaz Sürecindeki Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 1990, s.9.
- 45 Leyla Kırkpınar, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*, Zeus Yayınevi, İzmir, 1999, s.115; Clive Emsley- Haia Shpayer Makov, *Polis Dedektifliğinin Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007, s.225.
- 46 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ceren Utkuğün-Şaban Ortak, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yardım Severler Cemiyeti'nin Milli Müdafaa Hizmetlerine Yardım Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, 2019.

gerisinde çalıştırılmak üzere yüksek ve orta tahsil gören kadınlara seslenmiştir.⁴⁷ Cemiyet, 18-45 yaş arası kadınlara gönüllü olarak çalışabilecekleri hastabakıcılık kursları için çağrıda bulunmuştur. Hemşirelik yapacak kız öğrenciler ile ilgili kayıtlar alınmaya başlanmıştır.⁴⁸ Hasta bakıcılık kursları ile ilgili İkdâm gazetesinin haberlerinde ise kız öğrenciler için kurslar açıldığı, kursların müfredat programının hazırlandığı belirtilmiştir.⁴⁹ Cemiyet ayrıca askere gidenlerin ailelerinin ve çocuklarının korunacağını ve çalışan erkeklerin yerini almak üzere kadınların işe alınacağını ifade etmiştir.⁵⁰ 1943 yılında ise Kadıköy ve Eminönü Halkevleri tarafından ev hasta bakıcısı kursu açılmıştır. Bu kurslar üç ay boyunca cumartesi ve pazar günleri dışında her gün yapılmış, 60 kadar kız kurslara katılmış ve kursu başarı ile bitirenlere belge verilmiştir.⁵¹

II. Dünya Savaşı yıllarında kadınların çalışma yaşamına daha fazla katıldıkları, dönemin Sümerbank işçileri üzerinde yapılmış bir araştırmada da görülmüştür. Sümerbank'ta 1939 yılında 1.820 kadın işçi olarak çalışırken, 1940'ta 2.024, 1941'de 2.964, 1942'de 3.394, 1943'de 4.978 ve 1944'te 5.911 kadın işçiye yükselmiştir. 1945'ten itibaren kadın işçi sayısı düşmeye başlamıştır. Çalışmaya başlayan kadın işçilerin, erkek işçilere oranı savaş boyunca artmıştır. Kadın işçiler arasında evli olanlar çoğunlukla en yüksek orana sahip olmuştur. Ancak zamanla işçi bekâr kadınların sayısı da artmaya başlamıştır. Kadın işçilerin eğitim seviyeleri oldukça düşüktür. Kadınların önemli bir bölümü ne yazık ki okuma yazma bilmemektedir. Yapılan araştırmada dikkat çeken bir başka nokta da kadınların aldığı ücretlerle ilgilidir. Kadınların aldığı ücret, erkeklere göre oldukça düşüktür. Dönemin şartları düşünüldüğünde bu durumun bir ailenin geçimini sağlamaya yeterli olmadığı görülmektedir.⁵²

Sonuçta erkeklerin savaş nedeniyle evden uzaklaşması ve kadının çalışma hayatına katılması toplumsal değişimlere neden olmuştur. Aile kurumu derinden sarsılmış ve bu durum toplum üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Ekonomik olarak yaşanan zorluklar ve ağırlaşan hayat pahalılığı nedeniyle boşanma oranları artmış, kadın eğitim hayatından yoksun kalmış ve geleneksel rollerinden uzaklaşmıştır. Kendisinin ve çocuğunun temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayan kadın ya fuhuşa sürüklenmiş ya da çocuğunu terk etmiştir. Savaş yıllarının beraberinde getirdiği olağanüstü koşullar çocuklarıyla tek başına kalan kadını zaman zaman suç işlemeye sürüklemiştir.⁵³

47 “Yüksek ve Orta Tahsil Gören Bayanlar”, *Vakit*, 10 Mayıs 1941.

48 “Hastabakıcı Kursları İçin Kayıtlara Başlandı”, *Son Posta*, 11 Mayıs 1941.

49 “Kız Talebe İçin Hastabakıcılık Kursu”, *İkdâm*, 10 Mayıs 1941.

50 “Askere Gidenlerin Aile ve Çocukları Himaye Edilecek”, *Vakit*, 7 Mayıs 1941.

51 “Ev Hasta Bakıcı Kursları Açıldı”, *Son Posta*, 16 Ekim 1943.

52 1945'te 5.503 olan kadın işçi sayısı 1946'da 4.723'e düşmüştür. Bekar işçi kadınların sayısı ise evli kadın işçi sayısının dört katına ulaştığı Nazilli ve Bursa Sümerbank'tır. Cemil Koçak, “Sayılarla Sosyal Politika Tarihi”, *Tarih ve Toplum*, Cilt: 16, Sayı: 92, Ağustos 1991, s.121.

53 Kırkpınar, *a.g.e.*, s.115; Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s.514; “Fuhuşla Savaş”, *Tanin*, 21 Şubat 1944.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Kadın ve Suç

Suç, yaşam ve uygarlığın önemli bir parçası olmakla birlikte insanlık tarihinin her döneminde, hemen hemen her toplumda var olagelmiştir.⁵⁴ Suçun ortaya çıkışında birden fazla bağımsız değişken rol oynamaktadır. Bu değişkenlerin karmaşık ve çok boyutlu bir olgu olduğu kabul edilmiştir. Suçun türü, gerçekleştiği ortam ve suçlunun kişisel özellikleri, suçun muhteviyatını ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda suç ile ilişkisi araştırılan önemli değişkenlerden birisi de sosyo-ekonomik statü olmuştur. Sosyo-ekonomik statü, suç davranışlarının anlaşılmasında kritik bir faktördür ve suçun nedenlerini analiz etmede önemli rol oynamıştır.⁵⁵ Savaşlar, toplumlarda sosyal ve ekonomik ilişkilerin değişmesine, insanları etkileyen derin sorunlara, enflasyon krizlerine neden olmuştur. Ekonomik değişimin ve dönüşümün beraberinde getirdiği bu sorunlar toplumlarda suç işlenmesine neden olmuştur. Dünya tarihinin en kanlı dönemlerinden biri olan II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’de de toplum içerisindeki suçun ve suç oranının arttığı yapılan araştırmalar sonucunda belirlenmiştir.⁵⁶

II. Dünya Savaşı yıllarında yapılan araştırmaya göre 1938-1946 yılları arasında Türkiye’de kadın ve erkek suçlu sayısı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1: 1938-1946 Yılları Türkiye’de Suçlu Sayısı⁵⁷

Yıllar	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946
Erkek	71.726	71.852	70.566	66.433	63.910	62.027	53.675	58.706	80.509
Kadın	7.733	8.163	8.177	8.238	8.699	7.829	6.731	7.522	9.539
Toplam	79.459	80.015	78.743	74.671	72.609	69.856	60.406	66.228	90.048

Tabloya bakıldığında savaşın başladığı yıllarda, erkek suçlu sayısının çok yüksek olduğu fakat savaşın ilerleyen dönemlerinde kadın suçlu sayısının erkek suçlu sayısına göre arttığı, savaşın yoğun olarak yaşandığı dönem olan 1941 ve 1942 yıllarında ise en yüksek seviyeye çıktığı görülmektedir. Erkek suçlu sayısının kadına göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiş, ayrıca savaş dönemi sırasında erkeklerin askere alınması nedeniyle suç işleme oranlarının düştüğü anlaşılmaktadır. Savaş bittiğinde ise hem erkek hem de kadın suçlu sayısının artış gösterdiği tespit edilmiştir. 1938 yılından 1942 yılına kadar kadın suçlu sayısı sürekli bir artış göstermiştir. 1943 yılından itibaren düşmeye başlayan kadın suçlu sayısı 1946 yılında savaşın bitmesiyle birlikte tekrar yükselmiştir. 1938 yılında 7.733 kadın suçlu ceza almış olmasına rağmen 5.488 kadın hüküm giymiştir. Diğer yıllarda sırasıyla hüküm giyen suçlu kadın sayısı şöyledir: 1939’da 5.800, 1940’ta 5.751, 1941’de 5.819,

54 Mustafa Tören Yücel, *Kriminoloji (Suç ve Ceza)*, Adalet Teşkilatını Güçlendirme Vakfı Yayını, Ankara, 1986, s.26.

55 İçli, *a.g.e.*, s.18.

56 Bülbül, *a.g.e.*, s.129.

57 Aybar, *a.g.e.*, s.851.; Tosun, *a.g.e.*, s.29. Ayrıca daha ayrıntılı bilgi için bkz. TÜİK, *Hükümlüler İstatistik (1938-1950)*, Yayın No: 337, Ankara, 1952, s.103; Bu dönemde yürürlükte olan kanunlar 765 sayılı (mülga) Türk Ceza Kanunu, 1412 sayılı (mülga) Ceza Muhakemeleri Usulü Kanun. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.3.765>, (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

42’de 6.288, 1943’te 5.594, 1944’te 4.812, 1945’te 5.575, 1946’da ise 7.107’dir.⁵⁸

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 1939-1945 yılları arası ceza alanların işlediği suçlar, detaylı bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bu suçlar, devletin şahsiyetine⁵⁹ ve kuvvetlerine, yabancı devlet başkanlarına, hürriyet, mesken, sırrın gizliliği, iş ve çalışma hayatına karşı işlenen suçlar; ayrıca devlet idaresine (örneğin zimmete para geçirmek, rüşvet, iftira), adliye, kamu düzenine, kamunun güvenine, kamu güvenliğine, aile düzenine, bireylere ve mala karşı işlenen suçlar gibi ana başlıklar altında toplanmıştır.⁶⁰ Tespit edilen istatistiki verilere göre 1938-1946 yılları arasında mal ve kişi aleyhine işlenen suçlarda artış olduğu tespit edilmiştir. Kadın ve erkeklerin işlediği suç türleri arasında ilk sırayı kişiye karşı işlenen suçlar, ikinci sırayı ise mala karşı işlenen suçlar almıştır. 1938 yılında mal aleyhine işlenen suçlar 15.503 iken, 1946 yılında 21.832’ye ulaşmıştır. Kişilere karşı işlenen suçlar ise 1938 yılında 32.028’dir. 1946 yılına gelindiğinde ise 35.408’e yükselmiştir.⁶¹ Mehmet Ali Sebük’ün “*Kriminoloji*” adlı eserinde 1941 yılına ait cezaevi suçlu bilgileri bulunmaktadır. 1941 yılına ait veriler erkek ve çocuk suçluların en fazla cinayet nedeniyle hüküm giydiğini, bunu hırsızlık suçunun takip ettiğini ortaya koymuştur. Kadın suçlular arasında ise en sık işlenen suçun cinayet olduğu, ikinci sırada hırsızlık suçunun yer aldığı görülmüştür.⁶²

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre; hırsızlık suçu işleyen erkeklerin sayıları 1938-1946 yılları arasında oldukça fazladır. 1938 yılında 4.855 erkek hırsızlık suçu işlenirken 1939’da bu sayı 4.695’e, 1940’ta 4.946’ya, 1941’de 5.238’e, 1942’de 6.622’ye, 1943’te 7.693’e yükselmiştir. 1944’te 5.734’e, 1945’te 5.688’e düşmüş olsa da 1946’da tekrar yükselerek 7.516’ya çıkmıştır. Savaş bittikten sonra sivil hayata dönen erkeklerde hırsızlık suçu sayısı artmıştır.⁶³

Tablo 2: 1938-1946 Yılları Arasında Hırsızlık Suçu İşleyen Kadın Sayısı⁶⁴

Yıllar	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946
Hırsızlık	591	628	652	740	982	1.203	890	878	956
Mezar Hırsızlığı	27	27	41	48	49	63	63	49	83
Kırma Yoluyla Hırsızlık	25	22	22	19	37	21	31	30	17
Tahıl Ürünü Çalmak	27	47	32	17	28	31	6	14	3

Yukarıdaki tablo incelendiğinde farklı yöntemlerle hırsızlık suçlarının işlendiği görülmektedir. Hırsızlık olayları 1938’den 1943’e kadar belirgin bir artış göstermiş ve bu dönemde 1.203 kadın hırsızlıktan ceza almıştır. Her ne kadar sonraki iki yılda bir düşüş

58 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.103.

59 Devletin en önemli menfaatlerinin ihmal edilmesidir. Çetin Özek, “Devletin Şahsiyeti Aleyhine Cürümlerin Genel Prensipleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 2, Sayı: 2-4, 1966, s.597.

60 Celal Aybar, “Türkiye’de Mahkumlar ve Suçlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, 1943, s.847; TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, ss.1-114.

61 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.70-80.

62 Mehmet Ali Sebük, *Kriminoloji*, Türk Hukuk Kurumu Yayınevi, İstanbul, 1982, s.117.

63 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.71.

64 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.71.

yaşansa da 1946'da tekrar yükselmiştir. Özellikle savaşın yoğun yaşandığı yıllar olan 1942 ve 1943 yılları, hırsızlık suçlarının en fazla işlendiği dönem olmuştur. Savaş sona erdikten sonra yeniden arttığı dikkat çekmektedir. Mezarlardan hırsızlık yapan kadınlar kemik, mühür ve ibadet eşyaları çalmış, bu tür suçlar yıldan yıla artış göstermiştir. Ayrıca kapı, pencere, duvar kırarak ya da delerek hırsızlık yapan kadınların sayısı dalgalı bir seyir izlemiştir. Bağ, bahçe, tarla ve bostandan hırsızlık yapan ve yakalanan kadınlar ise çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

1942 yılının şubat ayında basında kadınların suç işlemesiyle ilgili pek çok habere rastlanmaktadır. Haberlerin büyük bir bölümü hırsızlıkla ilgili olmasına rağmen hırsızlık yapan kadınların hırsızlık gerekçeleri haberlerde belirtilmemiştir. Haberlerde kadınların yakalandığı, karakola götürüldüğü belirtilmekle birlikte ceza alıp almadıkları konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Yeni Sabah gazetesinin 9 Şubat 1942 tarihli haberinde “İki Amele Kadın Çalıştığı Fabrikayı Soydu” başlığı vardır. Haberde Meryem ve Halime isimli iki amele kadının çalıştıkları Süreyya Paşa Mensucat fabrikasından 2 kg ip çaldıkları, bu iplerin üzerlerinde yakalanması sonucunda tutuklandıkları ve kırkar gün ceza alan kadınların cezaevine gönderildikleri belirtilmiştir.⁶⁵ Yeni Asır gazetesinde “9 Kişilik Usta Bir Hırsız Kumpanyası Yakalandı” başlıklı haberde Gülşen ve Ümmü isimli iki kadının bir şebekenin üyesi oldukları ve çalınan malları pazarda sattıkları ve yakalandıkları ifade edilmiştir. Haberde, Çukur Çeşme’de yaşayan bu kadınların evine her gece gizlice bazı erkeklerin girdiği, bu erkeklerin çaldıkları ev eşyalarını, mühürleri, hayvan sağlık belgelerini getirdiği yer almıştır. Son dönemde tavuklar da çalınmaya başlanınca zabıta ekipleri tarafından şüphelenilerek takip edilen kadınlar, tavukları satarken yakalanmıştır.⁶⁶ Hırsızlık konusunda başka bir haber de Vakit gazetesinin 26 Şubat 1942 tarihli nüshasında bulunmaktadır. Haberde, Mediha isimli 15 yaşındaki hizmetçi kızın Sirkeci’de Hayri isimli birinin yanında çalıştığı, evden yüzük ve saat çaldığı, 2 ay hapse mahkûm olduğu belirtilmiştir.⁶⁷ Hırsızlıkla ilgili bir başka haber Son Posta gazetesinde yer almıştır. Haberde Nazmiye Rana Tuna isimli 18 yaşındaki kızın, hırsızlık yaparken yakalandığı yazılmıştır. Rana, babasının onu evden kovduğunu, İstanbul’a geldiğini, hırsızlık yapmaya başladığını, çok şık giyindiği için de kimsenin ondan şüphelenmediğini ifade etmiştir. Ayrıca haberde hırsızlık yapan kızın apartmanlarda bulunan eşyaları götürmek için araba tuttuğu, şüphe çekmeden kıymetli eşyaları çaldığı da belirtilmiştir.⁶⁸

Savaşın şiddetini artırdığı 1941-1942 yılları arasında suç işleme oranlarının arttığı gözlemlenmiştir. Hakkında tahkikat yapılan kişi sayısı, 1941’de 16.106 kişi iken 1942’de 31.024 kişi olmuştur. Milli Koruma Kanununun etkisinin görülmesi bu artışın önemli nedenlerinden biridir.⁶⁹ Bu kanun savaş döneminde milli savunmayı desteklemek ve halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hazırlanmış olsa da uygulamada dar gelirli kesimlerin, özellikle işçi ve çiftçilerin aleyhine işlemiştir. Alınan tedbirlere rağmen pahalılık önlenememiş, ülke genelinde ciddi giyecek, yiyecek sıkıntıları baş göstermiştir. Bu durum,

65 “İki Amele Kadın Çalıştığı Fabrikayı Soydu”, *Yeni Sabah*, 9 Şubat 1942.

66 “9 Kişilik Usta Bir Hırsız Kumpanyası Yakalandı”, *Yeni Asır*, 15 Şubat 1942.

67 “Hırsız Hizmetçi Mahkûm Oldu”, *Vakit*, 26 Şubat 1942.

68 “18 Yaşında Bir Hırsız Kız Yakalandı”, *Son Posta*, 12 Ekim 1943.

69 Aybar, a.g.e., s.857.

karaborsacılığın yaygınlaşmasına ve vurgunculuğun artmasına zemin hazırlamıştır.⁷⁰ TÜİK verilerinde de Milli Koruma Kanununa muhalefet ederek ceza alan kadın ve erkek suçlu sayısı 1940 yılında 936 erkek ve 4 kadın, 1941’de 4.505 erkek ve 100 kadın, 1942’de 14.492 erkek ve 391 kadın, 1943’te 16.765 erkek ve 721 kadın, 1944’te 7.707 erkek ve 405 kadın, 1945’de 5.949 erkek ve 257 kadın, 1946’da 4.890 erkek ve 104 kadındır.⁷¹ Sıkıyönetim, buğday kanunu, gayrimenkule tecavüz, hayvanların sağlıkları ile ilgili kanun, icra iflas, kabotaj kanunu, kaçakçılık takibi, bitkileri koruma, gizli nüfus yazımı, orman kanunu, ölçüler kanunu, pasaport kanunu, sıtma ile mücadele, tekke ve zaviyelerin kaldırılmasına dair kanun, telsiz kanunu, kaçakçılık ve hıfzıssıhha kanunu gibi özel kanunlara aykırı hareket eden kadın suçluların toplam sayısı ise: 1938 yılında 2.560, 1939’da 4.067, 1940’ta 3.961, 1941’de 4.082, 1942’de 4.503, 1943’te 4.046, 1944’te 2.929, 1945’te 2.480, 1946’da 2.844’dür.⁷²

Savaş döneminde ahlaki anlamda düşüşün en önemli göstergelerinden olan zina, hırsızlıktan sonra gelen belirgin suçlardan biridir. 1938 yılında 381 kadın zina suçundan hüküm giyerken, 1939 yılında 437, 1940’ta 490, 1941’de 499, 1942’de 493, 1943’te 434, 1944’te 440, 1945’te 594, 1946’da 694 kadın hüküm giymiştir. Savaş döneminde artarak devam eden zina beraberinde boşanmaları da getirmiş ve buna bağlı olarak boşanma oranlarında da gözle görülür bir artış tespit edilmiştir.⁷³

Ceza verilen bir diğer suç ise fuhuşa teşvik olarak geçen randevu evi çalıştırmak ve bu evlerde çalışmaktır. Dönemin gazetelerinde bu konuda haberlere geniş bir şekilde yer verilmiştir. 24 Ocak 1941 tarihli Vatan gazetesinde “*Randevu Evleri*” başlıklı haberde zabitanın Pangaltı’da gizli bir eve baskın yaptığı ve burada bulunan kadınların karakola götürülerek ifadelerinin alındığı belirtilmiştir. Haberde ayrıca Beşiktaş ve Fatih’te başka randevu evlerinin olduğu fakat zaman içinde bunların kapatıldığı ifade edilmiştir.⁷⁴ Vakit gazetesinin “*Gizli Fuhuşa Teşvik Eden ve Alet Olanlar Yakalandı*” başlıklı haberinde ise Mustafa isimli bir adamın, Naciye isimli bir kadının yardımıyla Necla isimli kızı kiralamış olduğu, birlikte gazinoya gittikleri, içki almaya başladıkları ve sarhoş oldukları yazılmıştır. Haberin devamında Necla’nın kendisini getiren şoförle anlaştığı, Mustafa’nın cebindeki paraları da çaldıkları belirtilmiştir. Mustafa kendine geldiğinde başına gelenleri anlamış ve karakola giderek şikâyetçi olmuş ve Necla da yakalanmıştır. Olayla ilgisi bulunan herkes hakkında tahkikat yapıldığı da haberde yer almıştır.⁷⁵ Yeni Sabah gazetesinde yer alan “*Bir Randevucu Kadın Rüşvet Verirken Yakalandı*” başlıklı haberde Beyoğlu’nda Araksi isimli kadının pansiyonunu randevuevi olarak işlettiği, polisin buraya baskın yaptığı ve kadının memurlara rüşvet verdiği ifade edilmiştir. Suçüstü yakalanan kadının ifadesi alınmış ve cezaevine gönderilmiştir.⁷⁶ Yeni Sabah gazetesinde “*Evli Bir Kadın İhanet*

70 Mehmet Korkud Aydın, “Milli Korunma Kanunu’nun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 1, 2019, s.419.

71 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.113.

72 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.113.

73 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.59; Metinsoy, *a.g.e.*, s.467.

74 “Randevu Evleri”, *Vatan*, 24 Ocak 1941.

75 “Gizli Fuhuşa Teşvik Eden ve Alet Olanlar Yakalandı”, *Vakit*, 8 Mayıs 1941.

76 “Bir Randevucu Kadın Rüşvet Verirken Yakalandı”, *Yeni Sabah*, 12 Ocak 1942.

Suçu ile Mahkûm Oldu” başlıklı bir başka haber vardır. Haberde, Emin isimli bir gencin karısını evlerinde bırakarak çalışmak için Anadolu’ya gittiği, onun evde olmadığı zaman zarfında kadının kocasını Mustafa isimli bir gençle aldattığı ve kocasının eve aniden gelmesi üzerine yakalandığı yer almıştır. Emin, hemen polise haber vermiş ve suçlular yakalanmıştır. Kadın 3 ay ceza almıştır.⁷⁷ Vakit gazetesinin 1942 yılının 17 Şubat tarihli haberinde, Fatih’te yaşayan Bahriye isimli kadının evine girenin ve çıkanın çok olduğuna dair ihbar yapılmış, ihbarı değerlendiren polis baskın yapmış ve evin randevuevi olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Evde ayrıca kumar da oynatıldığı belirtilmiş, evde bulunan kişilerin ifadelerinin alınması için karakola götürülmüştür.⁷⁸ Konu ile ilgili bir başka haber ise aynı gazetede “*Bir Randevu Evinde On Beş Yaşında Kızlar Yakalandı*” başlığı ile verilmiştir. Haberde Alemdar’da Çatal Çeşme Sokak, İçtihat Apartmanında yaşı küçük kızların çalıştırıldığı ihbarı yapılmıştır. Bu ihbar sonucu harekete geçen ahlak zabıtası, 15 yaşından küçük birçok kız çocuğunu uygunsuz şekilde yakalamıştır. Zabıta, kızları ve onları çalıştırdığı düşünülen Ali Yay adlı şahsı karakola götürmüştür.⁷⁹

Savaş yıllarında ahlaki çöküntünün bir diğer kanıtı da gayri meşru çocuk sayısının artmış olmasıdır.⁸⁰ Bu çocukların bazıları ya doğmadan ya da doğduktan sonra öldürülmüştür. Bebek düşürme⁸¹, suç olarak kabul edilmesine rağmen genellikle gizli tutulduğu için bu suçtan hüküm giyen kadın sayısı azdır. Yeni doğmuş bebekler namus ve aile şerefi uğruna öldürülmüştür. 1938’de 20, 1939’da 5, 1940’ta 17, 1941’de 18, 1942’de 9, 1943’te 11, 1944’te 16, 1945’te 14 ve 1946’da da 16 kadın, bebeklerini öldürmek suçundan ceza almıştır. Hamile kadının rızasını almadan kadının çocuğunu çeşitli yollarla düşüren, istemeyerek kendi çocuğunu düşüren ve çocuğu düşürmeye teşvik eden kadınlar ceza almış ve hüküm giymiştir. Bu suçu işleyen kadın suçlu sayısı ise: 1938’de 11, 1939’da 6, 1940’ta 17, 1941’de 11, 1942’de 6, 1943’te 18, 1944’te 12, 1945’te 11 ve 1946’da 8’dir. Toplamda 90 kadın ceza almıştır.⁸²

Aile birlikteliğinin sarsılması, evin reisinin askere gitmesi, hayatın her geçen gün pahalı hale gelmesi, boşanmaların artması ve gayrimeşru yaşanan ilişkiler sonucunda doğan çocukların çoğalması, yukarıda da belirttiğimiz gibi kadını içinden çıkılmaz duruma sokmuştur. Bebekler ya doğar doğmaz öldürülmüş ya da kadınlar çocuklarını terk etmek zorunda kalmıştır. Konu ile ilgili Tan gazetesinin “*Çocuğunu Öldüren Analar*” başlıklı haberinde Behiye isimli kadının, kocasının Anadolu’ya gittiği, bundan dolayı parasının kalmadığı, hizmetçi olarak çalışsa da parasının yetmediği ve çocuklarına bakamadığı belirtilmiştir. Behiye’nin, akraba, eş dost herkesten para istediği ancak bulamadığı ve çaresiz kaldığı, açlıktan ağlayan çocuklarını öldürdüğü ifade edilmiştir. Bazı kadınlar da

77 “Evli Bir Kadın İhanet Suçu ile Mahkûm Oldu”, *Yeni Sabah*, 26 Ocak 1942.

78 “Fatih’te Bir Randevuevi Basıldı”, *Vakit*, 17 Şubat 1942.

79 “Bir Randevu Evinde On Beş Yaşında Kızlar Yakalandı”, *Vakit*, 3 Nisan 1942.

80 Metinsoy, *a.g.e.*, s.464.

81 Kürtaj, Türkiye’de 24 Mayıs 1983 tarihli 2827 sayılı Nüfus Planlaması Kanunu’na düzenlenmiştir. Bu tarihe kadar kürtaj yasal olmamıştır. Hazal Atay, “Kürtaj Yasasının Arkeolojisi”, *Fe Dergisi: Feminist Eleştiri*, Cilt: 9, Sayı: 2, 2017, s.10.

82 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.63.

fakirlikten çocuklarını sokaklara terk etmiştir.⁸³ Bu konuda başka bir haber de Akşam gazetesine yer almıştır. Sıdika isimli kadın, Asliye 7. Ceza Mahkemesinde verdiği ifadede çocuğunu Darülaceze'ye bıraktığını kabul etmiştir. Bunu neden yaptığı sorulduğunda, 3 çocuğu olduğunu ve yeni bebek beklediğini ancak kocasının Anadolu'ya gittiğini, elindeki paranın bir süre sonra bittiğini, bebek doğunca çalışmadığını, evdeki çocukların açlıktan ağlamaya başladığını, soğuklar başlayınca durumunun daha kötüye gittiğini ve bebeğini Darülaceze'ye bıraktığını belirtmiştir. Hâkim kadının konuşmasını dinlemiş, 2 ay hapis cezası vermiş ancak çocuklara bakacak kimse olmadığı için serbest bırakmıştır.⁸⁴

Basında yukarıdaki suçlarla ilgili farklı zamanlarda haberlerden bahsedilmiştir. Örneğin, “*Bir Çocuk Düşürme Davası*” başlıklı Vatan gazetesinin haberine göre, Despina isimli ebe, 3 çocuk annesi Rasime adlı kadının çocuğunu düşürttüğü için suçlu bulunmuştur. Despina mahkemede hâkimlere “*Ben bu kadını çocuk düşürmeye ne teşvik ettim ne de çocuğu düşürttümdüm, kadın kendi gitmiş ve çocuğu düşürmüştü*” demiş ve kendisine söylenen hiçbir suçlamayı kabul etmemiştir.⁸⁵ “*Bir Kadının Başından Geçen Feci Hadise*” başlıklı Anadolu gazetesinde yer alan haberde ise; Ödemiş'in Siyek köyünde yaşayan Hatice adlı kadının, yasak bir ilişki yaşadığı, bu ilişkiden çocuk sahibi olduğu ve bu çocuktan kurtulmak istediği için ilaç kullandığı, bu nedenle hastalandığı hemen hastaneye kaldırıldığı belirtilmiştir. Ayrıca haberde Hatice hakkında, bu suçlamadan dolayı soruşturma açıldığı yazılmıştır.⁸⁶ 14 Şubat 1941 tarihli Vatan gazetesinde “*Çocuğunu Düşürmek İçin Dostunun Paltosunu Sattı*” başlıklı haberde ise nikâhsız birliktelikten gayrimeşru çocuk sahibi olan Anjel, çocuğu aldırarak istemiştir. Ancak parası olmadığından sevgilisi Arif'in paltosunu gizlice satmış ve bu para ile kürtaj olmuştur. Anjel mahkemede “*Arif ile beraber yaşamaya başladık ama o beni bıraktı, hamile olduğumu öğrendim, babasız bir çocuk doğuramazdım aldırarak istedim, ancak param yoktu. Arif'in paltosunu 15 liraya sattım, bu parayla çocuğu aldırarak, ancak kan kaybettim, hastaneye kaldırıldım doktoru şikâyet etmedim*” şeklinde ifade vermiştir. Kürtacı yapan Doktor Ali Sait ve çocuğunu aldırarak Anjel tutuklanmıştır.⁸⁷ 4 Şubat 1942 tarihinde Son Posta gazetesine yansıyan haber “*Çocuğunu Gizlice Gömen Ana*” başlığı ile verilmiştir. Haberde İzmir Çorakkapı'da Gülizar Sokakta yaşayan Ümmü isimli kadının, İbrahim ile yaşadığı gayrimeşru ilişkiden olan bebeği ölü doğmuş ve bebeğini gömmüştür. Haberde, Ümmü'nün bu işleri gizli saklı yaptığı ihbar edilmiştir. Bu ihbarı değerlendiren polis, soruşturma başlatmış ve kadın tutuklanmıştır.⁸⁸ 8 Şubat 1942 tarihli Akşam gazetesinde ise Behice isimli bir kadının öldüğü ile ilgili haber göze çarpmaktadır. Haberde, Beşiktaş'ta Muradiye Mahallesinde oturan 30'lu yaşlarda olan bir kadının evinde rahatsızlandığı ve bir süre sonrada öldüğü yazılmaktadır. Adliye doktoru Enver Karan tarafından muayene edilen kadının, vücudunun bazı bölgelerinde kan lekeleri bulunduğu bilgisi verilmiş ve kadının çocuk düşürürken öldüğü ihtimali üzerinde durulmuştur. Bu nedenle cesedin otopsi yapılmak üzere morga götürüldüğü yazılmaktadır.

83 Metinsoy, *a.g.e.*, s.469.

84 “Darülaceze Kapısına Bırakılan Çocuk”, *Akşam*, 18 Nisan 1943.

85 “Bir Çocuk Düşürme Davası”, *Vatan*, 30 Ocak 1941.

86 “Bir Kadının Başından Geçen Feci Hadise”, *Anadolu*, 2 Şubat 1941.

87 “Çocuğunu Düşürmek İçin Dostunun Paltosunu Sattı”, *Vatan*, 14 Şubat 1941.

88 “Çocuğunu Gizlice Gömen Ana”, *Son Posta*, 4 Şubat 1942.

Haber gazetede “*Behice Çocuk Düşürmek İsterken mi Öldü?*” başlığı ile verilmiştir.⁸⁹ Yeni Sabah gazetesinde “*Ölü Doğan Çocuk*” başlığı ile yer almış olan haberde aynı konudadır. Saniye isimli kadın bir yıldır birlikte yaşadığı kişiden hamile kalmış ve ölü bir bebek doğurmuştur. Bebeğin ölümü şüpheli bulunmuş ve soruşturma başlatılmıştır.⁹⁰ 27 Nisan 1942 tarihli Yeni Sabah gazetesinde “*Bir Aile Faciası*” başlıklı haber de oldukça ilginçtir. Haber, Asliye 3. Hukuk Ceza Mahkemesinde görülen bir boşanma davası ile ilgilidir. Haberde kadının davaya gelmediği, davalı kocanın geldiği ve şahitlerin dinlendiği yazılmıştır. Şahitler, evli ve bir çocuğu olan kadının kocasını aldattığını, kocası yokken sevgilisini eve çağırdığını, sevgilisiyle çocuğunu da sokakta bırakarak eğlenmeye gittiğini belirtmişlerdir. Davacının kardeşi de ifadesinde “*küçük çocuklarını kapının önünde yalnız gördüm, çocuğun uykusu gelmişti ve ağlıyordu komşuların yardımıyla çocuğa baktık, karnını doyurduk.*” demiştir. Ayrıca haberde gelmeyen şahit nedeniyle davanın ertelendiği de yazılmıştır.⁹¹

Tablo 3: 1938-1946 Yılları Arasında Suç Türlerine Göre Kadınların Aldıkları Cezalar⁹²

Yıllar	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946
Kumar oynatma	4	2	-	6	3	1	4	-	2
Kumar oynama	2	3	4	4	6	16	16	2	4
Sarhoşluk	42	21	39	36	45	34	21	14	17

Yukarıdaki tabloya bakıldığında kadınların geleneksel olarak kendileriyle bağdaştırılmayan suçları da işledikleri görülmüştür. Bu dönemde kumar oynatma ve oynama ile sarhoşluk gibi suçlarından hüküm giyen kadınlar da kayıtlara geçmiştir. Her ne kadar bu tür suçları işleyen kadınların sayıları oldukça az olsa da dikkat çekicidir. Özellikle kumar oynatan kadın sayısı 1941 yılında zirve yapmıştır. Kumar oynayan kadınların sayısında ise, 1938’den 1944’e kadar bir artış görülmüş, bu tarihten sonra düşüş yaşanmıştır. Sarhoşluk nedeniyle çevresine rahatsızlık veren kadınların sayısı ise yıllara göre dalgalı bir seyir izlemiştir.

Kadınlar tarafından işlenebileceği pek düşünülmemeyen yağma, yol kesme ve adam kaldırmak gibi başka suçlar da işlenmiş ve kadınlar bu suçlardan hüküm giymiştir. 1940, 1942 ve 1946 yıllarında bu tür suç işleyen 1’er kadın bulunmaktadır. Meskene tecavüz eden kadınlardan hüküm giyenlerin sayısı ise: 1938’de 29, 1939’da 52, 1940’ta 31, 1941’de 42, 1942’de 50, 1943’te 40, 1944’te 41, 1945’te 38, 1946’da 81’dir. Rüşvet verip hüküm giyen kadın sayısı ise şöyledir: 1938’de 7, 1939’da 11, 1940’ta 16, 1941’de 20, 1942’de 18, 1943’te 23, 1944’te 28, 1945’te 22, 1946’da 12’dir. Şehvet hissiyle 15 yaşından küçük çocukları kaçıran kadınlar da yakalanmış ve hüküm giymişlerdir. Bu kadınların sayısı ise; 1938’de 1, 1939’da 4, 1940’ta 1, 1941’de 2, 1942’de 6, 1943’te 4, 1944’te 3, 1945’te 2, 1946’da 5’tir. Tehditte ve hakarete bulunan ve hüküm giyen kadınlar; 1938’de 2.447, 1939’da 2.496, 1940’ta 2.628, 1941’de 2.484, 1942’de 2.398, 1943’te 2.406, 1944’te 1.933, 1945’te 1.826, 1946’da 2.588’dir. Sarhoş şekilde dolaşp, çevreye zarar veren kadınlar ihbar

89 “Behice Çocuk Düşürmek İsterken mi Öldü?”, *Akşam*, 8 Şubat 1942.

90 “Ölü Doğan Çocuk”, *Yeni Sabah*, 27 Nisan 1942.

91 “Bir Aile Faciası”, *Yeni Sabah*, 12 Mart 1942.

92 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.96-97.

üzerine yakalanmış ve ceza almışlardır. Bu kadınlarla ilgili TÜİK verilerindeki rakamlar ise: 1938’de 42, 1939’da 21, 1940’ta 39, 1941’de 37, 1942’de 45, 1943’te 35, 1944’te 21, 1945’te 14, 1946’da 17’dir. Bu dönemde dilencilik yaparak geçimini sağlayan kadınlar tespit edilmiş ve bu suçtan ceza almışlardır. Bu konu ile ilgili sayılar 1938’de 66, 1939’da 40, 1940’ta 111, 1941’de 157, 1942’de 113, 1943’te 73, 1944’te 21, 1945’te 6, 1946’da 35 kadındır.⁹³

Tablo 4: 1938-1946 Yılları Arası Hüküm Giyen Kadınların Aldıkları Cezalar⁹⁴

Yıllar	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946
İdam	1	4	-	-	2	-	2	-	-
Ağır Hapis	70	75	69	99	79	84	76	73	83
Hapis	4.297	4.590	4.536	4.625	4.928	4.590	3.862	4.371	5.604
Sürgün	1	1	1	2	16	10	4	5	-
Ağır Para	2.786	3.463	3.522	3.524	4.044	4.008	3.187	3.300	4.122
Amme Hizmetinden Mahrumiyet	42	51	34	54	32	36	35	28	24

TÜİK verilerine göre 1938-1946 yılları arasında 2 kadın suçlunun idam cezası aldığı görülmektedir. Bu cezaları alan kadınlar cinayetle yargılanmışlar ve suçlu bulunmuşlardır. 1938 yılında 1, 1939’da 4, 1942 ve 1944’te 2 kadın idam edilmiştir. 1938 yılında Ayşe Gelget isimli kadın, Adana’da Kasım Ali ile evlenebilmek için adamın karısını ve oğlunu arsenik ile zehirleyerek öldürmüştür. 1939 yılına ait ilk idam cezası Didar Savaş adlı kadına verilmiştir. Gayrimeşru ilişkisini yaşamak için kocasını öldürmüş ve yargılanmıştır. Aynı yıl Huriye Senel isimli kadın, hırsızlık için girdiği evde tanınmamak için ev sahibini öldürmüş ve yakalanmıştır. Diğer idam cezası alan kadınlar Fatma Satılı ve Fatma Yıldırım’dır. Bu iki kadın gayrimeşru ilişkilerini yaşamak için eşlerini öldürmüştür. 1942 yılında Bacı Ayhaner ve Gülsüm Kotanak, 1944 yılında Emine Kuzu ve Emine Altın isimli kadınlar eşlerini öldürmekten idam cezasına çarptırılmıştır.⁹⁵ Kadınlara verilen ağır hapis cezaları 1 yıl ile 21 yıl arasında değişmektedir. 1941 yılında kadınlara verilen ağır hapis cezaları en yüksek sayıya ulaşmıştır. 1942 yılında ise 1 gün ile 6 yıl arasında değişen hapis cezası alan kadın suçlu sayısında artış görülmüştür. Kadınlara yönelik ağır para cezalarının en yoğun uygulandığı yıl 1946 olmuştur. Ayrıca sürgün, amme hizmetinden geçici veya müebbet mahrumiyet, belediye işlerinde çalıştırmak gibi farklı cezalar da verilmiş, bazı cezalar ise ertelenmiştir. 1938’de 2, 1940’da 2, 1942’de 1, 1943’te 2, 1944’te 2, 1945’de de 4 kadın cezaevinden çeşitli yollarla kaçmayı başarmıştır.⁹⁶

TÜİK verilerine göre kasten adam öldürme suçundan 1938 yılında 20 kadın ceza alırken bu kadınların 9’u hüküm giymiştir. Diğer yıllar incelendiğinde; 1939’da 13 kadından 6’sı, 1940’da 18 kadından 9’u, 1941’de 37 kadından 17’si, 1942’de 28 kadından 16’sı, 1943’te 33 kadından 18’i, 1944’te 25 kadından 14’ü, 1945’te 24 kadının 15’i ve 1946’da

93 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.86.

94 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.114.

95 Tekin İdem, “Cumhuriyet Döneminde Kadın Mahkumlara Verilen İdam Cezaları”, *Manas Sosyal Araştırma Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2, 2022, s.10-11.

96 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.29.

21 kadından 12'si hüküm giymiştir.⁹⁷

Kadınların işlediği cinayet suçları da gazetelerde yer almıştır. Örneğin Vatan gazetesinde “Öldürdüğü Adamın Kanını İçmek İsteyen Kadın” başlıklı bir habere yer verilmiştir.⁹⁸ Haberde yer alan bilgilere göre Gülizar isimli kadın, polise teslim olmuş ve “Kardeşimi öldüren, anamı yaralayan, ocağımızı söndüren Kazım'dan intikamımı aldım. Ahtım vardı onun kanını da içecektim fakat polisler içeri sokmadı.” şeklinde ifade vermiştir. Bu ifadenin ardından Gülizar, idamla yargılanmış ve 15 yıl ceza almıştır. Aynı gazetede yer alan başka bir haberin başlığı ise “Ebe Naciye'nin Muhakemesi” dir. Bu haberde Naciye'nin, Doktor Ali'yi öldürdüğü yazmaktadır. Ali, Naciye'yi evlenmek bahanesiyle kandırmış ancak evlenmemiştir. Naciye'nin de cinayeti bu yüzden işlediği ifade edilmiştir. Naciye, 12 yıl ceza almıştır.⁹⁹ Vakit gazetesinin 7 Mayıs 1941 tarihli haberinde ise Meliha'nın kocasını vurması olayı “Bir Kadın Kocasını 6 Yerinden Vurdu” başlığı ile verilmiştir. Haberde Fatih'te yaşayan Meliha ve Kemal Üşenmez çiftinin evli oldukları, dün sabah saatlerinde parasızlık yüzünden kavga etmeye başladıkları ve kavga sırasında sinirlenen Meliha'nın kocasını vurduğu, kocanın hastaneye kaldırıldığı yazmaktadır. Ayrıca haberde kanlı bıçakla Meliha'nın teslim olduğu da belirtilmiştir.¹⁰⁰ Vatan gazetesinde “Kocasını Öldüren Kadının Muhakemesi” başlığı altında Nedime isimli kadının, kocasını başka bir kadınla ilişkisinden dolayı öldürdüğü yazılmıştır. Nedime mahkemede “Kocamı öldürdüm bu doğrudur. Fakat buna o sebebiyet verdi. Zira beni Necla isimli kadınla aldatıyordu. Çok kereler yalvardım. Kabul etmedi. Nihayet o gece kendisini Necla'nın evinde yakaladım. Beni dövme istedi, gözüüm kararmış, kendisinin evdeki tabancasını yanıma almıştım, çektim, vurdum, cezam neyse razıyım” şeklinde ifade vermiştir.¹⁰¹ Aynı haber birkaç gün sonra aynı başlıkla Yeni Sabah gazetesinde de yer almıştır.¹⁰²

30 Haziran 1942 tarihli Tan gazetesinde “Katil Kadın” başlığı dikkat çekmektedir. Haberde Çeşme'nin Ovacık köyünde Vecahet ve suç ortağı Hasan'ın, kadının kocası Rıdvan'ı öldürdükleri, İzmir Ağır Ceza Mahkemesinde yargılandıkları ve suçlu buldukları her ikisinin de idama mahkûm oldukları ancak Hasan'a yaşı küçük olduğu için 30 yıl ceza verildiği belirtilmiştir.¹⁰³ Aynı gazetede yer alan bir başka cinayet haberinde de Azime isimli kadının Beyoğlu'nda evinde sevgilisi Niyazi ile otururken alkol almaya başladıkları, bir süre sonra aralarında kıskançlık yüzünden kavga çıktığı, duruma çok sinirlenen kadının masanın üzerindeki bıçakla sevgilisini öldürdüğü bilgisi verilmiştir.¹⁰⁴ Başka bir cinayet haberi de İzmir Foça'da Bağarası köyünden bildirilmiştir. Tanin gazetesindeki habere göre Hatice isimli kadın birlikte olduğu sevgilisi Hüseyin ile kocasını öldürmüştür. Haberde şahısların ağır cezada yargılandıkları, şahitlerin dinlenmesi için davanın ileri bir tarihe

97 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.61.

98 “Öldürdüğü Adamın Kanını İçmek İsteyen Kadın”, *Vatan*, 5 Aralık 1940.

99 “Ebe Naciye'nin Muhakemesi”, *Vatan*, 2 Mart 1941.

100 “Bir Kadın Kocasını 6 Yerinden Vurdu”, *Vakit*, 7 Mayıs 1941.

101 “Kocasını Öldüren Kadının Muhakemesi”, *Vatan*, 20 Ocak 1942.

102 “Kocasını Öldüren Kadının Muhakemesi”, *Yeni Sabah*, 3 Şubat 1942.

103 “Katil Kadın”, *Tan*, 30 Haziran 1942.

104 “Bir Kadın Dostunu Bıçakla Öldürdü”, *Tan*, 26 Eylül 1942.

ertelendiği bilgisi de yer almıştır.¹⁰⁵ Son Posta gazetesindeki haber ise farklıdır. Haberde kocasını öldürmekten yargılanan Saadet İspir isimli kadının beraat aldığı yazmaktadır. Haberin ayrıntıları incelendiğinde mahkeme heyetinin bu cinayeti Saadet'in işlediğine dair kanaati oluşmadığı için beraat aldığı belirtilmiştir. Saadet ise bunun üzerine “*hak, geçte olsa daima tecelli eder*” diyerek mahkeme salonundan ayrılmıştır.¹⁰⁶

3 Mart 1941 tarihli Vatan gazetesinde “*Eroin Şebekesini İki Kadın İdare Ediyormuş*” başlıklı haberde İstanbul'da Kaçakçılık Şube Müdürlüğünün Çarşıkapı'da bir eroin şebekesini yakaladığı belirtilmiştir. Yakalanan iki kadının zehir satarak zengin olmak istedikleri için bu işi yaptıkları yer almıştır. Meyrube isimli kadın kocasının eskiden bu işi yaptığını ancak yakalandığını belirtmiştir. Meyrube de kocasının işini devam ettirmek istemiş, ancak hamile olduğu için Fatma isimli kadını az bir ücretle yanına alarak işleri ona yaptırmıştır. Kadınların itirafları sonucunda soruşturmanın derinleştirildiği, kadınların henüz adliyeye gönderilmediği de haberde ifade edilmiştir.¹⁰⁷ 5 Mart 1942 tarihli Yeni Asır gazetesinin “*Ekmek İşleri Takip Olunuyor*” başlıklı haberinde Hatice adında bir kadının daha fazla ekmek almak ve bu ekmekleri satarak para kazanmak için başvurduğu hileden bahsedilmiştir. Haberde, Hatice'nin daha fazla ekmek almak için nüfus cüzdanını kaybettiği yalanını söylediği, yeni bir nüfus cüzdanı aldığı ve bu cüzdanla yeni bir ekmek kartı almak üzere fark edildiği yazmaktadır. Hatice yapmış olduğu bu suçtan dolayı adliyeye sevk edilmiş ve oradan da cezaevine gönderilmiştir.¹⁰⁸ Vakit gazetesinde “*Bir Kadın Üç Sene Hapse Mahkûm Oldu*” başlığı ile yer alan haberde Hasan ve Osman isimli kişiler, Neriman ve Suzan isimli iki kadınla vakit geçirdikleri ve Neriman'ın bir süre sonra beraber olduğu Osman'dan 5 TL istediği ancak parayı alamadığı bunun üzerine, yoldan geçen Sami ve Mehmet'ten yardım istediği bilgisi yer almıştır. Bu kişiler kendilerini polis olarak tanıtmış, Osman'ın 50 TL'sini almış ve aralarında paylaşmışlardır. Suçlular yakalanmış çeşitli cezalar almışlardır. Neriman bu suçtan 3 yıl hapse mahkûm olmuştur.¹⁰⁹

12 Şubat 1941 tarihli Akşam gazetesinde “*Bir Kadının İntikam Hırsı*” başlığı ile yer alan haberde İzmit'te yaşayan Hidayet isimli evli ve bir çocuk annesi kadının, Asım isimli erkeği vurduğu ve karakola giderek teslim olduğu yazmaktadır. Sami, sabah saatlerinde Kandıra Caddesinde yürürken Hidayet ile karşılaşmış, kadın hiçbir şey söylemeden silahını çıkarmış ve Sami'yi vurmuştur. Hidayet ifadesinde “*Bana uzun zamandır takılır, sarkıntılık ederdi, aramızda açıldı, vurdum öldürdüm*” demiştir. Şahitler, Hidayet ile Asım'ın uzun zamandır arkadaş olduklarını, Asım'ın başka bir kadınla nişanlanacağını duyması üzerine Hidayet'in çok sinirlendiğini ve intikam almak için Asım'ı öldürdüğünü belirtmişlerdir.¹¹⁰ Aynı haber 14 Şubat 1941 tarihli Anadolu gazetesinde “*Evli Bir Kadın Genç Aşkını Öldürdü*” başlığı ile verilmiştir.¹¹¹ Yeni Sabah gazetesinin 27 Nisan 1942 tarihli “*Bir Kadın Kocasını Oğluna Öldürttü*” başlıklı haberi göze çarpmaktadır. Haberde, Adana'da Danyeri

105 “Aşığı ile Kocasını Öldüren Kadın”, *Tanin*, 23 Şubat 1944.

106 “Kocasını Polis Niyazi'yi Öldürmekten Suçlu Saadet Beraat Etti”, *Son Posta*, 14 Ekim 1943.

107 “Eroin Şebekesini İki Kadın İdare Ediyormuş”, *Vakit*, 3 Mart 1941.

108 “Ekmek İşleri Takip Olunuyor”, *Yeni Asır*, 5 Mart 1942.

109 “Bir Kadın Üç Sene Hapse Mahkûm Oldu”, *Vakit*, 26 Mart 1942.

110 “Bir Kadının İntikam Hırsı”, *Akşam*, 12 Şubat 1941.

111 “Evli Bir Kadın Genç Aşkını Öldürdü”, *Anadolu*, 14 Şubat 1941.

köyünde yaşayan ve kocasıyla geçinemeyen Emine isimli kadının kocası ile kavga ettikten sonra oğlu Mehmet'i kandırıldığı ve oğluna kocasını öldürttüğü belirtilmiştir. Mehmet “*Beni anam kandırdı, hiç düşünmeden babamı öldürdüm*” diyerek ifade vermiştir. Ayrıca haberde Emine'nin başka birini sevdiği ve onunla evlenmek istediği için kocasını öldürttüğü yazılmış ve Emine'nin de tutuklandığı belirtilmiştir.¹¹²

Suçlu kadınların yaşadıkları yerler incelendiğinde ise şu bilgilere ulaşılmıştır: 1938 yılında suçlu olan 7.677 kadından 3.586'sı şehirde, 4.091'i köyde; 1939'da suçlu olan 9.128 kadından 4.358'i şehirde, 4.770'i köyde; 1940'ta 9.001 kadından 4.401'i şehirde, 4.600'ü köyde; 1941'de 9.195 kadından 4.672'si şehirde, 4.328'i köyde; 1942'de 9.748 kadından 5.038'i şehirde, 4.710'u köyde; 1943'te 8.637 kadından 4.689'u şehirde, 3.918'i köyde; 1944'te 7.159 kadından 3.693'ü şehirde, 3.466'sı köyde; 1945'te 7.749 kadından 3.458'i şehirde, 4.291'i köyde; 1946'da 9.594 kadından 4.333'ü şehirde, 5.261'i köyde yaşamıştır. Bu bilgiler incelendiğinde 1938-1940 yılları arasında köyde yaşayan kadınların, 1941-1944 yılları arasında da şehirde yaşayan kadınların daha fazla suç işledikleri anlaşılmaktadır. Savaş yıllarında ise şehirde yaşayan kadınlar arasında suç oranı artmıştır. 1945-1946 yıllarında ise köy kadınlarının suç oranı tekrar yükselmiştir. Köyde yaşayan kadınların nüfusu fazla olduğu için köylü kadın suçlu sayısının fazla olması normaldir. En fazla suç işleyen kadın suçluların meslekleri de incelenmiş ve sonuç olarak ev işleri ve tarım işlerinde çalışanların daha fazla suç işlediği anlaşılmıştır.

Kadın suçlular yaşlarına göre sınıflandırıldığında ise; 1938-1946 yılları arası en fazla suç 30-39 yaş aralığında bulunan kadınlar tarafından işlendiği belirlenmiştir. 1938 yılında 2.271, 1939'da 2.751, 1940'ta 2.611, 1941'de 2.635, 1942'de 2.679, 1943'te 2.897, 1944'te 1.953, 1945'te 2.119, 1946'da 2.461 suç işleyen kadın 30-39 yaş aralığındadır. Bu gruba en yakın 22-29 yaş aralığıdır. Bu yaş grubunda da suç işleyen kadın sayıları ise, 1938 yılında 2.377 kadın, 1939'da 2.381 kadın, 1940'ta 2.244 kadın, 1941'de 2.211 kadın, 1942'de 2.166 kadın, 1943'te 1.775 kadın, 1944'te 1.490 kadın, 1945'te 1.574 kadın, 1946'da 1.811 kadın bulunmaktadır. 12-21 yaş aralığı ile 50-65 yaş arası kadınlarda suç işleyen kadın sayısı daha azdır.¹¹³

Tablo 5. 1938-1946 Yılları Arası Kadın Suçluların Medeni Durumları¹¹⁴

Yıllar	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946
Bekar	696	1.199	1.214	1.263	1.309	1.277	994	1.074	1.330
Evli	5.594	6.401	6.214	6.433	6.798	5.872	4.996	5.607	6.573
Dul	1.322	1.403	1.439	1.460	1.623	1.477	1.151	1.248	1.690
Bilinmeyen	65	125	134	39	18	11	18	20	1

Sonuç olarak tablo incelendiğinde evli kadınların, bekâr ve dul olan kadınlara oranla daha fazla suç işledikleri görülmüştür. Evlilik hayatının zor olması, evli kadınların

112 “Bir Kadın Kocasını Oğluna Öldürttü”, *Yeni Sabah*, 27 Nisan 1942.

113 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.120.

114 TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, s.121.

sorumluluklarının daha fazla olması, hatta bakması gereken çocuğu ya da yaşlı bir akrabası varsa bu yükün daha da artması onun suç olaylarına daha fazla karışmasına yol açacağı düşünülmüştür. Dul ve boşanmış olanlarda bekâr olanlardan daha fazla suç işlemiştir. Dul ve boşanmış kadınlar evlilik hayatını yaşamış kişiler oldukları için evliliğin zorluklarını yaşamış, ayrıca maddi zorluklarla karşılaşmış, yaşadıkları olumsuzlar sonucunda sınırları de yıpranmış olma ihtimali yüksektir. Bu olumsuzluklar onların suç işlemelerinin sebepleri olarak düşünülmüştür.¹¹⁵

Erkeklerin cezalarını çektikten sonra topluma daha çabuk uyum sağladıkları ancak kadınların uyum sağlamada güçlük çektiği belirtilmiştir. Kadınlar daha az suç işlediklerinden dolayı toplum için daha az tehlikeli oldukları fikri ileri sürülmüştür. Kadınlar cezalarını çektikten sonra bir an evvel evine, çocuğuna daha çabuk dönebilmek için daha az ceza verilmesi istenmiştir. Hamile kadınlar da doğum yaptıktan sonra cezalarını çekmek için hapishaneye gitmiştir.¹¹⁶

SONUÇ

Suç, evrensel ve toplumsal bir olgu olarak her toplumun kendine özgü koşulları ve dönemin gereklilikleri doğrultusunda farklı özellikler göstermektedir. İstatistiki veriler incelendiğinde suç oranlarının erkekler arasında kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Kadınlar toplumda daha sıkı disiplin altında yaşamış ve geleneksel olarak daha korunaklı bir pozisyonda bulunmuşlardır. Çalışma hayatına erkeklere göre geç katılmaları ve erkeklerin korumacı tutumları kadınların suçtan uzak durmalarını sağlayan önemli etkenlerden biridir. Ancak savaş gibi olağanüstü dönemlerde bu dengeler değişiklik göstermektedir. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile erkeklerin askere çağrılması kadını toplumsal hayatta tek başına bırakmıştır. Yaşanan ekonomik sıkıntıların etkisiyle kadın çalışma hayatına aktif olarak katılmıştır. Yaşanan bu sosyal değişmeye paralel olarak kadının toplum içindeki konumu da değişmiştir. Kadın ev dışında çalışmaya başlamasıyla sorumluluğu artmış, buna karşın anne ve eş rolünün gereklerini de kusursuz olarak yerine getirerek geleneksel değerlerden ayrılmamıştır. Bu süreç, kadının toplumsal ve ekonomik hayatta güçlenmesini sağlarken, aynı zamanda yeni türden risklerle yüzleşmesine de neden olmuştur. Kadının evdeki sorumluluklarını sürdürmeye çalışması, erkeğin evde olmaması, ev dışı hayatla fazla yüz yüze gelmesi kadını suç dünyası ile tanıştırmıştır.

II. Dünya Savaşı ilerledikçe sorunlar derinleşmiş, yaşam koşulları her geçen gün içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştır. Artan yokluk, yoksulluk ve yüksek enflasyon yalnızca maddi zorluklara değil aynı zamanda toplumun ahlaki yapısında da ciddi bir çöküşe sebep olmuştur. Bu ahlaki çöküşün etkilerini en ağır şekilde hisseden kesim ise kadınlar olmuştur. Kadının toplum hayatında yalnız kalması onu zaman zaman gayri resmi ilişkiler yaşamaya sürüklemiştir. Bakımını üstlenemediği çocuğunu ya trajik şekilde öldürmüş ya da sokağa terk etmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte zina sebebiyle boşanma oranlarında da gözle görülür şekilde artış yaşanmıştır. Savaşın beraberinde getirdiği olumsuzluklar suç oranlarında belirgin bir artışa yol açmıştır. Bu artış kadın suçlular arasında da dikkat çekici bir seviyeye ulaşmıştır. Özellikle mala karşı işlenen suçlar hırsızlık gibi eylemler

115 Sebük, *a.g.e.*, s.74.

116 Tosun, *a.g.e.*, s.40-42.

başı çekerken; toplumun düzenini sarsan cinayet ve zina gibi olaylar giderek artmıştır. Bu suçlar yalnızca bireylerin yaşamlarını değil toplumsal yapıyı da derinden etkilemiştir. Dönemin gazeteleri yaşanan olumsuzluklara geniş yer ayırmış ve bu olayları ayrıntılı şekilde okuyucularına aktarmıştır.

Kadınların işlediği suçlar ve aldıkları cezalar incelendiğinde; suç oranlarının genellikle 30-39 yaş aralığındaki kadınlar arasında daha yüksek olduğu görülmüştür. Evli kadınlar bekar ve dullara kıyasla daha suça yatkın profil sergilemektedir. 1938-1941 yılları arasında köyde yaşayan kadınlar arasında suç oranı daha yüksekken, 1941-1946 yılları arasında bu oran şehirde yaşayan kadınlarda artış göstermiştir. Suç işleyen kadınlar genellikle hapis cezasına, ardından da ağır para cezalarına çarptırılmıştır. Suç işleyen kadınların meslek grupları incelendiğinde ise en yüksek oranı ev işleri ile ilgilenen kadınlar oluşturmuştur. Bunu tarım işlerinde çalışan kadınlar takip etmiştir. Değişen sosyal yapıyla kadın suç dünyasıyla tanışması, kadının eğitim seviyesinin düşük olması, aile içinde yaşadıkları sıkıntıları ve sosyal baskılar gibi etkenler suç oranlarındaki artışa zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

Resmi Belgeler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 02 Eylül 1939-2/12030, Dosya Arşiv No: 030.18.1.2-88.94.13.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM CZ), Devre: VI, Cilt: 21, İçtima: 3, Birinci İnikat, (01.11.1941).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Hükümlüler İstatistik (1938-1950), Yayın No: 337, Ankara, 1952.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Tarımsal Göstergeler (1923-1998), Ankara Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2001.

Kitap ve Makaleler

Akar Rıdvan, *Varlık Vergisi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Akoğlu Funda Öner, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Hırsızlık ve Cinayet Olaylarının Cumhuriyet Gazetesi’ne Yansıması”, *Belgi Dergisi*, Sayı: 26, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2023.

Armaoğlu Fahir, “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 1958.

Aybar Celal, “Türkiye’de Mahkûmlar ve Suçlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, 1943.

Aydın Mehmet Korkud, “Milli Korunma Kanunu’nun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 1, 2019.

Ayışığı Metin, “İkinci Dünya Savaşı Başlarında İstanbul’da İhtikâr Meselesi”, *T.C Genelkurmay Başkanlığı Altıncı Tarih Semineri Bildirileri I. İkinci Dünya Harbi ve Türkiye*

(20-22 1997 İstanbul), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998.

Aytan Ozan Arslan, “Hareketli Avcı-Toplayıcı Grupların Yaşam Biçimiyle Yerleşik Çiftçi Toplulukların Yaşam Biçimi Arasındaki İnsan-Mekân İlişkisinin Mukayesesi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, 2021.

Atay Hazal, “Kürtaj Yasasının Arkeolojisi”, *Fe Dergisi: Feminist Eleştiri*, Cilt: 9, Sayı: 2, 2017.

Balı Ali Şafak, “Hukuk Bilimselliği Sorunu”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1-2, 2004.

Boratav Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)*, İmge Yayınevi, İstanbul, 1998.

Borlat Barış, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Seferberlik”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 23, Ankara, 2014.

Boykoy Seher, II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Sosyo-Kültürel Yapısı, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2008.

Bülbül İrfan, “İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye’de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 9, İstanbul, 2006.

Clausewitz C. V., *Savaş Üzerine*, Özne Yayınları, İstanbul, 1999.

Çalışkan Aykut, “Suça İlişkin Makro Veriler Üzerinden Kadın Suçluluğunun Analizi: Türkiye Özelinde Dönemsel Tespitler”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 71, 2022.

Çavdar Tevfik, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)*, İmge Yayınevi, İstanbul, 2003.

Demirbaş Hatice, “Kadın ve Suç”, *Uluslararası 15.Anadolu Adli Bilimler Kongresi*, Ankara, 19-21 Ekim 2019.

Dönmezer Sulhi, *Kriminoloji*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1962.

Emsley. Clive- Haia, Shpayer Makov, *Polis Dedektifliğinin Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

İçli, Tülin Günşen, *Türkiye’de Suçlular*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 71, Ankara, 1993.

İdem Tekin, “Cumhuriyet Döneminde Kadın Mahkumlara Verilen İdam Cezaları”, *Manas Sosyal Araştırma Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2, 2022.

İl Sunay, *Türkiye’de Kadın Suçluların Genel Özellikleri ve İnfaz Sürecindeki Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 1990.

İnci İbrahim, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Varlık Vergisi Uygulaması”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2012.

Kırkpınar Leyla, *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın*, Zeus Yayınevi, İzmir, 1999.

Koçak Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Koçak Cemil, “Sayılarla Sosyal Politika Tarihi”, *Tarih ve Toplum*, Cilt: 16, Sayı: 92, Ağustos 1991.

Kurat Yuluğ Tekin, “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973”, *Belleten*, Cilt: 39, Sayı: 154, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1974.

Metinsoy Murat, *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.

Oran Baskın, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Ortaylı İlber, “İkinci Dünya Savaşı’nda Şehirlerde Hayat”, *T.C Genelkurmay Başkanlığı Altıncı Tarih Semineri Bildirileri I. İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 1997 İstanbul)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998.

Özek Çetin, “Devletin Şahsiyeti Aleyhine Cürümlerin Genel Prensipleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 2, Sayı: 2-4, 1966.

Parker Geoffrey, *Cambridge Savaş Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018.

Sander Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Yayınları, İstanbul, 1996.

Sebuk Mehmet Ali, *Kriminoloji*, Türk Hukuk Kurumu Yayınevi, İstanbul, 1942.

Sharp Susan F., “*Feminist Criminology*”, *Criminology a Reference Handbook*, Ed. J. Mitchell Miller, London, Sage Publications, 2009.

Süzgün Gökçe, “*II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Suç ve Asayiş*”, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma, Ankara, 2018.

Tezel Yahya, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Tosun Öztekin, “Suç ve Kadın”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 33, Sayı: 3-4, 1967.

Tuğluoğlu Fatih, “Tek Parti Döneminde Hükümet Memur Dayanışması”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 27-28, Kasım 2001.

Tzu Sun, *Savaş Sanatı*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2021.

Utkugün Ceren-Şaban Ortak, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yardım Severler Cemiyeti’nin Milli Müdafaa Hizmetlerine Yardım Faaliyetleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, 2019.

Yaman Ömer Miraç- Burak Acar, *Disiplinlerarası Suç ve Suçluluk Çalışmaları (1923-2015)*, Bir Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Yerasimos Stefanos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye C.III*, İstanbul, 1977.

Yıldız Furkan, “Kadın ve Suç: Türkiye’de Kadın ve Organize Suç İlişkisi”, *Alınleri Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, Cilt:3 Sayı: 1, 2019.

Yücel Mustafa Tören, *Kriminoloji (Suç ve Ceza)*, Adalet Teşkilatını Güçlendirme Vakfı Yayını, Ankara, 1986.

Sürekli Yayınlar

“Sebze Satışları”, *Akşam*, 28 Haziran 1940.

“Bir Kadının İntikam Hırsı”, *Akşam*, 12 Şubat 1941.

“Altmış Kilo Ekmek Saklamış”, *Akşam*, 2 Ocak 1942.

“Behice Çocuk Düşürmek İsterken mi Öldü?”, *Akşam*, 8 Şubat 1942.

“Halk İhtiyacında Fazla Mal ve Eşya Almamalıdırlar”. *Akşam*, 1 Ağustos 1942.

“Ekmek Satışı”, *Akşam*, 15 Kasım 1942.

“Darülaceze Kapısına Bırakılan Çocuk”, *Akşam*, 18 Nisan 1943.

“İstifçi Kadın”, *Akşam*, 6 Eylül 1943.

“Bir Kadının Başından Geçen Feci Hadise”, *Anadolu*, 2 Şubat 1941.

“Evli Bir Kadın Genç Aşkını Öldürdü”, *Anadolu*, 14 Şubat 1941.

“Nihayet Harp Başladı”, *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1939.

“Harp Ekonomisi”, *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1940.

“Et Fiyatlarına 10 Kuruş Zam Yapıldı”, *Cumhuriyet*, 29 Kasım 1941.

“Hayat Pahalılığı”, *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1944.

“Kız Talebe İçin Hastabakıcılık Kursu”, *İkdam*, 10 Mayıs 1941.

“Hastabakıcı Kursları İçin Kayıtlara Başlandı”, *Son Posta*, 11 Mayıs 1941.

“Çocuğunu Gizlice Gömen Ana”, *Son Posta*, 4 Şubat 1942.

“Sahte Ekmek Karnesi Basanlar”, *Son Posta*, 29 Eylül 1943.

“18 Yaşında Bir Hırsız Kız Yakalandı”, *Son Posta*, 12 Ekim 1943.

“Kocasını Polis Niyazi’yi Öldürmekten Suçlu Saadet Beraat Etti”, *Son Posta*, 14 Ekim 1943.

“Ev Hasta Bakıcı Kursları Açıldı”, *Son Posta*, 16 Ekim 1943.

“Katil Kadın”, *Tan*, 30 Haziran 1942.

“Bir Kadın Dostunu Bıçakla Öldürdü”, *Tan*, 26 Eylül 1942.

“Fuhşla Savaş”, *Tanin*, 21 Şubat 1944.

“Aşığı ile Kocasını Öldüren Kadın”, *Tanin*, 23 Şubat 1944.

“Eroin Şebekesini İki Kadın İdare Ediyormuş”, *Vakit*, 3 Mart 1941.

“Askere Gidenlerin Aile ve Çocukları Himaye Edilecek”, *Vakit*, 7 Mayıs 1941.

“Bir Kadın Kocasını 6 Yerinden Vurdu”, *Vakit*, 7 Mayıs 1941.

“Gizli Fuhşa Teşvik Eden ve Alet Olanlar Yakalandı”, *Vakit*, 8 Mayıs 1941.

- “Fatih’te Bir Randevuevi Basıldı”, *Vakit*, 17 Şubat 1942.
- “Hırsız Hizmetçi Mahkûm Oldu”, *Vakit*, 26 Şubat 1942.
- “Bir Kadın Üç Sene Hapse Mahkûm Oldu”, *Vakit*, 26 Mart 1942.
- “Bir Randevu Evinde On Beş Yaşında Kızlar Yakalandı”, *Vakit*, 3 Nisan 1942.
- “Yüksek ve Orta Tahsil Gören Bayanlar”, *Vakit*, 10 Mayıs 1941.
- “Öldürdüğü Adamın Kanını İçmek İsteyen Kadın”, *Vatan*, 5 Aralık 1940.
- “Randevu Evleri”, *Vatan*, 24 Ocak 1941.
- “Bir Çocuk Düşürme Davası”, *Vatan*, 30 Ocak 1941.
- “Çocuğunu Düşürmek İçin Dostunun Paltosunu Sattı”, *Vatan*, 14 Şubat 1941.
- “Ebe Naciye’nin Muhakemesi”, *Vatan*, 2 Mart 1941.
- “Kocasını Öldüren Kadının Muhakemesi”, *Vatan*, 20 Ocak 1942.
- “Ekmek İşleri Takip Olunuyor”, *Yeni Asır*, 5 Mart 1942.
- “9 Kişilik Usta Bir Hırsız Kumpanyası Yakalandı”, *Yeni Asır*, 15 Şubat 1942.
- “İki Amele Kadın Çalıştığı Fabrikayı Soydu”, *Yeni Sabah*, 9 Şubat 1942.
- “Bir Randevucu Kadın Rüşvet Verirken Yakalandı”, *Yeni Sabah*, 12 Ocak 1942.
- “Evli Bir Kadın İhanet Suçu ile Mahkûm Oldu”, *Yeni Sabah*, 26 Ocak 1942.
- “Kocasını Öldüren Kadının Muhakemesi”, *Yeni Sabah*, 3 Şubat 1942.
- “Bir Aile Faciası”, *Yeni Sabah*, 12 Mart 1942.
- “Ölü Doğan Çocuk”, *Yeni Sabah*, 27 Nisan 1942
- “Bir Kadın Kocasını Oğluna Öldürttü”, *Yeni Sabah*, 27 Nisan 1942.

Dijital Kaynaklar

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.3.765>, (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

“Suç”, *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 10.03.2024).

Tarih & Gelecek Dergisi**Journal of History & Future**Prof. Dr.
Bayram AKÇAMuğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
Email: abayram@mu.edu.trORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7396-3498>Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 27/01/2025 04/03/2025

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1627738>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Kore Savaşı ve Muğla Basınına Yansıması

The Korean War and Its Reflection in the Press of Muğla

Öz

25 Haziran 1950 tarihinde Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırması ile başlayan, Birleşmiş Milletler ve Çin'in de dahil olması ile geniş bir devletler topluluğuna yayılan savaşa, tarihte Kore Savaşı denilmiştir. Kore Savaşı başladığı zaman Türkiye'de Demokrat Parti Hükümeti yeni kurulmuştu. Demokrat Parti Hükümeti, Birleşmiş Milletlerin Güney Kore'ye yardım çağrısına olumlu cevap vermiş ve Kore'ye asker gönderme kararı almıştır. Bu bağlamda yurdun çeşitli yerlerinde bulunan birliklerden oluşturulan Türk Tugayı, Tuğgeneral Tahsin yazıcı komutasında Kore'ye gönderilmiştir. 1950 yılından 1953 yılına kadar yaklaşık üç yıl devam eden Kore Savaşı'nda Türk Tugayı özellikle Kunuri ve Kumyangiangni Muharebelerinde gösterdiği üstün kahramanlıklar ile hem Birleşmiş Milletler Ordusu'nun moralini yükseltmiş hem de Güney Kore'nin egemenliğini kazanmasında önemli rol oynamıştır. Nitekim, Türk Ordusu'nun Kore Savaşı'nda gösterdiği başarı Türkiye'nin NATO'ya girişini de hızlandırmıştır. Bu araştırmada, Kore Savaşı döneminde Muğla'da çıkan *Muğla'da Halk Gazetesi*, *Muğla'da Demokrat Yayla Gazetesi* ve *Muğla Gazetesi* üzerinden savaşın bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bağlamda adı geçen gazetelerin, Kore Savaşı'nın çıkışını, Birleşmiş Milletlerin Türkiye'den Kore'ye asker gönderme talebini, Demokrat Parti Hükümeti'nin Kore'ye asker gönderme kararını, bu karara muhalefetin tepkisini, Türk Tugayı'nın Kore'ye gidişini, Türk Tugayı'nın Kore'de Kunuri Muharebelerinde ve Kumyangiangni Muharebelerinde gösterdiği başarılarını, Türk şehitlerine Kore Hükümeti tarafından madalya verilmesini ve savaş sonrası Türkiye'nin bir süre daha Kore'ye asker göndermesini ayrıntılı bir şekilde okuyucularına aktardığı, belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muğla, Kore Savaşı, Yerel Basın

ATIF: AKÇA, Bayram, "Salmon Mektuplarına Göre 1908 İşçi Grevleri: Orosdi-Back Grevi Örneği", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 11/1 (Mart 2025), s. (51-66)

CITE: AKÇA, Bayram, "The Korean War and Its Reflection in the Press of Muğla", *Journal of History and Future*, 11/1 (March 2025), pp. (51-66)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

The war that began with the attack of North Korea on South Korea on June 25, 1950, and spread to a large group of states with the inclusion of the United Nations and China is historically known as the Korean War. When the Korean War began, the Democratic Party Government had just been established in Turkey. The Democratic Party Government responded positively to the United Nations' call for help to South Korea and decided to send troops to Korea. In this context, the Turkish Brigade, formed from units located in various parts of the country, was sent to Korea under the command of Brigadier General Tahsin Yazıcı. During the Korean War, which lasted approximately three years from 1950 to 1953, the Turkish Brigade, with its outstanding heroism, especially in the Kunuri and Kumyangiangni Battles, both increased the morale of the United Nations Army and played an important role in South Korea gaining its sovereignty. Indeed, the success of the Turkish Army in the Korean War accelerated Turkey's entry into NATO. In this research, an evaluation of the war was made through the Muğla Halk Newspaper, Muğla Demokrat Yayla Newspaper and Muğla Newspaper published in Muğla during the Korean War. In this context, it was revealed that the aforementioned newspapers conveyed to their readers in detail the outbreak of the Korean War, the United Nations' request for Turkey to send troops to Korea, the Democrat Party Government's decision to send troops to Korea, the opposition's reaction to this decision, the Turkish Brigade's departure to Korea, the Turkish Brigade's successes in the Kunuri and Kumyangiangni Battles in Korea, the awarding of medals to Turkish martyrs by the Korean Government and Turkey's sending troops to Korea for a while after the war.

Keywords: Muğla, Korean War, Local Press

Giriş

1945 yılının mayıs ayında Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasında yapılan bir antlaşmaya göre savaş sonrası Kore, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği, Çin ve İngiltere ortak vesayeti altına girecekti. 1945 yılında toplanan Potsdam Konferansı gereğince Sovyetler Birliği uzak doğuda savaşa girmeye karar verince askerî harekât bakımından Kore toprakları 38. enlem çizgisi ile ikiye ayrılmıştır. Bu çizginin kuzeyi Sovyetler Birliği'nin ve güneyi de Amerika Birleşik Devletleri'nin askerî harekât sahası olarak kabul edilmiştir. Ancak Sovyetler Birliği bu bölgede hemen savaşa girmemiştir. Lakin Amerika Birleşik Devletleri'nin Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atması sonucu Sovyetler Birliği hemen Japonya'ya savaş ilan edip askerlerini Kuzey Kore'ye sokmuş ve 38. enlem çizgisine kadar ilerlemiştir.¹

1 Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, Cilt.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.45.

Böylece II. Dünya Savaşı sonrasında Kore, kuzeyi Sovyetler Birliği ve güneyi de Amerika Birleşik Devletleri işgali altında olmak üzere fiilen ikiye bölünmüştür. Diğer yandan Birleşmiş Milletlerin tüm çabalarına rağmen bu iki Kore bir türlü birleşmemiştir. Bu durum üzerine 10 Mayıs 1948 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünde Güney Kore'de seçimler yapılmış ve sonuçta Güney Kore Cumhuriyeti kurulmuştur. Ağustos 1945 tarihinde de Sovyetler Birliği'nin öncülüğünde Kuzey Kore'de bir başka seçim yapılmış ve sonuçta Kore Halk Cumhuriyeti kurulmuştur.²

Diğer yandan Kuzey Kore ile Güney Kore arasında oluşabilecek herhangi bir gerginlik ihtimaline karşı Kore Halk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği ile Güney Kore Cumhuriyeti de Amerika Birleşik Devletleri ile askerî yardım antlaşmaları imzalamıştır. Bu antlaşmalar, Amerika Birleşik Devletleri'nin de Güney Kore Cumhuriyeti'ni ve Sovyetler Birliği'nin de Kore Halk Cumhuriyeti'ni desteklediğinin birer göstergesi olmuştur. 1948 yılında ise Rusya, komünist rejimi benimseyen Çin ile de bir dostluk ve savunma antlaşma yaparak bölgedeki gücünü oldukça pekiştirmiştir. Artık Sovyetler Birliği'ne göre Amerika Birleşik Devletleri'ni Asya kıtasından atma vakti gelmişti. Bu yapıldığı takdirde Amerika Birleşik Devletleri'nin Japonya'dan da atılması kolaylaşacaktı.³

İşte yukarıdaki sebeplerden dolayı 25 Haziran 1950 tarihinde Sovyetler Birliği'nin talimatı ile Kuzey Kore kuvvetleri Güney Kore'ye saldırmıştır. Bu saldırının tüm sınır boyunca yapılmış olması her şeyin önceden planlandığını göstermiştir.⁴

Bu saldırı karşısında Amerika Birleşik Devletleri acilen Birleşmiş Milletleri toplantıya çağırmıştır. Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler kararları gereğince Güney Kore Cumhuriyeti'nin yardımına gönderilmek üzere Türkiye'de dâhil olmak üzere çeşitli ülkelerin askerlerinden oluşan ancak, esas yükü Amerika Birleşik Devletleri'nin sırtladığı bir Birleşmiş Milletler Askeri Gücü teşkil etmiştir. Bu gücün başına da Amerikalı General MacArthur atanmıştır.⁵

Kuzey Kore ile Güney Kore arasındaki savaşta Birleşmiş Milletler müdahalesine kadarki dönemde Kuzey Kore, Güney Kore'ye üstünlük sağlarken Birleşmiş Milletler gücünün bölgeye gelmesinden sonra durum tersine dönmüştür. Bu süreçte ise dağılmakta olan Kuzey Kore güçlerinin yardımına Çin Halk Cumhuriyeti güçleri yardıma koşmuştur. Hatta Çin Halk Cumhuriyeti, komşusu işgale uğrarken seyirci kalmamak adına “gönüllü” adını verdiği birlikleri savaşa sokmuştur. Böylece Ekim 1950 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti de silahlı kuvvetlerini Sovyetler Birliği'nin yardımına göndererek savaşa dahil olmuştur.⁶

2 Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, s. 454.

3 Bülent Demir, “Güney Kore'nin Ekonomik ve Teknolojik Gelişim Süreci- Bölge Ülkeleri ve Türkiye ile Olan Stratejik Yaklaşımlar” *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 23.

4 Özgür Yıldız - Hafize Doğramacı, “Muğla-Milas Kore Gazilerinin Anıları Işığında Kore Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi*, Y. 7, S. XVII (Mart 2014), s. 549.

5 Mehmet Sedat Erkal, “Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Kore Savaşı, Önemi, Öncesi ve Sonrası ile ilgili değerlendirme”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 65-66.

6 Adnan Üzmez, “Üzmez, Adnan, “İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Gelişen Olayların Işığında Kore Savaşı ve Türkiye”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap

1. Türkiye'nin Kore'ye Asker Göndermesi ve Muğla Basını

14 Mayıs 1950 tarihinde Demokrat Parti iktidara geldiği andan itibaren Sovyetler Birliği tehdidine karşı batı ittifakında yer alarak Türkiye'nin NATO'ya girmesini kendi varlığı için kaçınılmaz saymıştı. Bu bağlamda Demokrat Parti'nin iktidara geldiği ilk aylarda yani 25 Haziran 1950 tarihinde uzak doğuda Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırması ile Kore Savaşı patlak vermiştir. Bu durumu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi uzak doğuda barışı bozucu bir davranış olarak değerlendirmiştir. 27 Haziran 1950 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyelerine Güney Kore'ye askeri destek ve bölge barışına katkı sağlamak için yardım çağrısında bulunmuştur.⁷

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin askerî destek istemi 15 Temmuz 1950 tarihinde Ankara'daki Demokrat Parti Hükümeti'ne ulaşmıştır. Bu durum üzerine 18 Temmuz 1950 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Millî Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları Yalova'da bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda Kore'ye asker gönderme konusunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne verilecek cevap tartışılmıştır.⁸

25 Temmuz 1950 tarihinde ise Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında Ankara'da Bakanlar Kurulu toplantısı yapılmış ve burada Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Kore Savaşı'na askeri yardım başvurusuna verilecek cevap karara bağlanmış ve Birleşmiş Milletlere aşağıdaki cevap telgrafi gönderilmiştir:⁹

“Birleşmiş Milletler Paktı'ndan doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uymayı bir vecibe bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Kore hakkındaki yardım talebini mütezamın 15 Temmuz 1950 tarihli telgrafınız itina ile tetkik etmiştir. Cumhuriyet Hükümeti bu tetkik neticesinde mezkûr kararları dünyanın şimdiki şartları içinde umumi barış hizmetinde müessir ve fiili bir şekilde icra mevkiine vazetmekteki *lüzum ve ehemmiyeti müdrik olarak, Kore'de hizmet etmek üzere 4.500 mevcutlu silahlı bir Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeye karar vermiştir.*”

Türkiye'de dönemin muhalefet partileri TBMM kararı olmadan Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesini sert bir şekilde eleştirirken Başbakan Adnan Menderes ise bu durumu NATO'ya üyelik yolunda bir fırsat olarak değerlendirmiştir.¹⁰

Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi dönemin Muğla basınının da ilgisini çekmiş ve bu konu ile ilgili olarak Muğla'da yayınlanan 26 Temmuz 1950 tarihli *Muğla'da Halk Gazetesi* “Kore'ye Asker Gönderiyoruz” sürmanşeti ile çıkmıştır. Bu haberin devamında ise şunlar denilmiştir: “*Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından Birleşmiş Milletler camiasındaki devletlere Kore'ye silahlı yardım yapılması için telgraf çekilmiştir. Bu arada aynı maksatla Türkiye'den de yardım talebinde bulunulmuş ve dün Cumhurbaşkanı*

Tarihi Enstitüsü, 2006, s. 101; Demir, “Güney Kore'nin Ekonomik ve Teknolojik...”, s. 37.

7 Yıldız-Doğramacı, “Muğla-Milas Kore Gazilerinin Anıları...”, s. 551.

8 Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, ODTÜ Gelişme Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, s. 20; Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl*, TTK Basımevi, Ankara, 1993, s. 153-154.

9 Bülent Akkaya, “Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 28, (Ocak-Şubat 2012), s. 6.

10 Altan Öymen, *Değişim Yılları*, Doğan Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 555.

Celal Bayar'ın başkanlığında yapılan toplantıda 4.500 silahlı kuvvetin gönderilmesi kararlaştırılmıştır."¹¹

25 Temmuz 1950 tarihinde Demokrat Parti Hükümeti'nin TBMM kararı olmadan Kore'ye asker göndermesi muhalefet tarafından çok sert bir şekilde eleştirilmişti. İşte bu durum dönemin Muğla basınında da kendine yer bulmuştur. Nitekim 29 Temmuz 1950 tarihinde yayınlanan *Muğla'da Halk Gazetesi* "Kore'ye Türk yardımının Akisleri" manşeti ile çıkmıştır. Haberin altında ise şunlar yazılmıştır:

"İktidarın büyük hatası: Bu tarihi kararın TBMM'de alınması ve muhalefetin muvafakatine müracaat edilmesi lazımdı.

Bakanlar Kurulu'nun kararıyla 4.500 kişilik bir silahlı kuvvetin Güney Kore'ye gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye, Kore harekâtı için Güvenlik Konseyi tarafından yapılan müracaata kara kuvveti tahsis ettiğini bildiren ilk üye ülkedir. Mademki Birleşmiş Milletler camiasına üye olarak bulunuyoruz, maddi imkânlarımız oranında taahhüdümüzü yerine getireceğiz. Prensip olarak yapılacak bu yardıma muhalif bulunmak aklımızdan geçmez. Muhalefet bu kararı samimiyetle tasvip etmektedir.

Ancak bu kadar önemli bir kararın eşliğinde bulunan iktidar düşünmelidir ki Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Misak-ı Milli'nin hudutları dışına ilk olarak asker gönderecek ve bu kuvvetler dünyanın öbür ucunda bulunan Kore'de harbe iştirak edecektir.

Durum bu kara önemli ve mesuliyetli olduğuna göre Demokrat Parti Türk Milleti'ne, onun temsilcisi olan TBMM'ye ve anayasaya karşı nasıl hareket edileceğini bilmeli ve dış politikada hemfikir olan muhalefetin onayını almalıydı. İçinde bulunduğumuz rejim bunu icap ettiriyordu. Konunun önemi idrak edilerek ve bu kararın tatil döneminde bulunan milletvekillerini toplantıya çağırarak mecliste alınması ve böylece sulh ve hürriyet davası için evlatlarını gönderecek bu asil, barışsever ve yardımsever milletin hissiyatına tercüman olunması parlamenter zihniyet muvacehesinde en dürüst bir hareket olurdu. Bu şekilde verilecek bir kararın yapılacağı yardım daha yasal ve uygun olacaktı. Fakat Menderes hükümeti bu dirayeti gösteremedi."¹²

Türkiye'de Demokrat Parti Hükümeti Kore'ye asker gönderme kararını kesinleştiren sıra oraya gönderilecek birliklerin oluşturulmasına gelmiştir. Kore'ye gönderilecek birliklerin çekirdeğinin Ankara-Ayaş'ta bulunan 241. Piyade Alayı'nın olması ve Kore Tugay Karargahı'nın da 28. Piyade Tümeni tarafından oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu birliklere İzmit, İzmir ve İskenderun'dan gelecek tümenlerin de katılması kararı verilmişti. Kore Savaşı'na katılacak olan bu ilk askeri birliğe "Kore Türk Silahlı Kuvvetleri" ve "Birinci Türk Tugayı" adları verilmiştir. Bu tugayın komutanlığına ise Tuğgeneral Tahsin yazıcı ve Kurmay Başkanlığına da Yarbay Selahattin Tokay getirilmiştir. Kore'ye gidecek birlikler kesinleştikten sonra bunlar Kore'de Amerikan silahları kullanacakları için kendilerine Amerikan silahlarını tanıması ve kullanması amacıyla Ankara'da yoğun bir eğitim verilmiştir.¹³

11 "Kore'ye Asker Gönderiyoruz", *Muğla'da Halk Gazetesi*, S. 2228, 26 Temmuz 1950.

12 "Kore'ye Türk yardımının Akisleri", *Muğla'da Halk Gazetesi*, S. 2231, 29 Temmuz 1950.

13 Yıldız-Doğramacı, "Muğla-Milas Kore Gazilerinin Anıları...", s. 551-552.

19-20 Eylül 1950 tarihlerinde Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasındaki “Kore Türk Silahlı kuvvetleri” Ankara Etimesgut’tan İskenderun’a 259 subay, 18 askeri memur, 4 sivil memur, 395 astsubay ve 4414 er olmak üzere toplam 5090 kişiyle hareket etmiştir. Bu kuvvetlere mensup ilk birlikler 18 Ekim 1950 tarihinde Kızıldeniz- Mendep Boğazı-Seylan Adası-Colombo-Singapur-Filipinler ve Formoza Adası’nı deniz yoluyla geçerek Pusan Limanı’ndan Kore topraklarına ayak basmıştır. Türk askerlerini burada ellerinde Türk, Kore ve Birleşmiş Milletler bayrakları olan öğrenciler sevgi gösterileri ile karşılamıştır. Burada Türk Tugayı Amerikan Dokuzuncu Kolordusunun ihtiyatına alınmıştır. Güney Kore’deki kuvvetlerin komutanı MacArthur ise Türk Tugayı’na “North Star” yani “Şimal Yıldızı” kod adını vermiştir.¹⁴

Pusan Limanı’na inene Türk Tugayı’nın Amerikan Dokuzuncu Kolordusu ihtiyatına alındıktan sonra 10 Kasım 1950 sabahı Teagu’dan hareket ederek Chongdan bölgesine nakledilmiştir. Tugay, burada 25. Amerikan Tümeni’nin emrine verilmiştir. Türk Tugayı’nın buradaki görevi İmjın Nehri ile Kaesong’dan kuzeye giden bölgeyi taramak ve bölgedeki çeteler ile mücadele etmektir. Buradaki görevini başarı ile tamamlayan Türk Tugayı, 20 Kasım 1950 tarihinde Chongdan’dan Kunuri bölgesine gitmek üzere hareket etmiştir. Türk Tugayı’nın motorlu birlikleri 23 Kasım 1950 tarihinde ve yaya birlikleri de 25-26 Kasım 1950 tarihlerinde Kunuri’ye ulaşmıştır.¹⁵

Türk Tugayı Kunuri Bölgesi’ne ulaştıktan sonra çetin savaşa katılacağı günler artık yaklaşmıştı. Nitekim General MacArthur’un Kuzey Korelileri Yahu Nehri gerisine iterek Kore’yi komünistlerden kurtarmayı ve böylece Kore Savaşı’nı sona erdirmeyi planladığı büyük taarruz, 24 Kasım 1950 sabahı başlamıştır. Fakat bu taarruzdan iki gün sonra yani 26 Kasım 1950 sabahı sayıca üstün Kızıl Çin kuvvetleri karşı taarruza geçmiştir. Kızıl Çin taarruzu sonucu 9. Amerikan Kolordusu’nun yarılması üzerine 8. Amerikan Ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır. İşte bu sırada yani 26 Kasım 1950 günü Kunuri Bölgesi’nde toplanmasını henüz yeni tamamlayan Türk Tugayı’na, 9. Amerikan Kolordusu Karargahına davet edilen Türk Tugay Komutanı General Tahsin Yazıcı aracılığı ile geri çekilen 9. Kolordu’nun ve dolayısıyla 8. Amerikan Ordusu’nun sağ yanını koruma görevi verilmiştir. İşte burada Türk Tugayı Kunuri-Tokchon yolu boyunca üstün komünist kuvvetlerine karşı yalnız başına fedakârca ağır ve kanlı savaşlar vermiştir. Türk Tugayı bu savaşlarda sayıca üstün Kızıl Çin kuvvetlerini bozguna uğratarak Amerikan Kuvvetleri’nin yok olmasını engellemiştir. İşte 26 Kasım 1950-1 Aralık 1950 tarihleri arasında yapılan bu muharebelere “Kunuri Muharebeleri” denmiştir. Bu muharebelerin içinde “Wawon Muharebesi”, “Simnim-ni Muharebesi”, ve Keachon Muharebesi” de bulunmaktadır. Kunuri Muharebelerinde Türk askerinin gösterdiği üstün başarı Türk ve dünya basını günlerce yer almıştır. Hatta gazete ve haberlerde en iyi savaşan birlik kıyaslaması yapılırken Türkler

14 Harun Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005, s. 467; Yıldız-Doğramacı, “Muğla-Milas Kore Gazilerinin Anıları...”, s. 553-554; Akkaya, “Türkiye’nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı”, s.13.

15 Mehmet Sedat Erkan, “Kore Savaşı ve Kore’de Türk Tugayı (25 Haziran 1950-6 Temmuz 1953)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 203 (Nisan 2013), s. 56; Yıldız-Doğramacı, “Muğla-Milas Kore Gazilerinin Anıları...”, s.555.

başarı kıstası olarak değerlendirilmiştir.¹⁶

Kunuri Muharebeleri günü gününe dönemin Muğla basını tarafından da takip edilmiştir. Nitekim 6 Aralık 1950 tarihli *Muğla'da Halk Gazetesi* "Kore'deki Tugayımızın Emsalsiz Zaferine Dair Yankılar Devam Ediyor" manşeti ile yayınlanmıştır. Bu manşetin altında ise; "*Fransız lügatinde yer alan "Türk Gibi Kuvvetli" sözü Kore'deki Türk Tugayı'nın emsalsiz zaferi ile bir kez daha ispatlanmış oldu*" denilerek ise şu ifadelere yer verilmiştir:

"Son bir hafta içinde dünya basını ve askeri yetkililer 10.000 kişiye karşı çarpışan ve Birleşmiş Milletler kuvvetlerini muhakkak bir bozgun dan kurtaran Türk Tugayı'nın başarısını yeni bir destan olarak kaydetmiş ve sütunlar dolusu hayranlıklarını ifade etmişlerdir.

Türkiye'nin çeşitli yerlerinde olduğu gibi Muğla'da da tugayımızın zaferini alkışlamak ve Kore'de ölen şehitlerimizi anmak maksadıyla Kırathane Hanı'nda bir toplantı düzenlenmiştir.

Tertip edilen bu toplantıda öğrenciler tarafından söylenen İstiklal Marşı'na müteakip Belediye Başkanı Naci Karaosmanoğlu toplantıyı açmış ve Ortaokul Müdürü Necmettin Atalay, tugayımızın Kore harekâtına dair izahattan bulunmuştur.

Ortaokul öğretmeni Melahat Ünsal ve Belediye Meclisi Üyesi Tahir Keskin'in konuşmalarından sonra ortaokul öğretmeni Halil İbrahim Biber ve Hakkı Süha Terzibaşoğlu birer şiir okumuşlar ve toplantıya dua ile son verilmiştir.

Toplantı sonunda halkımızın bu necip hislerinin ajans vasıtasıyla Kore'deki tugayımıza ve ulusumuza ulaştırılması kararına varılmıştır."¹⁷

Kunuri Muharebelerinde Türk Ordusu'nun gösterdiği kahramanlıklar, Muğla basını meşgul etmeye devam etmiştir. 9 Aralık 1950 tarihli *Muğla'da Halk Gazetesi* yine bu konuyu işleyerek "Aydın'da Kore'deki Kahramanlarımız İçin Bir Toplantı Tertip Edildi" manşeti ile çıkmıştır. Bu manşetin altında ise şöyle denilmiştir: "*Kore'de yarattıkları şanlı destanlarla cihan askeri tarihinde Türk'ün eşsiz kahramanlıklarına yeni mucizeler ekleyen Türk askeri bu hafta, Öğretmenler Yardımlaşma Derneği tarafından sinema salonunda tertiplenen bir toplantıda anıldı. Bu toplantıda Kore'de oğlu şehit olan bir baba şöyle dedi: Bir şehit babası olduğum için gurur duyuyorum.*"¹⁸

8 Aralık 1950 tarihinden itibaren Kunuri Muharebelerindeki kayıpların tespitine başlanmıştır. Bu çalışma çok zor olmuştur. Bu bağlamda bir yandan her birlik komutanı kendi birliklerindeki kayıpları araştırırken diğer yandan da Amerikan Komutanlığı aracılığı ile Kore ve Japonya'daki hastanelerde yatan Türk subay ve erlerin isimleri araştırılmıştır. Bir haftalık bir araştırma sonucu Kunuri Muharebelerinde kayıp sayısı şöyle tespit edilmiştir: Şehit 218 kişi (10 subay, 7 astsubay, 1 askeri memur, 1 sivil memur ve diğerleri er), kayıp 94 (7 subay, 2, astsubay, gerisi er), yaralı 455 kişi (15 subay, 10 astsubay, gerisi er) olmak üzere toplam 767 kişiydi. Mütarekeden sonra yapılan esir takasında kayıpların

16 Erkan, "Kore Savaşı ve Kore'de Türk Tugayı...", s. 56-59.

17 "Kore'deki Tugayımızın Emsalsiz Zaferine Dair Yankılar Devam Ediyor", *Muğla'da Halk Gazetesi*, S. 2260, 6 Aralık 1950.

18 "Aydın'da Kore'deki Kahramanlarımız İçin Bir Toplantı Tertip Edildi", *Muğla'da Halk*, S. 2261, 9 Aralık 1950.

esir düşükleri anlaşılmıştır.¹⁹

14 Aralık 1950 günü 8. Ordu komutanı General Walton H. Walker Sosari, Türk Tugayı'ni ziyaret ederek Kunuri Muharebelerindeki başarılarından dolayı tebrik etmiş ve tugaya şöyle seslenmiştir:

“Kahraman Türk Tugayı,

8. Ordunun 24 Kasım'da başlattığı genel taarruzu 26 Kasım günü düşmanın çok üstün kuvvetleri tarafından başlatılan genel karşı taarruzu karşısında başarılı olamayarak geri çekilmeye mecbur kalmıştır. Düşmanın cephemizin merkez kesiminde yaptığı büyük yarma harekâtı, ordunun gerisini *çok tehlikeli duruma düşürmüş bulunuyordu*. 9. Kolordu ihtiyatında bulunan tugayınızın bu kesimdeki düşmana doğru harekâtı, düşmanı kendi üzerinize çekmeye mecbur etmiş ve yarma yerinden dört düşman tümeni tugayınıza yönelmiştir. 27 ve 28 Kasım günleri bu düşmanla kahramanca çarpışmanız ordunun gerisinin açık bulundurulmasını sağlamış ve orduya çekilme fırsatı kazandırmıştır. Bundan sonra ordunun çekilmesini himaye etmek gibi çok önemli bir görevi de hiçbir millete nasip olmayacak derecede başarı ile sonuçlandırdınız. Bu mukaddes vazife uğrunda fazla kayıp verdiğinizi biliyorum. Bu uğurda can veren şehitlerinizi huzurunuzda hürmetle anarım. Sağ kalan siz gazileri ise saygı ile selamlar ve hepinizi bu büyük başarınızdan dolayı tebrik ederim. Bu muharebede kahramanlık gösterenlerin sayısı şüphesiz ki çoktur. Şimdi elimde ancak 15 kadar madalya mevcuttur. Bunları sembolik olarak bugün huzurunuzda 15 kahramana takacağım. Diğer kahramanların madalyalarını sonra göndereceğim.”²⁰

Türk Tugayı, Kunuri Muharebelerinden sonra da kahramanca muharebelerine devam etmiştir. İşte bu bağlamda *Muğla'da Halk Gazetesi* 30 Aralık 1950 tarihli sayısında “Büyük Komünist Taarruzu Yeni Yılın İlk Günlerinde Başlayacak” manşetini atmıştır. 29 Aralık 1950 tarihinde Kore Türk Tugayı Komutanı General Tahsin Yazıcı basına verdiği bir demeçte: “Biz savaştık, o kadar! Erlerim geri çekilmekten hoşlanmazlar. Erlerim niçin savaştıklarını iyi biliyorlar. Onlar demokrasi uğruna savaşıyorlar” demiştir. Bu haberin de devamında ise Tahsin Yazıcı: “Dün 38 arz dairesinin yakınlarında karşılıklı çatışmalar devam etmiştir. Bu hareketler birkaç gün içinde cereyan edecek düşman taarruzunun bir başlangıcı olarak düşünülmektedir. General MacArthur'un bildirdiğine göre, komünist birliklerin büyük taarruzu yeni yıl ile birlikte başlayacaktır” demiştir.²¹

Nitekim 25 Ocak 1951 tarihinde Komünist Çin Kuvvetleri yeni bir taarruz başlatmıştır. Kumyiangni Muharebesi olarak bilinen bu taarruz karşısında Türk kuvvetleri bilhassa süngü harbiyle büyük kayıplar verdirerek Çinlileri mağlup etmiştir. II. Dünya Savaşı'nda görev yapan Amerikan subaylarının tespitine göre düşman sayısı çok sayıda kayıp ve esir vermiştir. 26 Ocak 1951 günü Kumyiangni Muharebesi'ni yakından izlemiş olan II. Dünya Savaşı'nın tanınmış Amerikan Piyade Yarbayı Blair, resmî bir rapor hazırlamak üzere 27 Ocak 1951 günü muharebe meydanına tekrar gelmiş ve gördüklerini Amerikan Kolordusu'nun günlük gazetesine şöyle yazmıştır:

“Türklerle kızıkların boğuşması, 8. Ordunun yaptığı mahdut hedefli taarruz yavaş yavaş

19 Erkan, “Kore Savaşı ve Kore'de Türk Tugayı...”, s. 61-62.

20 Erkan, “Kore Savaşı ve Kore'de Türk Tugayı...”, s. 62.

21 “Büyük Komünist Taarruzu Yeni Yılın İlk Günlerinde Başlayacak”, *Muğla'da Halk Gazetesi*, S. 2267, 30 Aralık 1950.

ilerlerken, bu hafta sonunda Kore harp tarihine kahramanlık menkıbeleri yazılmıştır. Türklerin karşısında düşman kaçmaya vakit bulamamıştır. Düşman birliklerine, mevzi her ne pahasına olursa olsun tutmaları emredilmiş ve onlar da tutmuşlardır. Fakat hayatlarını kaybetmek pahasına. Bu hareket şüphesiz ki bu harbin en kanlı piyade taarruzu olmuştur. Şahsi tecrübeme dayanarak şunu kati söyleyebilirim ki bu taarruz herhangi bir harbin en kanlı piyade muharebesidir. Türkler, harikulade idiler. Bu hareket, harp tarihinde uzun müddet yaşayacaktır. Çinliler, gördüğüm boş mermi kovanlarına göre, şiddetli dövüşmüşlerdir ve bir Çinli de el bombasını atmak üzere bomba elinde iken öldürülmüştür. Komünist Çinliler iyi teçhiz edilmişlerdir. Tüfek bombaları, otomatik silahları, havanları vardı. Yiyecek ve cephaneleri pek çoktu. Disiplinlerinin de iyi olması icap eder; aksi halde mevzilerinde ölmezlerdi. Kaide olarak bu gibi hazırlanmış mevzilerde taarruzda, taarruz eden tarafın, savunan tarafa nazaran üç misli kuvvette olması lazım gelir. Halbuki burada mevzilerdeki bir Kızıl Çinliye bir Türk düşüyordu. Ancak Türkler çok üstün askerlerdi.”²²

26 Ocak 1951 günü muharebelerini Amerikan subayları ile beraber seyretmiş olan *United Press* muhabiri de gördüklerini aynı gün *I. Kolordu Gazetesi*’nde şöyle yazmıştır:

“Türkler cuma günü Çinlilerle karşı karşıya gelmişler ve daha üstün olduklarını ispatlamışlardır. Türklerin kuzeye doğru ilerlemesini, vadiye mevzilenmiş olan Kızıl Çinliler, durdurmak istemişlerdir. Karanlık basmadan biraz evvel sayıları 500’den eksik olan iki Türk Bölüğü çıplak tepenin 1800 metre tutan cephesine karşı iki dalga halinde avcı hattına yayılmışlardır. Bunların ilerleyişini hava kuvvetleri ve topçu desteklemiş ve bu ateşle Çinlileri tilki yuvasına sinmeye mecbur etmişlerdir. Tilki yuvaları gayet iyi inşa edilmiş, derin ve üstü kapalı mevzilerdir. Tilki yuvalarının önleri maharetle yayılmış toprak yığınları ve gizleme tertibatı sayesinde bunlar 50 metre yaklaşıldığı halde görüleliyordu. Birinci dalyayı teşkil eden avcı hatları karanlıkla beraber düşmana 130 metre yanaşmıştı. Buradan yukarıya doğru tırmanan Türkler süngülerini takmışlar, ateş ederek ilerliyorlardı. Tilki yuvalarının yanına yaklaştıkları zaman bir Türk ateşe devam etmiş, diğer Türk de deliğinde ümitsizce bekleyen Çinliyi süngülemiştir. Harekât 30 dakika devam etmiştir”²³

25-27 Ocak 1951 tarihlerinde yapılan bu muharebelerdeki başarılarından dolayı Türk Tugayı’na Amerikan Kongresi tarafından 6 Temmuz 1951 tarihinde “Mümtaz Birlik Nişanı” verilmiştir. Yine aynı muharebede gösterdiği üstün başarıdan dolayı Türk Tugayına Güney Kore Cumhurbaşkanı tarafından 17 Eylül 1952 tarihinde “Cumhurbaşkanlığı Birlik Nişanı” takdim edilmiştir.²⁴

25-27 Ocak 1951 tarihleri arasında yaşanan Kumyangiangni Muhareberi 31 Ocak 1951 tarihli *Muğla*’da *Halk Gazetesi*’nde “Kore Harbi’nin En Korkunç Piyade Taarruzu” manşetiyle çıkmış ve manşet altında “Birliğimiz Verilen Vazifeyi Başarıyla Bitirdi” yazmıştır. Haberin devamında da şu ifadeler yer almaktadır: “Kore’de Birleşmiş Milletlerin yaptıkları harekâta 25 Ocak 1951 gününden itibaren ön saflarda katılan savaş birliğimiz kendisine verilen vazifeyi 525 düşmanı imha ve 45’ini esir almak suretiyle muvaffakiyetle başarmıştır. Bu savaşlarda savaş birliğimizin zayıyatı 7 şehit ve 21 yaralıdan ibarettir. Bu

22 Erkan, “Kore Savaşı ve Kore’de Türk Tugayı...”, s. 64-65.

23 Erkan, “Kore Savaşı ve Kore’de Türk Tugayı...”, s. 65.

24 Erkan, “Kore Savaşı ve Kore’de Türk Tugayı...”, s. 65-67.

savaş bu harbin en korkunç piyade taarruzlarından biri addedilmektedir.”²⁵

Bu dönemde Muğla’da yayın hayatına devam eden *Demokrat Yayla Gazetesi* ise Kumyangiangi Muhareberi ile ilgili olarak 11 Mart 1953 tarihinde “Kore’deki Topçu Taburumuz Büyük Bir Muvaffakiyet Kazandı” manşeti ile çıkmış ve haberin devamında şunlar denilmiştir:

“Kore’deki Türk Tugayı’nın Topçu Taburu Kore’deki Birleşmiş Milletler askerlerini desteklemek üzere düşmanı amansız bir top ateşine tutması ve bu işi büyük bir muvaffakiyetle yapmasından dolayı takdir edilmektedir. Türk Topçu Taburu Komutanı Binbaşı Faruk Güventürk’e gönderdiği bir mektupta ABD’nin 25. Piyade Tümeni komutanı Tuğgeneral Louise Heatlı, topçu taburunun maharetinden sitayişle bahsederek demiştir ki; Geçenlerde 23. Tümenin topçu taburlarının kabiliyeti üzerinde yaptığım tecrübelerden Türk Silahlı Kuvvetleri Topçu Taburu dikkate şayan bir başarı göstermiştir. Sizin taburunuz diğer topçu taburlarından daha süratli ateş ediyor.”²⁶

Kore Savaşı devam ederken Türkiye’de zaman zaman yardım kampanyaları da düzenlenmiştir. Nitekim 14 Şubat 1951 tarihli *Muğla’da Halk Gazetesi* “Aydınlılar Kore’deki Savaş Birliğimize Hediye Gönderdiler” başlığı ile çıkmış ve bu haberin devamında ise şunlar yazılmıştır:

“Kore savaş birliğindeki subay, astsubay ve erlerimize Aydınlıların bir hediyesi olmak üzere onar kiloluk 226 kutu incir, 87 kilo sigara ayrıca Türk Savaş Birliği Generali Tahsin Yazıcı ile Birleşmiş Milletler Komutanı General MacArthur’a da 25 kiloluk özel ambalajlı birer kutu incir gönderilmiştir. Gönderilen hediye sandıklarına şu etiket yapıştırılmıştır. “Efeler Diyarı Aydın İlinden Kore Savaş Birliği Kahramanlarımıza Çam Sakızı Çoban Armağanı”²⁷

Kore savaşı devam ederken hem Kunuri Muharebelerinde hem de daha sonraki muharebelerde yaralanan kahraman Türk askerlerinin bir kısmı Kore ve Japonya’daki hastanelerde tedavi edilirken bir kısmı da çeşitli ülkelerin hava araçları ile Türkiye’ye nakledilmişlerdir. Nitekim Muğla basını bu konuya da ilgi göstermiş ve 1 Mart 1951 tarihli *Muğla’da Halk Gazetesi* “Kore’deki Yaralılarımızın Vatana Nakli” başlığı ile çıkmıştır. Haberin devamında ise: “Kore Harekâtı sırasında yaralanan Türk askerleri vatanlarına İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetlerine ait Hastings hastane uçaklarıyla nakledilmektedir. Türk yaralıları uzak doğudan Irak’taki Habbaniye alanına kadar İngiliz uçaklarıyla getirilmekte ve oradan da Türk Hava Kuvvetleri’ne ait Dakota uçaklarıyla yollarına devam etmektedir” denilmiştir.²⁸

Kore Hükümeti, Kore Savaşı sırasında Türk askerinin gösterdiği üstün hizmetlerden dolayı şehitlerimizin Türkiye’deki ailelerine sık sık üstün hizmet madalyaları göndermiştir. Nitekim bu madalyalardan birisi de Kore Şehidi Albay Nuri Pamir’in ailesine verilmiştir. Bu haber dönemin Muğla basınına da yansımıştır. Bu bağlamda 15 Mayıs 1953 tarihli

25 “Kore Harbi’nin En Korkunç Piyade Taarruzu”, *Muğla’da Halk Gazetesi*, S 2276, 31 Ocak 1951.

26 “Kore’deki Topçu Taburumuz Büyük Bir Muvaffakiyet Kazandı”, *Muğla’da Demokrat Yayla Gazetesi*, S. 81, 11 Mart 1953.

27 “Aydınlılar Kore’deki Savaş Birliğimize Hediye Gönderdiler”, *Muğla’da Halk Gazetesi*, S. 2278, 14 Şubat 1951,

28 “Kore’deki Yaralılarımızın Vatana Nakli”, *Muğla’da Halk Gazetesi*, S. 2284, 1 Mart 1951.

Muğla'da yayınlanan *Muğla'da Demokrat Yayla Gazetesi* konuyla ilgili olarak “Kore'deki Türk Şehidi Albay Pamir'in Eşine Güney Kore Cumhuriyeti Bir Madalya Gönderdi” manşeti ile çıkmıştır, Haberin devamında ise: “*Milli Savunma Bakanlığı tarafından bildirildiğine göre Kore cephesinde şehit olan Nuri Pamir Güney Kore Cumhuriyeti'nin armağanı olan gümüş yıldızlı mümtaz askeri hizmet madalyası ile şehit Pamir'in yararlıklarını gösteren Kore lisanı ile yazılmış bir berat milli Savunma Bakanlığı'nda görevli bir subay vasıtasıyla hediye olarak eşine verilmiştir*” yazmıştır.²⁹

25 Haziran 1950 tarihinde başlayan ve 27 Temmuz 1953 tarihine kadar devam eden Kore Savaşı, 220.000 Güney Kore askerinin ve 1.000.000 Koreli sivilin ölümüne neden olurken 5.000.000'dan fazla kişinin de evsiz kalmasına sebep olmuştur. Buna karşılık Kore Savaşı'na katılan üç tugayımızdan 37 subay, 26 astsubay, 658 erbaş ve er olmak üzere toplam 721 asker şehit vermiştir. Buna karşılık 81 subay, 66 astsubay, 2.000 erbaş ve er olmak üzere toplam 2147 askerimiz de yaralanmıştır. 234 askerimiz ise esir düşmüş ve 175 askerimiz de kayıp hanesine yazılmıştır.³⁰

2. Kore Savaşı'nın Sona Ermesi

Kore Savaşı'nı sona erdiren mütareke görüşmeleri, 1951 yılının Temmuz ayında başlamıştır. Bu mütareke teklifi Kuzey Kore'den gelmiştir. Mütareke görüşmeleri iki yıl sürmüş ve bu görüşmeler sırasında da çatışmalar devam etmiştir. Nihayet Mart 1953'te Sovyetler Birliği lideri Stalin'in ölmesi ve buna bağlı olarak içerde iktidar mücadelesinin başlaması Sovyetler Birliği'nin mütarekeye razı olmasına neden olmuştur. Kore'de silahlı çatışmayı sona erdiren mütareke antlaşması 27 Temmuz 1953 tarihinde Panmunjom'da imzalanmıştır. Gerek mütareke görüşmelerine ve gerekse mütareke imzasına Çin halk Cumhuriyeti de iştirak etmiştir. Kore'de ateşkes antlaşması imzalandığı sırada Dördüncü Türk Tugayı'nın bir kısmı Kore topraklarına yeni ayak basmış ve bir kısmı da daha yolda idi.³¹

1953 yılında imzalanan ateşkes antlaşmasından sonra da Türkiye, Kore'ye asker göndermeye devam etmiştir. Sembolik olarak da olsa Kore'de bulunan son Türk mangası 1971 yılında Türkiye'ye geri çağırılmıştır. Nitekim bu konuyla ilgili olarak 11 Haziran 1957 tarihli Muğla'da yayınlanan *Muğla Gazetesi* “8. Kore Değiştirme Tugayımızın İlk Kafilesi İzmir'den Hareket Etti” manşeti ile çıkmıştır. Bu haberin altında: “8. *Kore Değiştirme Tugayımızın ilk kafilesi bugün Eltingre Amerikan Askeri taşıt Gemisi ile Kore'ye gitmek üzere İzmir limanımızdan ayrılmıştır*” bilgisi yer almıştır. Daha sonra haberin devamında ise şu ifadeler yer verilmiştir;

“Seferihisar'da eğitim gören ve bir ABD askeri taşıt gemisi ile İzmir limanından ayrılan kahramanlarımız için Atatürk heykelinin bulunduğu Cumhuriyet Meydanı'nda heyecanlı ve büyük bir tören yapıldı

Bir müddetten beri Seferihisar'da eğitim gören askerlerimiz sabahın erken saatlerinde askeri

29 “Kore'deki Türk Şehidi Albay Pamir'in Eşine Güney Kore Cumhuriyeti Bir Madalya Gönderdi”, *Muğla'da Demokrat Yayla Gazetesi*, S. 137, 11 Mart 1953.

30 Erkan, “Kore Savaşı ve Kore'de Türk Tugayı...”, s. 70.

31 Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, s.455-456, Yıldız-Doğramacı, “Muğla-Milas Kore Gazilerinin Anıları...”, s. 562.

taşıtlar vasıtasıyla İzmir-Merkez'e gelmiş ve Cumhuriyet Meydanı'nda bir tören yapılmıştır.

Askerlerimizin hareket edeceği gazetelerde yazıldığı için Cumhuriyet Meydanı sabahın erken saatlerinde çok kalabalık bir vatandaş kitlesi ile dolup taşmıştır. İzmir bu münasebetle adeta bir bayram havası yaşamıştır.

Tören başladıktan sonra Tugay Komutanı ile Yurtiçi Bölge Komutanı General Cemal Gürsel birer konuşma yaparak Türk askerinin cihanşümul kuvvetine temas etmişler, askerlerimizin her zaman dünyaya yeni yeni kahramanlık örneği vermeğe muktedir olduklarını anlatarak iyi yolculuklar ve başarılar dilemişlerdir.

Tören sonrası kahraman askerlerimiz gemilerine binmiş ve tezahüratlarla uğurlanmıştır. Kore değiştirme tugayımız diğer kabileleri müteakiben hareket edeceklerdir."³²

3. Türkiye'nin NATO'ya Katılması

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrası her platformda güvenliğini garanti altına alacak girişimlerini sürdürmüştür. Bu bağlamda 1951 yılında Türkiye, NATO'ya girmek istemiştir. Türkiye'nin bu talebini Amerika Birleşik Devletleri İngiltere ve Fransa'ya sunmuştur. Ancak, Norveç, Danimarka, Hollanda gibi küçük devletler Türkiye'nin komşusu olan Sovyetler Birliği'nin bu duruma tepki göstererek yeni bir savaş çıkarmasından korktukları için Türkiye'nin NATO'ya girme talebini reddetmişlerdir. Ancak Kore Savaşı'nda Türk askerinin gösterdiği kahramanlıklar başta Amerikan kamuoyu olmak üzere tüm batılı devletlerde hâkim olan Türkiye aleyhtarlığını sona erdirmiştir. Nitekim 21 Eylül 1951 tarihinde Kanada'nın Ottawa şehrinde yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantısında yayımlanan bir bildiri ile Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya katılmaya davet edilmesi kararı alınmıştır. Bu bağlamda TBMM 19 Şubat 1952 tarihli toplantısında aldığı bir kararla NATO'ya katılma kararı almıştır. Böylece Türkiye uzun yıllar katılmak için çaba harcadığı NATO'ya, Kore Savaşı'na katılarak üye olmuştur.³³

Sonuç

1950 yılından Türkiye'de iktidar değişmiş olmasına rağmen Batı endeksli Türk dış politikası değişmemiştir. İşte bu bağlamda Demokrat Parti, Birleşmiş Milletler ideallerine bağlılığı çerçevesinde İngiltere, Fransa ve ABD gibi Batı ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeyi kendine ilke edinmiştir. Batı endeksli izlenen bu dış politika SSCB tehdidi altındaki Türkiye'nin NATO şemsiyesi altına girmek istemesine neden olmuştur. Nitekim Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının hem güvenliğini garanti altına almasına hem de Batı ile olan ilişkilerini geliştirmesine vesile olacağı ümit edilmiştir. Bu bağlamda NATO sadece bir güvenlik şemsiyesi değil aynı zamanda bir saygınlık unsuru olarak da algılanmıştır.

Nitekim 25 Haziran 1950 tarihinde Kore Savaşı'nın başlaması, Türkiye için beklenen fırsatı doğurmuştur. BM Genel Sekreteri 28 Haziran 1950 tarihinde BM üyesi ülkelere Kore'ye yardım etmeleri konusunda çağrıda bulunmuştur. Demokrat Parti Hükümeti ise 29 Haziran 1950 tarihinde BM Genel Sekreterliğine bir mektup göndererek Türkiye'nin üzerine düşen görevi yerine getireceğini belirtmiştir. NATO'ya üye olmak için beklenen

32 "8. Kore Değiştirme Tugayımızın İlk Kafilesi İzmir'den Hareket Etti", *Muğla Gazetesi*, S. 1555, 11 Haziran 1957.

33 Akkaya, "Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı", s. 13-14.

şartlar olgunlaşmaya başlamıştır. İşte bu bağlamda Demokrat Parti Hükümeti TBMM'ye dahi sormadan Bakanlar Kurulu Kararı ile Kore'ye 4.500 kişilik bir birlik göndermeye karar vermiştir. TBMM'ye sormadan Demokrat Parti Hükümeti'nin yurtdışına asker göndermesi ise muhalefet tarafından çok eleştirilmiştir.

Ankara'dan İskenderun'a demiryolu ile gelen 4.500 kişilik Türk birliği buradan gemilere bindirilerek Kore'ye nakledilmiştir. Uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Kore'nin Pusan Limanı'na ulaşan Türk birlikleri burada bekletilmeden Pusan'ın 95 km uzağındaki Taegu şehrindeki Japonlardan kalma bir kışlaya yerleştirilmiştir.

Kore'de BM bayrağı altında savaşan Türk birliklerinin özellikle Kunuri Muharebelerinde ve Kumyangiangni Muharebelerinde gösterdiği üstün cesaret ve kahramanlıklar Türk ve dünya basınında oldukça fazla kendine yer bulmuştur. Nitekim bu başarı sonrası Türk Birliği'ne Amerikan Kongresi tarafından "Mümtaz Birlik Nişanı" ve Güney Kore Cumhurbaşkanı tarafından da "Cumhurbaşkanlığı Birlik Nişanı" verilmiştir.

Cumhuriyet tarihinde ilk defa dünya barışına katkı vermek amacıyla Kore'ye gönderilen Türk Silahlı Kuvvetleri, burada 937 şehit ve 2.068 yaralı vermesine rağmen üstün başarı göstererek kendini dünyaya ispatlamış ve bunun sonucu olarak da Türkiye'nin dünyada en önemli güvenlik şemsiyesi olan NATO'ya 19 Şubat 1952 tarihinde girmiştir.

Muğla basını ise Kore Savaşı'nı daha başından beri takibe başlamıştır. Bu bağlamda bu dönemde Muğla'da çıkan *Muğla'da Halk Gazetesi*, Demokrat Parti Hükümeti'nin Kore'ye asker gönderme kararını, bu karara CHP'nin muhalefet etmesini, Kunuri Muharebelerini ve Kore'deki yaralılarımızın Türkiye'ye nakledilmesini okuyucularına duyururken bir diğer gazete olan *Muğla'da Demokrat Yayla* ise yine Kunuri Muharebeleri ile Kumyangiangni Muharebelerinde Türk askerinin gösterdiği üstün cesaret ve kahramanlıklar ile Kore Savaşı'nda şehir düşen askerlerimize Kore Hükümeti tarafından gönderilen madalyalardan bahsetmiştir. Ayrıca *Muğla Gazetesi* de savaş sonrası 1971 yılına kadar Türkiye'nin Kore'ye sembolik de olsa asker gönderdiğini ve bunlardan birinin de 1957 yılında İzmir'den uğurlandığını okuyucularına aktarmıştır.

Kaynakça

1. Süreli Yayınlar

1.1. Gazeteler

"8. Kore Değiştirme Tugayımızın İlk Kafilesi İzmir'den Hareket Etti", *Muğla Gazetesi*, S. 1555, 11 Haziran 1957.

"Aydın'da Kore'deki Kahramanlarımız İçin Bir Toplantı Tertip Edildi", *Muğla'da Halk*, S. 2261, 9 Aralık 1950.

"Aydınlılar Kore'deki Savaş Birliğimize Hediye Gönderdiler", *Muğla'da Halk*, S. 2278, 14 Şubat 1951.

"Büyük Komünist Taarruzu Yeni Yılın İlk Günlerinde Başlayacak", *Muğla'da Halk*, S. 2267, 30 Aralık 1950.

"Kore Harbi'nin En Korkunç Piyade Taarruzu", *Muğla'da Halk*, S. 2276, 31 Ocak 1951.

“Kore’deki Topçu Taburumuz Büyük Bir Muvaffakiyet Kazandı”, *Muğla’da Demokrat Yayla*, S. 81, 11 Mart 1953.

“Kore’deki Tugayımızın Emsalsiz Zaferine Dair Yankılar Devam Ediyor”, *Muğla’da Halk*, S. 2260, 6 Aralık 1950.

“Kore’deki Türk Şehidi Albay Pamir’in Eşine Güney Kore Cumhuriyeti Bir Madalya Gönderdi”, *Muğla’da Demokrat Yayla Gazetesi*, S. 137, 11 Mart 1953.

“Kore’deki Türk Şehidi Albay Pamir’in Eşine Güney Kore Cumhuriyeti Bir Madalya Gönderdi”, *Muğla’da Demokrat Yayla*, S. 137, 15 Mayıs 1953.

“Kore’deki Yaralılarımızın Vatana Nakli”, *Muğla’da Halk*, S. 2284, 1 Mart 1951.

“Kore’ye Asker Gönderiyoruz”, *Muğla’da Halk*, S. 2228, 26 Temmuz 1950.

“Kore’ye Türk yardımının Akisleri”, *Muğla’da Halk*, S. 2231, 29 Temmuz 1950.

2. Kitap, Makale ve Tezler:

Akkaya, Bülent, “Türkiye’nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 28 (Ocak-Şubat 2012), ss. 1-20

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1990)*, C.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.

Bağcı, Hüseyin, *Türk dış Politikasında 1950’li Yıllar*, ODTÜ Gelişme Vakfı Yayınları, Ankara, 2007.

Bodur, Harun, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005.

Demir, Bülent, “Güney Kore’nin Ekonomik ve Teknolojik Gelişim Süreci- Bölge Ülkeleri ve Türkiye ile Olan Stratejik Yaklaşımlar” *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Erkal, M. Sedat, “Kore Savaşı ve Kore’de Türk Tugayı (25 Haziran 1950-6 Temmuz 1953)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 203 (Nisan 2013), ss. 45-76.

Erkal, M. Sedat, “Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Kore Savaşı, Önemi, Öncesi ve Sonrası ile İlgili Değerlendirme”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Erkin, F. Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl*, TTK Basımevi, Ankara, 1993.

Öymen, Altan, *Değişim Yılları*, Doğan Kitabevi, İstanbul, 2004.

Üzmez, Adnan, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Gelişen Olayların Işığında Kore Savaşı ve Türkiye”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006.

Yıldız, Özgür - Doğramacı, Hafize, “Muğla-Milas Kore Gazilerinin Anıları Işığında Kore Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi*, Y. 7, S. XVII (Mart 2014), ss. 545-570.

EKLER

Ek-1: Muğla'da Halk Gazetesi'nin Türkiye'nin Kore'ye Asker Göndermesi ile ilgili Manşeti

Ek-2: Muğla'da Demokrat Yayla Gazetesi'nin Kore'deki Topçu Tugayımızın Başarısı ile ilgili Manşeti

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Dr. Öğr. Üyesi
Cihangir GÜNDOĞDU

Istanbul Bilgi Üniversitesi
cihangir.gundogdu@bilgi.edu.tr

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0086-0655

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 05/02/2025 10/03/2025

Araştırma Makalesi

DOI: http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1633776

Research Paper

Orijinal Makale / Original Paper

Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Muharipleştirilmiş Köpekler *Militarized Dogs in the Late Ottoman Empire*

Öz

19. yüzyıl eğitilmiş köpeklerin modern devletlerin ordu ve polis gibi güvenlik aygıtlarındaki varlıklarının gözle görülür artışına tanıklık etti. Köpekler şehirlerde suçla mücadelede, savaşlarda muhabere ve arama kurtarma operasyonlarına değin önemli görevler yerine getirdiler. Önemli sayıda insan ve hayvanın seferberliğe dâhil edildiği modern küresel savaşlarda köpeklerin istihdamları doruk noktasına ulaştı. Topyekûn seferberlik sürecinde, muharipleştirilmiş köpekler savaşan ordular tarafından yardımcı birlikler olarak eğitildi ve donatıldı. Şehirlerde ise köpekler modern polis kuvvetlerinin suçla mücadelesine katıldılar. Bu çalışma, 19. yüzyılın son dönemlerinde eğitilmiş köpeklerin Osmanlı güvenlik aygıtında yardımcı kuvvetler olarak istihdamlarının tarihsel arka planına odaklanıyor. Köpekler, Osmanlı ordusunun uzun süredir bir parçası olmalarına rağmen, modern dönemde diğer küresel örneklere paralel olarak eğitimleri ve bakımları için nispeten daha sistematik bir yaklaşım geliştirildi. Bu dönemde Sultan II. Abdülhamid'in (1876 – 1909) güvenlik kaygıları ve askerileştirilmiş köpeklere olan ilgisi eğitilmiş köpeklerin güvenlik amaçlı istihdamlarında teşvik edici bir rol oynadı. Arşiv belgelerinden, günlük basından, popüler ve profesyonel yayınlardan yararlanan bu çalışma, son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda muharip köpeklerin varlıklarını ve istihdamlarını irdeliyor.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Hayvan Tarihi, Harp Köpekleri, Polis Köpekleri, Birinci Dünya Savaşı, Topyekûn Seferberlik

ATIF: GÜNDOĞDU, Cihangir, "Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Muharipleştirilmiş Köpekler", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 11/1 (Mart 2025), s. (67-92)

CITE: GÜNDOĞDU, Cihangir, "Militarized Dogs in the Late Ottoman Empire", *Journal of History and Future*, 11/1 (March 2025), pp. (67-92)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlar. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

The 19th century saw a marked increase in the presence of trained dogs in the security apparatus of modern states, such as the army and police. Dogs have performed important tasks in cities, from fighting crime to combat and search and rescue operations in wars. In modern global wars, where large numbers of people and animals were mobilized for the war effort, the use of dogs reached its peak. As an important part of the total mobilization effort, militarized dogs were trained and equipped by combatant armies as auxiliary forces. In cities, dogs became part of the modern police force's fight against crime. This study focuses on the historical background of the employment of trained dogs as auxiliary forces in the Ottoman security apparatus in the late 19th century. Although dogs had been a part of the Ottoman army for a long time, a relatively more systematic approach to their training and care was developed in parallel with other global examples in the modern period. During this period, Abdulhamid II's (1876 – 1909) security concerns and interest in militarized dogs played an encouraging role in the employment of trained dogs for security purposes. Drawing on archival documents, the daily press, and popular and professional publications, this study examines the existence and employment of militarized dogs in the late Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman Empire, Animal History, War Dogs, Police Dogs, World War I, Mass Mobilization

1. Giriş

Le *Petit Journal* dergisinin 11 Eylül 1904 tarihinde yayımlanan resimli ekinde “Japon Harp Köpekleri” başlıklı kısa yazıda Japon subaylarının uzun yıllar Avrupa askeri okullarının derslerini, eski dünya ordularının deneyimlerini ve manevralarını titizlikle takip edip, gözlem ve tecrübelerinden nasıl ustalıkla öğrendiklerini okuyucularına sitayişle aktarmaktaydı.¹ Aynı yazı Japonların “Almanya’daki harp köpekleri sorununu” dikkatle inceleyerek “mevcut savaş sırasında” [Rus-Japon Savaşı’nda (1904-1905)] köpeklerin yardımlarını benimsediklerini bildiriyordu.² Derginin resimli ekinin son sayfasında ise bir tam sayfayı kaplayacak şekilde Japon askerlerine eşlik eden bir grup harp köpeğinin kayanın altında bir Rus askerini kıstırmış halde bulmaları resmediliyor ve dolayısıyla savaşta bu yeni destek kuvvetlerinin faydaları okuyucularla paylaşılyordu.³ *Le Petit Journal* dergisinde çıkan bu yazı Sultan II. Abdülhamid’in (1876 – 1909) harp ve av köpekleri gibi cins ve eğitilmiş köpeklere olan ilgisini ve aynı zamanda Rus-Japon Savaşı’nı yakından takip ettiğini bilen⁴ Matbuat Müdürü Esseyid Abdullah Macid’in dikkatinden kaçmadı. Matbuat Müdürü 12 Eylül

1 “Les Chiens de Guerre Japonais,” *Le Petit Journal Illustré*, no. 721 (Eylül 11, 1904) : 290.

2 “Les Chiens de Guerre Japonais,” 290.

3 “Les Chiens de Guerre Japonais,” 296.

4 Selçuk Esenbel, “Savaşın Osmanlı Türkiye’si Üzerindeki Etkisi,” *Toplumsal Tarih*, no. 176 (2008): 72–75; Hüseyin Hilmi Aladağ, “Osmanlı Devleti Zaviyesinden 1904-1905 Rus-Japon Harbi,” *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, no. 36 (Aralık 2016): 579–579.

1904 tarihinde söz konusu yazının bir tercümesi ile kendi mütalaasını Yıldız Sarayı'nın dikkatine sundu.⁵ Abdullah Macid'in mütalaası Rus-Japon Savaşı'nda yararlılıkları görülen harp köpeklerinin⁶ eşkıya takibi, imparatorluk sınırlarının gözetlenmesi ve korunması gibi polisiye faydalarına değinmekte ve yeni dönemde imparatorluğun askerleştirilmiş köpeklerden⁷ yararlanabileceği muhtemel alanlara dikkat çekmekteydi.⁸

Topyekûn savaşlar olarak nitelendirilen modern savaşlar her yaştan, cinsten ve türden kitlesel insan ve hayvan⁹ kaynaklarının savaş çabası kapsamında seferber edildiği savaşlardı.¹⁰ Yukarıda bahsi geçen harp köpekleri gibi muharipleştirilmiş hayvanlar (*militarized animals*)¹¹ 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren artan bir şekilde kendilerine muharip ordular saflarında yer bulmaya başladılar. İnsan ve hayvanların kitlesel seferberliği Birinci Dünya Savaşı'nda (1914 – 1918) en üst seviyeye çıktı.¹² Bu savaş insanların yanı sıra, ilk kez at, katır, deve, köpek ve güvercin gibi hayvanların savaş maksadıyla kitlesel seferberliklerine sahne oldu. İkinci Dünya Savaşı (1939 – 1945) ise hem kitlesel seferberliğin yoğunlaşarak arttığı hem de hayvanların savaş hazırlıklarına dâhil edilmesi girişimlerinin giderek kurumsallaştığı; hayvanların eğitim, donanım ve muharip kapasitelerinin arttırıldığı bir savaştı. Muharip ordular bünyesinde hayvanların eğitimi, iaşesi, bakımı ve muharipleştirilmesi bu savaşta en ileri düzeye çıktı. Ancak köpeklerin istihdamları yalnız savaşlarla sınırlı kalmadı, onlar küresel örneklere paralel olarak barış döneminde şehirlerde yeni tesis edilmeye başlanan modern polis kuvvetlerine suçluların teşhisi ve takibi, asayiş ve düzenin tesisinde de önemli roller oynadı.

Harp köpeklerinin artan görünürlüklerinde 20. yüzyılın ilk yarısında patlak veren modern küresel savaşların katkıları yadsınamaz. Her ne kadar Avrupa ordularında

5 BOA, Y. PRK. TKM, 48/5, 03.07.1322.

6 Japon harp köpeklerinin geçmişi her ne kadar Rus-Japon Savaşı'na kadar götürülse de harp köpeği programı asıl Japon subaylarınca Birinci Dünya Savaşı'nın nihayetinde, 1919 yılında başlatıldı. Rus-Japon Savaşı'nın rekabet alanlarından birisi olan Mançurya ilerleyen zamanlarda Japon harp köpekleri programının önemli merkezlerinden biri oldu. Aaron Herald Skabelund, *Empire of Dogs: Canines, Japan, and the Making of the Modern Imperial World* (Ithaca: Cornell University Press, 2011), 130-170.

7 Muharipleştirilmiş köpekler meskûn ve gayrı meskû-n mahallerde askeri ve polisiye amaçlar doğrultusunda belirli bir program dahilinde eğitilerek istihdam edilen hayvanlardır. Bu kavramı metin boyunca yer yer harp ve polis köpeklerinin bu özelliklerini vurgulamak için kullanmaktayım.

8 Y. PRK. TKM, 48/5, 03.07.1322.

9 Bu metinde okuyucuların takiplerini kolaylaştırmak adına Hayvan Tarihi literatüründe kullanılmakta olan insan olmayan hayvanlar (*nonhuman animals*) terimi yerine *hayvan*'ı kullanmaktayım. Metin boyunca *hayvan*'dan kastım insan olmayan hayvanlar olacaktır.

10 Mehmet Beşikçi, *The Ottoman Mobilization of Manpower in the First World War: Between Voluntarism and Resistance* (Leiden; Boston: Brill, 2012); Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği* (İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları, 2014).

11 Muharipleştirilmiş hayvanlar'dan askeri ve polisiye amaçlar dâhilinde cephe hattında veya gerisinde savaş seferberliği ve güvenlik amacıyla istihdam edilen her türden hayvanı kastetmekteyim.

12 Bu savaşta kesin olmayan hesaplamalara göre örneğin muharip ülkelerden Britanya İmparatorluğu bünyesinde 1918 yılı Kasım ayı itibarı ile savaşın tüm cephelerinde 791,696 yük ve binek hayvanı; 510,000 at; 225,311 katır; 36, 834 deve; 8425 öküz; 11,028 eşek ve 100,00 muhabere güvercini istihdam edildiği kayıtlara geçmişti. Gervase Phillips, "Animals in and At War", içinde *The Routledge Companion to Animal-Human History*, ed. Hilda Kean ve Philip Howell (Londra: Routledge, Taylor & Francis Group, 2019), 425.

askerileştirilmiş köpeklerden meskûn mahallerde ve çatışmalarda 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren istifade edilmeye başlanmış olsa da 20. yüzyılın iki emperyalist paylaşım savaşı öncüllerinden kitlesel insan ve hayvan seferberliğinin yanı sıra ilk defa devreye sokulan savaş teknolojileri bakımından ayrılmaktaydı. Bu savaşlarda muharip ülkeler buhar gücü ve demiryolu, telgraf, uçak, tank, makineli tüfekler ve zehirli gazlar gibi birçok yeni ve öldürücü askeri teknolojiyi savaş sahasına sürdüler. Bu teknolojilerin savaşın seyrini değiştirecek niteliklere sahip oldukları ve çatışmalarda muharip tarafların birbirine üstünlük kurmalarında önemli avantajlar sağladıkları muhakkaktı. Ancak söz konusu teknolojiler çetin coğrafyalarda, kötü hava koşullarında ve düşman saldırıları karşısında kullanım dışı kalabilmekte ve dolayısıyla savaşın seyrini de olumsuz etkileyebilmekteydiler. Örneğin orduların savaş sahasına yayılmış muharip birliklerini koordine etmede hayati bir öneme sahip olan muhabere araçlarından telgraf iletişimi kesintiye uğradığında ordu birlikleri arasındaki iletişim felce uğrayabilmekte; cephe gerisi ve ileri birlikler arasında savaşın seyri ve koordinasyonu bakımından önemli rol oynayan iletişim kopabilmekteydi. Diğer taraftan muharip askerler sıcak çatışmalarda yaralanmakta veya kaybolmakta bu ise muharip ordular için önemli insan kaynağı kaybına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla savaş sahasında insan kaynaklarının ve mühimmatın nakli, birlikler arasındaki iletişim, yaralı arama ve kurtarma faaliyetleri ve karakol faaliyetleri gibi her türden görevde hayvanlar ve özellikle harp köpekleri teknolojinin işlevsiz kaldığı anlarda hayati önemli görevler ifa etmekteydiler.

Gervase Phillips tarihçilerin modern savaşlarda teknolojinin kullanımının yaygınlaşmasının hayvanların savaş alanlarındaki varlıklarını ve onlara olan ihtiyacı sınırladığını iddia eden inovasyon/teknoloji odaklı (*innovation centric*) yaklaşımı yeniden düşünmeleri gerektiğini belirtmektedir.¹³ Phillips'e göre teknolojik ilerlemelere rağmen, atlar, katırlar ve köpekler gibi hayvanlar, lojistik, iletişim ve diğer askeri alanlarda önem taşıyordu.¹⁴ O, teknolojik yeniliklerin savaşlarda hayvan kullanımını, özellikle köpeklerin istihdamını ortadan kaldırmadığını, aksine hayvan sömürsünü artırdığını iddia etmektedir.¹⁵ Yukarıda da belirtildiği gibi modern savaşların küresel ölçekte ve geniş sahalarda cereyan etmesi, yeni kullanılmakta olan teknolojilerinin kırılabilirliği göz önünde bulundurulduğunda hayvanlara olan ihtiyacı ortadan kaldırmak bir yana daha da zorunlu kılmaktaydı. Köpek ve güvercin gibi hayvanlar çatışmalarda bilfiil istihdamlarının yanında savaş alanlarındaki muharip birlikler arasındaki iletişimin ve koordinasyonun sağlanmasında birtakım roller üstlenmişlerdi. Kopan telgraf tellerinin yerine çoğu zaman muhabere köpekleri ve güvercinler devreye sokulmakta ve böylece birlikler arasında kopuk olan iletişim yeniden tesis edebilmekte; kimi durumlarda bu tür müdahaleler savaşın seyrini değiştirebilmekteydi.

Son dönem Osmanlı ordusu, her ne kadar modern teknolojileri kullanmak hususunda belirli bir çabanın içine girmiş görünse de 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında diğer ülkelerle karşılaştırıldığında hâlâ bu teknolojilerin temini ve kullanımında önemli eksikler

13 Gervase Phillips, "Pigeons in the Trenches: Animals, Communications Technologies and the British Expeditionary Force, 1914-1918," *The British Journal for Military History* 4, no. 3 (2018): 62-63.

14 Gervase Phillips, "Technology, 'Machine Age' Warfare, and the Military Use of Dogs, 1880-1918," *Journal of Military History*, 82, no. 1 (2018): 71.

15 Gervase Phillips, 67.

sergilemekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde resmi yazışmalar ordunun teknolojik eksikliğini özellikle lojistik alanlarda her türden yük ve binek hayvanları ile ikame ederek gidermeye çalıştığını ve bu kapsamda hayvanların seferberliğine önem verdiğini göstermektedir.¹⁶

Osmanlı ordusu Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte yaşanan seferberlik kapsamında Batı Avrupa'da ortaya çıkan harp köpeği programlarına benzer bir yaklaşımı benimseyerek eğitilmiş köpeklerin ve uzmanların temini için önemli adımlar attı. 19. yüzyılın son çeyreğinde ilk adımları atılan bu program, özellikle Balkan Savaşları (1912-1913) esnasında belirgin bir aşama katederek askerileştirilmiş köpeklerin arama-kurtarma ve karakol gibi muharip kapasitelerini imparatorluk güvenliği için kullanılmasını sağladı.

Dünya ordularında eğitilmiş köpeklerin artan görünürlüğü yalnız savaş meydanları ile sınırlı kalmadı. Köpekler meskûn mahallerde polis kuvvetlerince suç ve suçlularla mücadelede de seferber edildiler. 19. yüzyılın son çeyreğinde savaşlardan ve ekonomik sebeplerden kaynaklanan göçlerle birlikte polis güçleri ve onların suçla mücadelede yardımcıları olan eğitilmiş köpekler İstanbul gibi yoğun nüfuslu yerleşim yerlerinde işsiz, güçsüz ve serseri takımı olarak kodlanan şehir yoksullarının¹⁷ takip ve kontrollerinde de istihdam edildiler. Bu dönemde polis köpekleri programlarının yürürlükte olduğu ülkelere resmi heyetler gönderilerek köpeklerinin eğitimleri yerinde takip edildi. İlerleyen yıllarda *Polis Mecmuası* gibi profesyonel yayınlarda eğitilmiş polis köpeklerinin hem gelişmiş iz sürme ve hem de caydırıcı özelliklerini öven yazılara yer verildi.

Bu makalede 19. yüzyılın son çeyreğinden 20. yüzyılın başlarına değin eğitilmiş köpeklerin Osmanlı güvenlik aygıtında istihdamlarına odaklanmaktadır. Her ne kadar her türden hayvanın Osmanlı ordusu bünyesinde istihdamlarının daha erken tarihlere giden bir tarihsel arka planı olsa da burada daha ziyade askerileştirilmiş köpeklerinin istihdamlarında yaşanan niteliksel değişimlere dikkat çekilmektedir. Yukarıda da işaret edildiği üzere eğitilmiş köpeklerin istihdamları yalnız savaş meydanları ile sınırlı kalmadı şehirlerde polis kuvvetlerinin suçla mücadelesinde eğitilmiş köpekler düzenin ve asayişin tesisinde seferber edildiler. Bu çalışmada son dönem Osmanlı İmparatorluğu bağlamında eğitilmiş köpeklerin istihdamlarının diğer küresel örneklerle paralellikler arz ettiği ve söz konusu hayvanların temini, iaşesi, eğitimi, teçhizi ve dolayısıyla muharipleştirilmeleri yönünde daha sistematik bir arayış ve çabanın varlığına dikkat çekilmektedir. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu bağlamında modern dönemde köpeklerin istihdamlarında yaşanan niteliksel değişiklikleri küresel örneklerle olan bağlantılarını incelenmeden anlaşılmayacağı muhakkaktır. Bu minvalde yazının ilk bölümünde askerileştirilmiş köpeklerin istihdamlarının küresel tarih yazımı çerçevesinde nasıl ele alındığına ve buna mukabil Osmanlı tarihi yazımının sınırlılıklarına özetle dikkat çekilmiştir. Köpeklerin son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve polis teşkilatlarındaki istihdamları ise bir sonraki bölümde incelenmiş burada Sultan II. Abdülhamid'in eğitilmiş köpeklerin ve profesyonellerin getirilmesi noktasındaki

16 Cihangir Gündoğdu, "Savaşın Meçhul Aktörleri: Osmanlı Cihan Harbi Seferberliğinde Hayvanlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme," *Kebikeç*, no. 53 (2022): 55–88.

17 Nadir Özbek, "Beggars' and 'Vagrants' in Ottoman State Policy and Public Discourse, 1876-1914," *Middle Eastern Studies* 45, no. 5 (Eylül 2009): 783; Ferdan Ergut, "Policing the Poor in the Late Ottoman Empire," *Middle Eastern Studies* 38, no. 2 (2002): 149–64.

girişimleri ve bunların harp/polis köpekleri programlarına olan öncü katkıları ele alınmıştır. İlerleyen bölümlerde Balkan Savaşları (1912-13) esnasında istihdam edilen harp köpeklerine ve eğitilmiş köpeklerin yetiştirilmesine yönelik kaleme alınmış yayınlara değinilmiştir.

2. Literatür Değerlendirmesi

Muharipleştirilmiş hayvanlar üzerine olan çalışmaları ile tanınan Gervase Phillips günümüz küresel çatışmalarında askeri hizmet köpeklerinin (*military working dogs*) artan kamusal görünürlüklerinden ötürü Batı’da harp köpeklerinin tarihine olan ilginin giderek arttığına işaret etmektedir.¹⁸ Diğer taraftan Phillips mevcut akademik ve popüler çalışmaların iki temel eksikliğine dikkat çekmektedir. Bu eksikliklerden ilki, söz konusu çalışmaların askeri bağlamda harp köpeklerinin istihdamlarını uzun bir maziye sahip oldukları varsayımına dayandırıyor olmalarıdır. Phillips’e göre Antik ve Orta Çağ dönemlerinde köpeklerin Avrupa bağlamında muharip hayvan olarak kullandıklarına dair yeterince maddi kanıt yoktur. İkinci olarak Phillips söz konusu çalışmalarda köpeklerin itaatkârlarının, cengâverliklerinin ve eğiticilerinin arzularını tatmin etmek gibi özelliklerinin, hülâsa duygularının, insanlar tarafından sömürülmesinin göz ardı edildiğini iddia etmektedir.¹⁹

Phillips’in yukarıda işaret ettiği eksikliklere rağmen Avrupa tarihçiliğinde askerileştirilmiş hayvanlara dair çalışmaların sayısı dünyanın diğer bölgelerine göre daha fazladır ve her geçen gün bu alanda yeni çalışmalar ortaya konulmaktadır. Özellikle her türden hayvanın tarih yazımındaki merkezi rolleri ve tarihsel özne konumlarını merkezine alan Hayvan Tarihi (*Animal History*) yaklaşımının kabul görmesine koşut olarak askeri, toplumsal, iktisadi, siyasi ve kültürel tarih çalışmalarında hayvanların varlıklarına ve katkılarına odaklanan çalışmalar artmaktadır.²⁰ Bu çalışmalar bir taraftan insan odaklı (*anthropocentric*) tarih yazımını eleştirirken, diğer taraftan hayvanların insan topluluklarında barışta ve savaşta oynadıkları önemli rollere dikkat çekmektedirler.

Jilly Cooper’ın *Animals in War* (Savaşta Hayvanlar) adlı çalışması hayvanların savaşlardaki varlıklarına dikkat çeken bu alanda yapılmış ilk çalışma olması nedeni ile önemlidir.²¹ Cooper söz konusu kitabında değişik türden hayvanların savaşlardaki katkılarına dikkat çekmekte ve ayrı bir bölümde harp köpeklerini çeşitli Avrupa ordularındaki varlıklarını irdelemektedir.²²

Son yıllarda sosyal bilimlerde Hayvan Tarihi yaklaşımını benimseyen çalışmalarının sayısında gözle görülen artışa paralel olarak hayvanların savaşlar ve fetihlerde oynadıkları rollere değinen çalışmaların sayısında bir artış dikkat çekmektedir. Bunlardan Laura Hobgood-Oster’in çalışması köpeği tarihsel anlatının merkezine koyarak bir küresel

18 Gervase Phillips, “The Employment of War Dogs in the Medieval and Early Modern West,” *British Journal for Military History* 7, no. 1 (Mart 2021): 2.

19 Gervase Phillips, “The Employment of War Dogs in the Medieval and Early Modern West,” 2–3.

20 Son dönemde yayımlanmış ve alanın önde gelen isimlerin katkı sundukları iki önemli derleme için bkz: Linda Kalof, ed., *The Oxford Handbook of Animal Studies* (New York: Oxford University Press, 2017); Hilda Kean and Philip Howell, eds., *The Routledge Companion to Animal-Human History* (New York: Routledge, 2018).

21 Jilly Cooper, *Animals in War* (Connecticut: Lyons Press, 2000).

22 Jilly Cooper, *Animals in War*, 2002, 73–95.

tarih okuması yapmakta ve köpeklerin fetih ve savaşlardaki varlıklarını irdelemektedir. Hobgood-Oster her ne kadar büyük oranda Amerika örneğine odaklansa da antik dönemlerden günümüze değin farklı coğrafyalarda ve tarihi aktörlerce köpeklerin askeri/polisiye amaçlarla istihdamlarına dikkat çekmektedir.²³ *Köpek* adlı bir başka çalışmada Susan McHugh sınırlı da olsa harp ve polis köpeklerini anlatısına dâhil etmektedir.²⁴

Modern öncesi ordularda askerileştirilmiş köpeklerinin fetihlerde, savaşlarda ve iç güvenliğin tesisinde oynadıkları rollere odaklanan çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalar kolonyal fetihlerde köpeklerin sömürgeci kuvvetlerce yerli halkların kontrol altına alınmalarında, plantasyonlardan kaçan kölelerin takibinde ve dolayısıyla sömürge iktidarların tesisinde kolaylaştırıcı bir rol oynadıklarını iddia etmektedirler.²⁵

Eğitimli köpeklerin muharip ordular ve polis kuvvetlerinde varlıkları ve ifa ettikleri görevlerin yansısı köpeklerin tarihsel faillikleri araştırmacılarca inceleme konusu yapılmaktadır. Bu alanda en bilinen ve özgün çalışmalar ortaya koymuş isimlerden birisi Chris Pearson'dır. Pearson Fransız ordu köpeklerini konu alan çalışmasında Fransa-Prusya Savaşı'nın (1870 – 1871) akabinde Fransa'da köpeklerin bir grup Fransız subayı tarafından askerileştirilmesi sürecini ve bunun sonrasında ortaya çıkan insan-köpek bağıını ele almaktadır. Pearson'ın işaret ettiği üzere bir grup Fransız subayı tarafından başlatılan bu girişim Birinci Dünya Savaşı'nda binlerce arama kurtarma, muhabere ve sıhhiye köpeğinin Fransız ordusu saflarına katılmalarına, savaş meydanlarında insan ve köpekler arasında yeni duygusal bağların ve tarihsel hayvan failliklerinin ortaya çıkmasına neden oldu.

Pearson yalnız askerileştirilmiş köpeklerin varlıklarını tarihselleştirmekle yetinmez, aynı zamanda köpeklerin belirli derecede kasıtlı hareket eden tarihsel özneler olarak değerlendirir. Dolayısıyla o, köpeklerin ister meskûn mahallerde suç ve suçlularla mücadelede, isterse savaş meydanlarındaki çatışmalarda, muhaberede ve arama-kurtarma faaliyetlerinde zekâ ile hareket ettiklerini, eşlikçileri ve eğiticileri üzerinden dolaylı da olsa tarihsel bir faillik sergilediklerini iddia etmektedir.²⁶

Bir diğer çalışmasında Chris Pearson "Fransa'nın polis ve hayvan tarihinin ihmal edilmiş bir yönü olan polis köpeklerini, çeşitli disiplinlerde genişleyen bir bilimsel araştırma alanı olan insan dışı failliği keşfetmek için" kullanmaktadır. Ona göre "insan dışı faillik" (*nonhuman agency*) aydınlatıcı ve gerekli bir analitik araç olsa da polis köpekleri gibi yetenekli hayvanları harekete geçirmenin risklerini ve karmaşıklıklarını açıklığa kavuşturmak için tarihsel aktörlerin hayvan yeteneklerine ilişkin kavramsallaştırmalarını da incelememiz gerekmektedir.²⁷ Pearson özellikle köpek eğitim rehberlerinde mevcut bu

-
- 23 Laura Hobgood-Oster, *A Dog's History of the World: Canines and the Domestication of Humans* (Baylor University Press, 2014), 79–103.
- 24 Susan McHugh, *Dog, Animal* (London: Reaktion Books, 2004).
- 25 Tyler D Parry ve Charlton W Yingling, "Slave Hounds and Abolition in the Americas," *Past & Present* 246, no. 1 (Şubat 2020): 69–108.
- 26 Chris Pearson, "Between Instinct and Intelligence: Harnessing Police Dog Agency in Early Twentieth-Century Paris," *Comparative Studies in Society and History* 2, no. 58 (2016): 463–90; Chris Pearson, "Canines and Contraband: Dogs, Nonhuman Agency and the Making of the Franco-Belgian Border During the French Third Republic," *Journal of Historical Geography* 54 (Eylül 2016): 50–62.
- 27 Pearson, "Between Instinct and Intelligence: Harnessing Police Dog Agency in Early Twentieth-Century

kavramsallaştırmaların köpek failliğini anlamakta faydalı olabileceğini iddia etmektedir. Köpekler üzerine olan çalışmaları ile bilinen Neil Pemberton ise Pearson gibi köpekler ve eğiticileri arasındaki etkileşimlere odaklanan çalışmasında tazılar ve yetiştiriciler arasındaki etkileşimlere ve köpeklerin yetenekleri, davranışları ve fizyolojileri arasındaki bağlantıları incelemektedir.²⁸

Polis ve harp köpeklerinin Avrupa dışı bağlamlarda istihdamlarını irdeleyen çalışmalar da mevcuttur. Aaron Skabelund Japon ordusunun İkinci Dünya Savaşı'nda köpekleri haberci, nöbetçi, yük hayvanı, izci ve devriye yardımcıları olarak kullandıklarını belirtmektedir.²⁹ Almanya ve Japonya harp köpeklerini incelediği bir diğer çalışmasında ise Skabelund Alman çoban köpeklerinin nasıl Asya ve Afrika'daki otoriter ve kolonyal rejimlerin sembol hayvanı olarak ortaya çıktığını karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Ona göre Alman çoban köpeklerinin milliyetçi otoriter devletlerle olan özdeşliklerinin temelinde onlara atfedilen cesaret, sadakat ve itaat gibi özellikler bulunmaktadır.³⁰ Keith Shear, Skabelund gibi köpeklerin otoriter rejimlerce hem bir iktidar sembolü hem de Güney Afrika ırkçı rejimince (*apartheid*) istihdamlarına odaklanmaktadır.³¹

Yukarıda değinilen çalışmalar askerileştirilmiş köpekleri daha ziyade Avrupa ve Amerika odaklı incelemektedirler. Dolayısıyla Batı dışı bağlamları ve hayvan varlıklarını ya hiç ya da çok sınırlı çalışmalarına konu etmektedirler. Bir istisna olan sömürgecilik çalışmalarında ise odak büyük oranda Batı olarak kalmakta, Batı dışı coğrafyalardaki hayvanların tarihi ancak sömürge ilişkileri çerçevesinde gündeme gelebilmektedir. Avrupa ve Amerika Hayvan Tarihi yazımında görülen söz konusu eksikliğin bir nedeni ise dünyanın diğer bölgelerinde bu yaklaşımı benimseyen yeterince çalışma bulunmamasından veya yapılan çalışmaların yerelle sınırlı kalması, konunun ulus ötesi küresel boyutlarının dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır.

Dünyadaki örneklere koşturularak son yıllarda özellik Osmanlı tarihçileri tarafından insan-hayvan tarihinin ve ilişkilerinin farklı veçhelerini inceleyen çalışmaların ortaya konulduğu görülmektedir.³² Ancak yukarıda değinilen çalışmalara mukabil hem Osmanlı-Türkiye tarihini Hayvan Tarihi perspektifi ile inceleyen hem de harp ve polis köpeklerinin varlıklarını tarihselleştiren çalışmalar oldukça sınırlıdır. Son yıllarda artan askeri ve polis tarihi çalışmaları (istisnalar olmakla beraber) büyük oranda insan odaklıdır ve bu anlatılarda ya hayvanlar dolaylı olarak tarihsel anlatılara konu olabilmekte ya da varlıklarına hiç değinilmemektedir.

Paris," 466.

28 Neil Pemberton, "Bloodhounds as Detectives": Dogs, Slum Stench and Late-Victorian Murder Investigation," *Cultural and Social History* 10, no. 1 (2013): 71.

29 Skabelund, *Empire of Dogs: Canines, Japan, and the Making of the Modern Imperial World*, 138.

30 Aaron Skabelund, "Breeding Racism: The Imperial Battlefields of the 'German' Shepherd Dog," *Society and Animals* 16, no. 4 (2008): 354–71.

31 Keith Shear, "Police Dogs and State Rationality in Early Twentieth-Century South Africa," in *Canis Africanis*, ed. Lance van Sittert and Sandra Swart (Brill, 2008), 193–216.

32 Hayvan Tarihi perspektifi ile yapılmış çalışmaların toplu bir değerlendirmesi için bkz: Deniz Dölek Sever, "Hayvan Tarihi: Osmanlı-Türkiye Geçmişine Türlerarası Perspektifle Bakmak," *Reflektif Journal of Social Sciences* 5, no. 2 (2024): 241–60.

Askeri tarih bağlamında özellikle son dönem Osmanlı ordusunda güvercin ve köpeklerin istihdamlarına odaklanan yeni çalışmalar yayımlanmıştır. Güvercinler üzerine yapılan akademik çalışmalar bu hayvanların muhaberede kullanımlarını ele almaktadırlar.³³ Harp köpekleri üzerine de sınırlı da olsa yeni çalışmalar ortaya konulmuş ve bu çalışmalarda son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda yayımlanmış olan harp köpeği talimatnameleri çalışmalara konu edilmiştir. Makbule Sarıkaya 1921 yılında Kars-Sarıkamış Şark Cephesi Karargâh Matbaası'nda basılan Harp Köpeği Talimatnamesi'ni incelerken,³⁴ yakın zamanda yayımlanmış bir başka çalışmada ise askeri köpeklerin eğitim süreci Nuri Halil'in [Yurdakul] Vesâiti-i Muharebeden Köpek Talim ve Terbiyesi çalışmasına referansla ele alınmıştır.³⁵ Harp köpeklerinin eğitimlerini konu alan her iki çalışma, son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun aşağıda da daha etraflıca incelenilecek olan ve Avrupa ordularında tesis edilmeye başlanan harp köpeği programı benzeri kurumsal bir yönelime girdiğine ortaya koymaları bakımından önemlidirler.

Osmanlı İmparatorluğu ve erken Cumhuriyet dönemlerine odaklanan yukarıda bahsi geçen çalışmalar geç Osmanlı/Türkiye dışı örneklerle mukayese edildiğinde hem nitelik hem de nicelik bakımından bir hayli zayıftır. Örneğin hayvan varlıklarının tarihselleştirilmesini ve tarihsel özne konumlarını ele alan ve son on yılda çeşitli saygın akademik mecralarda yayımlanmış olan çalışmalara yapılan atıflar yok denecek düzeydedir. Diğer taraftan söz konusu çalışmalarda Osmanlı İmparatorluğu tecrübesinin kendi özgünlüklerinin yanı sıra küresel diğer aktörlerle olan ilişkileri göz ardı edilmekte ve bir nevi Osmanlı İmparatorluğu küreselleşme çağında nev'i şahsına münhasır bir tarihsel tecrübe olarak ele alınmaktadır. Bu tür özcü yaklaşımlar kaçınılmaz olarak araştırmacıların bir takım yanlış genellemeler yapmalarına veya aslında ele aldıkları konunun özgünlük ve önemini gözden kaçırmalarına neden olmaktadır.

3. Osmanlı İmparatorluğu'nda Harp ve Polis Köpekleri

3.1. Erken Modern Dönemde Harp Köpekleri

Eğitilmiş köpekler Osmanlı ordusunda 19. yüzyıl öncesinde askeri amaçlar doğrultusunda istihdam edilmekteydiler. Zağar, Samson/Sakson/Sekson ve Tazı gibi farklı türden köpekler erken modern dönem askeri seferberliğinin ve padişah avlarının önemli birer parçasıydılar. Yeniçeri ordusu içinde Seksoncubaşı ve Zağarcıbaşı gibi cemaat ortalarının bulunması bu köpeklerin Osmanlı ordusu bünyesindeki tarihsel varlıklarına işaret etmektedir.³⁶ 1785 yılına ait bir arzda Yeniçeri Ocağı'nda mevcut Zağar ve Sekson köpeklerinin “halta”, “gerdaniye” ve diğer ihtiyaçları için her sene yetmiş kuruş verildiği

33 Ramazan Erhan Güllü, “19-20. Yüzyıllarda Avrupa’da ve Türkiye’de Askerî Posta Güvercini Kullanımı,” *Belleten* 84, no. 301 (Aralık, 2020): 1175–1218; Sevilay Özer, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Posta Güvercinleri,” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 55, no. 2 (2015): 167–87.

34 Makbule Sarıkaya, “Askerî Tarih Açısından Önemli Bir Belge: Harp Köpeği Talimatnamesi,” *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, no. 14 (Ağustos 2009): 35–41.

35 Yücel Öztürk, “Askerî Eğitim Tarihi Açısından Harp Köpeklerinin Talim ve Terbiyesi,” *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi* 22, no. 36 (2024): 193–210.

36 Kemalettin Kuzucu, *Istanbul’un Sokak Köpekleri: Muhafazakârlık ve Modernlik Bağlamında Osmanlı’dan Cumhuriyet’e* (Kapı Yayınları, 2022), 39–42; Gündoğdu, “Savaşın Meçhul Aktörleri: Osmanlı Cihan Harbi Seferberliğinde Hayvanlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme,” 66.

kaydedilmektedir.³⁷ Hakeza 1792 yılına bir başka kayıta Zağar ve Seksonlar için “halta”, “gerdaniye” ve diğer ihtiyaçları için belirli bir meblağın merkezi bütçeden tahsis edilmeye devam edildiği görülmektedir.³⁸ Bir başka belgede ise padişah avlarında tazı cinsi köpeklerin istihdamı için Üsküdar’da tesis edilmiş olan Tazıcılar Ocağı³⁹ adlı bir teşkilatın varlığı kaydedilmiştir.⁴⁰ Her ne kadar bu ve diğer örnekler sekson, zağar ve tazı gibi cins köpeklerin ordu bünyesindeki kurumsallaşmış varlıklarına işaret etseler de bunların istihdam amaçları noktasında bazı belirsizlikler bulunmaktadır. Söz konusu köpeklerin yalnız şikâr-ı hümayun⁴¹ olarak adlandırılan padişah avlarında mı yoksa askeri amaçlarla mı kullanıldıkları açık değildir.

Erken dönem padişahların av sahnelerini resmeden minyatürlerde yer alan kimi tazı (muhtemelen diğerleri zağar ve sekson olabilir) köpek türlerinin varlıkları daha ziyade av amacı ile istihdam edildiklerini düşündürse de köpeklerin askeri amaçlar doğrultusunda eğitilmek üzere bu avlara dâhil edilmiş olma ihtimallerini de göz ardı etmemek gerekir. Arifi'nin Süleymanname'si⁴² ve Seyyid Lokman'ın Hünernamesi'nde⁴³ yer alan minyatürlerde resmedilen sahnelerde çeşitli cins köpekler görülmektedirler. Hünername'de bir av sahnesinin tasvir edildiği minyatürde yeniçerilere eşlik eden iri cüsseli köpeklerin av için olduğu kadar bekçilik ve saldırı amaçlı eğitilmiş olmaları da muhtemeldir. Bu köpeklerin ordu bünyesindeki varlıklarına dair başka tanıklıklara da rastlamaktayız. İkinci Viyana Kuşatmasına (1683) hazırlanan Osmanlı ordusunun resmi geçidini izleyen Kont Caprara “askerlerin kılık kıyafetinden etkilendiği” kadar onlara eşlik eden ve kuyrukları “kırmızı ve sarıya boyanmış sırmalı giysiler içerisindeki av köpeklerin” den söz etmektedir.⁴⁴ Gerek yukarıdaki kayıtlar gerekse Caprara'nın tanıklığı ordu bünyesinde varlıkları reddedilmeyecek eğitilmiş köpeklerin mevcudiyetine işaret etmektedirler. Zira İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı* adlı çalışmasında köpeklerin askeri amaçlar doğrultusunda “seferde ordugâh muhafazasında” görev aldıklarını ve yine “harp köpeği olarak beslenen” ve “Serseksoni” adıyla sekson cinsi köpeklerden sorumlu birinin bulunduğunu belirtmektedir.⁴⁵ 1925 yılında Mülazım-ı Evvel Nuri Halil tarafından kaleme alınan harp köpeği eğitim rehberi Uzunçarşılı'nın tespitlerini onaylayan ve Osmanlı ordusu bünyesinde istihdam edilen harp köpeklerinin varlıklarına işaret eden önemli bilgiler içermektedir. Nuri Halil 1769 ve 1774 seferlerinde “Türk kıtaatinde birçok köpek bulundurulmuş” olduğundan bahsetmekte ve “bunlara ordugâh bekletilerek azami istifade”

37 C. AS., 1159/51564, 11.01.1200.

38 C. AS., 91/4195, 04.02.1207.

39 Nevzat Erkan, “Üsküdar’da Konumlanmış Bir Ocak: Tazıcılar Ocağı,” *Eskiyeni*, no. 40 (Mart 20, 2020): 321–40.

40 C. AS., 141/7079, 17.05.1231.

41 Padişah avları ve bu avlarda yer alan hayvanlara dair güncel bir çalışma için bkz: Volkan Çeribaş, “17. Yüzyıl Osmanlı Sultanları ve Av: Şikâr-ı Hümayun” (Doktora Tezi, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2024).

42 TSMK. H. 1517.

43 TSMK. H. 1524.

44 Kahraman Şakul, *II. Viyana Kuşatması: Yedi Başlı Ejderin Fendi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 133.

45 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984), 469.

temin edildiğini iddia etmektedir. Yine rehberde yer verilen bir başka bilgiye göre 1810 yılında gerçekleşen “Rusya Muharebesi’nde” Osmanlı ordusunda “külliyyetli” köpeğin “eşya muhafazası hususunda istihdam” edildiği belirtilmektedir.⁴⁶

3.2. Sultan II. Abdülhamid ve Eğitimli Köpekler

19. yüzyılın son çeyreği, başta Batı Avrupa ülkelerinde ve ilerleyen yıllarda da Rusya ve Japonya’da askeri bir program çerçevesinde eğitilmiş köpeklerin askeri ve polis hizmetlerinde istihdamlarına yönelik köpek eğitim programlarının ortaya çıkmasına tanıklık etti. Avrupa’da ortaya çıkan harp köpeği programları Osmanlı basını tarafından gazete ve dergilerin sayfalarına taşınmakta ve söz konusu yayınlarda köpeklerinin askeri ihtiyaçlar doğrultusunda kullanımları dikkatle takip edilmekteydi. Ali Nusret *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde kaleme aldığı “Mevadd-ı Askeriye: Muharebe Köpekleri” başlıklı yazısında “Mademki köpek havasının nezaketi sayesinde insanı bir şikârın vücudundan haberdar ediyor, bir düşman, bir adamın mevcudiyetinden niçin haberdar etmesin?” diye soruyor ve tarihsel örnekler üzerinden köpeklerini askeri amaçlarla istihdamlarını irdeliyordu.⁴⁷ *Mütâlaa* dergisinde yayımlanan İsmail Edhem imzalı bir başka yazıda ise köpeklerin askeri amaçlarla kullanımlarına dikkat çekiliyordu. Bu yazı harp köpeği programının öncüsü olarak kabul edilen Almanya’nın savaş meydanlarında sıhhiye köpeklerini (*ambulance dogs*) yararlılara yardım ulaştırmak için denediğinden bahsediyordu.⁴⁸

Uluslararası örnekler çerçevesinde muharipleştirilmiş köpeklerinin savaş alanlarında ve şehirlerde asayişin teminindeki rollerinin farkında olan Sultan II. Abdülhamid Avrupa’nın değişik ülkelerinden temin ettiği cins köpekler ve eğitmenler vasıtasıyla harp ve polis köpeklerinin istihdamları noktasında öncü adımlar attı.⁴⁹ II. Abdülhamid, dönemin hariciye teşkilatının özellikle Berlin, Londra ve Viyana sefaret görevlilerini cins ve eğitimli köpeklerin tespitleri, satın alımları ve nakli için seferber etti. Onun cins köpek seferberliği yalnız Osmanlı hariciye teşkilatı ile sınırlı kalmadı, zaman zaman yakın münasebet geliştirdiği yabancı ülke sefirlerini de bu girişimlere dâhil etti. Örneğin Amerika sefiri General Lew Wallace Kasım 1884 tarihine Yıldız Sarayı’na hitaben kaleme aldığı bir tahriratta kendisinden talep edilen bazı “evsafa haiz” bir köpeğin varlığını İsviçre’de vardığında haber aldığını ve istenilen özelliklere sahip bu köpeği eğitilmesi için sahibinden talepte bulunduğunu ve Dersaadet’e kendisi ile getirip Saray’a takdim edeceğini belirtiyordu.⁵⁰

Sultan II. Abdülhamid’in eğitimli cins köpek temin etme girişimleri yalnız yukarıdaki örneklerle sınırlı değildi. Mart 1893 tarihinde Yıldız Sarayı ile Berlin Sefareti arasında gerçekleşen bir dizi yazışmada II. Abdülhamid için bir çift köpek satın alındığı ve dışişinin terbiyesi için Kolonya (Köln) Konsolosluğu vasıtasıyla bin dört yüz mark ödendiğini

46 Nuri Halil [Yurdakul], *Vesait-i Muhabereden Köpek ve Talim ve Terbiyesi* (İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1341), 4.

47 Ali Nusret, “Mevadd-ı Askeriye: Muharebe Köpekleri,” *Tercümân-ı Hakikat*, March 7, 1893, 6.

48 Edhem İsmail, “Meydan-ı Muharebede Köpekler,” *Mütâlaa* 1, no. 39 (April 15, 1313): 5.

49 Cihangir Gündoğdu, “Dogs Feared and Dogs Loved: Human-Dog Relations in the Late Ottoman Empire,” *Society & Animals*, May 14, 2020, 35–36.

50 Y. PRK. EŞA., 4/51, 19 Muharrem 1302.

belirtilmekteydi.⁵¹

Berlin Sefareti kaynaklı bu ve diğer yazışmalar bize Sultan II. Abdülhamid'in satın alınacak köpekleri nasıl seçtiğine dair bazı önemli detaylar sunmaktadır. Buna göre yukarıda satın alınan köpeğin fotoğrafları kendisine sunulmuş ve o da fotoğraflardan seçtiği erkek köpeğe sonradan Seter cinsi bir dişi köpek temin edilmesini istemiştir. Bu örnekte zikr olunan köpekler Berlin Sefiri Ahmed Tevfik'in belirttiğine göre Köln civarında "mukim bir tacirden" satın alınarak Dersaadet'e gönderilmek üzere eşlikçileri ile yola çıkarılmışlardı.⁵² Bu ve diğer örneklerin de göstereceği üzere köpekler, temin edilmelerini müteakiben tren ve deniz yoluyla görece uzunca sayılacak bir seyahat neticesinde saraya teslim edilmekteydiler.

Artarak devam eden bu eğitilmiş köpek teminine dair 1897 yılına ait Londra sefiri Kostaki Antopulo Paşa ile Yıldız Sarayı arasındaki bir başka yazışma dizisi bize Avrupa ülkeleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında cereyan eden köpek diplomasisine dair başka detaylar sunmaktadır.⁵³ Yıldız Sarayı Mâbeyn Başkâtipliği görevinde bulunan Tahsin Paşa ile Antopulo Paşa arasında geçen yazışmaların odağında bu sefer tıpkı yukarıda Berlin Sefareti örneğinde görüldüğü üzere II. Abdülhamid'in satın alınmalarını istediği "İngiltere'de yetiştirilen" "has, uslu ve gösterişli" köpekler bulunmaktadır. Antopulo Paşa bu talebi alır almaz yaklaşık iki hafta süren bir araştırma neticesinde istenen özelliklere sahip köpekleri değişik hayvan yetiştiricilerinden bulmuş, otuz bir "en âlâ cinsinden olan İngiliz köpeklerinin" resimlerini ve özelliklerini içeren bir albümü postaya vermişti.⁵⁴ Albümün incelemesinin ardından, 8, 13, 17, 20 ve 26 numaralı köpeklerin satın alınarak, bunların her birisi için "muntazam ve zarif" kafesler imal ettirilmesini, tren ile yapacakları yolculuk için kendilerine nezaret etmesi için bir adam tayini ve köpeklere verilmek üzere 20 liralık peksimetin dahi köpeklerle beraber gönderilmesi talep ediliyordu.⁵⁵

Yukarıdaki örnekler göstermektedir ki küresel köpek yetiştiriciliği ve ticaretinin gözde merkezi olan İngiltere II. Abdülhamid'in de yakın takibi altında bulunmaktadır ve köpeklerin buradan temin edilmeleri de bir rastlantı değildir. 19. yüzyılın ikinci yarısında, Batı Avrupa'da, evcil hayvan olarak sahiplenilen hayvan ırklarının – özellikle köpeklerin – sahiplerinin sosyal statüsüne ve prestijine katkıda buldukları yeni bir insan-hayvan ilişkisi türü benimsendi. Viktorya dönemi İngiltere'sinde, "Londra'nın köpek popülasyonundaki çarpıcı artış, 1865 ile 1887 arasında ev arkadaşı olarak safkan köpeklere yönelik çığ gibi büyüyen talebi yansıtıyordu."⁵⁶ Harriet Ritvo'ya göre, cins hayvanlar, özellikle Koli (Collie), Tazı, Pomeranyan ve Foks Teriyer (Fox Terrier) gibi köpek ırklarına olan yüksek talep bu ırkların farklı bir sosyal statünün işareti olarak görülmelerinden kaynaklanıyordu.⁵⁷ İngiltere Kraliçesi Viktorya veya Prusya Kralı İkinci Wilhelm gibi hükümdarlar, cins köpekleriyle

51 Y. PRK. EŞA., 17/34, 30 Ramazan 1310.

52 Y. PRK. EŞA., 17/34, 30 Ramazan 1310.

53 HR. SFR. 3., 469/11, 26.11.1897.

54 HR. SFR. 3., 469/11, 26.11.1897.

55 HR. SFR. 3., 469/11, 26.11.1897.

56 Harriet Ritvo, "Pride and Pedigree: The Evolution of the Victorian Dog Fancy," *Victorian Studies* 29, no. 2 (1986): 227.

57 Ritvo, 227–29.

birlikte basında ve kamuoyunda sıklıkla görülmekteydiler ve böylece Avrupa'da cins köpek tutkusunun yaygınlaşmasını dolaylı da olsa teşvik etmekteydiler. Çağdaş küresel hegomonlar gibi II. Abdülhamid'in satın alınmasını talep ettiği köpeklerin de kendisinin güvenliği kadar, içeride ve uluslararası arenadaki prestijine katkı sunmalarını beklemesi kuvvetle muhtemeldir. Ancak aşağıda ifade edileceği üzere Sultan II. Abdülhamid'in eğitilmiş köpek ilgisi yalnız kişisel merak, tutku ve güvenlik endişeleri ile açıklanamaz.

Antopulo Paşa tarafından Yıldız Sarayı'na gönderilen liste ve II. Abdülhamid'in satın alınmalarını talep ettiği köpekler yakından incelendiğinde Ritvo'nun yukarıda işaret ettiği köpek cinsleri ile önemli paralellikler arz ettiği görülmektedir. Yıldız Sarayı'na sunulan albüm içerisinde Pointer, Terrier, Setter, Collie, Retriever, St. Bernard, Mastiff, Great Dane, Newfoundland, Dandie Dimmont, Spaniel, Bobtail, Chow Chow, Borzoi, Pug, Toy Pommeranian ve Dachshund gibi fiyatları 15-30 sterlin dolaylarında bulunan kimi küçük, kimi ise iri ve gösterişli köpekler bulunuyordu.⁵⁸ Peki II. Abdülhamid özellikle hangi köpeklerle ilgilenmişti ve satın alınmalarını istemişti? Satın alınmasını istediği köpekler kendisinin tercihleri ile ilgili bizlere ne anlatmaktadır? Yıldız Sarayı'na satın alınması talep edilen ve albümde 8 numarada kayıtlı bulunan Collie cinsi köpek sevimli eşlikçi, iyi huylu ve çok zeki bir köpek olarak tarif edilmekteydi. Buna mukabil 13 numarada kayıtlı Retriever cinsi köpek ise Collie gibi iyi bir eşlikçi olmasının yanı sıra iyi bir muhafız olarak tasvir edilmekteydi. Yine satın alınması istenilen Bobtail cinsi köpek ise cana yakın ve iyi bir dost olması ile bilinmekteydi. 20 numarada kayıtlı bir başka köpek İrlanda Seteri ise tıpkı yukarıdakiler gibi en iyi eşlikçi, fare avcısı ve en önemlisi iyi bir muhafız olarak sunulmaktaydı. Son olarak küçük bir cins olan Pommeranian cinsi köpek iyi huylu ve eşlikçi özellikleriyle Abdülhamid'in tercihleri arasında bulunmaktaydı.⁵⁹ Sultan II. Abdülhamid tarafından satın alınmaları istenen bu köpeklerde zekâ, sadakat/dostluk ve bekçilik üç baskın özellik olarak ön plana çıkmaktaydı. Köpeklerde bulunan eşlikçilik özelliği onun saray içindeki yalnızlığını izâle ederken, güvenlik kaygıları kendisini muhtemel tehlikelere karşı uyaracak zeki ve iyi bekçi köpekleri tercih etmeye sevk etmiş olmalıdır. Ancak köpek tercihlerindeki kişisel boyutun yanında II. Abdülhamid'in köpek merakının odağında askeri amaçlar için istihdam edilebilecek harp köpekleri bulunmaktadır ve bu ilgi yurtdışında bilinmektedir. Hariciye Nezareti ile Almanya Sefareti arasındaki gerçekleşen 15 Mart 1898 tarihli bir yazışmada II. Abdülhamid'in harp köpeklerine olan ilgisinden haberdar olan Almanya imparatorunun kendisine bir harp bir köpeği gönderdiği görülmektedir.⁶⁰

3.3. İngiliz Harp Köpeği Programı Kurucusu Binbaşı Edwin Hautenville Richardson ve Osmanlı Harp Köpeği Programı'nın İlk Nüveleri

II. Abdülhamid'in saltanatında önemli bir anı sembolize eden 1905 suikastı onu kendisinin ve ailesinin güvenliğini tahkim üzere yurtdışından eğitilmiş köpek ve uzmanların getirilmesine sevk etti ve bu dolaylı da olsa içeride muharipleştirilmiş köpeklere olan ilgiyi daha da arttırdı. Eğitilmiş köpeklerinin temini yönündeki bu girişimler erken dönemlerden farklı olarak harp köpeği programının kurumsallaşmasının yeni bir boyutuna

58 HR. SFR. 3., 469/11, 26.11.1897.

59 HR. SFR. 3., 469/11, 26.11.1897.

60 Y. PRK. HR., 25/40, 4 Zilkade 1315.

işaret etmektedir. İngiliz harp ve polis köpeği programının kurucusu olarak kabul edilen Binbaşı Edwin Hautenville Richardson'ın hatıratı da II. Abdülhamid'in köpek tercihindeki güvenlik kaygısı boyutunu doğrular nitelikte ifadeler ve köpek eğitimi programı hakkında önemli detaylar içermektedir.

Richardson 1907 yılında Londra'nın güneybatısında bulunan Aldershot'ta ikâmet ederken kendisine Osmanlı İmparatorluğu'nun Londra sefaretinden gelen davet üzerine oraya gittiğini ve Londra sefiri İstefanaki Musurus Paşa ile yaptığı sohbette Musurus Paşa'nın II. Abdülhamid'in Yıldız Saray'ı yerleşkesine izinsiz giren davetsiz misafirlere çok rahatsız olduğunu, saray muhafızlarının özellikle yerleşkeye girip gece saklanan kimseleri tespit etmekte zorlandıklarını ifade ettiğini belirtmektedir. Bu görüşmede Musurus Paşa Richardson'a köpeklerinden bazılarını yanına alıp İstanbul'a giderek oradaki subay ve hizmetkârlara köpeklerin güvenlik amaçlı kullanılmaları konusunda eğitim verip vermeyeceğini sormuş ve o da bu teklife olumlu cevap vermişti. 6 Haziran 1905 tarihli *Edinburgh Evening News* gazetesinde çıkan kısa bir haber İngiliz Binbaşı Richardson, II. Abdülhamid'i "korumak için kullanılmak üzere yüksek eğitilmiş köpeklerden oluşan bir ekibin" İstanbul'a gönderilmesi emrini aldığı haberini okuyucularıyla paylaşmakta ve dolayısıyla Yıldız Sarayı'ndan giden teklifi doğrulamaktadır.⁶¹ 27 Nisan 1907 tarihli bir diğer haberde ise Binbaşı H. Richardson'ın "Türk Ordusu'nda [Osmanlı] köpek yetiştirmek üzere" İstanbul'a götürmek için satın aldığı özel olarak yetiştirilmiş ve savaşta yaralanan ve kaybolanları aramak için eğitilmiş iki çift sıhhiye köpeğiyle Pazartesi günü Aldershot'tan ayrıldığını haber vermekte ve bu köpeklerin Japon ordusuna sağlanan köpeklerle benzer köpekler olduğunu haber vermekteydi.⁶² Bu haberdeki bilgileri doğrulayan bir başka haber de 26 Nisan 1907 tarihli *The Cambridge Independent Press*'te yayımlanmış ve söz konusu haberde Richardson'ın II. Abdülhamid'in Osmanlı ordusunda köpek yetiştirmesi ve arama-kurtarma faaliyetlerinde kullanılmak üzere özel eğitilmiş ilk yardım köpekleri aldığını ve Binbaşı Richardson'ın ile İstanbul'a doğru yola çıktıklarını bildirmekteydi.⁶³

61 "Dogs As the Sultan's Bodyguard," *The Edinburgh Evening News*, Haziran 6, 1905.

62 "Major Richardson Left Aldershot," April 27, 1907, sec. Cheltenham Chronicle and Gloucestershire Graphic, 3.

63 "Sultan's Red Cross Dogs," *The Cambridge Independent Press*, Nisan 1907, 8.

Resim 1: Binbaşı Edwin Hautenville Richardson ve sıhhiye köpekleri (**Kaynak:** Edwin Hautenville Richardson. (2025, Ocak 20). *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Edwin_Hautenville_Richardson)

Richardson İstanbul'a yanında iki Collie cinsi ve bir de Bloodhound (kan tazısı) olmak üzere üç köpekle hareket etmişti. Bunlardan Collie cinsi köpekler özellikle polis hizmetindeki yararlılıkları ve geceleri havlayarak tehlikeyi haber vermeleri ile nam salmışlardı. Bloodhound cinsi diğer köpek ise kaçan suçluların izini sürmekteki üstün yeteneği ile bilinmekteydi. Şark Ekspresi (Oriental Express) ile yaklaşık bir hafta süren bir yolculuğun ardından, köpekleri ve Binbaşı Richardson'ı İstanbul'da iki subay karşıladı. Richardson'a Yıldız Sarayı'nda köpek talimlerine, çoban köpeklerini idare etmekte deneyimli yirmi Arnavut – muhtemelen II. Abdülhamid'in koruma bölüklerinden – katılmıştı. Binbaşı İstanbul'da kaldığı süre zarfında her gün köpeklerle Saray'a giderek türlü eğitim verdi. Richardson II. Abdülhamid'i kendisini köpeklere adanmış birisi olarak tarif etmekte ve Avrupa'nın değişik şehirlerinden en iyi türleri toplandığını kaydetmektedir. O İstanbul'da köpekler için bir başka yerde inşa ettirilen ve başında bir Alman köpek eğitmenin bulunduğu köpek barınaklarından da söz etmektedir. Üç hafta süren bu seyahatin ardından II. Abdülhamid Richardson'a kalıp polis ve bekçi köpeklerini eğitmesi konusunda teklifte bulduysa da o bunu kabul etmeyerek İngiltere'ye döndü.⁶⁴

3.3.1 Balkan Savaşları ve Osmanlı Ordusu'nda Harp Köpekleri

20. yüzyıl başından itibaren Osmanlı harp köpeği programı çerçevesinde yurtdışından cins köpekler ve uzmanlar temini yoluna gidildi. II. Abdülhamid döneminde eğitilmiş köpekler hem kişisel hem de orduda arama-kurtarma faaliyetlerinde kullanılmak üzere başta İngiltere olmak üzere Almanya ve Fransa gibi ülkelere temin edildi. İngiltere bu dönemde hem her cinsten eğitilmiş köpeklerin yetiştirildiği önemli merkezlerden biriydi hem de bu alanda belirli bir uzmanlık ve birikime sahip kurumlara sahipti. Ancak söz konusu yönelim özellikle İkinci Meşrutiyet'in (1908) ilanını takip eden İttihat ve Terakki hükümetleri döneminde değişti. Bu dönemde İmparatorluğun askeri uzmanlık ve teçhizi noktasında Almanya tercih edildi. Böylece Binbaşı Richardson ile başlayan harp köpeği programı yerini Almanya'dan getirtilen uzmanlara bıraktı.

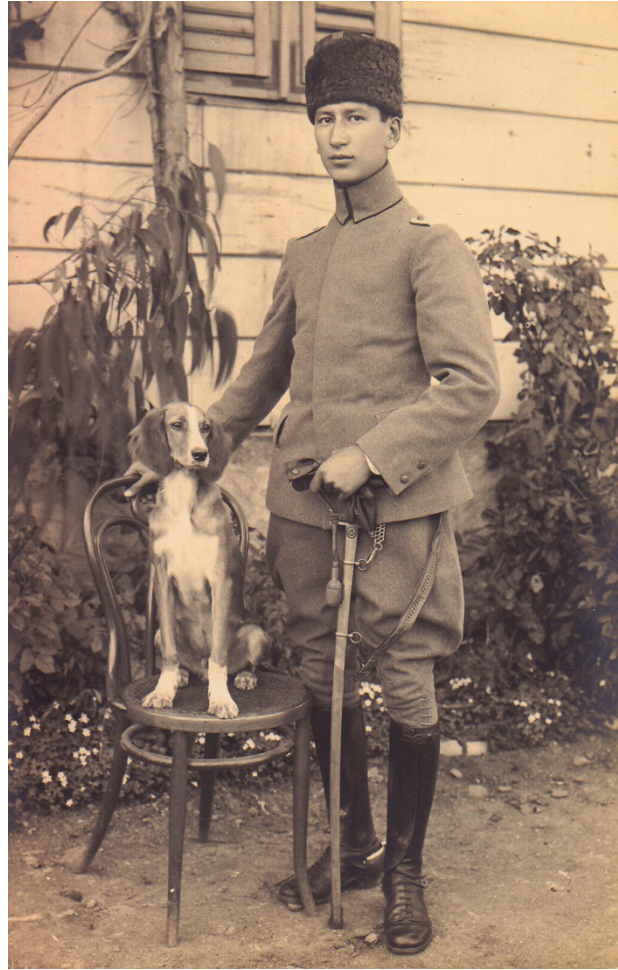
Osmanlı harp köpeği programında yaşanan yukarıdaki yeni yönelimi Balkan Savaşları (1912-1913) askeri yazışmaları üzerinden takip etmek mümkündür. Osmanlı hükümetinin harp köpeği ve uzmanı arayışından haberdar olan Almanya'dan Paul Köhler Harbiye Nezareti'nde sunduğu 4 Haziran 1912 tarihli mektupta⁶⁵ kendisinin Osmanlı hükümetine harp ve polis köpekleri sağlayarak “arz-ı hizmet” arzusunda olduğunu belirtiyor ve “icabı halinde” kendisinin de “müsabakaya davet edilmesin” istiyordu.⁶⁶ Mektupta şu anda kendisinin muhafız ve harp köpeklerinin “îtâsı” için Prusya Şimendifer idaresi ve Sırbistan Harbiye Nezareti ile münasebette bulunduğunu belirtiyor ve dolayısıyla muharipleştirilmiş köpekler noktasındaki tecrübesinin de altını çiziyordu. Köhler başvuru mektubunda harp, polis ve seyyar hastahane köpeklerinin yetiştirilmesi ve terbiyesinde uzman olduğunu ispat edebileceğini; köpeklerin yetiştirilmesi ve terbiye edilmesi işine çok önceden başladığını ve gerekirse ek belgeler sunabileceğini de belirtmektedir.⁶⁷

Balkan Savaşları'nın başlangıcına aylar kala “müsabakaya” katılmak üzere Harbiye Nezareti'ne gönderilen bu başvuru mektubu Osmanlı ordusunun istihdam etmek üzere eğitilmiş köpekler temin etme ve yenilerinin yetiştirilmesi için bir arayışta olduğunu göstermektedir. Her ne kadar söz konusu mektubun çevirisinde ve dosyada bu arayışa dair bir açıklama bulunmasa da Köhler'in bir “müsabaka” dan söz etmesi İmparatorluk diplomatik temsilciliklerinin bu yönde Avrupa ülkelerinde bir girişim başlatmış olabileceğini düşündürmektedir.

65 Paul Köhler'in mektubu Harbiye Nezareti Tahrirat-ı Ecnebiye Kalemi tarafından Osmanlı Türkçesine çevrilmiş olup söz konusu dosyada Almanca kaleme alınan mektup bulunmamaktadır.

66 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri [CDA]., Balkan Harbi (1911-1912); 110-9-1-7, Kutu: 67, Dosya: 3, Gömlek: 30, 29 Mayıs 1328.

67 CDA., Balkan Harbi (1911-1912); 110-9-1-7, Kutu: 67, Dosya: 3, Gömlek: 30, 29 Mayıs 1328.

Resim 2: Osmanlı Subayı ve Köpek (**Kaynak:** Kişisel Koleksiyon)

Arşiv kaynaklarında bu başvuru ve akıbetine dair başkaca kayıt bulunmamakla beraber Eylül 1913 tarihli bir dizi yazışmada Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda Tırnova'da bulunan Nizamiye On Dokuzuncu Alayı'nın üçüncü taburuna ait kulelerde sınır muhafazasında ve karakol görevinde istihdam edilmek üzere eğitilmiş köpeklerin istihdam edildiği kaydedilmektedir.⁶⁸ 8 Eylül 1913 tarihinde Sağ Cenah Kumandanı Ferik Abuk Ahmed [Paşa] tarafından Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen telgrafta kulelerde istihdam edilen köpeklerin iaşeleri, zincir ve tasma masrafları için konunun Üçüncü Kolordu'ya iletilmiş olduğu belirtilmekteydi. Ordu lojistiğinde sorumlu Menzil teşkilatı bu gibi iaşe ve diğer her türden ihtiyacı karşılamakla mükellef olduğu için Menzil Erkân-ı Harbiyesi'nin 9 Eylül tarihli yazısı da söz konusu köpeklerin iaşeleri ve diğer ihtiyaçlarının temini yönünde hiçbir karar bulunmadığını dolayısıyla talebin Başkumandanlık Vekâleti'ne iletilmesi gerektiğini belirtiyordu. 10 Eylül tarihinde yukarıdaki yazışmalara cevaben Başkumandanlık Vekâleti'nden Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazıda köpeklerin iaşelerinin teminine dair önceden alınmış bir karar olduğu belirtilmekte ve dolayısıyla ordu bünyesinde harp

köpeklerine dair bir takım idari düzenlemelerin yapıldığını işaret etmektedir.⁶⁹

Mülazım-ı evvel Nuri Halil tarafından kaleme alınan risale Balkan Savaşları'nda yukarıda geçen yazışmaları doğrulayan bilgiler ihtiva etmektedir. Nuri Halil hem 1810 “Rusya Muharebesi'nde” hem de “Balkan Harbi'nden” (1912-1913) önce “hudud köpeklerinden” nöbetçilik için istihdam edildiğini ve “pek çok hizmetlerinin görüldüğünü” belirtmektedir.⁷⁰ Daha önemlisi Nuri Halil “[1]326 senesinde Numune Mızraklı Alay Kumandanlığı'nda” bulunan Fayt (فیت) isminde bir Alman subayının köpek talim ve terbiyesine önem vermesine rağmen “ancak Harb-i Umumi'de İhtiyat Zabıt Namzedleri Alayı'nda” ve Yüzbaşı Abdullah Bey kumandasında “teşkil olunan bir köpek müfrezesinden şayan-ı memnuniyet” sonuçlar elde edildiğini yazmaktadır.⁷¹

3.3.2 Muharipleştirilmiş Köpeklere Dair Yayınlar

19. yüzyıl başında ilk adımları atılan harp köpeği programına dair gelişmeleri hem Balkan Savaşları'na ait yazışmalardan hem de gündelik basın, harp köpeği eğitimi ve terbiyesine yönelik profesyonel yayınlardan takip edebilmekteyiz. Söz konusu yayın ve yazışmalar Osmanlı ordusunun Batı Avrupa'daki askeri gelişmeleri yakından takip ettiğini; harp köpeği istihdamı, eğitimi ve terbiyesi noktasında çağdaşı ordular benzeri bir yola girdiğini ve bu yolda belirli bir mesafe katettiğini göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda harp köpeklerine yönelik ilginin ve yönelimin altında uluslararası basında harp köpekleri ile yapılan haberlerin ve yazıların etkileri yadsınamaz. İngiltere'de Binbaşı Richardson'ın sıhhiye köpekleri (*ambulance dogs*) ile yaptığı ve savaşta yaralanan askerlerin tespiti ve köpeklerle ilaç ulaştırılması gibi tatbikatlara dair haberle dergilerde yer bulabilmekteydi.⁷² Örneğin *Servet* dergisi Fransa ordusunda köpeklerin “karakol hizmetlerini ifa etmeleri için” denendiklerini belirttikten sonra Almanların harp köpeği denemelerini başarı ile sonuçlandırdıklarını ancak hâlâ köpekleri mutlak itaate alıştırmak için uğraştıklarını yazıyordu.⁷³ Her ne kadar bu ilk tatbikatlarda köpekler üstün bir performans sergilememiş olsalar da bu onların Birinci Dünya Savaşı'na değişik muharip ordular saflarında boy göstermelerini engellemedi. Savaşın ilk yıllarında basında köpeklerin savaş meydanlarındaki yararlılıklarını ön plana çıkaran birçok haberin yayımlanması harp köpeklerine olan ilgiyi daha da arttırdı.⁷⁴

69 CDA., Balkan Harbi (1911-1912); 110-9-1-7, Kutu: 252, Dosya: 261, Gömlek: 20, 26 Ağustos 1329.

70 Halil [Yurdakul], *Vesait-i Muhabereden Köpek ve Talim ve Terbiyesi*, 4.

71 Halil [Yurdakul], 4-5.

72 “Ambulance Dogs in Warfare,” *The Lancet* 164, no. 4239 (Kasım 26, 1904): 1511.

73 “Almanya Ordusundaki Köpeklerin Yararını Gören Fransızlar da Orduda Köpek Kullanmaya Başladılar,” *Servet*, Ekim 7, 1900.

74 “Dogs in European War,” *The Sunday Star*, Eylül 6, 1914; “Heroic Dogs of War,” *Richmond Times-Dispatch*, Mart 28, 1915; “Praise Airedale Terrier as Valuable War Dog,” *The Cordova Daily Times*, Haziran 6, 1918; “Valuable Services of War Dogs on French Front,” *The Sunday Star*, Haziran 30, 1918.

Resim 3: Sıhhiye Köpeklerinden Oluşan Hareket Halindeki Bir Askeri Birlik
(Kaynak: Kişisel Koleksiyon)

Harp köpeklerine olan ilginin bir benzerinin İkinci Meşrutiyet döneminde polis teşkilatındaki islahata paralel olarak polis köpekleri için de gündeme geldiği görülmektedir.⁷⁵ *Polis Mecmuası* gibi dergilerde köpekler, polis memurlarının yanında asayişin sağlanmasına katkıda bulunan kuvvetler olarak okuyuculara sunulmaktaydılar. 1913 yılında yayımlanmaya başlayan *Polis Mecmuası*, köpeklerin polis kuvvetlerinin suç ve suçlularla mücadelesinde oynayabilecekleri yeni rolleri öven makaleler ve resimler için önemli bir mecra sağladı.⁷⁶ Köpeklerin derginin sayfalarında boy göstermesi bazı köpek ırklarının Avrupa'da, özellikle Fransa ve Almanya'da polis köpeği olarak seferber edilmeleri ile neredeyse aynı zamana denk geldi.

Polis Mecmuası'nda köpeklerin polis hizmetinde yardımcı kuvvetler olarak kullanılmasına ilişkin ilk kapsamlı yazı, derginin 14 Temmuz 1913 tarihli ilk sayısında yer aldı. Sonraki altı sayıda, ünlü Alman köpek yetiştiricisi Robert Gersbach'ın *The Police Dog in Word and Picture* adlı çalışmasından tercüme edilen parçalar dergide yayımlandı.

75 Abdülhamid döneminde, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda polis kaninolojisinin öncüsü sayılan Theodor Rotter ile polis köpekleri için görüşmeler yapıldığı fotoğraflarla sabittir. Deri ciltli ve kapağında 1909 tarihi bulunan ve yakında zaman satışa sunulmuş bir fotoğraf albümde polis köpekleri tatbikat sahasında kendilerine eşlik eden polis eğitmenleri ile resmedilmektedirler. <https://www.pingudumuzayede.com/urun/6337908/osmanlida-polis-kopegi-egitimi-theodor-rotter-1909-islak-imzali-album-theodor-r>.

76 Cihangir Gündoğdu, "The State and the Stray Dogs in Late Ottoman Istanbul: From Unruly Subjects to Servile Friends," *Middle Eastern Studies* 54, no. 4 (2018): 14–15.

Gersbach'ın kitabından bir tefrika şeklinde yayınlanan alıntılarda köpeklerin topluma sağlayabilecekleri çeşitli hizmet ve faydalar üzerinde duruluyor;⁷⁷ köpek eğitimcilerinin polis köpeklerini seçerken dikkate almaları gereken çeşitli özellik ve nitelikler hakkında okuyucular bilgilendiriliyordu.⁷⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın sonlarında başlayan harp köpeği programı özellikle köpeklerin Birinci Dünya Savaşı'nda görülen ve uluslararası yayınlara konu olan yukarıda bahsi geçen başarıları onların eğitimlerine yönelik talimatname ve rehberlerin yayımlanmasını da teşvik etti. 1921 ve 1925 yıllarında ordu bünyesinde yayımlanan iki farklı talimatname ve eğitim rehberi bir taraftan köpeklerin askeri hizmetlerde istihdamlarına dair tarihsel bir arka plan sunarken diğer taraftan köpeklerin iz sürme ve bekçilik gibi yeteneklerinin askeri ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılmasını sağlayacak bir köpek eğitim rehberi işlevi görüyorlardı. Talimatnameler köpeklerin zekâ ve inisiyatif alabilme kapasitelerine vurgu yaparak eşlikçilerinin onları nasıl yönlendirebileceklerini ve askeri görevlere hazırlayabileceklerini izah ediyorlardı.

Bu yayınlardan ve 1921 yılında Şark Cephesi Karargâh Matbaasında basılan on beş sayfalık *Harp Köpeği Talimatnamesi* ordu bünyesinde harp köpekleri eğitimi ve istihdamına yönelik yayımlanmış ilk metinlerden birisi olarak nitelendirilebilir.⁷⁹ Osmanlı ordusu için harp köpeği yetiştirilmesi esas ve yöntemlerini belirleyen bu talimatname köpeklerin bekçilik-gözcülük, arama-kurtarma, haberleşme, ileri karakol ve saldırı gibi sahalarda kullanımlarına dikkat çekmekte, bu tür köpeklerin yetiştirilmesi ve bakımı konularını ele almaktaydı.⁸⁰ Bir eğitim rehberi olarak tasarlanan bu yayının son sayfalarında ise muharip köpekler ait çeşitli eğitim anlarını içeren fotoğraflara yer verilmekteydi.⁸¹ Talimatnamenin sekizinci sayfasında Colmar von der Goltz'a atıfla yerli türlerden Anadolu çoban köpeklerinin de askeri hizmetler için elverişli olduğu ifade edilmekteydi.⁸²

Şark Cephesi Karargâh Matbaası'nda basılan söz konusu talimatnamenin harp köpeklerinin istihdamları noktasında ortaya çıkan ihtiyacı karşılamak üzere kaleme alındığı muhakkaktır. Balkan Savaşları esnasında istihdam edilen karakol köpeklerinin benzerlerine Kafkas Cephesi'nde de rastlamaktayız. Birinci Dünya Savaşı esnasında Kafkas Cephesi'nde bulunan Arif Hikmet Koyunoğlu'nun hatıratı ve çekmiş olduğu birçok fotoğraf istihdam edilen çeşitli harp köpeklerinin varlıklarını kayıt altına almaktadır.⁸³

Harbiye Mektebi Heyet-i Talimiyesi'nden Mülazım-ı Evvel Nuri Halil tarafından 1925 yılında *Vesâit-i Muhabereden Köpek, Talim ve Terbiyesi* adıyla yayımlanan yirmi üç sayfalık bir başka risale ise Şark Cephesi Karargâh Matbaası'nda basılan talimatname gibi harp köpeklerinin bir tarihçesini sunmakta ve köpeklerin "talim ve terbiye"leri üzerinde

77 "Polis Köpekleri-I," *Polis Mecmuası*, no. 1 (Temmuz 1913): 11–14.

78 "Polis Köpekleri-II," *Polis Mecmuası*, no. 2 (Ağustos 1913): 38–41.

79 Sarıkaya, "Askerî Tarih Açısından Önemli Bir Belge: Harp Köpeği Talimatnamesi."

80 *Harp Köpeği Talimatnamesi* (Şark Cephesi Karargâh Matbaası, 1337).

81 Talimatnamede bulunması muhtemel toplamda yedi adet fotoğraf ya hiç yayımlanmadı ya da sonradan yerlerinden sökülerek alındı.

82 *Harp Köpeği Talimatnamesi*, 8.

83 Hasan Kuruyazıcı, ed., *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008).

durmaktadır.⁸⁴ Harbiye Mektebi Heyet-i Talimiyesi'nden Mülazım-ı Evvel Halil Nuri'nin kaleme aldığı bu risale Harbiye Mektebi bünyesinde hazırlanmış bir eğitim materyali olması bakımından önemlidir. Risaleye ön söz yazan Erkan-ı Harbiye Kaymakamı İsmail [Hakkı] Berkok harp köpekleri önemlerine binaen: “her ne denirse densin, köpeklerdeki sadakat, merbutiyet, hassasiyet, sürat ve cevvaliyet-i hassalarından” yararlanılması gerektiğini yazıyordu.⁸⁵

Fransızca ve Almanca yayınlardan yararlanılarak⁸⁶ hazırlanan bu metin ordu bünyesinde harp köpeklerinin eğitilmesi için gerekli olan pratik bilgileri içermektedir. Metin eğitimcilerin köpeklerin davranış biçimlerini dikkate alarak onları askeri göreve hazırlamak için izlemeleri gereken yöntemleri madde madde izah etmektedir.

Harp köpeklerinin yetiştirilmesine yönelik hazırlanan her iki metin daha ziyade eğitim rehberleri olmaları nedeniyle Osmanlı harp köpeği programına dair sınırlı tarihsel bilgiler içermektedir. Ancak bu yayınlar Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde harp köpeği programının belirli bir yol aldığını ve kurumsallaştığını göstermektedir. Ancak 19. yüzyılın son çeyreğinde ilk adımları atılan ve 20. yüzyıl başında belirli bir mesafe katedilen söz konusu program istenilen düzeyde değildi. Nuri Halil Millî Mücadele esnasında Birinci Ordu'nun köpek istihdamına önem verdiğini ve “pek çok köpek toplatmasına” rağmen “lüzumu kadar talim ve terbiye eylemeden taarruz başladığından” istenilen sonuçlar alınamadığını belirtmektedir.⁸⁷

Sonuç

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'nda askerî amaçlarla kullanılan köpeklerin tarihine odaklanarak, modern savaşlar ve güvenlik politikalarının hayvanların istihdamı üzerindeki etkilerini ele almıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupa'da harp ve polis köpekleri programlarının yaygınlaşmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu da bu küresel eğilimden etkilenmiş, eğitilmiş köpeklerin askerî ve polisiye amaçlarla kullanımı konusunda çeşitli adımlar atmıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde başlayan bu ilgi, Osmanlı askerî ve güvenlik politikalarının modernleşme çabalarıyla örtüşmektedir.

Osmanlı harp köpeği programının Batı Avrupa'daki uygulamalara büyük ölçüde benzediği görülmektedir. II. Abdülhamid'in eğitilmiş köpekleri tedarik etme girişimleri, yalnızca bireysel bir merakın ötesinde, devletin güvenlik mekanizmalarını güçlendirme çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Özellikle II. Meşrutiyet sonrası dönemde harp köpeklerinin Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda kullanılması, Osmanlı'nın hayvanları seferber etme stratejilerinin bir parçası haline geldiğini göstermektedir.

Bu bağlamda çalışma, Osmanlı harp ve polis köpeklerinin tarihini, küresel askerî dönüşümler ve Osmanlı güvenlik yapılarındaki değişimler çerçevesinde değerlendirmektedir. Avrupa merkezli hayvan tarihi yazımının aksine, bu çalışma Osmanlı bağlamındaki gelişmeleri küresel bir perspektiften ele almakta ve Osmanlı askerî tarihinin genellikle ihmal

84 Halil [Yurdakul], *Vesait-i Muhabereden Köpek ve Talim ve Terbiyesi*.

85 Halil [Yurdakul], 2.

86 Halil [Yurdakul], 3.

87 Halil [Yurdakul], 5.

edilen bir yönüne ışık tutmaktadır. Osmanlı arşiv belgeleri, gazeteler ve dönem yayınları üzerinden yapılan bu değerlendirme, hayvan tarihine ilişkin Osmanlı çalışmalarına yeni bir perspektif sunmaktadır.

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda harp ve polis köpekleri programı, imparatorluğun askerî ve güvenlik modernleşme süreçleriyle yakından ilişkilidir. Eğitimli köpeklerin istihdamı, Osmanlı ordusunun ve polis teşkilatının yeni stratejiler geliştirdiğini ve hayvanları modern devletin güvenlik mekanizmalarının bir parçası olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Ancak Osmanlı'daki bu program, Batı Avrupa'daki benzer projelerle kıyaslandığında daha sınırlı kalmış ve tam anlamıyla sistematikleşmemiştir. Yine de Osmanlı'nın harp köpeklerini istihdamı, küresel askerî hayvan tarihine Osmanlı perspektifinden yeni bir katkı sağlamaktadır hayvanların savaş, güvenlik ve modernleşme politikalarındaki rollerini daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Cevdet Askeriye, C. AS., 91/4195, 04.02.1207.

Cevdet Askeriye, C. AS., 141/7079, 17.05.1231.

Cevdet Askeriye, C. AS., 1159/51564, 11.01.1200.

Hariciye Londra Sefareti, HR. SFR. 3., 469/11, 26.11.1897.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, TSMK. H. 1517.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, TSMK. H. 1524.

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik, Y. PRK. EŞA., 4/51, 19 Muharrem 1302.

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik, Y. PRK. EŞA., 17/34, 30 Ramazan 1310.

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye, Y. PRK. HR., 25/40, 4 Zilkade 1315.

Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği, Y. PRK. TKM, 48/5, 03.07.1322.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Balkan Harbi (1911-1912); 110-9-1-7, Kutu: 67, Dosya: 3, Gömlek: 30, 29 Mayıs 1328.

Balkan Harbi (1911-1912); 110-9-1-7, Kutu: 252, Dosya: 261, Gömlek: 20, 26 Ağustos 1329.

Gazeteler ve Dergiler

Ali Nusret. "Mevadd-ı Askeriye: Muharebe Köpekleri". *Tercümân-ı Hakikat*, 07 Mart 1893.

“Almanya Ordusundaki Köpeklerin Yararını Gören Fransızlar da Orduda Köpek Kullanmaya Başladılar”. *Servet*, 07 Ekim 1900.

“Ambulance Dogs in Warfare”. *The Lancet* 164, sy 4239 (26 Kasım 1904): 1511.

“Berlin Zabıtasına Aid Tasviriden”. *Polis Mecmuası*, sy 65 (Mart 1916): 36.

İsmail, Edhem. “Meydan-ı Muharebede Köpekler”. *Mütalaa* 1, sy 39 (15 Nisan 1313): 5.

“Les Chiens de Guerre Japonais”. *Le Petit Journal Illustré*, sy 721 (11 Eylül 1904): 290.

Les Chiens de Guerre Japonais. 11 Eylül 1904. *Le Petit Journal Illustré*.

“Major Richardon Left Aldershot”. 27 Nisan 1907, blm. *Cheltenham Chronicle and Gloucestershire Graphic*.

“Polis Hidematında Köpeklerden İstifade”. *Polis Mecmuası*, sy 4 (Mart 1915): 5-10.

“Polis Köpekleri-I”. *Polis Mecmuası*, sy 1 (Temmuz 1913): 11-14.

“Polis Köpekleri-II”. *Polis Mecmuası*, sy 2 (Ağustos 1913): 38-41.

Ricmond Times-Dispatch. “Heroic Dogs of War”. 28 Mart 1915.

The Cambridge Independent Press. “Sultan’s Red Cross Dogs”. Nisan 1907.

The Cordova Daily Times. “Praise Airedale Terrier as Valuable War Dog”. 06 Haziran 1918.

The Edinburgh Evening News. “Dogs As the Sultan’s Bodyguard”. 06 Haziran 1905.

The Sunday Star. “Dogs in European War”. 06 Eylül 1914.

The Sunday Star. “Valuable Services of War Dogs on French Front”. 30 Haziran 1918.

Tâlîmatnâmeler

Harp Köpeği Talimât-nâmesî. Sarıkamış: Şark Cephesi Karargâh Matbaası, 1921.

Halil [Yurdakul], Nuri. *Vesâit-i Muhabereden Köpek ve Talim ve Terbiyesi*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1341.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Aladağ, Hüseyin Hilmi. “Osmanlı Devleti Zaviyesinden 1904-1905 Rus-Japon Harbi”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy 36 (Aralık 2016): 579-579.

Alloul, Houssine, Edhem Eldem, ve Henk de Smaele, ed. *To Kill a Sultan: A Transnational History of the Attempt on Abdülhamid II*. New York: Palgrave Macmillan, 2017.

Amato, Sarah. *Beastly Possessions: Animals in Victorian Consumer Culture*. Toronto: University of Toronto Press, 2015.

Benson, Etienne. “Animal Writes: Historiography, Disciplinarity, and the Animal Trace”. İçinde *Making Animal Meaning*, editör Linda Kalof, 3-16. East Lansing: Michigan State University Press, 2011.

Beşikçi, Mehmet. *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*. İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları, 2014.

———. *The Ottoman Mobilization of Manpower in the First World War: Between Voluntarism and Resistance*. Leiden; Boston: Brill, 2012.

Cooper, Jilly. *Animals in War*, Connecticut: Lyons Press, 2002.

Çeribaş, Volkan. “17. Yüzyıl Osmanlı Sultanları ve Av: Şikâr-ı Hümayun”. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2024.

Dölek Sever, Deniz. “Hayvan Tarihi: Osmanlı-Türkiye Geçmişine Türlerarası Perspektifle Bakmak”. *Reflektif Journal of Social Sciences* 5, sy 2 (2024): 241-60.

Edwin Hauten Ville Richardson. *Forty Years with Dogs*. London: Hutchinson&Co, 1935.

Ergut, Ferdan. *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

———. “Policing the Poor in the Late Ottoman Empire” *Middle Eastern Studies* 38, sy 2 (2002): 149-64.

Erkan, Nevzat. “Üsküdar'da Konumlanmış Bir Ocak: Tazıcılar Ocağı” *Eskiye*, no. 40 (Mart 20, 2020): 321-40.

Esenbel, Selçuk. “Savaşın Osmanlı Türkiye'si Üzerindeki Etkisi”. *Toplumsal Tarih*, sy 176 (2008): 72-75.

Fudge, Erica. “What Was It Like to be Cow?: History and Animal Studies”. İçinde *The Oxford Handbook of Animals Studies*, editör Linda Kalof, 258-78. New York: Oxford University Press, 2017.

Güllü, Ramazan Erhan. “19-20. Yüzyıllarda Avrupa'da ve Türkiye'de Askerî Posta Güvercini Kullanımı”. *Bulleten* 84, sy 301 (2020): 1175-1218.

Gündoğdu, Cihangir. “Dogs Feared and Dogs Loved: Human-Dog Relations in the Late Ottoman Empire”. *Society & Animals* 31, sy 1 (Mayıs 2020): 25-46.

———. “Savaşın Meçhul Aktörleri: Osmanlı Cihan Harbi Seferberliğinde Hayvanlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Kebikeç*, sy 53 (2022): 55-88.

———. “The State and the Stray Dogs in late Ottoman Istanbul: From Unruly Subjects to Servile Friends”. *Middle Eastern Studies* 54, sy 4 (2018): 555-74.

Hobgood-Oster, Laura. *A Dog's History of the World: Canines and the Domestication of Humans*. Waco, Texas: Baylor University Press, 2014.

Kalof, Linda, ed. *The Oxford Handbook of Animal Studies*. New York: Oxford University Press, 2017.

Karaduman, Gökay. “Osmanlı Devlet’inde Şikâr-ı Hümayun ve IV. Mehmed’in Çatalca ve Karıştıran Avları”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22, sy 1 (2021): 131-46.

Kean, Hilda, ve Philip Howell, ed. *The Routledge Companion to Animal-Human History*. New York: Routledge, 2018.

Kuruyazıcı, Hasan, ed. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Kuzucu, Kemalettin. *İstanbul’un Sokak Köpekleri: Muhafazakârlık ve Modernlik Bağlamında Osmanlı’dan Cumhuriyet’e*. Kapı Yayınları, 2022.

Levy, Noemi. “Polislikle İlgili Bilgilerin Dolaşım Tarzları: Osmanlı Polisi için Fransız Modeli Mi?” İçinde *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, çeviren Burak Onaran ve Deniz Öztürk, 146-70. İstanbul: Tarihi Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

Mason, Emma. “Dogs, detectives and the famous Sherlock Holmes”. *International Journal of Cultural Studies* 11, sy 3 (2008): 289-300.

McHugh, Susan. *Dog. Animal*. London: Reaktion Books, 2004.

“Osmanlıda Polis Köpeği Eğitimi / Theodor - Rotter 1909, ıslak imzalı Albüm”. Erişim 17 Mayıs 2023. <https://www.pingudumuzayede.com/urun/6337908/osmanlida-polis-kopegi-egitimi-theodor-rotter-1909-islak-imzali-album-theodor-r>.

Özbek, Nadir. “‘Beggars’ and ‘Vagrants’ in Ottoman State Policy and Public Discourse, 1876-1914”. *Middle Eastern Studies* 45, sy 5 (Eylül 2009): 783.

———. “Tarihyazıcılığında Güvenlik Kurum ve Pratiklerine ilişkin Bir Değerlendirme”. İçinde *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, editör Noemi Levy ve Alexandre Toumarkine, 1-19. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

Özer, Sevilay. “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Posta Güvercinleri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 55, sy 2 (2015): 167-87.

Öztürk, Yücel. “Askerî Eğitim Tarihi Açısından Harp Köpeklerinin Talim ve Terbiyesi”. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* 22, sy 36 (2024): 193-210.

Parry, Tyler D, ve Charlton W Yingling. “Slave Hounds and Abolition in the Americas*”. *Past & Present* 246, sy 1 (Şubat 2020): 69-108.

Pearson, Chris. “Between Instinct and Intelligence: Harnessing Police Dog Agency in Early Twentieth-Century Paris”. *Comparative Studies in Society and History* 2, sy 58 (2016): 463-90.

———. “Canines and Contraband: Dogs, Nonhuman Agency and the Making of the Franco-Belgian Border During the French Third Republic”. *Journal of Historical Geography* 54 (Eylül 2016): 50-62.

———. “Dogs, History, and Agency”. *History and Theory*, sy 52 (Aralık 2013): 128-45.

———. “‘Four-Legged Poilus’: French Army Dogs, Emotional Practices and the Creation of Militarized Human-Dog Bonds, 1871–1918”. *Journal of Social History* 52, sy 3 (2019): 731-60.

Pemberton, Neil. “‘Bloodhounds as Detectives’: Dogs, Slum Stench and Late-Victorian Murder Investigation”. *Cultural and Social History* 10, sy 1 (2013): 69-91.

Phillips, Gervase. “Animals in and At War”. İçinde *The Routledge Companion to Animal-Human History*, editör Hilda Kean ve Philip Howell, 422-445. Londra: Routledge, Taylor & Francis Group, 2019.

Phillips, Gervase. “Pigeons in the Trenches: animals, communications technologies and the British Expeditionary Force, 1914-1918”. *The British Journal for Military History* 4, sy 3 (2018): 60-80.

———. “Technology, ‘Machine Age’ Warfare, and the Military Use of Dogs, 1880–1918”. *Journal of Military History*, 82, sy 1 (2018): 67-94.

Phillips, Gervase. “The Employment of War Dogs in the Medieval and Early Modern West”. *British Journal for Military History* 7, sy 1 (Mart 2021): 2-20.

Richardson, Edwin Hautenville. *Forty Years with Dogs*. London: Hutchinson, 1935.

Ritvo, Harriet. “Pride and Pedigree: The Evolution of the Victorian Dog Fancy”. *Victorian Studies* 29, sy 2 (1986): 227-53.

Sarıkaya, Makbule. “Askerî Tarih Açısından Önemli Bir Belge: Harp Köpeği Talimatnamesi”. *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy 14 (Ağustos 2009): 35-41.

Shaw, David Gary. “The Torturer’s Horse: Agency and Animals in History”. *History and Theory* 52, sy 4 (2013): 146-67.

Shear, Keith. “Police Dogs and State Rationality in Early Twentieth-century South Africa”. İçinde *Canis Africanis*, editör Lance van Sittert ve Sandra Swart, 193-216. Brill, 2008.

Skabelund, Aaron. “Breeding Racism: The Imperial Battlefields of the ‘German’ Shepherd Dog”. *Society and Animals* 16, sy 4 (2008): 354-71.

Skabelund, Aaron Herald. *Empire of dogs: canines, Japan, and the making of the modern imperial world*. Ithaca: Cornell University Press, 2011.

Şakul, Kahraman. *II. Viyana Kuşatması: Yedi Başlı Ejderin Fendi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Yunus MUTLU

TC. Milli Eğitim Bakanlığı Trabzon
Email: yunmutlu@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0082-2680>Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 03/02/2025 24/03/2025

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1632589>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Çaykara Yöresi, Çaykara Rumcası İle Arkaik Anadolu Türkçesi Ve Türk Kültürü Ekseninde Etnisite Algısı

Perception of ethnicity in the axis of Çaykara region's Çaykara Greek ,Archaic Anatolian Turkish and Turkish culture

Öz

Çaykara yöresinde konuşulan Rumca ile yörede yaşayan insanların kültürel değerleri üzerinden milliyetçilik algıları ele alınmıştır. Yöredeki etnik oluşum Çaykara'nın coğrafyasıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu anlamda Çaykara'nın yerleşime açılma biçimi ve diğer yapısal unsurlar önemlidir. Buna göre Çaykara'nın iskânı sahilden kırsala değil, kırsaldan sahile doğru gerçekleşmiştir. Değişik sebeplerle göçe maruz kalan Kafkas ve Türk toplulukları, Demirkapı geçidinden giriş yaparak, Solaklı Vadisinden aşağıya yayılmışlardır. Bu topluluklar içerisinde ağırlıklı olarak Kıpçak ve Peçeneklerin olduğu görülür. Anadolu'nun Türk iskânına açılmasıyla Çaykara da zamanla, Türk topluluk ve Beyliklerinin etki alanına girmiştir. Zira Kıpçak ve diğer Türk topluluklarından kalan dil, arkaik Anadolu Türkçesi, temel yaşam biçimleri, inanışlar ile muhtelif kültür unsurları halen ağırlığını korumaktadır. Çaykara'nın Anadolu ile olan bağlantısını Maraşlı Köyü ve Maraşlı kardeşler üzerinden, Rumca etkisini Türk ve Rum unsurlarının bir arada yaşamaları ile Bizans'ın asimilasyon politikasıyla açıklamak mümkündür. Bugün ise bu zaviyeden yörede konuşulan Rumcanın bir zenginlik olduğu ancak etnik anlamda Türklük algısını etkilemediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çaykara, Rumca, Etnisite, Kıpçak, Arkaik Türkçe.

ATIF: MUTLU, Yunus, "Çaykara Yöresi, Çaykara Rumcası İle Arkaik Anadolu Türkçesi Ve Türk Kültürü Ekseninde Etnisite Algısı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 11/1 (Mart 2025), s. (93-133)

CITE: MUTLU, Yunus, "Perception of ethnicity in the axis of Çaykara region's Çaykara Greek ,Archaic Anatolian Turkish and Turkish culture", *Journal of History and Future*, 11/1 (March 2025), pp. (93-133)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

It has been stated that the Greek spoken in Caykara through people's perception about nationalism and cultural values living in the area. The ethnic structure in the area is direct related with the geography of Caykara. For this reason, the way Caykara was opened to settlement and other structural elements are important. Because of this, the settlement of Caykara actualized not from the coast to the countryside, but from the countryside to the coast. The Caucasian and Turkish communities, who were subjected to migration for various reasons, entered through the Demirkapı pass and spread down the Solaklı Valley. It can be seen that the majority of these communities are Kipchaks and Pechenegs. When Anatolia was opened to Turkish settlement, Caykara also came under the influence of Turkish communities and Local Rulers. Because the language inherited from the Kipchak and other Turkish communities archaic Anatolian Turkish, basic lifestyles, beliefs and various cultural elements still maintain their importance. It can be only explain Caykara's connection with Anatolia through Maraşlı Village and Maraşlı brothers, and the Greek influence through the coexistence of Turkish and Greek elements and the assimilation policy of Byzantium. Today, it is clearly seen that the Greek spoken in the region is a richness but does not affect the ethnic Turkish perception.

Keywords: Caykara, Greek, Ethnicity, Kipchak, Archaic Turkish.

Giriş

Yakın zamanlar kadar varlığını koruyan ve bir nesil sonra konuşulmayacak olan Trabzon Rumcası üzerinden, Caykara hakkında birçok kesimden birtakım yorum ve değerlendirmeler yapılagelmektedir. Bu dilin ne içeriği ne yapısal özellikleri ne de Türkçeye olan münasebetleri hakkında pek bir bilgisi olmayan insanlar siyasi mahiyette birtakım değerlendirmelerde bulunabilmektedirler. Bu çerçevede bu dilin Trabzon'un özellikle Caykara, Dernekpazarı, Of, Sürmene, Tonya ve Maçka gibi ilçelerde konuşulması Caykara özelinden bu dili ve insanlar üzerinde oluşturduğu aidiyet duyguları hakkında bir çalışma yapılmasını akıllara getirmiştir. Trabzon'da konuşulan Rumca üzerine geçmişte birçok araştırmacı birtakım çalışmalar yapmıştı. Bu manada yapılan çalışmalar içerisinde Caykara da yer almıştı. Bu çalışmaları yapanların önemli bir kısmı yabancı araştırmacılardan oluşmaktaydı. Bu araştırmacılar genel olarak bu dilin temel yapısal özellikleri üzerinde durmuşlar, Rumcanın diğer dillerle olan ilişkisi örneğin Türkçe'nin bu dil içerisindeki ağırlığına pek yer vermemişlerdi. Yakın zamanlarda ise Türk araştırmacılar yüksek lisans ve doktora tezleri ile Caykara yerelinden bu dil hakkında önemli saha çalışmalarıyla katkıda bulunmuşlardır. Bu çalışmalar bu dilin yapısal özelliklerinden ziyade insanlara neler hissettirdikleri ve genel kabul konuları üzerinde olmuştur. Ayrıca bu yörede kullanılan Rumca dikkatleri çekmesine rağmen burada konuşulan ve kökeni çok eskilere dayanan Anadolu Türkçesi nereden, nasıl gelmiş ve varlığını nasıl korumuş sorusu irdelenmemiştir.

Bu çalışmada daha önceden yapılan araştırmalarda ele alınmayan Caykara yöresindeki arkaik Türkçe ve burada halen etkilerini kuvvetli bir şekilde gösteren yerel inanışların bir

bütün olarak ele alınması üzerinde durulmuştur. Birçok araştırmacı sadece dil üzerinden yaptıkları çalışmalarla etnik manada neredeyse mikro bir millet inşa etme sürecine girmişlerdi. Buna karşılık ise bu zamana kadar ele alınmayan bütüncül bir bakış açısıyla yöredeki dil, kültür ve halen yaşayan insanların bizzat yaşantıları ve duygularına danışmak suretiyle bir neticeye vardık. Bu manada yörede Rumca diye bildiğimiz birçok kelimenin aslında eski Anadolu Türkçesi, Kıpçakça, Arapça ya da Moğolcadan geçme olduğu gerçeğine ulaştık. Ayrıca Çaykara yöresinde eski Türk kültür ve inanışlarıyla önemli benzerliklerin olduğunu bunun da bu yörede gölgede kalan alanları aydınlayacağı sonucuna vardık. Bu yaşam ve inanış biçimleri İslam'a rağmen neredeyse bir "inanç" düzeyinde kuvvetli ve etkili olmaktadır. Doğum, ölüm, atalara saygı, hayvanlara doğaüstü güçler atfetme, su-ateş anlayışları vb. birçok inanış biçiminin izleri Orta Asya'yı işaret etmektedir.

Yörede konuşulan Rumcanın aynen insanların yaşamları gibi Türkçeyle iç içe geçmiş bir yapısı vardır. Bir cümlelerin tamamının Rumca kelimelerle tamamlandığı istisnadır. İnsanlar günlük yaşamlarında kökeninde Türkçe olan kelimeleri bile birtakım eklerle Rumcaya dönüştürmüşlerdir. Esasında ise bu kelimelere Rumca demek doğru değildir. Çaykara yöresi Rumcasında rakamlar 5'ten öteye gitmez. Devamı Türkçe sayılarla tamamlanır. Günler, aylar Türkçedir. Ayrıca Çaykara'da bu yöre Rumcasına dair herhangi bir yazılı kaynak, metin, tablet, yazıt, tabela vb. mevcut değildir. Çaykara yöresinde kuvvetli bir medrese geleneği olduğu bilinmekte olup bu eğitimi alan ve veren insanlarla yapılan görüşmelerde Arapça eserlere yapılan şerh ve notların da hiçbir şekilde Rumca ile düşünmediği tespit edilmiştir. Türk kültürüne mal olmuş atasözleri, Rumca formunda da olsa varlığını bu günlere kadar devam ettirmeyi başarmıştır. Ayrıca bu dilin gırtlak yapısının Arapçaya olan yakınlığı ve Arap harfleriyle ifadesinin daha kolay olmasının da kökende bir Arap etkisi olabileceğini akıllara getirmektedir.

Çaykara yöresinin Türk tarihi arka sayfalarını da kısaca nazarı dikkate alarak halen bu yörede yaşayan insanlarla birtakım görüşmelerde bulunduk. Elde edilen önemli veriler ve sözlü tarih çalışmaları neticesinde etnik kökenlerin Kafkaslar ile Orta Anadolu kentlerine kadar uzanan bir coğrafi arka plana ulaştık. Ayrıca yıllar öncesinde bu toplumun birer neferi olup şu an aramızda olmayan birçok tarihi şahsiyetle geçmiş zamanlarda yaptığımız görüşmeleri kayıt altına alarak burada yazıya döktük. Halen Çaykara'nın Eğridere (Gorgaras), Şahinkaya (Şur), Maraşlı (Paçan), Çambaşı (Anaso), Demirkapı (Hahldizen), Taşlıgedik (Mezire-i Paçan), Gürpınar (Sumbadiyoz), Huşo, Köknar (Aşağı Ogene), Demirkapı (Haldizen), Derindere (Foliza), Çamlıbel (Harhış), Akdoğan (Hopşera) köylerinde yaşayan ve yaşları genelde 50 civarı ve üzeri olan insanla değişik mahfillerde görüşmeler gerçekleştirdik. Bu insanlara Rumcayı, Türkçeyi, nerede nasıl öğrendiklerini, atalarının etnik kökenleri hakkında neler anlattıklarını, kendilerinin kökenleri hakkında neler hissettikleriyle, Çaykara yöresinde 60-70 yaş üstü olanların çokça kullandıkları "Ermeni, (U)Rum dölü" deyimini neden hangi maksatla kullandıklarını sorduk. Bu insanlardan alınan cevaplar sadece kendileri hakkında değil aynı zamanda aileleri ve ataları hakkında da kapsayıcı açıklamalar içermeleri açısından oldukça önemlidir. Ayrıca görüşmecilerin çoğunluğu üniversite mezunlarından oluşmuştur. Bu manada okuyan araştıran insanlardan almış olduğumuz cevaplar çalışmaya ayrı bir nitelik kazandırmıştır. Tüm bunların neticesinde görüşmeciler atalarının genelde Maraş, Malatya, Karaman, Horasan ile Erzurum

gibi şehirlerden göç yoluyla Çaykaraya geldiklerini vurguladılar. Ayrıca her görüşmeci kökenlerini büyük bir aileye dayandırmak suretiyle Türklüğü ve Müslümanlığı konusunda sözel kanıtlar üzerinden kendisini ifade etmiştir.

1. Çaykara Yöresinde Arkaik Anadolu ve Kıpçak Türkçesine Dair Bazı Özellikler

Karadeniz'in kuzeyinde yer alan topraklar eski çağlardan bu yana farklı etkenler neticesinde büyük göçlere maruz kalmışlardı. Orta Asya çıkışlı İskitlerin, Kimmerler'in, Kıpçakların, Peçeneklerin ve diğer Turani toplulukların Karadeniz'in kuzeyinde birtakım kavimlerin baskısı sonucu göçe mecbur tutulmaları ile başlayan ve yakın çağlara kadar devam eden göç dalgaları yaşanmıştır¹. Birkaç asra yayılan bir süreç içinde zikredilen bu sahaya giren Türk kavimleri burada bulunan diğer kavimleri batıya sürmüş ve buraları kendilerine yurt edinmişlerdi². Bu göç dalgalarını Güneydoğu Karadeniz istikametinden Trabzon ve Karadeniz'e en kısa yoldan bağlayacak olan nokta Çaykara olmuştu. Coğrafi yapı olarak Solaklı Çayı'nın oluşturduğu doğal hat ve onun Kafkaslarla bağlantı noktası olan Haldizen (Demirkapı), Trabzon ve Çaykara tarihinin şekillenmesinde çok önemli bir fonksiyona haizdir³. Bizans, art arda gelen bu topluluklarla ilişkiler kurarak, onlardan ordusu için asker ve azalan nüfusu için yeni kaynak oluşturmuştu. Hunlar, Avarlar, Hazarlar, Sabirler, Bulgar Türkleri, Uzlar, Peçenekler, Kıpçaklar, Kumanlar ve diğer Türk boyları Bizans tarafından 5. ve 11. asırlar boyunca bu kritik bölgelere ileri karakol vazifesiyle yerleştirilmişlerdi⁴. Örneğin bir Türk boyu olan Bulgarların alt kollarından olan "Çenge" adından gelen ve Of ile Bayburt arasındaki sarp dağlara verilen "Çengelistan" deyişi, Bizans yerleştirme politikasına bir kanıt olsa gerek⁵. Ayrıca "çenge" terimi Çaykara yöresinde çene yerine kullanılan olağan kalıplardan birisidir. Bizans ayrıca bu toplulukların olası saldırılarından korunmak için bunlar üzerinde Hıristiyanlaştırma ve Rumlaştırma faaliyetleriyle asimilasyon politikalarını canlı tutmaktaydı. İşte Hristiyanlaştırılan bu Türk toplulukları içerisinde Peçenek, Bulgar, Kıpçak ve Oğuz boyları da bulunmaktaydı⁶. Bu bölgenin bu kritik özelliği benzer şekilde Osmanlılar döneminde de devam etmişti. Zira bu ileri karakolu muhafaza etmekle vazifeli devlet görevlilerinin, Çaykara'nın en eski yerleşim yerlerinden olan Paçan'da konuşlu oldukları tarihi kayıtlarla muhkemdir⁷. Bu farklı etnik toplulukların benzer nedenlerle bir arada bulunmaları çok kültürlüğü de beraberinde getirmişti. Bu zorlama şartların kaderleri birleştirdiği coğrafyaya, Çaykara'yı da eklemek mümkündür.

Bu şartlarda bir arada yaşamak ve iletişim kurmanın en önemli aracı olan dil, etkileşime maruz kalacak olan ilk kültürel öge olmuştu. Bu anlamda Türk toplulukları gerek bu etkileşimin gerekse Bizans'ın Hristiyan dili olarak Rumca'yı ve Helen kültürünü empoze çalışmaları sonucunda iki dillilik durumu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla diller

1 Ahmet Gökbel, *Kıpçak Türkleri Siyasi ve Dini Tarihi*, İstanbul 2021. s. 24.

2 Mustafa Ekincikli, *Türk Ortodokslarının Kimlikleri Üzerine Bir Değerlendirme "Türkler"*, Ankara 2002, 6. Cilt, s. 377.

3 Haşim Albayrak, *Of ve Çaykara*, Ankara Şubat 1986, Cilt:1, s. 25.

4 Orhan Türkdoğan, *Etnik Sosyoloji*, İstanbul 1999. s.216.

5 Albayrak, a.g.e. s.128.

6 Zeki Veleli Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1947, s. 199-200.

7 Albayrak, Of ve Çaykara, a.g.e. s. 126.

üzerinden başlayan benzeşme, coğrafyanın değişime yeterince izin vermemesi nedeniyle bugünlere kadar taşınmıştır. Sahil kesime göre nispeten daha kapalı bir özellik gösteren bu yörede her ne kadar iki dillilik görülse de gözden kaçırılmaması gereken bir arkaik Türkçe kullanımı mevcuttur. Trabzon ağızlarında görülen ses özellikleri bölgeyi Göktürk ve Uygur Türkçesine bağlar⁸. Bazı araştırmacılar Trabzon yöresinde kullanılan Türkçe'nin etnik kökenle bağlantılı olarak 1071 Malazgirt Savaşı'nın çok öncesine dayandığını ortaya koymaktadırlar. Bu tezlerden bir başkası ve en önemlilerinden birisi Kıpçakça'nın varlığına dairdir⁹. Kıpçaklar, üç ayrı dönemde ve biçimde sistematik olarak Doğu Karadeniz'e yerleştirilmişlerdi. Bugün bu bölgede Kıpçaklara dair birçok kültürel kalıntının varlığı korunagelmıştır¹⁰. Doğu Karadeniz'in özellikle Trabzon coğrafyasında Kıpçakların dil varlıklarına dair ilgi çekici kalıntılara rastlamak mümkündür¹¹. Örneğin haçan, uşak, afkurmak, ula, yüklü¹², gız, kitmek, ev¹³, burgu, bıçkı (testere), dıvar¹⁴ (duvar), yiğne (iğne)¹⁵, yüksük (yüzük), gene, oynaş, üvey, kuma, kenç, ekiz (ikiz), oğul (genel manada çocuk), ruspi (fahişe), murdar, ahmak, zalım, talaş, baht, bükri (kambur, burgu), kart, mefluç (felç), ekindü (ikindi), gavur, tanık, tüy (kıl), böz (bez), ana, kopça, yaşmak (baş örtüsü), avrat, tişi (dişi), kapu, avli (avlu), mih (çivi), tekne (leğen), senek, halı, kilim, bilevu (bileme aracı), kavut (kavrulmuş buğday), sarmusak, eruk, terek (ağaç raf)¹⁶, ıyal¹⁷, ana, ander, çabula, dalda¹⁸, gerdel, tutacak, köz, çıyan, çise, gerdanlık, gibi sözcükler öz Türkçe olmakla

-
- 8 A.Mevhibe Coşar, "Bir Kimlik İşaretleyicisi Olarak Dil Ve Trabzon Ağızlarında Arkaik Hususiyetler" *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C:1, S:1, Trabzon 2015, s. 248
- 9 Ayşe Öztürk, "Karadeniz Bölgesi İle Macaristan Kuman-Kıpçak Coğrafyasının Karşılaştırmalı Halk İnançları", *Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, C: XVII, S: 66, Samsun 2020, s. 385-421.
- 10 Recep Toparlı, "Kıpçak Dili ve Edebiyatı", Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, "Türkler", Cilt: 5, s. 1558.
- 11 Can Özgür, "Doğu Karadeniz Ağızlarında Kıpçakça Üzerine Tespitler" *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S: 13, Yıl 2002, s.122.
- 12 Çaykara yöresinde hamile kadınlar için kullanılmaya devam eden bir terimdir. Hamile olan hayvanlar için de kullanılır. Aynı terimi halen Kıpçaklar arasında kullanılmaya devam etmektedir. (Ahmet GÖKBEL, "Kıpçaklarda Sosyo, Ekonomik ve Dini Yapı", "Türkler" 3. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002, s. 179..
- 13 Ev genel manada tam yerleşimi ifade eden köylerdeki barınaklar için kullanılır. Yörede benimsenen yarı göçebe yaşam kültürünün önemli bir parçası olan Kom da ya yaylada bulunan barınaklar için ise "kom" ve "yayla" terimi kullanılır. Bu yerleşim yerlerindeki barınaklara bir nevi çadır nazarıyla bakılmaktadır. Ev terimi, yarı göçebe kültürünü benimseyen Kıpçaklarda da ana yerleşim yerindeki barınağa karşılık gelir. (Ahmet GÖKBEL, Kıpçaklarda Sosyo, Ekonomik ve Dini Yapı, "Türkler" Cilt: 3, Ankara 2002, s. 179.
- 14 Jale Demirci, "Codex Cumanicus", "Türkler" Cilt: 3. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002, s. 1284.
- 15 Peter G. Golden, "Kıpçak Kabileleri Üzerine Notlar: Kimekler ve Yemekler", "Türkler" Cilt: 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1341.
- 16 İlker Berber, "Tarihi Kıpçak Türkçesi Sözcüklerinde Sosyal Ve Kültürel Yaşam, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüsek Lisans Tezi*, Denizli 2019, s. 224-322.
- 17 İlker Berber, "Tarihi Kıpçak Türkçesi Sözcüklerinde Sosyal Ve Kültürel Yaşam, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüsek Lisans Tezi*, Denizli 2019, s. 44. İyal, Kıpçaklarda kullanıldığı gibi Çaykara'da da aile efradını ifade eden bir kavramdır.
- 18 Necati Ağırlioğlu, "Çaykara Türkçesinin Kelimeler ve Diğer İlçelerle Ortak Kullanılanlar, [Çaykara Türkçesinden Kelimeler \(caykaragundem.com\)](http://caykara.turkcesinden.kelimeler.caykaragundem.com). 25.04.2018._Çaykara'da "dalda" olarak kullanılan

diğer Türk devletlerindeki Kıpçak Türkçesiyle eşleşmektedir¹⁹. Ayrıca Çaykara yöresinde hayvancılığın vazgeçilmez bir yerleşim, konaklama merkezi olan ve düzlük manasına gelen “kom” deyiimi Kıpçakça’dan geçme bir terimdir²⁰. “Kom”un yerleşime uygun bir yer olmasıyla “konmak” arasında bir anlamsal bağ olsa gerektir. Kovi²¹, kovuk²² ile Çaykara’nın bir yaylası olan Sakarsu/Şekersu (şakar, sugar²³) Kıpçak dilinden gelmektedir²⁴. Ses ve yapı yönünden kullanılan dilin Orta Asya ağızlarıyla ve arkaik Anadolu Türkçesiyle benzerliği vardır. Örneğin İlan (yılan), ayaz, tuman (sis), çubuk (baston, odun parçası), çerçi (tüccar) gibi terimler gösterilebilir²⁵. Bugün Çaykara ağızlarında görülen diğer bazı bazı özellikler bu arkaik özelliklere ışık tutmaktadır. Örneğin Kelime başındaki -g’lerin -k, -d’lerin -t, -b’lerin -p haline dönüştürülmesi; düzlük ve yuvarlaklık kuralına uyulmaması, ön seste -b, ünsüzünün korunması; ek fiillerin devrik kullanımı, iki fiilli kullanım biçimleri bu minvalde sayılabilir.

Trabzon’un fethinden hemen sonraki tapu tahrir defterlerinde, 15. yy’da bölgede Türkçe’nin kullanıldığına dair pek bir kayıt yoktur. Ancak araştırmacılar, Türkçe’nin yöreye 14. yy sonlarında girmeye başladığı ve şekillendiği üzerinde durmaktadırlar²⁶. Buna istinaden Trabzon ağızları üzerinde yapılan çalışmalar, Orta Asya ve Anadolu’daki birçok Türk boyunun kalıntılarına rastlandığını ortaya koymuştur²⁷. Buna göre Trabzon ağızları ses ve yapısal olarak arkaik birtakım özellikler taşımaktadır. Uzun yıllar yörede konuşulan Rumca ile etkileşim halinde olduğundan değişime uğramasına rağmen temel özelliklerini koruyarak bugüne kadar taşınmıştır²⁸.

kelimenin kökeni “dulda”dan gelir. Çaykara’da genelde yağmurdan korunaklı bir yer manasında kullanılır. Saçak altı, ağaç altı, taş kovuğu gibi. Ancak ev bark anlamında da kullanılır. “*Dulda ise gölge, siper, kuytu yer, barınacak veya sığınılacak yer manasında olup, aynı mahiyette bir manası vardır. Sümerce dul (=örtmek, örtünmek, kapamak), Akad’ca tillu (=höyük, üzeri kapatılan barınak yeri), Arapça’da tel (=höyük, tep) şeklinde tarihsel bir değişim süreci geçirmiştir. Kürtçe talde (=gölgelik, kuytu yer) sözü bir olasılıkla Moğolcaya intikal ederek, Moğolcada dulda (=gölge yer) şekliyle yayılım göstermiştir. Anadolu’da dalda şekliyle de telaffuz edilmiştir. Kimi yörelerde ‘saçak’ karşılığında telaffuz edilmektedir*”. Kaynak : <http://aksozluk.org/dulda>.

- 19 Özge Koç, M. Yavuz Alptekin, “Siyasal ve Kültürel Yönleriyle Trabzon’da Muhafazakarlık”, *Karen, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:2, KTÜ Trabzon 2016, s. 139.
- 20 Hakan Aydemir, “Macaristan Kuman-Kıpçaklarından Kalan Bir Sayışmaca Üzerine Dilbilimsel Açıklamalar”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, (VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı’nda), S.18, Ankara Güz 2018; (18) 13-30, s. 200.
- 21 Gökbel, *Kıpçak Türkleri a.g.e.*, s. 23.
- 22 Çaykara yöresinde “kimsesi yok” manasında “ağaç kovuğundan çıkma” deyiimi oldukça yaygındır. Ahmet Gökbel, “Kıpçak ve Kumanlar”, *Türkler* Cilt: 2., Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002, s. 1282.
- 23 Mualla Uydu Yüce, “Kıpçaklarda Toplum ve Kültür Hayatı”, *Türkler*, Cilt: 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 244
- 24 Can Özgür, “Kıpçakların Dili”, *Türkler*, Cilt: 3., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1267
- 25 Türkdöğün, a.g.e., s.218.
- 26 Zeynep Korkmaz, “Trabzon Ağızları Üzerine Değerli Bir Araştırma ve Düşündürdükleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, S. 50, 2002/2, s. 71
- 27 Mevhibe Coşar, “Trabzon Ağızlarında Bir Fiilin Kullanılması”, *KTÜ, Dil Araştırmaları*, S: 7, Güz 2010. s. 77.
- 28 Korkmaz, Trabzon Ağızları, a.g.m., s. 70.

Çaykara'da uzun zamandır iki dilliliğin olduğu ve bu iki dilin ana dil seviyesinde kullanıldığı görülür. İki dilliliğin tanımlanması ve ölçütleri konusundaki yaklaşımlar Çaykara'daki durum hakkında geçerliliğini korumaktadır. Buna istinaden Çaykara'da hem arkaik Türkçe hem de yöreye has Rumca, gündelik dilde dönüşümlü olarak kullanılabilir. ²⁹ Bu dil ilişkisi her iki dilin birbirine karıştırılarak kullanılmasına uygun olarak sürdürülmektedir. Bu yörede iki dilliliğin ortaya çıkmasında taraflar arasında sosyal veya iktisadi münasebetlerin etkili olduğu bilgisinden hareketle Çaykara'daki durumu da açıklamak mümkündür ³⁰. Buna göre Rumcanın yörede nasıl öğrenildiğine dair bilgiler sorgulandığında, Çaykara'nın ilk merkezi yerleşim merkezlerinden olan Koldere'nin (eski adıyla Vahtanç) buna vasat oluşturduğu görülür. Burada Rumların da yaşadığı ve değişik zanaatlarla iştiğal ettikleri dolayısıyla Çaykara'nın değişik köylerinde ikamet edip bu kişilerle arz talep çerçevesinde iletişimde bulunan yöre sakinlerinin bu dili öğrendikleri bilgisi oldukça yaygındır ³¹. Bu etkileşimin sonucunda kendi kaynak dilleriyle Rumca karıştırılmak suretiyle yeni bir dil meydana getirilmiştir. Bu karışımın neticesinde ise dil kalıp ve yapılarında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir.

Kültürel ilişkilerde olduğu gibi dilde de temas yoğunluğu artıkça zayıf dil baskın olandan daha çok etkilenir. Bununla beraber zayıf olan dil de baskın dili etkiler. ³² Çaykara'da birçok kişiyle yaptığımız görüşmede insanların Rumca'yı yaygın olarak kullandıklarını hatta bazı kişilerin 70-80 sene önce Türkçeyi hiç bilmedikleri bilgileriyle karşılaştık. Buna karşılık Rumca'yı hiç bilmeyenlerin olduğu gerçeğine de ulaştık. Ancak Rumca'yı araştıranların, buradaki Türkçe'nin tüm arkaik kalıp ve yapılarıyla bu günlere kadar nasıl geldiği üzerinde durmamaları önemli bir ayrıntıdır ³³. Halbuki bu durumu yöredeki yer adları üzerinden de açıklamak mümkündür. Buradaki Türkçe kullanım biçimi resmi olarak okullarda öğretilen bir tarz değildir. Bu eski ve köklü bir geleneğin bakiyesidir. Bu dil yapısıyla beraber yöredeki zengin inanış ve yaşam biçimleri, kökenin Orta Asya ve Anadolu Türk kültürüyle bağlantısını ortaya koymaktadır. Ayrıca Çaykara yöresinde kullanılan Türkçe içerisindeki birçok kalıbın Balkanlarda yaşayan Türk dilleri ve Azeri diliyle de benzerliği ortaya konulmuştur ³⁴. Ayrıca yörede konuşulan Türkçe'de bir yabancı dilden kalan ağız ve aksanların yer almaması önemli bir başka veridir.

Kültürün toplumlar için en önemli yansıma göstergelerinden birisi dildir. Trabzon ağızları üzerine yapılmış olan çalışmaların ağırlıklı sonucu Trabzon ağızlarını şekillendiren ilk tabakanın Trabzon Rumcası değil de Kuman-Kıpçak unsurlarının olduğunu ortaya koymaktadır. ³⁵ Trabzon ağızlarında bulunan birçok özelliğin Trabzon Rumcasından

29 Tuğçe Genç, "Trabzon Örneğinde Türkçe Rumca Dil ilişkisi", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2021. s. 6.

30 Yağmur Dönmez, "Ulus-Devlet, Milliyetçilik Ve Etnik Kimlik: Bir Çaykara Etnografisi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2019. s. 70

31 M.M. ile görüşme, Görüşme Yeri: Çambaşı Mahallesi, Görüşme tarihi, Eylül 1997.

32 Genç, Trabzon örneğinde, a.g.e., s. 7.

33 Korkmaz, a.g.m., s. 38.

34 Aydemir, a.g.m, s.13-30.

35 Genç, a.g.m., s. 21.

kaynaklı değil de Kıpçakçadan geçtiği görülür. Örneğin yöre Türkçesi üzerinde oldukça etkili olan “-k” ve “-t” seslerinin Kıpçak etkisiyle oluştuğu görülür. Bu yapı 13. yüzyıl Anadolu Türkçesine kadar uzanır. Bu manada yörede sık sık kullanılan bağlaçlardan olan “haçan” deyimini Eski Anadolu Türkçesinde de sıkça kullanılmaktaydı. Bu kelime yörede hem bağlaç olarak hem şart ve şimdiki zaman cümlelerinde, Çağatayca’da olduğu gibi kullanılır. Örneğin “haçan yaşın gider dizlerin de tutmaz”³⁶. Yine Trabzon ağızlarında ek fiilin devrik olarak kullanılmasının arkaik Türkçenin bir özelliği olduğu sonucuna varılmıştır³⁷.

Eski Anadolu Türkçesiyle bir diğer benzerlik fiil kullanımıyla ilgilidir. Trabzon ağızlarında gördüğümüz ve Çaykara yöresinde de sıklıkla kullanılan fiillerin art arda gelmesi yaygındır³⁸. Anlamı güçlendirmek amacı da olan bu tarz, günlük konuşma biçiminin rutinedir. Örneğin “gelme de gelmezsin”, “söyleme de söylemezsin”, “yatma da yatamam” gibi kelime sıralamaları neredeyse her cümle içerisinde kullanılır³⁹. Bu tür söylemleri eski Türk abideleri ile Dede Korkut hikâyelerinde de görmek mümkündür. “Dinle dinle, “boy boyla, “soy soyla” gibi⁴⁰. Bu fiil kalıbının yörede konuşulan Rumcaya da sirayet ettiği görülür.

Trabzon ağızının da yer aldığı Kuzeydoğu ağızlarında görülen en önemli özelliklerden birisi kök ve ek ünlülerindeki kalınlaşmadır. İlk hecelerinde “-ö” ve “-ü” bulunduran kelimelerde daha sık görülür. Örneğin “böyle” kelimesi yöre ağızlarında “boyle” şeklinde kullanılır. Bir diğeri belli seslerde meydana gelen incelmelerdir. “-i” sesi çoğunlukla “-ı” sesine dönüşmektedir. Örneğin, yün/ yun, kaldı/kaldi, yaptı/yaptı şeklinde telaffuz edilmektedir. Yine kuzeydoğu ağızlarında “-i” ünlüsü, “-u”, “-ü” ünlülerinin yerinde kullanılır.

Trabzon ağızlarında yaygın olan özelliklerden birisi kelimelerde kullanılan düzenli ve kurallı bir yuvarlaklaşmadır. Düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğu bölgenin konuşma diline hâkim olan en önemli unsurlardandır. Bu yuvarlaklaşma eski Anadolu Türkçesinin en karakteristik özelliklerinden birisidir⁴¹. Çaykara yöresinde çok belirgin olarak kullanılan bu yapıdaki birkaç kelime, yedik/yeduk, yaptık/yaptuk, çalıştık/çalıştuk şeklinde neredeyse bütün fiil kullanımlarında görülür⁴².

Trabzon ağızlarında görülen ve arkaik Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtan bir diğer özellik ünlü ve ünsüz uyumsuzluğunun bulunmasıdır. Ekseri -k, -g, -l, -t, -d, -n ünsüzlerinin bulunduğu kelimelerin kullanılmasında uyum bozukluğu yapılıdır. Trabzon ağızlarında sıklıkla rastlanabilecek tatli, demluk, baluk, kitluk, çati örnekleri buna misal getirebilir.

36 Bernt Brendemoen, “Anadolu Ağızlarındaki Sözdizimi Üzerine Bir Not”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume Sayı:3/3, Bahar 2008. s.4.

37 Korkmaz, a.g.m.,s. 83.

38 Coşar, a.g.m.,s. 77.

39 Coşar, a.g.m., s. 248

40 Coşar, Trabzon ağızları, a.g.m., s. 77.

41 Korkmaz, Trabzon Ağızları a.g.m., s. 81.

42 <https://www.caykaragazetesi.com/sanat/ahmet-usta-ekmegini-tastan-cikariyor-70418/>

Kuzeydoğu ağızlarında olup en eski Türkçe kullanımlardan birisi de mevcut olan “-n” sesinin “-v” ye dönüştürülerek kullanılmasıdır. Örneğin yalnız kelimesi Trabzon ağızlarında “yalav(ğ)uz” olarak yaygın biçimde kullanılır. Yine bir başka ölçüt şimdiki zaman ekindeki değişimlerdir. Şimdiki zaman eki olan -yor, Trabzon ağızlarında yerini -y, -i, -yi, -yur, -yür, -yır, -yir, -yer gibi eklere bırakır. Bunun örnekleri de adeta günlük konuşma dilinin ta kendisidir. Örneğin kaçay, yapayur, söyleyur, çabalayur, biçeyur, keliyur, keçur, alıyur gibi örnekleri arttırmak mümkündür⁴³.

Kuzeydoğu ağızlarının dikkat çeken biçimsel özelliklerden biri -miş -miş ekinin sadece -miş şeklini korumuş olması da bir başka arkaik Türkçe özelliğidir. Örneğin Trabzon ağızlarında rastlanan almişum, olmiş, okumış, kelmiş, yapmış örneklerinde olduğu gibi bu ek yapısı tek biçimli olarak kullanılmaktadır. Kuzeydoğu ağızlarını diğer Anadolu ağızlarından ayıran önemli bir özellik de hâl eklerinde rastlanan görev değişikliğidir. Trabzon ağızlarının bir diğer özelliği ve Çaykara yöresinin çok belirgin olarak kullanılan -y ünsüzü önündeki geniş ünlülerin uzatılmasıdır. Yapayuurum, keseyuurum... gibi. Bir de yörede “b, c, ç, d, g, k, p, t” ünsüzlerinin sürekli “l, m, n, r, y, f, ğ, h, j, s, ş, v, z” ünsüzlerine dönüştüğü görülür. Örneğin çecuk gibi. Bir diğeri zamir kökenli teklik ve çokluk 1. ve 2. şahıs bildirme eklerinin genellikle dar, yuvarlak ve kalın olduğu görülür. Bu tür örnekler de günlük konuşma dilinde oldukça yaygındır. Gireceğim/gireceğüm, bakarsın/bakarsun, gezersin/gezersun, yaparsın/yaparsun; ona/oğa, önde/öğünde, bana/bağa, önüne/oğune gibi örneklere rastlamak mümkündür.

“-G” sesi “-k” (görmek/körmek, giymek/keymek, gelmek/kelmek), -k sesi -ğ sesine (çakıl/çağıl), “-n” ünsüzü bazen “-ng” bazen de “-nin” sesine dönüşür. Örneğin yeni/yengi, anmak/ankmak örneğinde olduğu gibi. Yine “-n” sesinin “-ğ” ile değiştirilerek kullanıldığına da rastlamak mümkündür. Örneğin yalnız/yalağuz, anmak/ankmak gibi kullanımlar da Eski Anadolu Türkçesi formundadır⁴⁴. “-D” yerine “-t” sesinin kullanılması da Doğu Karadeniz’de Göktürk ve Uygur etkisi olarak vasıflandırılmaktadır⁴⁵.

Çaykara yöresinin şimdiki zaman bağlantı ünlüsü olarak kullandığı, “-a”, “-u” sesleri eski Anadolu Türkçesi ile benzerlik göstermekte dolayısıyla bu kullanım biçimi de arkaik bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, tutayurum, biçeyurum, taşıyurum gibi. Ancak bu yapının Kıpçak Türkçesi ve Azeri dilleriyle de benzerlik gösterdiğini savunan araştırmacılar bulunmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde yer alıp bugün Çaykara yöresinde yapısal özelliklerini koruyan durumlardan bir diğeri dil benzeşmesidir⁴⁶. Haber/heber, Hamit/Hemit, Hamdi/Hemdi, Sait/Seyid, nasip/nesip, sohbet/sehbet, vasiyet/vesiyet, hayırlı/heyirli, mahalle/mehelle, eşit/işit, keçe/kiçe, gece/gice gibi kullanımlar örnek verilebilir⁴⁷. Yine yörede ilerleyici benzeşmeler de yaygındır. Yok idi/yoğidi gibi.

43 Zeynep Korkmaz, “Anadolu Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller”, *Belleten*, 2007, s. 93.

44 Coşar, Bir Kimlik, a.g.m., s. 247.

45 İbrahim Tellioglu, “Doğu Karadeniz Kıpçakları” *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S: 48, Samsun 2015. s 72.

46 Korkmaz, Anadolu Rumeli, a.g.m., s.. 92.

47 Gökbel, a.g.e., s. 164.

Yukarıda verdiğimiz kullanım örnekleri eski Anadolu Türkçesi ve Orta Anadolu Çankırı, Kastamonu yöreleriyle de benzerlik göstermektedir. Ayrıca Çaykara yöresinde toplam 532 adet mahalli Türkçe kelime tespit edilmiştir. Bunun yanında Çaykara'daki Türkçe kelimelerin Trabzon'un bazı ilçeleri ve Bayburt ile ortak olduğu görülür. Buna göre Çaykara'nın İkizdere (Anzer kelime varlığındaki 300 kelimenin %90'nıyla aynı) ile 125, Bayburt ile 63, Köprübaşı ile 73, Akçaabat ile 452 ortak kullanıma dair kelime bulunmaktadır⁴⁸. Bu kelime benzerliklerinin Trabzon'un en doğusu ile neredeyse en batısındaki ilçelerde en yüksek düzeyde olmaları kültürel ya da kökendeki yakınlığın bir başka kanıtıdır.

2. Çaykara Rumcası ve Genel Özellikleri

Çaykara yöresinde kullanılan ve adını yöre insanlarının Rumca olarak koydukları sırf bu dil üzerinden bir millet tanımlaması yapmak doğru olmayacaktır. Zira Osmanlı tarihi bunun bu şekilde olamayacağına dair çokça örnekle doludur. Buradan birkaç örnek vererek asıl konuya geçelim. Avrupalılar, Osmanlı Devleti'ni Türk devleti olarak tanımlamalarına rağmen, 15. yüzyıldan itibaren Araplar, İran, Orta Asya, Endonezya dahil tüm İslam dünyası "Rumi" olarak vasıflandırmışlardı. Aslında bundan kasıtları Roma İmparatorluğu'nun mirası üzerinde oturan ve ona hâkim olan Osmanlı ve Türklerden başkası değildi. Çin kaynakları da bu terimi aynı şekilde Osmanlıları ifade edecek şekilde kullanmaktaydılar. Yıldırım Beyazıt Niğbolu savaşından sonra "Sultan-ı İklim-i Rumi" olarak vasıflandırılmıştı. Belli bir dönemden sonra Osmanlı devlet adamları, şairler, aydınlar "Rum" ile ilgili değişik şekillerde vasıflandırılmışlardı. Örneğin "Sultan-ı Rum" (Osmanlı padişahları için), "rumi" (yöneticiler için), "ulema-i rumi" (alimler için), "şuera-yı rum" (şair ve entelektüeller için), "gaziyan-ı rum" (gaziler için) kullanılmaktaydı. Bir diğer örnek Osmanlıların Amasya, Sivas Tokat'ı birleştirerek "Rum Beylerbeyliğini", 1413'te kurarak buraya "Rumiye-i Suğra" (küçük Rumeli) adını verdikleri görülür⁴⁹. Portekizliler 16. yüzyılda zengin tarih ve edebiyatlarına "rumes" deyimini Osmanlıları tanımlamak için sokmuşlardı⁵⁰. Hacı Bayram Veli üzerinde bir çalışma yapan Fuat Bayramoğlu, Hacı Bayram Veli'den "Şeyh-ul Rum" olarak bahsedildiğini kaydeder. Mevlâna için "Molla-i Rum" deyimini kullanılır. Hacı Bayram Veli'nin Anadolu erenlerinin Piri olduğu düşünüldüğünde Türklük ve Rumluk arasındaki yakın ilişkiyi anlamamız daha da kolay olacaktır.

1923 yılındaki mübadeleye kadar Trabzon sahilinde de konuşulan Rumca daha sonra nispeten şehirle bağlantısı daha az olan dağlık kesimlerle sınırlı kalmıştır⁵¹. Trabzon'un fethinden itibaren birçok köyde Rumlar ve Türkler beraber yaşamaktaydılar⁵². Bunun

48 Ağırlioğlu, a.g.m., [Çaykara Türkçesinden Kelimeler \(caykaragundem.com\)](http://ÇaykaraTürkçesindenKelimeler(caykaragundem.com))

49 Mithat Sertoğlu, *Rum Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1958. s. 269-270.

50 Salih Özbaran, *Bir Osmanlı Kimliği 14. 17. Yüzyıllarda Rum/Rumi Aidiyet Ve İmgeleri*, Kitap Yayınevi LTO, İstanbul 2004, s.24-56.

51 Korkmaz, Trabzon Ağızları, a.g.m., s.73.

52 Bugün Trabzon'un birçok ilçesinde Rumca yerleşim yeri adına ya da Rumca formuna sokulmuş isimlere rastlamak mümkündür. Varvara, Sifla (Karanlık), Mesahor (orta köy), Moğola, Metinganiya, Mahura (Siyah), Zobunlu, Şinik, Kada (Aşağı) gibi. Bunlar içerisinde Akçaabat'ta olan "Şinik"le, "Kada" nın; Çaykara'daki "Şinek" ve "Kadahorla" benzerliği de dikkatleri çeken ortak terimlerdendir.

öncesinde ise yörede kuvvetle bir Hristiyan Türk etkisinden de bahsetmek gerekmektedir⁵³. Zira buradaki Türk fonetiğinde görülen kelime ve kelime bilgisi genelde Rumca olarak bilinmesine rağmen aslında Türk etkisinin baskın bir karakterinin bulunduğunu ifade etmek gerekmektedir. Dolayısıyla yaşam biçimleri ve diller de ister istemez bu toplumlar arasında bir transfere sebep olmuştu. Örneğin 1835 nüfus sayımına göre Akçaabat'ın, toplamı 91 olan köy ve mahallelerinin 57'sinde sadece Müslümanlar, 6'sında sadece gayri müslimler yaşamaktaydı. 28 köyde Müslümanlarla gayri müslimler beraber yaşamaktaydı⁵⁴. 1900'lı yılların başlarına kadar Özdil Beldesi'nde Türk, Rum ve Ermenilerin beraber yaşadıkları bilinmektedir⁵⁵. Bugün Akçaabat, Yomra, Arsin gibi ilçelerde; Çaykara, Tonya, Maçka gibi ilçelerde konuşulduğu gibi bir Rumca kalmamasına rağmen bazı kelimelerin varlığı, yer isimleriyle beraber süregelmiştir. Bu dilin sahilde varlığını sürdürmemesinin nedeni şehirleşme ve kültürleşmeye olan açıklıkla alakalıdır. Sahildeki değişim hızı, ekonomik ve kültürel eğilimler ve diğer kentlerle olan temas bunda etkili olmuştur. Kırsalda ise kapalıktan dolayı değişim daha yavaş gerçekleştirmiştir. Bunu Çaykara'nın şehirle erken teması neticesinde yansıtan köyler de bulunmaktadır. Buradaki bazı köylerde Rumcanın konuşulmasına karşı gösterilen bilinçli direnç neticesinde birçok köy, Rumca konuşulan köylerle çok yakın olmasına rağmen Rumcaya kendisini kapatmıştır⁵⁶. Bu köyler Maraşlı (Paçan), Kumlu (Mimilos), Ataköy (Şinek), Şahinkaya (Şur) gibi merkezlerdi. Bunlardan Maraşlı'nın kalıplarını kırıp, sınırları aşarak eğitim ve bürokrasiye diğer köylerden önce açılması kendilerine böyle bir öncelik sağlamış oldu. Bundan dolayı da çok yakın zamana kadar Maraşlılar, Maraşlı'nın hemen yanı başında bulunan ve Maraşlı köyünden ayrılarak kurulan, Çambaşı (Anaso-i Paçan) ile Taşlıgedik (Mezire-i Paçan) mahallelerinde Rumcanın konuşulmasını tahkir edici bir durum olarak görmekteydiler.

Rumca uzun süre Ukrayna, Rusya Gürcistan gibi ülkelerde kullanılmagelmiştir⁵⁷. Zira 1. Dünya savaşı arifesinde, 1913'te Çaykara'nın Uzuntarla (Alisinos) köyünden iş bulmak amacıyla Batum'a giden Hacı Hasan Keskin gibiler bu coğrafya boyunca iletişimlerini başka türlü sürdüremezlerdi.⁵⁸ Ancak bu coğrafyada Türkçenin de her köyde mümessillerinin olduğunu da ilave etmek gerekmektedir. Çaykara yöresinde kullanılan ve yöre halkı tarafından genelde Rumca olarak tanımlanan bu dil, araştırmacılar tarafından değişik şekillerde isimlendirilmiştir. Örneğin Trabzon Rumcası, Pontus Rumcası ya da Rumeika gibi⁵⁹. Bu çalışmada biz yöre insanının tercih ettiği "Rumca" terimini kullanacağız. Çaykara Rumcası Trabzon'un diğer ilçeleri olan Tonya, Sürmene, Of, Dernekpazarı ve Maçka ilçelerindeki kullanım biçimleriyle çoğunlukla benzer olmakla beraber içerik

53 Tellioglu, a.g.m.,s 61.

54 Mustafa Ali Uysal, Kazım Kartal, "Miladi 1840-1850 Tarihli Reaya Defterine Göre Trabzon Vilayeti Akçaabat Nahiyesinde Yaşayan Rum Nüfusunun Demografik ve Sosyo Ekonomik Yapısı", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektornik Dergisi*, S:11(1), 2020, s. 136-142.

55 E.Ç. ile görüşme, Yer, Çambaşı Mahallesi, Yaş 61. Görüşme tarihi, 03.09.2024.

56 Dönmez, a.g.e., s. 70.

57 Korkmaz, Trabzon Ağızları a.g.m., s. 73.

58 Kemal Çuman, *Haykırışlar Yüzüncü Yılında Cumhuriyetin Çınarları*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon 2023. s. 188.

59 Genç, Trabzon örneğinde, a.ge., s. 28.

olarak ayrıldığı kısımlar olabilmektedir⁶⁰. Hatta Çaykara'nın kendi içerisinde bile örneğin Uzungöl ile Çambaşı veya Huşo mahallerinde ufak tefek kullanım farkları vardır. Bu fark az da olsa kullanılan kelimelerin farklılığı ve kelimelerin aldıkları ön ya da son eklerle ilgili olabilmektedir. Ayrıca kullanılan kelimelerin cümle içerisinde tercih edildikleri yerle ilgili farklılıklar da olabilmektedir.⁶¹ Bu fark karşılıklı iletişimi engelleyecek düzeyde değildir. Örneğin, Uzungöl yöresinde kullanılan "i manas buçega eni?" (annen nerede?) sorusu, Çambaşı mahallesinde "ımanas buşes en" şeklinde kullanılmaktadır.

Çaykara Rumcası hakkında bu dili yerelde ele alan ilk araştırmacılarından birisi Mackridge'dir. 1987 yılında yayınlanan "*Greek-Speaking Moslems of North-East Turkey: Prolegomena to a Study of the Ophitic Sub-Dialect of Pontic*" adlı makalesinde Trabzon Rumcası içerisinde yer alan Of'un diğer ilçelerden farklı olduğunu ortaya koyarak incelemiştir. Ayrıca Çaykara Rumcası için "Müslüman Pontusca" terimini kullanmıştır⁶². Daha sonraki yıllarda bu araştırmalar artmıştır. Bu bağlamda Trabzon Rumcasının sesbilgisi, sözdizimi, biçimbilgisi gibi özellikleri ele alınarak, diğer bölgelerden farkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Türkçe'nin Rumca, Rumcanın Türkçe üzerindeki etkileri üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bunların sonucunda ve yöre insanlarıyla yapılan görüşmelerde Rumca içerisindeki kelimelerin yarısından fazlasının Türkçe olduğu görülmüştür⁶³. Trabzon Rumcasına dair hazırlanan ve yayınlanan sözlük çalışmaları ve derlemeler bu faaliyetleri takip etmiştir.

Çaykara Rumcasında öge sıralamasında katı bir kural olmadığını görülür. Buna rağmen yazılı formu olmamasına rağmen sözel ifadelerde kurallı kullanımlar da mevcuttur. Bu zaviyeden söz dizimsel olarak Türkçeye benzeyen özellikler bulunur. Bunlardan biri Türkçede olduğu gibi Rumcada da sıfatların niteledikleri ögeden önce gelmeleridir⁶⁴. Örneğin "bola emorfo patsi" (çok güzel kız), emo(r)fo (güzel) sıfatı, "patsi" ismini vasıflandırmaktadır. "Makri bevi" (uzun erkek), "kameno raşi" (yanmış ya da zavallı dağ), "vreğmena hordara" (ıslanmış ot) gibi örnekleri çoğaltmak mümkün. Bu ve benzeri kullanımlarda dizilişlerin yerini değiştirmek çok istisnadır. Bu yapı Türkçe'nin Rumca üzerindeki en önemli etkilerinden birisidir. Aynı zamanda Türkçe'nin bu dil içerisinde nasıl korunduğunun bir başka göstergesidir. Az da olsa tersi yani sıfattan önce gelen isimler olabilmektedir. Ancak bu örnekler daha çok cümlede bir ek öge, artikel (belirteçler) kullanıldığında görülür. Örneğin "so nero çega" (suyun yanı), "so kible meros" (kible tarafı) gibi durumlarda bu tür kullanımlar gerçekleşmektedir.

Rumcada isim cümlelerinin kuruluşu sırasında zaman zaman Türkçe ile benzer özellikler görülür⁶⁵. Özellikle isim yalın olarak kullanılmışsa bunu daha net görebiliriz. Ancak artikel denilen belirteçler, ek ögeler sıfat ve isimlerden önce kullanıldığında bunu

60 Bilgehan Atsız "Gökdağ, Doğu Karadeniz'de Konuşulan Diller Ve Türkçe İle Etkileşimleri", *Karadeniz Araştırmaları*, S: 31, Güz 2011, s.111-134

61 Hasan Uzun, "Uzungöl Rumcasının Farkları, <http://www.karalahana.com/2017/12/08/uzungolde-dil-caykara-rumcasinin-ozellikleri/> (Alındığı tarih, 12.07.2024)

62 Genç, a.g.e., s.30.

63 Gökdağ, a.g.m., s.117.

64 Brendemoen, a.g.m., s.3.

65 Korkmaz, a.g.m., s. 73.

görmek zordur. Örneğin cümle içerisinde “do kalo do garviya” (iyi, pek iyi yürek), “ya so kolimp çega ya so kolimp apes” (ya su birikintisinin yanında ya da içinde) yani ek belirteç hem ismin hem sıfatın önünde ayrı ayrı kullanılır. Bazı yörelerde bu ek belirteçler hiç kullanılmayabilir. Bu tür kalıplara ise Türkçede pek rastlanmaz.

Rumcada sıfat yan cümlesi oluştururken bağımsız birimler kullanılır. Bunların ikisi işaret zamiri -ta, -to (belirteç ek) diğeri ise soru zamiri kökenli “piyos” (kim) terimleridir. Piyos yalnızca özne zamirini açıklamak için kullanılır. -Ta, -to, hem özneyi hem nesneyi nitelemek için cinsiyet ayrımı olmadan kullanılabilir. Örneğin “emase depičes demorfa da dz(ض)uliyes ibe”, (bize yaptığın güzel işleri anlat). Bu örnekte gördüğümüz Trabzon Rumcasının bir özelliği ana fiilin başta (-de,-do, (e)piçes (yaptığın) olmasıdır. Sıfat işlevi gören yan cümle fiili ise hem nitelediği ögeden hem de ana fiilden sonra gelmektedir. “do emorfa da dz(ض)uliyes ibe”, güzel işleri anlat ifadesinde, “işleri” niteleyen “güzel” kelimesi yan cümle olarak kullanılmış.

Trabzon Rumcasının söz dizimsel özelliklerinden bir diğeri iki fiilin bir bağlaç olmadan yan yana kullanılabilmesidir. “Do h(خ)oraf lih(خ)trepson çe h(خ)alisepson, mikahese”, “tarlayı belle bitir oturma”. Belle, bitir fiilleri art arda kullanılmıştır. Fiillerin peş peşe kullanılma biçimi Çaykara yöresi Türkçe kullanımında da aynen geçerlidir. Bu yapı Eski Anadolu Türkçesinin bir özelliği olarak Trabzon Rumcasını da etkilemiştir. Çünkü bu tür tekrarlar eski Anadolu Türkçesi kalıntılarıdır. Örneğin, “yatmak da yatmazsın” “gelmede gelmezsin” gibi. Türkçenin Trabzon Rumcası üzerindeki büyük etkisine rağmen Trabzon Rumcasını inceleyen bilim insanları bu etkiler üzerinde pek durmamışlardır⁶⁶.

Çaykara Rumcasında fiillerle ilgili bir diğer özelliği de ana fiilin genellikle cümle başında kullanılmasıdır. Bu, tüm kullanımlar için geçerli bir durum değildir. Örneğin “efiçes do rama”, işten güçten kesildin manasında, “bıraktın ipi”. Bu durum soru cümlelerinde daha sık görülür. Örneğin, “e lih(خ)trepreses mi do h(خ)oraf?”, (belledin mi tarlayı?) “E kadivases mi da za” (indirdin mi inekleri?) “İves mi do ğardz(ض)el puçes eppiye”, (gördün mü çocuğu nereye gitti?) Örneklerini verdiğimiz cümlelerdeki “efiçes” (bırakma), “e lih(trepreses)” (belledin), “e kadivases” (indirdin), “ives” (gördün), kelimeleri ana fiil olup cümle başında kullanılmıştır. Yörede kullanılan Türkçede aynı kalıplara rastlamak mümkündür. Örneğin, “yatarsın bütün gün”, “aldınız mı kitapları” vb. örnekler oldukça yaygındır. Bu form da eski Anadolu Türkçesine uygun bir kullanım biçimidir⁶⁷.

Bir diğer özellik yönelme, bulunma eklerinin genelde, -sa, -sin, -so, ön ekleriyle gerçekleştirilmesidir. Örneğin “sin bleki” (ekmek tavasında), “sa za” (ineklerde) gibi. Bu ön ekler Türkçe kelimeler kullanılırken de getirilir. Örneğin “sin peke” (pekeye, sedire doğru), “so çayır” (çayırda), “so parakami” (baraka, geçici ev, ocakta), “sa çimena” (çimene) gibi.

Biçimsel olarak çok yaygın olmasa da Arapça ’da olduğu gibi Çaykara Rumcasında da bazı kelimeler eril ve dişil özellikler taşımaktadır. Gramatikal cinsiyet özelliği olmayan Türkçe ile etkileşim halinde bulunmasına rağmen bazı kelimelerde Çaykara Rumcası bu

66 Korkmaz, a.g.m., s. 73.

67 Erkan Salan, “Eski Anadolu Türkçesinde Aruz Vezni Ve Uyağın Zarf-Fiil Eklerine Etkisi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 26, Ocak 2017, s.1-24.

özelliğini korumuştur.⁶⁸ Örneğin “lağosise”, (nasılsın) deyimini erkekler için kullanılırken, “lağesaise” kadınlar için aynı soru kelimesidir. “kalosime” (iyiyim) erkekler için kullanılırken, “kalesaima” kadınlar için kullanılan bir başka örnektir. “Bola emofosen” (çok güzeldir) erkeklere yönelik olarak kullanılırken “bola emofesayen” kadınlar için kullanılır. Ancak bu durum tüm fiiller için geçerli değildir. Örneğin “besune” (sen neredeydin), “bermenose” (beklerim seni), “akus mi” (duyuyor musun?) gibi fiillerde herhangi bir erkeklik dışılık yoktur. Bu yönüyle tek ve düzenli bir biçim yapısı yoktur denilebilir.

Yunancada “ç” harfi yoktur⁶⁹. Çaykara yöresi yerel ağızlarında “ç” yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu harfin, birçok kelimenin birbirine bağlanmasında yaygın olarak kullanıldığı görülür. Örneğin “esi çe alo piyos erfedi” (siz ve başka kim geldiniz). “Ç(e)”nin neredeyse her cümle içerisinde “ve” gibi bir işlevle kullanıldığını görmek mümkündür. Bu da yöredeki Türkçe’nin Rumca üzerindeki etkilerinden bir başkası olarak gösterilebilir. Başka bir ifadeyle iki dilliliğin göstergelerinden birisi olarak ifade edilebilir. Bu sesin kullanılması ise “Çik”lere bağlanmaktadır. Zira “çik” teriminin eski Türk kitabelerinde geçtiğini ifade eden kaynaklar, bunun asker, vali, yönetici anlamına geldiğini kayıt etmektedirler. Çik’ler ise eski Türk topluluklarından birisidir. Bu kelime Bilge Kağan anıtında da geçmektedir. Bu topluluğun Karlukların alt şubesi olan Çiğiller olduğunu ifade eden kaynaklar da mevcuttur. Çik+il’den Çiğil haline dönüştüğü kabul edilmektedir. Ayrıca Trabzon ili, Akçaabat, Of Dernekpazarı, Vakfıkebir ilçeleriyle; Rize, Gümüşhane ve Artvin yöresinde Çik’lerden kalma yer isimlerine de rastlanmaktadır⁷⁰.

Çaykara yöresinde mevcut Rumca ile Türkçe iç içe geçmiş ve birbirini tamamlar mahiyettedir. Örneğin yörede konuşulan Rumcada sayılar beşe kadar Rumca, gerisi Türkçe ile tamamlanmaktadır. Gün isimleri ise tamamen Türkçedir. Yine Osmanlı Devleti’nin kullandığı ve Rumi olarak adlandırılan takvim Çaykara’da “Alaturka” olarak isimlendirilmektedir. Bu takvimde ay isimlerinin neredeyse tamamı Türkçedir. Örneğin, stavrit (istavrit, eylül), koç ayı (kasım), üstü yanar (aralık), küçük ay (şubat), mart, mayıs, kiraz ayı (haziran), çürük ayı (temmuz), ağustos gibi. Rumca üzerinde çalışmaları olan Dr. Ionna Sitaridov, Rumcanın mastar yapısının Latin dillerinde görülmeyen bir özelliğe sahip olduğunu ve dolayısıyla bu dilin Yunan ve Yunan koloniciliğiyle bir ilgisinin olmadığını ortaya koymuştu⁷¹. Bu zaviyeden yörede konuşulan Rumca irdelediğinde bu dil içerisinde birçok Türkçe kelimenin birtakım eklerle “Rumca” formuna sokulduğu görülür. Genelde –es, -os, -e, -a, -ves, -ne, -na, vb. eklerle bu dönüşüm sağlanmıştır. Örneğin, konuşurum kelimesi “konuşevo”, temizlersin “temizleyevis”, çorba “şurva”, sağlığına “so sağluğis”, terzi “terzis”, suluk “so suluk”, çayır “sa çayıra”, yeşerdi “e yeşilleyepsen”, çeşitli “çeşitliya”, kolayladı “e kolaylayepsen” gibi⁷². Yine horon oynarsın, “horevis”, boya, pencere “sin pencere”, bohça⁷³, yorgan “ta yorgana”, yastık “yastuğa”, peke, ırgat

68 Genç, a.g.m., s.37.

69 Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz Tarih Kültür İnsan*, Trabzon 2002. s.79.

70 Bilgin, a.g.e., s.80.

71 Gökdağ, a.g.m., s.115.

72 Gökdağ, a.g.m., s.111-134

73 Serpil Soydan, “Tarama Sözlüğünün İlk Üç Cildinde Kadın Ve Mutfak Eşyaları Hakkında Kısmî Söz Varlığı Çalışması”, *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* S: 7/2, 2018, s. 720.

(yerande), diğān⁸⁸ (tava), divane, div (dev), sahtar (kül), karnaba, hüsni, hışt, stuba⁸⁹, hatamba, komode, osman bey, kugar⁹⁰, çamak (Çamakande), şandal, guvel, kumbara, avdan⁹¹, hark, arasta, mabeyin, gibi birçok lakap ve kelime Türkçe kökenli kelimeleri veya birtakım eklerle Rumcaya dönüştürülmüş kavramları barındırmaktadır. Türkçe kökenli kelimelerin haricinde bu kavramlardan birçoğunun Moğol, Hint ve Arap menşei olduğu görülür.

3. Çaykara Yöresinin Türk Tarihine Dair Kısa Bazı Bilgiler

Çaykara yöresinin Milat öncesinden itibaren Kimmekler'e İskitlere ve bunlardan sonra da Türkmen topluluklarına mesken olduğu bilgisinin yanında Rum tezleri de mevcuttur. Bu bölgede yaşayan özellikle de sahil kesimlerinde meskûn olan Rumların doğal süreç içerisinde ve Bizans Devleti'nin Hristiyanlık ve Rumca dayatması neticesinde; Çaykara'ya yukarıdan (Haldizen'den) giriş yaparak Çaykara'nın farklı köylerinde tutunan göçebe topluluklar üzerinde etkili oldukları aşikârdır⁹². Bununla beraber yörede etkili oldukları bilinen Kıpçaklar, Gürcü, Bizans, Moğol ve Trabzon Rum İmparatorluğu zamanında kendilerinden fiili olarak yararlanılmış ve sınır hatlarına yerleştirilmişlerdi. Bu topluluğun fizyonomisi olan kırmızı ve sarı arası rengin Çaykara yöresi insanıyla benzerlik arz ettiği görülür⁹³. Bununla beraber Kumanların bu bölgede gerek dil gerekse kültür olarak bakiyeleri hale mevcuttur⁹⁴. Ayrıca yörede çok yakın zamanlara kadar canlı bir şekilde yaşayan geleneksel inanış ve yaşam biçimleri diğer Türk topluluklarıyla benzerlikler arz etmektedir. Örneğin Kıpçaklara da atfedilen kemeçe ve kavalın Gagavuz Türklerinden yöreye miras kaldığı gibi⁹⁵. Yörede çok etkili oldukları bilinen ve Trabzon'un Osmanlılar tarafından fethinden önce gerek Gürcü krallığında gerekse Trabzon Rum İmparatorluğunda Hristiyan Türk askeri olarak görev alan Kumanların dil ve kimliklerini korudukları kayıtlarla sabittir⁹⁶. Hatta Trabzon Rum İmparatorluğu kayıtlarında Türkçe terimlerin kullanılması nazarı dikkate değer. Kyra, khatun, despina, amir, jandar (saray muhafızı) gibi terimler ayrıca Vezelon manastır kayıtlarında geçmektedir⁹⁷. Trabzon Rum İmparatorluğu resmi kayıtlarında Yorgo benzeri Rum adları taşıyan birçok kişinin aslen Türk olduğu bilinmektedir. Örneğin II. Aksius'un Kuman eşinden olma Kir Mihail (Acakutlu), Kir Giorgios (Akbuğa), Kira Anna (Anakutlu) adlı çocuk isimleri, hem Rum hem Türk isimleriyle beraber kaydedilmişti⁹⁸.

88 <https://sozluk.gov.tr/> (Türkçe kökenli bir kelimedir. Oysa yörede Rumca olarak bilinir.)

89 <https://en.wikipedia.org/wiki/Stupa>.

90 https://www.surmene.net/surmene_terimler.htm (Bulgar Türkçesinden geçme, Çaykara yöresinde yaygın olarak kullanılan ve lakaplara da konu olan somut olarak "eğri" soyut olarak da yıpranmış, yaşlanmış, çökmüş manasında kullanılan bir terim).

91 Yılmaz Keskin, dedesinin lakabının "Avdan" olduğunu ve bunun Avşar Türklerinde Pazar gününe karşılık geldiğini, kendisi de Pazar günü doğduğundan bu lakabı aldıklarını ifade etti. Görüşme tarihi: 30.09.2024.

92 Türkdoğan, a.g.e., s.222

93 Gökbel, a.g.e., s. 38.

94 Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, s.256.

95 Albayrak a.g.e., s.131.

96 Korkmaz, a.g.m., s.74.

97 Tellioglu, a.g.m., s 66.

98 Bilgin, a.g.e., s.93.

Halen Romanya’da yaşayan bazı Kıpçak aileleriyle aynı soyadını taşıyan birçok kişi bugün aykara’da yaşamını sürdürmektedir⁹⁹. Örneğin “Çakıroğulları” bunlardandır. Ayrıca 13. ve 14. yy.’daki kilise sicil defterlerinde Arapça, Farsça ve Moğolcanın yanında Türkçe isim ve terimlere rastlamak mümkündür.

Moğol istilasından sonra bölgedeki Türk nüfus yoğunluğu artmıştı¹⁰⁰. Ayrıca bölge üzerinde Akkoyunluların, Erzincan’daki Mengüceklerin, Bayburt’taki Türk Emirleriyle Çepni etkisini de vurgulamak lazımdır. Akkoyunlular döneminde, onların hizmetlerinde bulunan Çepnilerin Doğu Karadeniz’de aktif oldukları bilinmektedir. Ayrıca 15. yy.’da Bizanslı müverrih Halkokandi, Trabzon’un doğusunda Çepnilerin varlığından bahseder. 16. yy. Osmanlı arşiv vesikaları ve tahrir defterlerinde 43 yer adında, Çepnilerden bahsedilmektedir¹⁰¹. Yavuz Sultan Selim zamanında Bayburt civarına 7 köye Çepniler yerleştirilmişti. Ayrıca Safevilerin Akkoyunluları ortadan kaldırmasından sonra Yavuz Sultan Selim, Akkoyunlu Devleti’nin bakiyelerini Doğu Karadeniz bölgesine yerleştirmişti. Bunun yanında Dulkadiroğlu Beyliği’nin ortadan kaldırılmasından sonra bu beylik topraklarından birçok aile Doğu Karadeniz’e sürülmüştü. Bunlar içerisinde Dulkadiroğlu, Maraşlıoğlu, Babilli, Vanlıoğlu, Fettahoğlu, Hacifettahoğlu, Çolakoğlu (Çaykara’da Çakmak soyadıyla), Solakoğlu, Şamlıoğlu (Kul soyadıyla) sayılabilir. Bunlardan Fettahoğlu, Çolak, Çolakoğlu, Karaman (Karamande), Mirzaoğulları (Mutlu soyadıyla) adı altında, Çaykara’da halen varlıklarını devam ettirmektedirler. Bu hareketlilik bölgedeki Türk-İslam dengelerini demografik açıdan etkilemiş oldu¹⁰². Bayburt’un Çaykara’nın hemen güneyinde yer alması ve kara ulaşımı açısından yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda Trabzon’un batısındaki kadar olmasa da Çepni etkisinden bahsedebiliriz. Zira Çepnilerin kullandıkları adlar Ali, Osman, İbrahim, Süleyman, Aygut, Tuğrul, Çakır, Tanrıvermiş, gibi adlar ile Çepni beşiği, Çepni koyunu deyimleri hem diğer Türk topluluklarında hem de Çaykara yerelinde yaygın olarak kullanılmaktadır¹⁰³. Ayrıca Çepnilerin bir kolu olan At Çekenlerin yaygın olarak kullandıkları Aydın, Aydoğdu, Tursun, Orhan, Calap, Sarı vb. isimler, Tanrıvermiş, Çakıroğulları Aydın gibi soy isimleri Çaykara’da varlığını muhafaza etmektedir. Özellikle 18. yy.’da Tirebolu, Görele ve Vakfikebir’de yoğun olarak yaşayan Çepnilerin bilinçli olarak Doğu Karadeniz’e ve özellikle Of taraflarına yerleştirildikleri görülür. Bu göç edenlerin buradaki gayri müslimleri yerlerinden ederek zamanla yörede güçlendikleri, Paşa, Voyvoda gibi unvanlarla paye sahibi olup nam saldıkları, devletin otoritesini yitirdiği dönemlerde derebeyiler olarak bölgede etkili oldukları görülür¹⁰⁴. Bu da Trabzon’un fethinden önce bölgede gerek Hristiyan gerekse Müslüman Türk unsurlarının varlığına, meskûn ve etkili olduklarına işaret etmektedir¹⁰⁵. 1929’da Çaykara’da gerçekleşen büyük sel felaketi sonrasında Paçan (Maraşlı) köyünden Bakkalzade Asım Efendi’nin Görele’deki akrabalarına selle ilgili bir mektup yazması, akrabalık ilişkileriyle beraber

99 Albayrak, a.g.e., s. 131.

100 Albayrak, a.g.e., s. 130.

101 Faruk Sümer, *Çepniler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992.s. 15.

102 Bilgin, a.g.e., s. 105.

103 Türkdoğan, a.g.e., s.236.

104 Faruk Sümer, a.g.e., s. 94.

105 Ahmet Gökbel, “Kıpçak Türklerinde Hristiyanlık” Dinler Tarihi Araştırmaları- III, (Sempozyum 9,10 Haziran 2001, Ankara), 2000. Yılında Hristiyanlık (Dünü Bugünü ve Geleceği, Dinler Tarihi Derneği Yayınları/3,) Ankara 2002. s. 515.

aslında kökende bir yakınlığı da ortaya koymaktadır¹⁰⁶.

Çaykara'nın Osmanlılar zamanında bağlı olduğu Of kazası tımar sistemine göre idare edilmekteydi. Buradaki tımar sahiplerinin önemli bir kısmı Samsun, Karaman, Tokat yörelerinden Türk asıllı görevliler oldukları bilinmektedir. Bunların bazılarının soy isimlerini halen Çaykara'da korudukları görülür. Örneğin Taşkiran beldesinde “Karamanande” denilen bir aile soyadını resmîyette değiştirmiş olsa da halk arasında bu isimle, “Karamanlı(oğulları)” olarak bilinir¹⁰⁷. Ayrıca Karamanoğullarıyla Çaykara arasında ortak bir dil varlığı bugüne kadar kendisini korumuştur. Örneğin çalmak, başlı, felik, garmak, gıvratmak, habire, küskü, şaplak, vb. birçok örnek verilebilir¹⁰⁸. Karaman vurgusu üzerinde biraz daha durmakta fayda var. Zira D. Kitiskis Of'u da içine alan Kapadokya bölgesinin tamamına “Karaman” adını vermişti. Karaman adı ise Hristiyan Türk anlamına karşılık gelmekteydi. Tarihin belli dönemlerinde Of kazasının “Kumanların Yurdu” olarak da adlandırıldığı olmuştur¹⁰⁹. Yukarıda adı geçen bu illerle bağlantılı olan bir konu, 1. Dünya savaşı sırasında bölgeden dışarı gerçekleşen göç hadiseleriyle ilgiliydi. Bu dönemde Çaykara'da savaştan kaçanların yukarıda isimlerini verdiğimiz şehirlere göç etmeleri tesadüf olmasa gerek¹¹⁰. Bu manada, 1486,1515,1554,1583 tarihli tahrir defterleriyle 1654 tarihli cizye-i gabran, 1681 Avarız hane defter kayıtları, Çaykara'nın Türk-İslam kimliğine bürünmesinin aydınlatılmasına önemli katkılar sağlamıştır¹¹¹.

Çaykara yöresinde şu zamana kadar Rum isimleri olarak bildiğimiz birçok yerleşim yeri adının da Türkçe olduğu bir başka önemli konudur. Çaykara'da yer alan köylerin Osmanlı tahrir defterlerine kayıtlı olan yer adları ile eski Türk boyları arasında yakın bir ilişki vardır¹¹². Nefs-i Paçan (Maraşlı), Mezire-i Paçan (Taşlıdegik), Paçan-ı Vahtaç (Koldere), Şinek Paçan (Ataköy), Peçenek adını hatırlatan yer isimleri olarak halen varlığını korumaktadır. Ayrıca “Mak” adından gelen Macaristan'daki “Makut” (Maklar) köküyle bağlantılı olabilecek yer isimlerine de rastlanmaktadır. Çaykara ve yöresindeki Makdanos Mahallesi (Soğanlı) ile Makur (Çaykara) isimlerinin Macar Türk boylarıyla ilgili olduğunu söyleyebiliriz¹¹³. Ayrıca bu kelimelerin türevleri olan “Makanobos, Marimanos, Makriyon, Mağaloz, Makroni gibi Akçaabat'tan Vakfıkebir'e, Sürmene'ye varıncaya kadar rastlanan yer isimleriyle Çaykara'daki yer isimlerinin kökenleri birbirine benzemektedir. Kelime kökenleri Mari, “makro”, “uzun” anlamında olup bu zamana kadar hep Rumca olarak tanımlanmıştır. Oysa Türk ve Rumcanın karışımından başka bir şey değildi. Ayrıca Kumanlara ait yer isimlerine de rastlanmaktadır. Örneğin Komandere, Kadahor, Kumlu (Mahallesi), kom, Kondu (Dernekpazarı) gibi. Yine Kumlu Köyü'nün bir mahallesine

106 Ali Kemal Saran, *Omuzumda Hemençe*, Semih Ofset, Ankara 2009, s. 17.

107 E.L.K. ile görüşme, Görüşme tarihi 10.09.2024, yaş 55.

108 Yılmaz Keskin, Çaykaralılarda ve Karamanoğullarında ortak söz varlığı, [Yılmaz Keskin / Çaykaralılarda Ve Karamanoğullarında Ortak Söz Varlığı \(Çaykaragundem.Com\)](https://www.caykaragundem.com). 17 Mart. 2021.

109 Albayrak, a.g.m., s. 105.

110 M.M. ile görüşme, Görüşme tarihi Eylül 1997, yaş, 94,

111 Rumeysa Keziban Tuncer, *Çaykara Nüfus defterleri*, Turkuaz Matbaacılık, İstanbul Şubat 2017, s.58.

112 Bilgin, a.g.e., s.77.

113 Bilgin, a.g.e., s.78.

“serdarande”, “Serdarlı” adı verilmiştir. Yer adları haricinde birçok aile soyadının Ayaz/Ayazoğlu, Balaban, Balta/Baltaoğlu, Barkan, Buğa, Çakan, Cora (Cordanlı, Hanlut), Kaba/Kabaoğlu, Kaçmaz, Kara, Karaduman, Kepenek, Külünkoğlu, Tolun, Ulaş gibi Macaristan’daki Kumanların birer izdüşümü gibi olması da dikkate değer¹¹⁴. Yer ve soy isimlerinin bölgedeki Türklük tezlerine ciddi katkılar sağladığı nazar-ı dikkati celbeder. Zira dönemin koşullarında yörenin çok fazla bir yerleşim merkezine ve nüfusa sahip olmadığı düşünüldüğünde bu örnekler hiç de azımsanmayacak düzeydedir.

Osmanlı Mufassal Tahrir defterlerinde bugünkü Çaykara sınırlarına dair ilk kayıtlara, 1486 tarihinde rastlanır. Bu kayıtlarda içerisinde Çaykara’nın olmadığı toplam 4 köyden bahsedilir. Bu 4 köyün 234 hane (hanex5=1277 kişi) olarak tamamına yakını Hristiyan’dı. Çaykara sınırında yaşayan Hristiyanların %46’sı Paçanlı idi. Paçan Bir Türk topluluğunun adıydı¹¹⁵. 1554 tahrir kayıtlarına göre Çaykara’da 10 köy bulunmaktaydı. Gorgosa (Paçan, Eğridere), Holaysa (Yeşilalan), Paçan (Maraşlı), Yente (Çayıroba), Haldizen (Demirkapı), İpsil, Aso (Derindere), Ogene (Aşağı Ogene), Köknar, Yukarı Ogene (Karaçam)’de toplamda 1721 kişi yaşamakta ve bunların %5,15’i Müslüman olup %94,84’ü Hristiyan idi. Dönemin kaynaklarında, 16. yy’ da İslamiyet’in Trabzon’da henüz tam olarak yayılmadığı, özellikle Kadahor¹¹⁶ (Çaykara) bucağını da içine alan Of bölgesinde İslamiyet’in hiç tanınmadığı, Hristiyanlığın yaşamaya devam ettiği bilgisi yer almaktaydı. Burada dikkati çeken konulardan birisi 1486’dan 1554’e, 68 yıl içerisinde yerleşim yerinin 4’ten 10’a çıkmış olmasıdır. Yeni yerleşim merkezlerinin ise Haldizen geçidine yakın köyler olması yörenin Bayburt üzerinden yeni göç aldığı anlamına gelir¹¹⁷. Gelen göç dalgalarıyla beraber Müslüman sayısında da artışlar olmuştu. Trabzon hakkındaki ilk şehir tarihinin müellifi olan Şakir Şevket, 16. yy ortalarında Maraşlı din bilginlerinden olan Şeyh Osman ve iki kardeşinin Bayburt-Haldizen yoluyla Of’a gelip, halka İslamiyet’i tanıtarak halkın bu yeni dine girmelerinde önyak olduğunu kaydeder¹¹⁸. Şeyh Osman kısa zaman içerisinde çok yoğun faaliyetlerde bulunarak başarılı oldu. Bunun neticesinde halk ile birlikte papazların da birçoğu İslamiyet’e girmiş oldu¹¹⁹. Burada şunu da ifade etmek lazımdır ki Osmanlı kayıtlarında ihtida edenlerin sayıları oldukça azdır. Dolayısıyla bölgedeki bu hızlı Müslüman artışını Maraşlı kardeşler ve maiyetlerinde olanlar ile diğer bölgelerden Müslüman unsurların aileleriyle Çaykara’ya göç etmelerine bağlamaktayız¹²⁰. Ayrıca bölgeye yakın

114 Tellioglu, a.g.m.,s. 71.

115 Hanefi Bostan, “15 ve 16. Yüzyıllarda Çaykara’da Nüfus Hareketleri”, <https://www.caykaragazetesi.com/guncel/xv-xvi-ve-xvii-yuzyillarda-caykarada-nufus-ve-nufus-hareketleri-23965/>, 03.11.2016.

116 Kadahor, aşağı köy manasına gelir. “kada”nın, kedi ile de bir bağlantısının olabileceğini savunanlar vardır. Ayrıca Çaykara’da yerleşimin sahilden değil de Haldizen, geçidinden aşağıya doğru gerçekleştiği düşünüldüğünde, o zaviyeden Çaykara gerçekten oldukça aşağılarda kalmaktadır.

117 Bu gerçeklik Çaykara’nın yukarıdan aşağıya yerleşime tabi olması Türk İslam tezini güçlendiren en önemli argümanlardandır. Zira Rumların sahil kesiminde yaşadıkları bilinmekle beraber, Haldizen geçidini kullanarak gelenlerin ise Kafkas milletleriyle diğer Türk topluluklarından olduğu aşıkardır. Zira bu güzergâh Doğu ve İç Anadolu’yu karadan Trabzon’a bağlayan en kestirme yol idi.

118 Mehmet Fatsa, “Trabzon Yöresinin İslamlaşma Süreci ve Zaviyeler”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* S: 18, 2015, s. 71.

119 Mehmet Ali Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon, Şer’iye Sicillerine Göre*, Doktora Tezi, Konya 2016, s.18.

120 Hanefi Bostan *17.yy Avarız ve Cizye Defterlerine Göre Of Kazasının Nüfus ve Etnik Yapısı*, 14. Türk

bir coğrafyada Atabeyler Hükümeti kurmuş olan ve bunun bir ayağını Bayburt'a uzatan¹²¹ Kıpçakların, 15.yy. sonlarından itibaren peyder pey Hristiyanlıktan İslamiyet'e geçişleri de dikkate alınmalıdır¹²².

Çaykara'nın güneyinde yer alan ve coğrafi olarak Çaykara'ya oldukça yakın olan Bayburt, 1243'ten sonra Moğol baskıları neticesinde yöreye gerçekleşen Türk ve Müslüman nüfus akışının üssü haline gelmişti. Bu, Çaykara'ya güneyden bakıldığındaki durumdur. Trabzon fethedildikten sonra tutulan ilk kayıtlara göre ise Çaykara hakkındaki bilgiler Of kazası kayıtlarından alınmaktadır. Buna göre fetihten sonra Çaykara'ya ilk gelenlerin ve iskân olanların askeri sınıfa mensup kişiler olduğu görülür. Bu durumu yer isimlerinden de teyit etmek mümkündür. Örneğin Osmanlı Yeniçeri Ocağının 60-63. ortalarından olan solaklar sınıfından, Solaklı Deresi, baltacılar sınıfından Baltacılar deresi gibi¹²³. Ayrıca Baltacı ve Solaklı soyadlı ailelerin varlığından da bahsedebiliriz¹²⁴. 1486 Tapu tahrir kayıtlarına göre ise Of'a bağlı 20, 7 hisseli ve Kadahor'a (bugünkü Çaykara) bağlı 4 köy ile toplamda 30 köy bulunmaktaydı. Bu tarihte (1486'da) Of boğazındaki nüfusun %1,2 Müslüman, %98'i gayr-i müslim idi. Bu tarihlerde Trabzon'un diğer ilçelerinde de durum bundan çok farklı değildi. Örneğin Akçaabat'ta 1486'da %1 olan Müslüman oranı, 1583'te %17'ye, yine 1486'da Maçka'da %4 olan Müslüman oranı 1583'te %15'e ulaşmıştı. Çaykara'ya Maraşlı Şeyh Osman'ın gelmesi ve yukarıda bahsedilen diğer nedenlerle beraber bölgedeki Müslüman nüfusunda artışlar olmuştu. Bu sebeplerin bir araya gelerek Çaykara halkının hızlıca Müslüman olması Türklerin İslam'a ilk girişlerindeki hızı hatırlatmaktadır. Zira Çaykara'da bu hızlı değişim bu yörede birçok gelenek ve göreneğin eski Türk yaşam biçimine uygun, dolayısıyla İslam'a yakın olması ayrıca Hristiyan olanların da bu dine eğreti olarak bağlı olduklarını ve zorla Hristiyanlaştırıldıklarını kanıtlar niteliktedir¹²⁵. Of'ta 1583'te %69,71 gayr-i müslim nüfusa karşılık, %30,29 Müslüman yaşamaktaydı¹²⁶. 1618-1629 Cizye defter kayıtlarına göre Of'ta 441 kişi cizye mükellefi yani Hristiyan idi. 1623-1626 Bedel-i Nüzül kayıtlarına göre Of'ta "Avarız hane sayısı" 82 idi. Yani nüfusu ortalama 1640 kişi idi. Bunların 441'i Hristiyan olduğuna göre 1199 kişi Müslüman idi¹²⁷. 1650'de de Of kazasında 441 kişi Hristiyan kayıtlıdır. 1653 cizye defterlerine göre Of'un 14 köyünde Hristiyan yaşamakta bunların çoğu "Kayalar" köyünde en azı ise halen Rumcanın konuşulduğu Kondu (Dernekpazarı'n) da yaşamaktaydı¹²⁸. 1681 Avarızhane

Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C: II., S: 1., Ankara 2005, s. 415.

- 121 Rasim Bayraktar, "Kuman/Kıpçakların/Atabeklerin Dini -Mezhepsel Kimliğinin Şekillenmesi", *Hars Akademi*, C:5/1, 2022, s. 138.
- 122 Gökbel, Kıpçak Türklerinde, a.g.m., s. 516.
- 123 Bostan, a.g.m., s.45.
- 124 Hanefi Bostan, "Kahramanmaraşlı Saçaklızadeler'in Of ve Çevresinin İslamlaşmasına Yaptığı Katkıları", *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, İstanbul 2016, s.387.
- 125 Gökbel, "Kıpçak Türklerinde, a.g.m., s. 517.
- 126 Murat Yılmaz, *Trabzon Gayri Müslimlerinin Sosyo Kültürel ve Ekonomik Durumu 1881-1888*, KTÜ Fen Edebiyat Fak. Tarih Böl. Bitirme Tezi, Trabzon 2010, s. 3.
- 127 Bostan "17.yy, a.g.m., s. 417.
- 128 Temel Öztürk, "XIII Yüzyıl İlk Yarısı Trabzon Sancağı Nüfus Tespitinde Avarız ve Cizye Defterlerinin Kullanılabilirliği", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C:5, S: 5, 2008, s. 105.

Defter kayıtlarına göre Of'a bağlı olan Çaykara'nın köylerinin hiç birisinde Hristiyan kaydı yoktur¹²⁹. Of'ta 1902 verilerine göre ise 68193 kişilik toplam nüfusun, 67099'u Müslüman, 1094'ü gayr-i müslim olarak kaydedilmişti¹³⁰.

Trabzon'un 1461'de Osmanlılar tarafından fethinden sonraki süreçlerde bu bölgeye, 6 büyük etkili, düzenli sürgün ve iskân politikası uygulanmıştı¹³¹. Özellikle 1583 tarihinden itibaren Trabzon'da yaşayan Hristiyanların İstanbul ve Balkanlara sürgün edilmeleri ile onların boşalttıkları bu yerlere Balkanlar ve Orta Anadolu'nun değişik şehirlerinden iskân yoluyla yerleştirmeler gerçekleştirilmişti. Bunun neticesinde bölgenin demografik yapısı, gündün güne Türk İslam etkisini arttırmıştı¹³². Örneğin 1486'da Trabzon'daki Müslümanların %78'si sürgün yoluyla şehre yerleştirilmişti¹³³. Elbette ki sürgün haricinde kendi istekleri ve teşviklerle bölgeye yeni gelen Müslümanlar da bulunmaktaydı. Dolayısıyla bazı araştırmacılar bu olaylardan sonra yani yeni demografik yapıyla beraber arkaik Anadolu Türk dilinin, İslam diniyle beraber bölgede etkili hale geldiğini ifade etmektedirler¹³⁴. Of kazasının 1486-1583 yılları arasında toplam nüfus artış oranı %53,51 olmasına karşılık, yaklaşık bu yüz yıllık süreçte, Müslüman artış oranı %3828, Hristiyan artış oranı %9'dur¹³⁵. Bununla beraber Yörede ihtida olaylarının çok az olduğunu, "dönme" meselesinin ise gündeme getirilmesinin mantıklı olmayacağı, kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu konuyu tahrir kayıtlarından inceleyerek ele alan Hanefi Bostan, 1486-1554 yılları arasında ihtida eden, sadece 10 kişi olduğunu, bunlardan yalnızca ikisinin baba adının defterlerde Abdullah olarak kaydedildiğini belirtir¹³⁶. 1554-1583 yılları arasındaki tahrir defterleri kayıtlarına göre ise Müslüman artış oranı %307 iken ihtida eden sayısı yoktur. Ayrıca Hanefi Bostan'a göre tahrir defterlerinde baba adı Abdullah olarak kaydedilen kişilerin genellikle köle ya da azat edilmiş köleler olduğudur. 1554 yılına ait defterde bulunan toplam 153 Abdullah oğlunun 27'sinin azat edilmiş köle olduğu kayıtlıdır. Kalan 108 kişinin aslının ne olduğuna dair bir kanıt yok ise de Rum asıllı olup yeni Müslüman olduklarına dair herhangi bir kayıt da mevcut değildir. Bostan'a göre bunlar Safevi savaşlarında esir edilen "kızılbaş" Türkler ile Trabzon'a sıklıkla getirilen Gürcü ve Abaza kökenli köleler idi¹³⁷. Demek ki yeni Müslüman olan birisinin baba adının Abdullah olarak yazılması bir kural olmadığı, daha çok köle olarak azat edilmiş olanların baba adları olarak yazıldığı ve baba adının Hristiyan isim olarak da kaydedilebildiği görülebilmektedir. Müslüman nüfus 1583'te %53 oranına ulaştıktan sonra XIX. yüzyıla kadar neredeyse hiç değişmeden aynı miktarda kalarak durum muhafaza edilmişti. Bu durum ihtida hareketlerinin yoğunlukla gerçekleştiği tezlerini çürütmüş oluyor. Zira 1481-1583 tarihleri arasında yaklaşık bu yüz yıllık süreçte

129 Bostan "17.yy, a.g.m., s.421.

130 Abdurrahman Siler, "XIX yüzyılda Trabzon'un Kaza ve Nahiyelerinin Ekonomik Durumu (1869-1905)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C: 9, S: 1, s.275.

131 İsmet Miroğlu, *Fatih'in Karadeniz Siyaseti*, İstanbul 1993, s. 231-232.

132 Hanefi Bostan, "Nereye Gitti Bu Pontus" *Tarih ve Düşünce Dergisi*, S: 2002/3, İstanbul 2002, s.36.

133 Türkmenoğlu, a.g.e. s. 17.

134 Korkmaz, a.g.m., s. 91.

135 Bostan, 17.yy., a.g.m., s.415.

136 Bostan, 17.yy., a.g.m., s.415.

137 M.Hanefi Bostan, *XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002, s. 325-327

8'i erkek 2'si kadın olmak üzere toplam 10 kişi din değiştirip Müslüman olmuştu. Bu durum Şeriye sicillerinde kayıtlı olup, ihtida edenlerin eski ve yeni isimleri defterlere geçirilmişti. Ayrıca yine Trabzon'da 1794-1850 yılları arasında 53 kişinin, 44'ü erkek 9'u kadın olmak üzere ihtida ettiği sicil kayıtlarında sabittir. Bununla beraber din değiştirip Müslüman olanların ekonomik nedenlerle din değiştirmedikleri (cizye vergisinden kurtulmak gibi) görülür¹³⁸. Demek ki Müslüman nüfusunun artış sebebi önemli ölçüde Müslüman nüfusun iskân ettirilmesiyle ilgilidir¹³⁹. Aksi halde fetihten sonraki ilk 50 yılda Müslüman nüfusun %14'e akabinde takip eden 50 yılın ilk döneminde %46'ya, sonrasında %53'e kadar çıkıp durağanlaşmasını izah etmek mümkün olmayacaktır¹⁴⁰. Burada bir ayrıntıyı da ifade etmek gerekmektedir. 1486-1583 arasındaki dört tahrir defterinden şehrin İslamlaşma oranının %53'e ulaştığı görülse de kullanılan dilin hala Rumca olması dikkat çekicidir. Bu olgu birtakım değişikliklere uğrayarak günümüze kadar devam etmiştir. Ayrıca bazı tarihçilerin ifade ettikleri gibi aslen Rum olanların kendilerini saklayarak Müslüman göründüklerine dair tezler ise tarihi verilerle bağdaşmamaktadır¹⁴¹. Zira Osmanlı Devleti'nin gayri Müslümler lehine yaptığı 1839 Tanzimat, 1856 Islahat ve 1876/1908 Meşrutiyet düzenlemeleriyle kendi kimliklerine dönüş olmamıştır. Ayrıca 13 Kasım 2009'da RTÜK'ün farklı dil ve lehçelerde yayın yapma serbestisi getirmesinden sonra Rumca yayın yapan herhangi bir kanal olmamıştır¹⁴². Bunun haricinde bugün kendileriyle görüştüğümüz insanların tamamı kendisini Türk ve Müslüman kabul etmekte Rumcaya sempatiyle yaklaşmaktadırlar. Türkiye'nin ve dünyanın değişik coğrafyalarına dağılmış olan Çaykaralılar kendilerini çok rahat ifade edebilecekleri platformlarda bile bu yön ve tutumlarından herhangi sapma göstermemişlerdir. Bu yöre insanı nerede yaşarsa yaşasın kendilerini Türkiye'de yaşayan Laz, Arnavut vb. herhangi bir mikro milliyet mensubu olarak değil üst kimlik olan Türklükle bağdaştırmaktadırlar¹⁴³.

Çaykara'da tarihi süreçte dikkat çeken durumlardan birisi de yörede ilim faaliyetlerinin oldukça yaygın olmasıyla ilgilidir. 1869 Trabzon vilayet salnamelerine göre Trabzon'daki 615 okulun dörtte biri Of'ta bulunmaktaydı. Trabzon'da tekkenin bulunduğu tek yer Of kazası sınırları dâhilindeydi. Bu tarihte Trabzon vilayetindeki 397 medreseden 350'si Of'ta bulunmaktaydı¹⁴⁴. 1898 salname kayıtlarına göre Trabzon'daki kütüphaneler içerisinde en çok kitaba sahip olan 3. kütüphane Of'taydı. 1914 İstanbul arşivine göre Of'ta 69 Medrese 69 müderris, 1490 öğrenci kayıtlıdır. Zikredilen tarihte Trabzon dahil diğer kazalarda 8 tane medrese bulunmaktaydı¹⁴⁵. Bu tarihlerde Of kazasına bağlı olan Çaykara'da da

138 Yılmaz, a.g.e, s.20.

139 Tülay Çetinkaya, "1135/1722 Tarihli Sicil Defterine Göre Trabzon'un Sosyal Tarihi", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006. s.10.

140 Bostan, *XV. ve XVI. a.g.e.*, s. 23

141 Yılmaz, a.,g.,e., s.50.

142 Bilgehan Atsız Gökdağ, "Doğu Karadeniz'de Konuşulan Diller Ve Türkçe İle Etkileşimleri", *Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Karadeniz Araştırmaları*, S:31, Güz 2011, s.116.

143 Genç, a.g.e., s.35.

144 Süleyman Gür, "Son Dönem Osmanlı Ulemasından Gürcüzade Ahmet Efendi" *Akademik-US*, C: 1, S:2, Güz 2017. s. 28.

145 Albayrak, a.g.e., s. 65-70.

medrese geleneğinin oldukça yaygın ve köklü olduğu bilinmektedir. Bu anlamda burada birçok alim yetişmişti. 1830-1890 tarihleri arası doğumlu olanlar üzerinden kısa bir değerlendirme yapacak olursak şu sonuçlara varmış oluruz: Öncelikli olarak bu alimlerin doğdukları köylerin Akdoğan, Çilek, Paçan, Kumlu, Taşkıran'ın tamamında, ayrıca bu köyler harici olup burada isimleri zikredilmeyen köylerin Çaykara'dan Haldizen geçirene kadar medreselerle dolu olduğu görülmektedir. Bu medrese geleneği her mevsim yaz ve kış Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde işlevselliğini yitirmemiştir. Buradan yetişen kişiler yurdun dört bir tarafında hizmet vermişlerdi. Hatta padişah hocalığına kadar ulaşanların sayısı az değildir¹⁴⁶. Bu geleneğin Çaykara'ya Maraşlı kardeşler vasıtasıyla yerleştiği ve bir kültür olarak bu günlere miras kaldığı sanılmaktadır.

Trabzon'un Osmanlılar tarafından fethinden sonra etkili olarak uygulanan Türk İslam iskân politikası gereğince mevcut yer değiştirmeler daha da hız kazanmış ve bu vesileyle etkileşimin boyutu daha da artmıştı. Bu çerçevede tarihi süreç içerisinde Helence ile Türkçe iç içe geçerek Pontusçanın oluşumu meydana gelmişti. Dilde bir değişme meydana gelmesine rağmen geleneksel inanış ve ananeler öz Türk olarak kendisini bugünlere kadar taşımayı başarmıştır¹⁴⁷. Yörede yüzyıllardır beraber yaşayan ve beşerî münasebetler içerisinde bulunan Rum ve Türk unsurları bu dilin mimarları olmuşlardı. Bu zaviyeden yörede yaşayan ve Rumca konuşan insanların etnik kökeni konusunda bir takım soru işaretleri oluşturulmaya başlanmıştır. Bu konuyu yanlı olarak ele alan araştırmacılar sadece bu yörede konuşulan Rumcaya ve bunun "Rumluğa" bağlanmasının ötesinde bir yaklaşım içerisinde olmamışlardır. Zira bu zamana kadar Çaykara'da yerelde yapılan birçok birebir görüşme neticesinde insanların Rumca konuşmalarına rağmen asla dönme olmadıkları, kendilerini "Rumca konuşan Türkler" olarak tanımladıkları ortaya çıkmıştır¹⁴⁸.

Trabzon'un fethinden önce baskın dil olan Rumcanın fetihten sonra da kullanılmaya devam ettiği yer adlarının değiştirilmediği bir vakıadır. Ancak bu durum etnik kimlikleri etkileyen bir tercih ortaya çıkarmamaktadır¹⁴⁹. Nasıl ki bir dönemler Trabzon Rum İmparatorları Komnenoslar, Türkçe kalkan, turuncu, ocak gibi bazı Türkçe kelimeleri hem sarayda hem de kilise içerisinde kullanmışlarsa halk da her iki dili beraber kullanmıştır¹⁵⁰. Ayrıca yöre üzerinde topoğrafik çalışmalar yapan birçok araştırmacı, yöredeki birçok köy, dağ, dere isminin ya Avarlara ya Macarlara ya Kıpçaklara ya Peçenek ya da Oğuzlara dayandığını ortaya koymuştur¹⁵¹. Yörede özellikle 13. yy'dan sonra Kıpçakların sadece Trabzon Rum İmparatorlarının ordularında görevli olarak değil aynı zamanda Karadeniz'in kuzeyine yerleşerek yörenin sakinleri oldukları bilinmektedir¹⁵². Özellikle stratejik önemi olan Değirmendere ve Solaklı vadilerine bilinçli olarak yerleştirilen Kumanlardan azami derecede faydalanan İmparatorlar aslında yörenin Türkleşmesine de katkı sağlamış

146 Albayrak, a.g.e., s.75-100.

147 Nurdan Vardan, *Macaristan'daki Kumanların Kültürel Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2018.s.200-350.

148 Türkdogan, a.g.e., s.246-247.

149 Dönmez, a.g.e., s.80.

150 Genç, a.g.e., s.32.

151 Korkmaz, a.g.m., s. 96.

152 Öztürk, a.g.m.,s.394.

oldular¹⁵³. Bugün Doğu Karadeniz'in özellikle kırsal alanlarda rastlandığı biçimde, yer adıyla beraber kullanılan dilin Macaristan'da yaşayan Kıpçaklarla benzerlik gösterdiği görülür¹⁵⁴. Bu yörenin dil ve giyim biçimi Kıpçak/Transkafkas etkisi gösterir¹⁵⁵.

Tarihi süreci kaynaklarından takip ettiğimizde Rumi tanımlaması, ilk olarak Arapların kullandıkları bir kavramdır. Bununla Roma'nın mirasına, coğrafyası, kültür ve medeniyetine egemen olan devlet ya da millet kast edilmiştir. Yoksa Rum/Rumi kavramı bir millet tanımlaması değildir¹⁵⁶. Dolayısıyla Çaykara'da Rumcanın kullanılması buradaki topluluğu Rum olarak tanımlamaya yetmez. Nasıl Almanya'daki 3. nesil Türk gençleri hiç Türkçe bilmedikleri halde Alman olamayacaklarsa, Çaykara da Rumca konuşanlar da Rum olmayacaktır. Zira bu yörede sadece Türkçe değil aynı zamanda yaşam biçimleri ve zanaatların da Kıpçak Türklerinin yaşam biçimleriyle benzeşmektedir. Kilim dokuma, demircilik, değirmencilik, marangozluk, taş işleme işçiliği, kap kaçak ustalığı, deri işçiliği¹⁵⁷ Çaykara yöresinde maharetle yapılabilen iş kollarıydı. Ayrıca bu yöredeki birçok gelenek ve inanış eski Türk kültürüne dayanmaktadır¹⁵⁸. İslam'a bağlılık düzeyleri oldukça derin ve kitabi olan Çaykaralıların bu inanışları koruyarak bugüne kadar taşımaları tesadüfi olamaz. Bu inanışlar içerisinde eski Gök Tanrı Diniyle, Şamanizm¹⁵⁹ inancının izlerini görmek mümkündür. Bunlar kapı üzerlerindeki boynuz, eve ya da tarla başlarına asılan hayvan kemikleri, salyangoz kabukları¹⁶⁰, ağaçlara çaput bağlama, su ve ateşle bir nevi tütsü yapma¹⁶¹, lakaplar¹⁶², atalara saygı¹⁶³, ölü gömme adetleri¹⁶⁴, ölü inanışları, ölümlerin ardından tutulan yas¹⁶⁵, ölümlerin çıktıkları evleri ziyaret ettiklerine dair inanışlar, 40'lama¹⁶⁶, lohusa kadının 40 güne kadar yalnız bırakılmaması¹⁶⁷, 40 güne kadar yeni doğan çocuğun

153 Bilgin, a.g.e., s. 108.

154 Tellioglu, a.g.m.,s. 65.

155 Koç, Alptekin, a.g.m., s. 140.

156 Özbaran, a.g.e., s. 60.

157 Aslı Çandarlı Şahin, "Kuman/Kıpçaklarda Zanaat ve Konar Göçerlik İlişkisi", *Türkiyat Mecmuası*, C. 26, S:2, 2016. s. 157-163.

158 Özden Erdoğan, *18.YY'a Kadar Anadolu'daki Türkmenlerin Dini Durumu*, Ankara 2003, s.1. Bölüm

159 Abdulkadir İnan, *Tarihte Ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1986, s.105.

160 Ayrat Galimzyanov, "Türk Dilli Halkların İnançları Ve Örf-Adetleri", *Turkologiya*, C:10, S:98, 2015, s. 23.

161 İslam Ansiklopedisi, "Şamanizm" C: 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979. s. 328-330.

162 Erkin Emet, "Uygur Türklerinde Lakap verme Geleneği", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C:17 S: Eylül 2020, Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, s. 429-430.

163 Ünsal Yılmaz, "Yeşildal Atalar Kültüne Dair İnanmaların Türklerin Ad Verme İnanç ve Gelenekleri Üzerindeki Tesirleri", *Milli Folklor*, S:119 Güz 2018, s. 48-58.

164 Mezarların üzerlerine Kıpçaklarda olduğu gibi tepecik yapılması bir gelenek halinde bugünlere kadar ulamıştır. Abdülhaluk Çay/İlhami Durmuş, "Bozkırların Eski Toplulukları: Avrasya'da Saka Çağı" *"Türkler"* C: 1, Ankara 2002, s. 877.

165 Tellioglu, a.g.m., s. 73.

166 Lohusa kadının 40'inci günü dolduğunda çocuğuyla beraber yıkanması. Çaykara'da bu zaman zarfına kadar çocuğun yıkanmamasına dikkat edilir. Bu adet Macar Kumanlarında halen devam etmektedir.

167 Çaykara yöresinde lohusa kadın 40 güne kadar yalnız bırakılmaz. Bu süre zarfına kadar kadının zayıf olduğu ve "ermenas" olacağına, marazlanacağına (cin çarpması) inanılır. Bu inanış Ardahan, Erzurum ve Ahıska Türklerinde de görülür.

dışarı çıkarılmaması, yeni doğan çocuğa kurban kesilmesi¹⁶⁸, gece dışarı su atılmaması, aile mefhumu¹⁶⁹, çocuğa ad verme gelenekleri, güneş duası¹⁷⁰, evlilik biçimleri¹⁷¹; baykuş¹⁷², karga¹⁷³, çakal¹⁷⁴, kurt¹⁷⁵, köpek¹⁷⁶ gibi bazı hayvanlara doğüstü anlamlar yüklenmesi¹⁷⁷, ölünün karnı üzerine bıçak konulması, ölü ardından yakılan ağıt biçimleri¹⁷⁸, ölünün geride bıraktığı kıyafetlerin ihtiyaç sahiplerine dağıtılması, ölen kişinin 40 güne kadar geceleri evinin etrafına gelerek dolaşması, ölen kişinin mezarının üzerinde beyaz ışık görülmesi, ölünün ardından cenazesinde hediye dağıtılması, nazar ve nazardan korunma yolları (sarımsak, köz söndürme¹⁷⁹ gibi)¹⁸⁰, yabancı hayvanların ağızlarının bağlanması, ateşe su atılmaması, akşamdan sonra dışarı su atılmaması, bebek çamaşırlarının gece dışarıda bırakılmaması¹⁸¹, gece dışarıya çamaşır asılmaması, temiz suya bevl etmemek, eşik üzerine

-
- 168 Çaykara yöresinde de devam eden bir inanış olarak genelde İslam anlayışına bağlanır. Ancak kökeninde bu inanışın da eski Türk geleneklerinden olduğu ve Hristiyan olan Macar Kumanlarında halen devam ettiği görülür.
- 169 Çaykara'da ailenin temeli ata ve ana kabul edilir. Üvey anneler için "analık" deyimi kullanılır. (Ahmet GÖKBEL, Kıpçaklarda Sosyo, a.g.m., s. 178.
- 170 Ayşe Öztürk, a.g.m., s. 394.
- 171 Doğu Karadeniz'de evlilik sandığı, olmazsa olmaz çeyiz hazırlıklarındandı. Bu çeyiz sandıkları en değerli eşyaların saklandığı yer olarak sahibinin odasında muhafaza edilir. Bu gelenek halen Macaristan Kumanlarında da yaşatılmaya devam etmektedir. (Öztürk, a.g.m, s. 404.)
- 172 Samsun, Sinop, Boyabat ve Rize Ardeşen, Erzurum, Akçaabat, Doğu Azerbaycan, Artvin, Yusufeli, Ardahan, Zonguldak gibi yerlerde olduğu gibi Çaykara'da da bir evin başında baykuşun ötmesi o haneden birisinin öleceğine işaret olarak kabul edilmiştir. Çaykara'da "hohor" denilen bu kuşun ötmesi hele de sessiz bir gecede ötmesi ya mahalleden ya da köyden birisinin öleceğine yorumlanır. Bu inanışa benzer şekilde Kumanlarda da rastlanır. Öztürk, a.g.m., s.62. Yusufeli'nde baykuşun evin çatısı ya da yakınında uzun uzun ötmesi halinde o evden birinin öleceği inancı vardır . Kalafat, a.g.m., s. 95. Trabzon Akçaabat, Ardahan, Zonguldak ve Erzurum Oltu'da bir evin yanında ya da köyde baykuş öterse o evden ya da köyden cenaze çıkacağına inanılır. Türk Halk şiirinde de baykuş ötmesi ölüme delalet eder.
- 173 Çaykara'da karganın her ötüşünde "hayırlı haber, hayırlı haber" diye kargaya doğru seslenilir. Bunun sebeplerinden birisi iki karganın birbirine bakarak ötmeleri ve mezarlığa yönelmeleri, birisinin öleceğine delalet etmesidir.
- 174 Levent Doğan, "Türk Kültüründe Hayvanlar ve Hayvan İsimleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S:12, 2001, s. 622. Karadeniz'in değişik yerlerinde "çakalın uluması" Çaykara'da da hayra alamet olarak yorumlanmaz. "Bardi" denilen çakalın ulumasıyla köyden birisinin öleceğine inanılır.
- 175 Çaykara yöresinde "kurt uluması" duyulduğunda yüksek sesle konuşulmamasına dikkat edilir. Konuşulanları duyan kurt kimin sesini duymuşsa onu kopyaladığına ve takip edeceğine inanılır.
- 176 Doğan, a.g.m., s. 620. Macaristan Kumanlarında olduğu gibi Çaykara'da da köpeğin "uluması" iyiye yorumlanmaz. Köpek kimin evinin önünde kurt gibi ulursa o aileden birinin öleceğine inanılır.
- 177 İbrahim Kafesoğlu, "Eski Türk Dini", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S: 3, Ekim 1972, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1973. s.10.
- 178 Eski Türk geleneklerinde görüldüğü gibi Çaykara'da da bir aileye ani bir ölüm haberi geldiğinde haberi alan kadın ya da erkek gerçekten çok üzülmişse başındaki örtüyü (fes, örtü vb.) eliyle hızlıca yere fırlatır. İnan, a.g.e., s. 24.
- 179 İnan, a.g.e., s.103.
- 180 Nilgün Çıblak, "Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar", *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, S:15, s. 103-125
- 181 Galimzyanov, a.g.m., s.23.

oturmamak¹⁸², sabahları doğu tarafı kapısının açılması, kurban adetleri¹⁸³ gibi birçok gelenek başta Kıpçaklar olmak üzere eski Türk inancı ve şamanizmle bağlantılıdır¹⁸⁴. Bu eleneklerin özellikle Kıpçak Türkleriyle neredeyse birebir aynı olması sadece dil üzerinden bir kimlik aidiyetinin mümkün olamayacağını ortaya koymaktadır. Bu zaviyeden bakarak Çaykara Rumcasını ele alan araştırmacıların bu yöredeki kültürel kalıntıları da nazarı dikkate alarak hareket etmeleri bilimsel sonuçlar açısından daha faydalı olacaktır. Aksi halde bu çalışmalarının ideolojik ve maksatlı olduğundan başka bir netice hasıl olmayacaktır.

4. Çaykara Rumcası Ve Bu Dil Üzerinden Etnisite Algısı

Çaykara yöresinde Türkçe ile beraber Rumca'yı konuşan insanlar kendilerini Türk olarak tanımlamaktadırlar. Rumca'yı kardeş bir dil kendilerini de "Rumca konuşan Türkler" olarak vasıflandırmaktadırlar. Bu çalışmaya doğrudan ve dolaylı olarak katkı sağlayan görüşmeciler, atalarının yörede Rum olduklarını düşündükleri ancak Rumca konuşan Türkler olabilecekleri hakkında herhangi bir fikirleri olmayan bu insanlardan Rumca'yı öğrendiklerini beyan ettiler. Ayrıca Rumca bilmelerinin etnik kökenleri hakkında herhangi bir tereddüt teşkil etmediğini ifade ettiler¹⁸⁵. Rumcanın kendileri için bir renk olduğunu kabul eden görüşmeciler kendilerini herhangi bir alt kültür veya etnisite içerisinde görmeyip, Türk toplum yapısı ile kimliğine sıkı sıkı bağlı olduklarını beyan etmişlerdir. Bu manada görüşmecilerin tamamı nerden geldikleri ve soyları konusunda herhangi bir tereddüt yaşamadan açıklayıcı olabilmişlerdir.

Görüşmeciler Çambaşı (Anaso), Taşlıgedik (Mezire-i Paçan), Gürpınar (Sumbadiyoz), Köknar (Aşağı Ogene), Eğridere (Gorgoras), Şahinkaya (Şur), Demirkapı (Hahldizen), Işıklı (Huşo), Derindere (Foliza), Akdoğan (Hopşera), Harhış (Çamlıbel), Taşkiran (Çoroş, Çoroş-ı Paçan), Maraşlı (Paçan), köylerinden bu çalışmaya katkı sağladılar. Maraşlı (Paçan), Çamlıbel (Harhış), Kumlu (Mimilos), Koldere (Vahtanç, Paçanvahtanç), Uzungöl (Şerah), Ataköy (Şinek), Kabataş (Fotinos) köyleri ile Dernekpazarı'ndan 30-35 sene öncesine dayalı görüşmeler ve yaşantılardan yararlanmışlardır¹⁸⁶.

Rumca yukarıda adını verdiğimiz veya vermediğimiz köylerin bazılarında daha yaygın; bazılarında ise konuşulmayan ancak anlaşılabilen bir dil olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak her geçen gün yeni öğreneni olmayan bir dil statüsündedir¹⁸⁷. Bu dil

182 Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini*, İstanbul 1976, s. 64. Çaykara yöresinde "eşik" ile ilgili inançlar yaygındır. Eşik üzerinde oturmak ya da eşik üzerinden bevl etmek iyi karşılanmaz. Bu eylemi yapanın "marazlanacağına" (cin çarpmasına) maruz kalacağına inanılır. Ayrıca gök gürlerken eşik üzerinde durulmaz. Bu esnada eşik üzerinde durana yıldırım çarpacağına inanılır. Bu adet Macaristan Kumanlarında da görülür. Onlar eşiği dünyalar arası geçişin sembolü olarak kabul ederler.

183 Kurban kanının kutsal kabul edilmesi nedeniyle meyve vermeyen ağaçlar sürülmesi, kurban kanına herhangi bir necasetin bulaştırılmamasına özen gösterilmesi.

184 Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul 2020, s.20.

185 Dönmez, a.g.m., s. 68.

186 Bu meyandaki köylerden 1989-1991'li yıllarda Çaykara'da faklı köylerdeki kişilerle yaşantılar üzerinden elde edilen bilgilere göre yüksek, dışarıya yeterince göç vermemiş dağ köylerinde olanların Rumca'yı iyi düzeyde bildikleri görüldü. Ancak bu kişiler okul ve sosyal ortamlarda kesinlikle bu dili kullanmazlardı.

187 Zira 50 yaş civarında olan insanların anne ve babalarının kendileriyle Rumca konuşmalarına rağmen kendileri onlara Rumca değil Türkçe cevap verirlerdi. Bu yaş grubu çocukluk ve gençlik dönemlerinde kendi aralarında kesinlikle Rumca konuşmazlardı. Şimdilerde ise bu neslin çocukları bu dili hiç bilmeden

bu özelliğiyle beraber Çambaşı, Taşlıgedik, Karaçam, Köknar, Uzungöl, Akdoğan, Huşo, Taşkiran, Uzuntarla gibi köylerde daha yaygın olarak kullanılabilir. Bu köylerde de sadece 40/50 yaş üzeri olup çocukluğu köylerde geçenler bu dili kendi aralarında sohbet dili olarak kullanmaktadırlar. Günlük siyasi, kültürel veya entelektüel konuşma ve tartışmalarda kullanılmayan bir dil özelliği göstermektedir. Çünkü bu yönlere bir yenilenme gerçekleşmemiştir. Ataköy, Maraşlı, Koldere, Şahinkaya, Kumlu, Derindere, Demirkapı gibi köylerde anlaşılan ancak konuşulamayacak düzeyde kalmıştır. Bir dönemler bu köylerde Rumcanın bilinçli olarak terk edildiği ve evlerde ev halkı tarafından konuşulmasına bir nevi yasak konulduğu görülür¹⁸⁸. Kumlu, Maraşlı ve Işıklı köyleri Rumca konuşan köylüleri (Çambaşı, Taşlıgedik, Uzungöl gibi) “halt”, dağlı, “yobaz” olarak tanımlarlardı. Bu dilin bahsi geçen köylerde erken terk edilmesinin bir diğer nedeni de dış göçtür.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Rumcanın Çaykara merkeze yakın olan köylerde daha az, dağ köylerinde daha fazla konuşulduğu nazariyesi bizi doğru bir sonuca ulaştırmaz. Zira yüksek köylerde yaşayanların (ki bunların birçoğu coğrafi olarak yayla yükseltisindedir) yaşam koşullarının zorluğundan Trabzon’a ve Türkiye’nin diğer kentlerine, aşağıdaki köylerin (Ataköy, Paçan vb.) şehir hayatı, eğitim ve bürokratik sistemine daha erken entegre olmaları böyle bir sonucu ortaya çıkartmıştır. Yine Koldere ve Şahinkaya köylerinde bu dilin az kullanılması bu köylerdeki sel felaketleri sonrası insanların Türkiye’deki diğer birtakım vilayetlere göç ettirilmeleriyle de ilgilidir. Bu insanlar Van’ın Özalp, Erzincan’ın Tercan, Muş’un Bulanık ilçelerine gidenler¹⁸⁹ belli bir zaman sonra Rumca’yı tamamen terk ederek buldukları yerlerde Kürtçeyi öğrenmişlerdi. Bu insanların Van’da “Laz” memleketleri olan köylerine döndüklerinde de “Kürt” olarak tanımlanmaları ilgi çekicidir¹⁹⁰. Ayrıca yüksek dağ köylerinin coğrafi olarak Bayburt’a yakın olmalarından ve sosyo-ekonomik ilişkilerin onlarla daha sıkı olmasından dolayı Rumca zamanla buralardaki işlerliğini yitirmiştir¹⁹¹. Örneğin Demirkapı, Aso, Yente, Derindere gibi köyler.

Çaykara’da uzun yıllar yaşayıp ömrünü burada tamamlayan insanlar, halen burada meşgalesine devam eden sakinlerle ve Türkiye’nin değişik yerlerine dağılmış Çaykaralılarla yaptığımız görüşmelerde, Rumca’yı kimsenin bir sorununun olmadığını ancak bir dönemler bu dili aile ortamları haricinde konuşmanın ayıplandığını gördük. Şu zamanda ise artık sadece elli yaş üzeri insanların yine eskiden olduğu gibi Türkçeye karıştırarak bu dili “yerine” göre kullandıklarını ifade edebiliriz. Yerine göre den kasıt eskiye dayalı samimi

yetişmektedirler.

188 Kumlu köyü eşrafından olan meşhur Stuba Hocayla defalarca yaptığımız görüşmelerde ve Çambaşı köyünden meşhur marangoz ve değirmen ustası Marden’le her ikisinin tanık olduğumuz diyaloglarında Rumca konuşmazlardı. Stuba hocanın kendisine “köyünüzde neden Rumca konuşulmuyor da 15 dakika yürüme mesafesindeki Çambaşı’nda konuşulur?” diye sordüğümüzde, kendilerinin Rumca bildiklerini ancak Rumca ayıplandığından, çocukları öğrenmesinler diye evde hiç Rumca konuşmadıklarını ifade etti. Aynı zamanda büyük bir alim olan Stuba Hoca kendi dini kaynaklarında herhangi bir dip notun Rumca olarak düşülmediğini de ifade etti. Görüşme tarihi, Eylül 1997.

189 Hikmet Öksüz, “Muştaki Çaykaralılar ya da Çaykara Kökenli Muşlular” 17.03.2019. <https://www.caykaragazetesi.com/gurbet/mustaki-caykaralilar-ya-da-caykara-kokenli-muslular-46755/>

190 <https://www.caykaragazetesi.com/tarihimiz/caykaradan-vana-yerlestirilen-aileler-tubitak-projesi-oldu-63243/>

191 Dönmez, a.g.m., s.47.

arkadaş ortamlarıdır. Bunun haricinde köylerde kalan bu yaş grubundaki insanlar sohbet ortamlarında bu dili tercih edebilmektedirler. Köyleriyle bir şekilde bağlantısı olan 30-40 yaşa kadarki birçok kişinin bu dili anlasa da konuşmadığını söylemek mümkündür. Bunun sebebi erken yaşlarda, başta eğitim olmak üzere çeşitli nedenlerle Çaykara'daki ortamı terk ederek şehre göç etmeleridir.

Osmanlı Devleti'nin Çaykara'ya dair tutmuş olduğu resmi kayıtların haricinde çok fazla yazılı kaynak ve kalıntı bulunmamaktadır. Ancak bu çalışmayla Çaykara'daki etnik yapıyla ilgili çok sağlam bir sözlü tarih geleneği ve hikayelerin olduğunu gördük. Görüşmeciler atalarının kimisinin Horasandan (Erzurum), kimisinin Maraştan, Malatya'dan, Karaman'dan, Dulkadirden, Bayburt'tan, Kafkaslardan geldiklerini pek irdelemeden ifade ettiler. Ayrıca her ailenin köklü bir geçmişinin olduğunu gördük. Memişoğulları, Mirzaoğulları, Çolakoğulları, Baltacıoğulları, Solakoğulları, Sofuoğulları, Şamlıoğulları gibi. Gerek bu çalışma sırasında gerekse an itibarıyla hayatta olmayan yaşlılara, köyünüzde bu civarda tanıdığımız Rum aile var mı? Ya da kökeni Rum olan herhangi bir kişi ya da aile hakkında bildikleriniz nedir? Diye sordüğümüzde her iki soruya da Rum olan ya da evveliyatında Rum olan kişileri hiç tanımadıkları cevabını aldık. Zamanımızdan yüz, iki yüz yıl öncesinde ulaşım ve iletişim koşulları zor olsa da köy ve yaylaların birbirleriyle ileri düzeyde bir etkileşim içerisinde olduklarını görmek mümkün. Örneğin Çambaşı köyünden bir marangoz Yente ya da Haldizen'de ev, değirmen yapmaya gidebilirdi. Bu yaşam biçimi dilleri ve kültürleri birbirine taşıyarak, köyler arasında kız alıp vermeye varıncaya kadar akrabalık ilişkilerinin kurulmasına da ortam hazırlamıştı. Ancak insanoğlunun, nerden geldiği, soyu gibi sorular Çaykaralının da aklına takılabarmıştır. Alınan cevapların seri ve açık olması kanaat ve kanıtlarda pek bir tereddüt olmadığını ortaya koymaktadır. Yedisinden yetmişine vatanperverliğinin had safhada olması yörenin Kafkas ve Doğu Anadolu coğrafyasıyla kritik bir bağlantı noktasında bulunmasıyla ilgilidir. Zira bu bölge Trabzon'u karadan Doğu Anadolu ve Kafkaslara bağlayan en kestirme yol olmasından dolayı bir nevi derbent vazifesi görmüştür. Bu tür yerlerde ise milliyetçiliğin güçlü olması işin doğasına uygun düşmektedir.

Görüşme yaptığımız kişiler içerisinde hasbelkader Yunanistan vatandaşı olan insanlarla karşılaşanlar da vardı. Bu insanlar, Rumca konuşan ancak Müslüman olan bu insanlara iyi bir nazarla yaklaşmadıklarını, bunların kendileriyle hiçbir alakalarının olamayacağını ifade ettiler. Bu özeldeki görüşmenin en kilit cümlesi "bir Helen dilini kültürünü değiştirir ancak dinini asla değiştirmez", bu bakış açısına göre onlar da bu yöredeki insanların kendileriyle bir bağlantılarının olmadığını kabullenmiş durumdalar. İonnis Sitaridov bu dili konuşanların tamamının Müslüman olduğunu ve bunların Rumluğu kesinlikle kabul etmediklerini, Türklük ve Müslümanlık konusunda hassas olduklarını ortaya koymaktadır. Bu zaviyeden İslam tezlerini destekleyecek birtakım kanıtlardan bahsedilebilir. Örneğin çok eski yerleşim yerleri, köy ve yaylalarda rastlanan, kim oldukları meçhul 400-500 senelik mezarların kibleye doğru bakması ile çok eski tarihli camilerin mevcudiyeti.

Çaykara'da yetişen birisi olarak ve burada yaşayan insanlarla yaptığımız görüşmelerde yörede güçlü geleneksel Türk inanış sisteminin olduğunu müşahade ettik. Ancak bu inanışlar burada yaşayanlar tarafından İslami bakış açısıyla "hurafe" olarak nitelendirilmektedir. İnsanlar birçok sorunla karşılaşmış, sıkıştıklarında bu inanışların icaplarına göre hareket

etmekten kaçınmazlardı. Bunlara dair somut bir takım ritüel ve işaretler yakın zamanlara kadar gelmiştir.

Çalışmamıza doğrudan katkı sağlayan, görüşme yaptığımız kişilerin ad ve soyadları ile cinsiyetlerini kullanmadan; köyleri ve yaşları hakkındaki bilgileri vermek suretiyle görüşme özetlerini aşağıdaki bölümlerde veriyoruz.

Huşo, yaş, 50:

“Rumca’yı annem ve babaannemden öğrendim. Türkçeyi de annem, babam, babaannem, abilerimden öğrendim. *Kökenimiz Türk’tür. Türklükle gurur duyuyoruz* “Rum dölü” deyimini eskiler Rum olmanın çok kötü bir şey olduğunu hissettirmek için kullanırlardı. Çok şükür Türk ve Müslümanız”.

Çambaşı, yaş, 65:

“Rumca’yı aile içi ve çevremden, Türkçeyi ebeveynlerimden ve anneannemden öğrendim. Anne Annem hiç Rumca konuşmazdı. Kendisi Ataköy’den idi. O köyde bilinçli bir şekilde Rumca konuşulmadı. Ortaokulu Ataköy’de okudum. Rumca konuşan öğrenciler Türkçe konuşmada ve Türkçe derslerinde çok fazla sıkıntı yaşadı. Ben aile içinde çoğu zaman Türkçe konuşulduğu için akranlarıma göre daha iyiydim. Ama yine de Rumca’yı iyi konuşabiliyorum. Babam Türklüğümüzden çok bahsederdi ve Maraş ya da Malatya tarafından geldiğimizi söylerdi. Çocukluğumda babamın anlatması nedeniyle kendimi daima Türk ve Müslüman hissettim ve hiss ediyorum. Öncelikle şunu düzeltelim. “Rum dölü” deyiminin beddua değil aşağılamak için söylenen bir söz olduğunu düşünüyorum. Eskilerimiz hatta bizler de kendilerini Türk ve Müslüman addettikleri ve Rumluğu kabul etmedikleri için ve Rum olmak kötü insan olarak kabul edildiğinden dolayı denmiş olabilir. Mesela Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde (Erzurum, Van, Bayburt gibi bölgelerde) Müslüman halk birini kötölemek ve aşağılamak için "Ermeni dölü" deyimini kullanır. Ben şunu da eklemek isterim. Bana göre birçok örf, adet, gelenek, dil ve hatta bazı dualar ki bu duaları başkalarına öğretmemek kaydıyla okunan dualar vardı. Köpek, kurt bağlama, cinlerden korunma, bazı hastalıkların iyileşmesi için okunan duaların hiç birisi İslami değil. Demek ki bölgemizin insanları Rumlarla ya beraber yaşadılar ya da birçoğu dönmedir. Rum ve Ermenilerin yaşadıkları bölgelerdeki dönme ailelere bilinçli bir şekilde Türk ve Müslüman isim ve soyadı verilmişti. Ama bizim bölgede hiç böyle bir aile duymadım. Aslında bu konu gerçekten iyi araştırılmalı kökenimizi doğru bilmek bence doğru bir şeydir gerçi inancımız açısından çok önemli değildir. Önemli olan Müslüman olmak ve öyle ölmektir”.

Kökner, yaş 45:

“Rumca’yı köyde öğrendim. Herkes önce konuştuğu için öğrenme konusunda belirli kişi olmamıştır. Türkçeyi kısmen evde geri kalan kısmını okulda öğrendim. Yine süreç içerisinde büyüklerimiz Türkçe konuşurdu okulda genel olarak herkes Türkçe konuştuğundan öğrenme konusunda zorlanmadım. Çocukluk dönemimizde köken konusu pek gündeme gelen bir şey değildi. Sonraki yıllarda özellikle Yunanistan'a giden birkaç kişinin lokal söylemleri olmuştu. Ama bizim orada pek tuttu denilemez. Bu konu hakkında pek yorum yapan olmazdı. Kendimizi Türk ve Müslüman olarak hissettiğimizden Rum olma konusunda bir yorumum yok. “Rum dölü” söylemi ya da bedduayı bizim orada kullanan yok

veya ben duymadım. En azından bizim evde böyle bir beddua kullanılmıyordu. Mahallede de duyduğum bir beddua değildir”.

Kökner, yaş 41:

“Rumca’yı ailem ile aile büyüklerimizden, Türkçeyi de ailem ve okulumdan öğrendim. Eskiler köyümüzün yedi Rum kardeşin soyundan türediğini söylerdi (İspatlanamamış bir söylenti. Biz kendimizi hep Türk bildik. Gerçekten hangi köken olduğumuz konusunda iki milliyet de olma ihtimali çok yüksek. Ama ben kendimi Türk hissediyorum. Önemli olan insan olmaktır. Zikredilen bedduayı hiç duymadım ama bedduadan ziyade hakaret amaçlı kullanıldığını düşünüyorum. Ama ben hakaret olarak görmüyorum. Kökenimizi bilmiyorum ama annemin babaannesini hiç Türkçe bilmezdi. Daha doğrusu o yaş gruplarının çoğu bilmezdi”.

Kökner, yaş 34:

“Rumca’yı ev halkından, Türkçeyi evde ve çevrede duyarak çoğunlukla okuldan öğretmenlerden öğrendik. Eskilerimiz soyumuzun Türklerden geldiğini düşünürlerdi. Ben de kökenimin Türk olduğunu düşünüyorum. Ve bununla da çok gurur duyuyorum. Belirtilen bedduanın memleketimizde Rumların da yaşaması sebebiyle söylendiğini düşünüyorum. Rumlarla olan ilgilimiz sadece bize bıraktıkları dil bence. Ve şu yaşadığımız dönemle eski dönem Rumca dili bence çok farklılık gösteriyor. Zamanla kaybolacaktır”.

Kökner, yaş 45:

“Rumca’yı pek bilmem. Türkçeyi ailemden öğrendim. Rumlarla bir arada yaşadığımız söylenir. Köken hiç önemli değil. Öncelik insan olmaktır. Rum dölü olarak değil de “Ermeni” diye kızarlardı”.

Çambaşı, yaş 60:

“Rumca’yı annemden öğrendim. Evde konuşulurdu. Baba tarafım Türkçe konuşur Rumca hiç konuşmazdı. Babam yüzde yüz Türk. Ana tarafım %50 Rum. “Rum dölü” bedduası bizde yoktu. Kökenimizde Rumluk var mı diye bilemiyorum. Rum veya Türk olmanın benim açımdan hiç mi hiç önemi yok. Türklerin diğer ırklardan bir üstünlüğü yok. Zaten insan olmak yeterli olur bence. Bizim yörede Rum yok. Ailelerimize Rum hatunlar katılmıştır. İyi ki de katıldılar. Bizde krifino diye tarla var. Adamın Rum kızları vardı. Muhtemelen kızın birini almıştır bizden biri. Dolayısı ile Rum kanı bulaşmış olabilir. İyi ki de bulaşmıştır. Zira Rumlar sanatkâr ve namuslu insanlardı. 1980’li yıllarda Gürcistan’ının bir bölgesine gittim. Burada Çaykara’da konuşulan Rumca’yı konuşanların olduğunu gördüm. Onlarla konuştuk. O insanlar kendileri gibi konuşan bizleri görünce çok mutlu oldular. Ve hemen şu soruyu sordular. Sünnetli misiniz değil misiniz? Biz de sünnetli olduğumuzu söyledik. Bundan sonra bu soruyu soran Rum “Eyvah, Eyvah, Eyvah” dedi. Siz bizden değilsiniz ya da Rum değilsiniz. “Rum dilini değiştirir ama asla dinini değiştirmez” siz o zaman Rum olamazsınız demişti.

Özdil Beldesinden Hatipoğlu soyadlı yaşlı bir hocayla 1985’te onun da babasına dair yaşanmış bir hikâyeye tanık oldum. Hikâyeye takriben 1900’lı yılların başına kadar uzanan bir hikâyeye. Hatipoğlu hoca Özdil’de Türk, Ermeni ve Rum köylerinin olduğunu Rumlarla aralarının çok iyi olduğunu ancak Ermenilerle anlaşamadıklarını anlattı. Günün Birinde bir

Rum Müslüman olmak talebiyle Hatipoğlu hocanın yanına gelmiş ne yapması gerektiğini sormuş. O da boy abdesti alarak tekrar yanına gelmesini söylemiş. Ertesi gün yanına gelen Rum'a kendisinin söyleyeceklerini tekrar etmesini söyleyerek kelime-i tevhit ve kelime-i şehadet getirtmiş. Adam hocanın söylediklerini tekrar ederek ortamdan ayrılmış. Tam kapıdan çıkarken adam yığılmış ve ölmüş. Hoca da “vay Ruma bak saniye farkıyla geçti, solladı bizi demiş”. Bu hatıra aslında Rumların vakti zamanında Trabzon'da Türklerle beraber yaşadıklarını ortaya koymaktadır”.

Eğridere, yaş, 92.

“Rumcayı çocukluğumda ailem ve etrafımdakilerden, Türkçeyi annem babam ve ailemden öğrendim. Eskiler anne baba dedelerimizin babaannelerimizin Türk olduklarını ve onlarla ilgili hikayeler, kahramanlık menkıbeleri anlattıklarını hatırlarım. Kökenimin Türk olduğunu düşünüyorum. Karakter özelliklerim yaşam biçimi dolayısıyla duygularım da bunu bana hissettiriyor. Yaşadığım coğrafyada geçmişimizin de bizleri naklettiği bilgilerle bu kanaate ulaştım. Eskilerimiz beddua ederken veya hakaret ederken “Rum dölü” ve Yunan gibi ifadeleri kullandığını çocukluğundan itibaren çok iyi bilirim. Yunanlıların ve Rumların tarihte bize yapmış oldukları zulümden kaynaklandığını düşünüyorum. Bir dönem bölgemizde esnaf ve zanaatkârların Rum olması sebebiyle bizler de bizim büyüklerimiz de bu dili öğrendik. Fakat kimlik konusunda kültür ve İnanç konusunda Müslüman Türk kimliğimin dışında başka bir kimliği asla kendime yakıştıramam. Bunu hem öğrendiklerim hem yaşam biçimi hem de geçmişteki büyüklerimizin bizlere yapmış oldukları anlatımlar gereği düşünmekteyim”.

Karaçam, Yaş, 51:

“Rumcayı annemden babamdan duyduklarım kadarıyla aslında fazla da bilmiyorum. Türkçeyi annem babam da konuşuyordu. *Türkiye’de yaşıyoruz Türkçe* konuşulması normal. Yaşlılar Rumluğu kabullenmese bile acaba derlerdi karıştı mı falan...Ben Türk olduğumuzu düşünüyorum ve gurur duyuyorum. Rum dölü deyimini demek ki kendilerini Rum olarak kabul etmedikleri için öyle azarlıyorlardı. Bizde de kızdık mı Ermeni dölü deriz. O bir küfür aslında... son olarak benim diyeceğim ırkçılık iyi bir şey değil. Ama sonuçta Allah bizi Türk yarattı diğer ırkları da Allah'ın yarattığından herkes değerlidir. Ben de Türk olmaktan onur ve gurur duyuyorum. Elhamdulillah derim iyi ki *Türküüm*”.

Yeşilalan, Yaş, 49:

“Rumcayı çevremden, *Türkçeyi ailemden öğrendim*. Dedem, babasının seferberliğe gittiğini dahada gelmediğini söylerdi. Ayrıca dedemin dedesinin dedesi Maraş'tan geldiğimizi söylerdi. Türk oğlu Türk olduğumuzu düşünüyorum. Genelde “Ermeni yavrusu” sözünü duyardım. *Önce* Müslüman sonra Türk olduğumuzu başka bir şey aramaya gerek olmadığını düşünüyorum”.

Taşlıgedik, Yaş 48:

“Rumcayı baba annemden, Türkçeyi okulda *öğrendim*. *Eskiler* hep Rumca konuşurdu. Köken belli değil. Ama Türk hissediyorum. Rumları sevmedikleri için Rum dölü demişler. Dil zenginliktir. Rumcayla gurur duyuyorum. Atalarımızı seçme imkânımız yok.”

Çambaşı, Yaş 51:

“Rumca’yı aile büyüklerinden öğrendik. Ortak dil olduğu için konuşuyorduk bunu. *Türkçeyi okuldan bir de erkeklerin gurbete gitmelerinden dolayı öğrendik, Türkçe konuşmayı daha da ilerlettik. Biz Rum değiliz. Kökenimizin Konya’dan geldiğini ifade etti büyüklerimiz. Türk olduğumuz içinde de mutluyuz. “Rum dölü” deyimi bir beddua dil alışkanlığı olabilir, kızınca birçok şey deniyordu”.*

Taşkıran, Yaş, 51:

“Sadece bir örnek vereceğim. Bizim köyde Karamande diye bir aile var. Bunların aslında Karamanoğulları’ndan gelme oldukları aşikâr. Bunun gibi birçok örnek vardır”.

Çambaşı, Yaş 65:

“Eskiden Rumlarla beraber yaşıyorduk. Onlarla kız alımıp verildi. Dolayısıyla aynı ortamda yaşayıp bazılarının asimile olduğu söylenir. Dedelerimiz kendi kökenlerinin *Mirzaoğullarından geldiğini söylerlerdi. Rumlara ait köyümüzde herhangi bir kalıntı herhangi bir tabela olmadığını biliyorum. Ben kendimi Müslüman ve Türk hissediyorum”* Bizi Trabzon’un fethinden sonra sağdan soldan topladılar buralara yerleştirdiler”.

Şahinkaya, Yaş, 75:

“Rumca’yı mahalledeki arkadaş çevresinden, *Türkçeyi* □anne, baba, dede, ninemden evde konuşulurken öğrendim. Kökenimiz Irak Türklerine dayanıyor. Fatih Trabzon’u feth ettikten sonra buraya göçmüşüz. Türk olunmaz Türk doğulur. Bahsedilen beddua bizim kullandığımız bir tabir değil”.

Gürpınar, Yaş, 75:

“Rumca’yı *büyüklerimizden anne ve babamızdan köydekilerden öğrendim. Fakat ben orta öğretim için Çaykara’da okurken Karaçamlı arkadaşlarımın Rumcası bizden farklı ve daha zengin kelimelere sahipti. Kaldı ki nerden geldiğimiz konusu hepimizin aynı yerden geldiği söylenemez. Kimi Amasya’dan, kimi Anadolu’nun diğer yerlerinden, 1500’li yıllarda Rusya tarafından gelenler olmuş. Bizim bölgedekiler Sofuoğulları diye adlandırılır. Horasan hikâyesi çok yaygın. Horasan’dan bir kısmı Erzurum’a bir kısmı da Çaykara tarafına gelmişler. Onlardan aramızda kim olduğunu çok iyi bilmiyoruz. Eskilerimiz Rum dölü derlerdi çünkü ilk tanıştıkları gayri müslim onlar olduğu için”.*

Çambaşı, Yaş, 70.

“Rumca ve Türkçe ikiz kardeş gibidirler. “Açıp bakmadığın çuvala denekseriz to kovalı” (açık bakmadığın çuvalda ne olduğunu nerden bileceksin). *Çarşıdan bez almaya giden bir kadına dükkân sahibi alacağından fazla bez verince kadın, fazla olduğunu “miçerizis miçerizis, para yetmez” (yırtma yırtma, param yetmez). Örneklerinde olduğu gibi cümlelerin yarısı Türkçe yarısı Rumca. Çaykara’daki dilin özeti budur. İstanbul’da yakın bir zamanda bir rumla tesadüfen karşılaştım. Onun dilinden konuştuğunu duyunca onunla diyalog gelişti. Rum bana nereli olduğumu sorar? Ona “pontika” deyince kadın silkelenerek söylenir ve oradan uzaklaşır? Çünkü gerçekte kendilerinden olmayıp kendileri gibi görünen Ortodoks Türklerden haz etmemektedirler. Çünkü tarihte Ortodoks Türkler Malazgirt’ten beri hep Rumların karşısında durarak “gerçek saflarının” içerisinde yer almışlardır”.*

Çambaşı, yaş, 57:

“Rumca’yı büyüklerimizden dedelerimizden öğrendik. Köyümüzde frankuliyoz mevkinde Rumların yaşadıkları anlatılırdı. Bizimkiler de onlarla beraber yaşadıklarından Rumca’yı onlardan öğrenmişler. Ancak bizim Rumca dediğimiz tam bir Rumca değildi. Türkçeyi de ilk olarak evde öğrendik ve okulda geliştirdik. Evde genelde Rumca konuşulurdu ancak elbette ki Türkçe de konuşulurdu. Kökenimiz yüzde 99 Türk’tür. Çünkü biz Rumca’yı yarım yamalak konuşuyorduk. Ancak Türkçeyi tam olarak konuşuyorduk. Mesela sayıları Rumca olarak ancak beşe kadar sayabiliriz. Beşten sonra altı ve devamı tamamen Türkçe. Demek ki atalarımız Türkçe konuştuklarına göre burada Türkler de yaşamaktaydı. Dedelerimizin anlattıklarına göre kimimizin Aydın’dan kimimizin de Kafkaslardan geldiği yönündeydi. Bizler de Türk ve Müslümanız. Eskilerimiz hatta annem beddua ederken ya da arsızlık yapan çocuğu azarlamak için “Rum dölü” deyimini kullanırlardı. Kötü, sevilmeyen anlamında kullanılırdı. Aslında bu deyim bile bizlerin kökende Rum olmadığımızı bir kanıttır. Son olarak eskilerimiz bazı el sanatlarını kaval ve kemençeyi Rumlardan öğrendiğimizi söylerlerdi. Yaylalarda bazı yerlerde kömür ocakları olduğunu bunların da Rumlardan kaldıklarını anlatırlardı”.

Çambaşı, yaş 84:

“Bizim kökenimiz Mirzaoğullarından gelir. Horasan’dan göç ederek Çaykara’ya geldik. Çaykara’da Hadi dediğimiz yerde Rumlar esnaflık yapaktaydılar. Bizler de onlardan alışveriş yapardık bu şekilde Rumca’yı onlardan öğrenmiş olduk. Ben medrese talebeliği yaptım buralarda hiçbir zaman Rumca diliyle bir eğitim yapılmadı. Köyümüzde Rum olarak bildiğim bir aile yok. Babamdan da böyle bir aile olduğunu duymadım”.

Taşkıran, Yaş, 52.

“Rumca’yı evdekilerden öğrendim. Eskilerimiz Rum dölü deyimini kullanırlardı. Büyüklerimiz birbirlerine kızdıklarında veya bir yaramazlık yaptığımızda bize bizden değilsiniz, ikrah edilmiş manasında bu deyim kullanırlardı”.

Taşlıgedik, yaş, 42.

“Her ikisini de aile içinde ve köyümde günlük hayatta konuşarak öğrendim. Eskiler kökenimizin Türk olduğunu bunda şüphe olmadığını söylerlerdi. Kökenimizin Rum olduğunu düşünmüyorum. Çünkü düşünüş ve hissiyatım bu yönde. Hayatı algılayışım bu kültürün kodlarıyla örtüşüyor. Büyükler beddua ederken "Rum dölü" şeklinde değil de " Gavuro bul" (gavur yavrusu) şeklinde beddua ederlerdi”.

Çambaşı, yaş 41:

“Rumca’yı köyde, Türkçeyi anne ve babamdan öğrendim. Anne ve babam soyumuzun Türk olduğunu, atalarımızın Karaman’dan göç ederek geldiklerini anlatırlardı. Ben şahsen kendimi Rumca konuşan Türk olarak hissediyorum. Rum dölü diye bir hakaret ya da bedduaya tanık olmadım”.

Çambaşı yaş, 84:

“Önceden Rumlarla beraber yaşıyorduk. Bazılarımız hiç Türkçe bilmezdi. Ama bizim köyde Rum olduğunu hiç duymadım ve yaşlılarımızdan da işitmedim. Buralarda değişik inanışlar var. Biz bunların hepsinin hurafe “Rumlardan kalma adetler” olduğuna inanıyoruz. Belki de bunlar da Rumlardan kalmıştır”.

Şahinkaya, yaş 42.

“Rumca’yı anlarım ancak konuşamam. Dede ve ninelerinin Rumca’yı daha iyi konuştuklarını, aile olarak erken tarihlerde köyden ayrılarak şehre göç ettiğimizden dolayı bizde Rumca konuşma dili olmaktan çıktı. Atalarımız Kafkaslardan göç ederek ve mevcut köyümüze yerleştiler. Hatta bu köyün ilk kurucularındandırlar. Dedelerim köyümüzde herhangi bir Rum aile tanımadıklarını ifade ederlerdi.

Derindere, yaş 55.

“Ben Rumca bilmem. Bazı kelimeleri bilirim. Onun haricinde herhangi bir bilgim yoktur. Bizim atalarımız bu köyün yerlilerindedir. Ancak diğer yayla ve köylerle hep diyalog halinde olmuşuz, dolayısıyla eskilerimizden bu dili bilenler vardı.”

Şahinkaya, yaş 50.

“Ben Rumca konuşamam ancak anlarım. Babam Rumca’yı iyi bilirdi annem “Paçanlı” olduğundan o Rumca bilmezdi. Hemen bizim köyün altında Vahtaç’ta büyük bir yerleşim yeri vardı. Atalarımız buradaki Rum esnafla alışveriş yaparak Rumca’yı onlardan öğrenmişlerdi. Eskilerin “urum dölü” deyimini kullandıklarını bunun aşağılayıcı bir şey olmadığını düşünüyorum. Rumca bazı köylerde daha fazla konuşulmaktadır. Az konuşulan köylerin erken zamanda köylerini ederek şehre göç etmeleri sonucu bu dil kullanımını da azaldı. Yörede Türk tarihiyle ilgili bazı inanışlar var mesela “kuko”nun ötüşü ve buna birtakım manalar verilmesi gibi. Bunların da Türk kültürüyle ilişkili var diye düşünmekteyim”.

Demirkapı, yaş 70.

“Ben hiç Rumca bilmem. Köyde bu dili bilen birilerinin olduğunu da bilmiyorum. Atalarımız köye Maraş’tan ve diğer Anadolu diğer taraflarından gelip yerleştiklerini anlatırlardı.”

Derindere, yaş, 55.

“Kaynanam ve kaynatam Rumca’yı konuşur ve anlardı. Ancak şimdiki nesil sadece Rumca küfür etmeyi biliyor. Başka bildikleri kelime yok. Burası yüksek bir köy olduğundan kışlar çok zor ve uzun sürmekte. Bir de burada sadece hayvancılık yapılmakta. Dolayısıyla geçinmek zor. Bundan dolayı yeni nesil buralardan erken ayrılmış ve şehre çalışmaya gitmişler. Benim kayın babam buranın yerlileridir. Onlar Rumca bilirdi biz karşılıklı konuşurduk”.

Akdoğan yaş 45.

“Ben Rumca konuşamam. Ancak bazı kelimeleri anlayabilirim. Bizim aile 250-300 sene önce, önce Bayburt’a sonra da kendi köyümüze yerleşmiş. Köyümüzde Rumca bilenler var. Onlar Rumlarla biraz daha fazla yakın olmuşlar”.

Çaykara'nın değişik köylerinde/mahallelerinde yaşayan insanlarla yaptığımız görüşmeler neticesinde insanların genel itibariyle ve yaşlıların anlatmalarına istinaden Rumlarla beraber yaşandığından dolayı Rumca'yı onlardan öğrendiklerini beyan etmişlerdir. Ayrıca birçoğu Rumca'yı ve Türkçeyi ailelerinden ve çevrelerinden öğrendiklerini Rumcanın kendileri için bir zenginlik olduğunu ancak etnik manada kendilerini Türk ve Müslüman olarak hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Sonuç:

Trabzon'un küçük ve sarp bir coğrafyasına hapsolmuş Çaykara ilçesi Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren ilmi faaliyetlerdeki etkinliğiyle kalıplarını aşarak etkisini payitaht İstanbul'dan diğer Osmanlı kentlerine kadar hissettirmişti. Bugün de aynı eksenlerdeki faaliyetlerle tüm Türkiye'ye hizmet sağlayan önemli merkezlerden birisi olmaya devam etmektedir. Çaykara Trabzon tarihi içerisinde şehirleşmenin rutin öğretilerinin ters yüz edildiği bir coğrafyadır. Şehirleşmenin sahilden iç kesimlere doğru değil de yukarıdan aşağıya gerçekleştiği istisna örneklerden birisidir. Yaşantılar ve tarihi veriler üzerinden ulaşılan bu bilgi yörenin Türk ve İslam köklerinin kaynağına ne kadar yakın olduğunu ortaya koymaktadır. Zira tarihi süreçte Rumların sahil kesimlerinde ve şehir merkezlerinde yaşadıkları bilinmektedir. Kolonizasyon faaliyetlerinin ise yerleşmek değil sömürmek üzerine tasarlandığı tarihi bir gerçekliktir.

Yunanlı Ksenefon, M.Ö. 400'lerde kaleme aldığı "onbinlerin ricatı" adlı eserinde, İran'dan dönüşü sırasında takip ettiği güzergâh olan Haldizen-Solaklı hattında birçok milletin olduğunu ve bunların savaşçı topluluklardan oluştuklarını, kendi (Helen) dillerini konuşmadıklarını anlatır. Çaykara o tarihlerden Milattan sonraya ve özellikle Osmanlıların Trabzon'u aldıktan sonraki süreçte çok daha belirgin ve sistematik bir Türk etkisine maruz kalmıştır. Trabzon'u Kafkaslara ve İran'a bağlayan bu coğrafyada gerek Bizans'ın gerekse Trabzon Rum İmparatorluğunun zorla empoze ettiği Hristiyanlık ve onun dili olan Rumca yöre insanları üzerinde etkili olmuştur. Ancak bu etki yörede konuşulan eski Anadolu Türkçesini ve Orta Asya mahreçli Türk kültür izlerini gölgede bırakacak mahiyet arz etmez. Bu çalışmayla Çaykara'da yaşayan insanların bugüne kadar Rumcayla barışık olarak yaşadıklarını bunun onların etnik kimliklerinde ve dinlerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını ortaya koyduk. Coğrafyanın insanlara kazandırdığı dirençle beraber sabır, hoşgörü ve kanaatkârlık, Rumca'yı da içerisine alan evrensel birtakım insani niteliklerin de gelişmesine katkı sağlamış oldu. Yakın tarihte ve günümüzde bu çalışma ekseninde görüştüğümüz insanlar, günlük konuşa ve sohbet dilinde Rumca'yı Türkçeyi karışık olarak kullandıklarını ve bunun bir alışkanlık halinde geliştiğini ortaya koydular. Eski Anadolu Türkçesinin yanında yörede çok etkili olan bazı inanışların farkında olan üniversite mezunu görüşmeciler bunların eski Türk kültürüyle olan irtibatını kurabilmekteler. İslami hassasiyeti daha güçlü ancak eğitim düzeyleri daha düşük olan insanlar bu inanışları "Rumlardan kalma adetler" ya da "batıl inançlar" olarak tanımlamışlardır. Yine daha yaşlı kesim atalarının Rumca'yı, Rumlardan öğrendiklerini ancak Türkçeyi nereden nasıl öğrendiklerine dair bir açıklama yapamamışlardır. Dolayısıyla sadece dil üzerinden giderek ve gerçekte insanların neler hissettiklerini yakinen öğrenmeden bir yöreyi ilzam etmek bir millete reva değildir. Zira hem görüşmecilerin kendi ifadeleri hem de diğer tarihi argümanlar buna müsaade etmeyecek düzeyde zengindir.

Kaynakça

- 1- AĞIRALIOĞLU, Necati, "Çaykara Türkçesinin Kelimeler ve Diğer İlçelerle Ortak Kullanılanlar", [Çaykara Türkçesinden Kelimeler \(caykaragundem.com\)](http://caykaragundem.com), 25.04.2018.
- 2- ALBAYRAK, Haşim, *Of ve Çaykara*, 1. Cilt, Cantekin Matbaası, 1986, Ankara.
- 3- BAYRAKTAR, Rasim, "Kuman/Kıpçakların/Atabeklerin Dini -Mezhepsel Kimliğinin Şekillenmesi", *Hars Akademi*, C:5/1, 2022, s. 138.
- 4- BOSTAN, M.Hanefi, "17.yy Avarız ve Cizye Defterlerine Göre Of Kazasının Nüfus ve Etnik Yapısı", 14. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C: II., S: 1., 2005, Ankara, s. 415.
- 5- -----, "Kahramanmaraşlı Saçaklızadeler'in Of ve Çevresinin İslamlaşmasına Yaptığı Katkıları", *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, 2016, İstanbul, s.387.
- 6- -----, "Nereye Gitti Bu Pontus", *Tarih ve Düşünce Dergisi*, S: 2002/3, 2002, İstanbul, s.36.
- 7- -----, *XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu, 2002, Ankara.
- 8- GÖKDAĞ, Atsız, Bilgehan, "Doğu Karadeniz'de Konuşulan Diller Ve Türkçe İle Etkileşimleri", *Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karadeniz Araştırmaları*, S: 31, Güz 2011, s.111-134
- 9- AYDEMİR, Hakan, "Macaristan Kuman-Kıpçaklarından Kalan Bir Sayışmaca Üzerine Dilbilimsel Açıklamalar", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları, (VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı'nda)*, S.18, 2018, Ankara, s. 200.
- 10- BERBER, İlker, *Tarihi Kıpçak Türkçesi Sözcüklerinde Sosyal Ve Kültürel Yaşam*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, Denizli, s. 224-322.
- 11- BİLGİN, Mehmet, *Doğu Karadeniz Tarih Kültür İnsan*, Serander Yayınları, 2002, Trabzon.
- 12- BRENDAMOEN, Bernt, "Anadolu Ağızlarındaki Sözdizimi Üzerine Bir Not", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, Sayı:3/3, Bahar 2008. s.4.
- 13- ÇORUHLU, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Ötügen, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2020, İstanbul.
- 14- COŞAR, A.Mevhibe, "Bir Kimlik İşaretleyicisi Olarak Dil Ve Trabzon Ağızlarında Arkaik Hususiyetler", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Karadeniz Araştırmaları dergisi*, C:1, S:1, 2015, Trabzon, s. 248

- 15- -----, “Trabzon Ağızlarında Bir Fiilin Kullanılması”, *KTÜ, Dil Araştırmaları*, S: 7, Güz 2010. s. 77.
- 16- ÇETİNKAYA, Tülay, *1135/1722 Tarihli Sicil Defterine Göre Trabzon’un Sosyal Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2006, İstanbul.
- 17- ÇIBLAK, Nilgün, “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, S:15, s. 103-125
- 18- ÇUMAN, Kemal, *Haykırışlar Yüzüncü Yılında Cumhuriyetin Çınarları*, Eser Ofset Matbaacılık, 2023, Trabzon.
- 19- ÇAY, Abdülhaluk / DURMUŞ, İlhami, “Bozkırların Eski Toplulukları: Avrasya’da Saka Çağı”, *Türkler*, C: 1, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 877.
- 20- DOĞAN, Levent, “Türk Kültüründe Hayvanlar ve Hayvan İsimleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S:12, 2001, s. 622.
- 21- DÖNMEZ, Yağmur, *Ulus-Devlet, Milliyetçilik Ve Etnik Kimlik: Bir Çaykara Etnografisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2019, Ankara, s. 70
- 22- DEMİRCİ, Jale, “Codex Cumanicus”, *Türkler*, C: 3, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 1284.
- 23- EKİNCİKLİ, Mustafa, “Türk Ortodokslarının Kimlikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkler*, C: 6, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 377.
- 24- EMET, Erkin, “Uygur Türklerinde Lakap verme Geleneği”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C:17, S: Eylül 2020, Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, s. 429-430.
- 25- ERDOĞAN, Özden, *18.YY’a Kadar Anadolu’daki Türkmenlerin Dini Durumu*, 2003, Ankara, s.1. Bölüm.
- 26- FATSA, Mehmet, “Trabzon Yöresinin İslamlaşma Süreci ve Zaviyeler”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 18, 2015, s. 71.
- 27- GOLDEN, Peter G., “Kıpçak Kabileleri Üzerine Notlar: Kimekler ve Yemekler”, *Türkler*, C: 2, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 1341.
- 28- GENÇ, Tuğçe, *Trabzon Örneğinde Türkçe Rumca Dil ilişkisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021, Ankara.
- 29- GÖKBEL, Ahmet, *Kıpçak Türkleri Siyasi ve Dini Tarihi*, Ötüken Yayınları, 2021, İstanbul.
- 30- -----, “Kıpçaklarda Sosyo, Ekonomik ve Dini Yapı”, *Türkler*, C: 3, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 179.
- 31- -----, “Kıpçak ve Kumanlar”, *Türkler*, C: 2., Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 1282.
- 32- -----, “Kıpçak Türklerinde Hristiyanlık”, *Dinler Tarihi*

- Araştırmaları- III, (Sempozyum 9,10 Haziran 2001, Ankara), 2000. Yılında Hristiyanlık (Dünü Bugünü ve Geleceği, Dinler Tarihi Derneği Yayınları/3,), 2002, Ankara. s. 515.
- 33- GÜR, Süleyman, “Son Dönem Osmanlı Ulemasından Gürcizade Ahmet Efendi”, *Akademik-US*, C: 1, S:2, Güz 2017. s. 28.
- 34- İNAN, Abdulkadir, *Eski Türk Dini*, Milli Eğitim Basımevi, 1976, İstanbul.
- 35- -----, *Tarihte Ve Bugün Şamanizm*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, C: 7. Dizi S. 24,TTK Basımevi, 1986, Ankara.
- 36- KAFESOĞLU, İbrahim, ESKİ TÜRK DİNİ, Tarih Enstitüsü Dergisi, S: 3, Ekim 1972, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1973, İstanbul. s.10.
- 37- KESKİN, Yılmaz, *Çaykara'da söz varlığı 1*, Can Yayınları, 2019, İstanbul.
- 38- KOCA, Salim, *Türk Kültürünün Temelleri I*, Cilt:2, Damla Yayınları,2003, Ankara.
- 39- KOÇ, Özge, ALPTEKİN, M. Yavuz, Siyasal ve Kültürel Yönleriyle Trabzon'da Muhafazakarlık, Karen, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:2, KTÜ Trabzon 2016, s. 139.
- 40- KORKMAZ, Zeynep, “Trabzon Ağızları Üzerine Değerli Bir Araştırma ve Düşündürdükleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, S. 50, 2002/2, s. 71
- 41- -----, “Anadolu Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller”, *Belleten*, 2007, s. 93.
- 42- MİROĞLU, İsmet, *Fatih'in Karadeniz Siyaseti*, Çağ Yayınları, 199, İstanbul.
- 43- ÖKSÜZ, Hikmet, “Muştaki Çaykaralılar ya da Çaykara Kökenli Muşlular””17.03.2019. <https://www.caykaragazetesi.com/gurbet/mustaki-caykaralilar-ya-da-caykara-kokenli-muslular-46755/>
- 44- ÖZBARAN, Salih, *Bir Osmanlı Kimliği 14. 17. Yüzyıllarda Rum/Rumi Aidiyet Ve İmgeleri*, Kitap Yayınevi LTO, 2004, İstanbul.
- 45- ÖZTÜRK, Ayşe, “Karadeniz Bölgesi İle Macaristan Kuman-Kıpçak Coğrafyasının Karşılaştırmalı Halk İnançları”, *Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, C: XVII, S: 66, 202, Samsun, s. 385-421.
- 46- ÖZGÜR, Can, “Doğu Karadeniz Ağızlarında Kıpçakça Üzerine Tespitler” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S: 13, Yıl 2002, s.122.
- 47- -----, “Kıpçakların Dili”, *Türkler*, C: 3,. Yeni Türkiye Yayınları, 200, Ankara. s. 1267
- 48- ÖZTÜRK, Temel, “XIII Yüzyıl İlk Yarısı Trabzon Sancağı Nüfus Tespitinde Avarız ve Cizye Defterlerinin Kullanılabilirliği”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C:5, S: 5, 2008, s. 105.
- 49- SALAN, Erkan, “Eski Anadolu Türkçesinde Aruz Vezni Ve Uyağın Zarf-Fiil

- Eklerine Etkisi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 26, Ocak 2017, s.1-24.
- 50- SARAN, Ali Kemal, *Omuzumda Hemençe*, Semih Ofset, 200, Ankara, s. 17.
- 51- SERTOĞLU, Mithat, *Rum Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi* İstanbul Matbaası, İstanbul 1958. s. 269-270.
- 52- SİLER, Abdurrahman, “XIX yüzyılda Trabzon’un Kaza ve Nahiyelerinin Ekonomik Durumu (1869-1905)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C: 9, S: 1, s.275.
- 53- SÜMER, Faruk, *Çepniler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992, İstanbul.
- 54- ŞAHİN, Aslı Çandarlı, “Kuman/Kıpçaklarda Zanaat ve Konar Göçerlik İlişkisi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 26, S:2, 2016. s. 157-163.
- 55- TELLİOĞLU, İbrahim, “Doğu Karadeniz Kıpçakları” *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S: 48, 201, Samsun. s 72.
- 56- TUNCER, Rumeysa Keziban, *Çaykara Nüfus Defterleri*, Turkuaz Matbaacılık, 2017, İstanbul.
- 57- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Etnik Sosyoloji*, Timaş Yayınları, 1999, İstanbul.
- 58- TÜRKMENOĞLU, Mehmet Ali, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon, (Şer’iye Sicillerine Göre)*, Doktora Tezi, 2016, Konya.
- 59- TOGAN, Zeki Veledi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 194, İstanbul.
- 60- UYSAL, Mustafa Ali, KARTAL, Kazım, “Miladi 1840-1850 Tarihli Reaya Defterine Göre Trabzon Vilayeti Akçaabat Nahiyesinde Yaşayan Rum Nüfusunun Demografik ve Sosyo Ekonomik Yapısı”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, S:11(1), 2020, s. 136-142.
- 61- VARDAN, Nurdan, *Macaristan’daki Kumanların Kültürel Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018, İstanbul, s.200-350.
- 62- YÜCE, Mualla Uydu, “Kıpçaklarda Toplum ve Kültür Hayatı”, *Türkler*, Cilt: 3, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 244.
- 63- YILMAZ, Murat, *Trabzon Gayri Müslimlerinin Sosyo Kültürel ve Ekonomik Durumu 1881-1888*, KTÜ Fen Edebiyat Fak. Tarih Böl. Bitirme Tezi, 2010, Trabzon.
- 64- YILMAZ, Ünsal, “Yeşildal Atalar Kültüne Dair İnanmaların Türklerin Ad Verme İnanç ve Gelenekleri Üzerindeki Tesirleri”, *Milli Folklor*, S:119 Güz 2018, s. 48-58.
- 65- İslam Ansiklopedisi, “Şamanizm” C: 3, Milli Eğitim Basımevi, 1979, İstanbul. s. 328-330.

İnternet Kaynakları:

- 1- Hasan Uzun, “Uzungöl Rumcasının Farkları, <http://www.karalahana.com/2017/12/08/uzungolde-dil-caykara-rumcasinin-ozellikleri/>

- 2- <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/kof>.
- 3- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Martini_\(t%C3%BCfek\)#:~:text=Martini%2DHenry%20t%C3%BCfe%C4%9Fi%2C%201871%2D15%20at%C4%B1%C5%9F%20h%C4%B1z%C4%B1na%20sahiptir](https://tr.wikipedia.org/wiki/Martini_(t%C3%BCfek)#:~:text=Martini%2DHenry%20t%C3%BCfe%C4%9Fi%2C%201871%2D15%20at%C4%B1%C5%9F%20h%C4%B1z%C4%B1na%20sahiptir).
- 4- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Kango_\(Japonca\)#:~:text=Kango%20\(Japonca%3A%20%E6%BC%A2%E8%AA%9E%3B%20Japonca,da%20%22Kango%22%20olarak%20nitelendirilebilir](https://tr.wikipedia.org/wiki/Kango_(Japonca)#:~:text=Kango%20(Japonca%3A%20%E6%BC%A2%E8%AA%9E%3B%20Japonca,da%20%22Kango%22%20olarak%20nitelendirilebilir).
- 5- <https://tr.wiktionary.org/wiki/mancar>
- 6- <https://tr.wiktionary.org/wiki/l%C3%BCver>.
- 7- <https://sozluk.gov.tr/>
- 8- <https://en.wikipedia.org/wiki/Stupa>.
- 9- https://www.surmene.net/surmene_terimler.htm
- 10- Hanefi Bostan, “15 ve 16. Yüzyıllarda Çaykara’da Nüfus Hareketleri”, <https://www.caykaragazetesi.com/guncel/xv-xvi-ve-xvii-yuzyillarda-caykarada-nufus-ve-nufus-hareketleri-23965/>. 03.11.2016.
- 11- Yılmaz Keskin, Çaykaralılarda ve Karamanoğullarında ortak söz varlığı, Yılmaz Keskin/ Çaykaralılarda Ve Karamanoğullarında Ortak Söz Varlığı (Caykaragundem. Com). 17 Mart. 2021.
- 12- <https://www.caykaragazetesi.com/tarihimiz/caykaradan-vana-yerlestirilen-aileler-tubitak-projesi-oldu-63243/>.
- 13- <https://www.caykaragazetesi.com/gurbet/mustaki-caykaralilar-ya-da-caykara-kokenli-muslular-46755/>

Canlı Kaynaklar:

- Çambaşı Mahallesinden: 5 Kadın, 10 Erkek.
Şahinkaya Mahallesinden: 1 kadın, 5 Erkek.
Köknar Mahallesinden: 1 Kadın 5 erkek.
Taşlıgedik Mahallesinden: 5 kadın 10 erkek.
Demirkapı Mahallesinden 1 kadın 3 erkek.
Derindere Mahallesinden 1 kadın 2 erkek.
Eğridere Mahallesinden: 1 kadın 5 erkek.
Yeşilalan Mahallesinden: 2 erkek.
Huşa Mahallesinden: 3 kadın 4 erkek.
Gürpınar Mahallesinden: 2 erkek.
Akdoğan Mahallesinden: 3 erkek.

Uzungöl Mahallesiinden: 3 erkek.

Taşkıran Mahallesiinden: 3 kadın, 5 erkek.

Çamlıbel Mahallesiinden: 2 erkek.

Karaçam Mahallesiinden: 5 kadın, 4 erkek.

Kumlu Köyünden: 1 kadın, 1 erkek.

(Not: Bu kişilerin bazılarının konuşmaları yukarıda alıntılanmış, bazılarının yaşantılarından analizler yapılmıştır).

Tarih & Gelecek Dergisi**Journal of History & Future**

Dr. Öğr. Üyesi
Muhammed Ali BUDAK

İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
muhammedali.budak@idu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4610-090X>

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 18/02/2025 24/03/2025

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1642589>

Research Paper

Orijinal Makale / Original Paper

Bir Ortaçağ Efsanesi Kronolojisi: Prester Johannes -Hindistanlardan Amerikalara

Chronology of a Medieval Legend: Prester John- From Indies to Americas

Öz

Prester Johannes efsanesi bir Geç Ortaçağ Avrupa efsanesidir. Kendisi Edessa'nın (Urfa) Atabek İmadüddin Zengi tarafından elde edilmesinden sonra Avrupa'da tanınır hale gelmiştir. Müslüman egemenliğinin ötesinde bulunan, doğaüstü özelliklere sahip bir ülkeyi yönetmesinin yanında aynı zamanda Hıristiyan din adamlığı görevini de üstlenen ve bundan dolayı prester unvanını taşıyan Johannes'in kökleri, aslında Hıristiyanlığın Asya'da yayılışı kadar eskidir. Asya'nın hemen her yerine giren Nesturilerin ve Hindistan'da zaten mevcut olan Hıristiyanların dini inançlarının çeşitli siyasi olaylarla etkileşimi neticesinde doğan bu efsane, Haçlı Seferleriyle beraber aslında Avrupa'nın Kızıl Elması haline dönüşmüştür. Hindistan'ın baharatlarını büyük bir açgözlülükle tüketen Avrupa'nın gözünde, Müslümanlara arkadan saldıracak bir müttefik olarak Asya'da aranan Prester Johannes'in bu özelliklere sahip olan Moğollar olmadığı anlaşılınca, Memlüklerin ortaya çıkmasıyla beraber Afrika'ya taşınmıştır. Bu sefer de doğu ile batı arasındaki ticaret yollarının tam ortasında bulunan ve dolayısıyla Avrupa ticareti üzerinde söz sahibi olan Memlüklere arkadan saldıracak bir yere yani Etiyopya'ya geçen Prester Johannes'in burada olmadığı da kısa süre içinde anlaşılmıştır. Aydınlanma Çağı ile bilimsel çalışmaların hızlanması ve dünyanın da daha küçük bir yer haline gelmesiyle Prester Johannes'in Afrika'da değil Asya'da olduğu düşünülmüş, aranmış ama orada bulunamamış ve tam kendini yeni keşfedilen Amerikalarda gösterecekken tamamen bir efsane olduğu kabul edilmiş ve tarihe karışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Avrupa, Kültür, Efsane, Prester Johannes

ATIF: BUDAK, Muhammed Ali, "Bir Ortaçağ Efsanesi Kronolojisi: Prester Johannes -Hindistanlardan Amerikalara", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 11/1 (Mart 2025), s. (134-163)

CITE: BUDAK, Muhammed Ali, "Chronology of a Medieval Legend: Prester John- From Indies to Americas", *Journal of History and Future*, 11/1 (March 2025), pp. (134-163)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

Prester John is a Late Medieval European legend. He became known in Europe after the conquest of Edessa (Urfa) by Atabeg Imad al-Din Zengi. The roots of John, who, in addition to ruling a country with supernatural features beyond Muslim rule, also served as a Christian clergyman and therefore bore the title of prester, are actually as old as the spread of Christianity in Asia. This legend, which was born as a result of the interaction of the religious beliefs of the Nestorians, who spread almost all over Asia, and the Christians who already existed in India, with various political events, actually turned into the Turkish Golden Apple of Europe during the Crusading period. In the eyes of Europe, which consumed the spices of India with great greed, Prester John, who was sought in Asia as an ally to attack the Muslims from behind, moved to Africa when it was understood that he was not the Mongols. This time, it was soon understood that Prester John was not here, as he moved to a place that would attack the Mamluks, which was in the middle of the trade routes between east and west and therefore had a say in European trade, from behind, that is, Ethiopia. As scientific studies accelerated with the Age of Enlightenment and the world became a smaller place, Prester John was thought to be in Asia, not Africa, he was searched for but could not be found there, and while he was about to show himself in the newly discovered Americas, he was accepted as a complete legend and disappeared into history.

Keywords: Medieval, Europe, Culture, Legend, Prester John

1.Giriş

Prester Johannes efsanesi Ortaçağ Avrupasına ait bir efsanedir. Özellikle Haçlı Seferleri dönemine damgasını vuran bu efsaneye göre doğuda, Müslümanların egemen olduğu toprakların ötesinde, hem din (rahip) hem de devlet (kral) adamlığı özelliklerini bünyesinde taşıyan ve adı Johannes olan muktedir biri vardır. Onun krallığı mucizelerin yaşandığı, olağanüstü yaratıkların ve zenginliklerin bulunduğu, inançlı ve dürüst Hıristiyanların mutluluk içinde yaşadığı ütopyik bir yerdir. Avrupalı Hıristiyanların Kutsal Topraklar için verdiği mücadelede doğudan gelecek ve Müslümanları yenilgiye uğratacaktır. Zamanın akışı içinde yaşanan gelişmelere paralel olarak çeşitli özellikler kazanıp, değişim geçiren bu efsane hakkında yurt dışında uzun zamandan beri çok sayıda çalışma kaleme alınmıştır.¹ Ülkemizde bu konu üzerine yapılan çalışmalar ise şimdilik başlangıç aşamasındadır.² Bu

1 Robert Silverberg, *The Realm of Prester John*, Doubleday & Co., New York, 1972; *Prester John: The Legend and its Sources*, (Çev. ve Der. Keagan Brewer), Ashgate, Surrey 2015; Igor de Rachewiltz, *Prester John and Europe's Discovery of East Asia*, Australian National University Press, Canberra 1972; Matteo Salvatore, *The African Prester John and the Birth of Ethiopian-European Relations, 1402-1555*; Routledge, London & New York 2014; Vsevolod Slessarev, *Prester John-The Letter and the Legend*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1959; *Studi e Materiali di Storia Delle Religioni (SMSR)*, C. 89, S. 1, Retelling Prester John Objects, Routes, and Emotions; Jürgen Tubach, "Prester John of India", *The Harp*, (Ed. Baby Varghese, Jakob Thekeparampil ve Abraham Kalakudi), C. 23, Gorgias Press, Piscataway 2011, ss. 1-9; Meir Bar-Ilan, "Prester John: Fiction and History", *History of European Ideas*, C. 20, S. 1-3, ss. 291-298 örnek olarak gösterilebilir.

2 Uğur Toprak, *Ortaçağ'da Avrupalı Seyyahların Kayıtlarında Prester John*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Batman 2019; Mesut Ağır, "Orta Çağ Seyyahlarının Kayıtlarında Presbyter John ve Efsanenin Asya ve Afrika'daki Temelleri",

çalışmada Prester Johannes efsanesi hakkında araştırma yapmak isteyenlere yardımcı ve önyak olması için efsanenin oluşumunu sağlayan nedenlerden, Prester Johannes'in bir efsane olduğunun ortaya çıkmasına kadar geçen süre kronolojik açıdan, Ortaçağ merkezinde, efsane hakkında bilgi veren birinci elden kaynaklar kullanılarak kısaca verilmeye ve efsaneye bir bütün halinde bakılmaya çalışılmıştır.

2. Kökenler

Efsane olarak adlandırılan anlatıların çeşitli tanımları olmakla beraber bunların ortak özellikleri, tarihsel veya mekânsal bir bağlantıya ihtiyaç duymaları,³ büyük oranda tarihsel bir kişi (veya kişiler) ve onların yaptıkları veya yaşamları hakkında olmalarıdır.⁴ Buna ek olarak efsanelerin bir diğer özelliği ise ait oldukları topluluğun inançlarını ve deneyimlerini sembolik olarak yansıtırken bu topluluğun sahip olduğu değerlerin doğru olduğunu onaylama görevini de yerine getirmeleridir.⁵ Bu genel özelliklerden hariç olarak Prester Johannes efsanesinin oluşmasını sağlayan ve bu efsaneye özgü olan bazı nitelikler de vardır ki bunların çoğu dini ve siyasi olaylardır.

Eskiden yeniye yani kronolojik olarak bakıldığında bu efsanenin doğumunda etkili olan ilk olayın Hıristiyanlığın yayılması, yani doğduğu yerden doğuya, Asya kıtasının içine doğru yayılmasıyla ilgili olduğu görülür. Burada iki grup söz konusudur. İlki kendilerini Aziz Thomas Hıristiyanları olarak adlandıran Hindistan Hıristiyanlarıdır. Hindistan'daki geleneğe göre Hıristiyanlığın bu yarımadaya gelmesi MS. 52 yılında Havarî Thomas'ın Malabar sahiline ayak basmasıyla başlamıştır. Daha sonra burada yedi (ya da beş) kilise kurmuş, Hıristiyanlığı yaymış ve MS. 72 yılında şehit edilmiştir.⁶ Adı "Thomas'ın İşleri" olan ve kabul edilen İncil'in bir parçası olmayan bu dini anlatı büyük ihtimalle III. yüzyılda Edessa'da (Urfa) kaleme alınmıştır ve metnin içeriği ile detayları anlatının II. yüzyıla dayandığına işaret etmektedir.⁷ Yarımadanın batı kıyılarında -dağınık da olsa- Hıristiyanların varlığı aynı yüzyıla kadar gitmekle beraber teşkilatlanmış Hıristiyan toplulukları ancak

History Studies, C. 9, S. 2, ss. 27-46; Fatih Durgun, "Batılıların Doğu Hakkındaki Tahayyüllerine Özgün Bir Örnek Olarak Presbyter Johannes (Prester John) Efsanesinin Ortaya Çıkışı: 1165 Öncesi", *Akademik Hassasiyetler*, C. 7, S. 14, ss. 71-94; Fatih Durgun, "Presbyter Johannes (Prester John) Efsanesi'ni Jacques De Vitry'nin Mart 1217 Tarihli Mektubu ve V. Haçlı Seferi Çerçevesinde Okumak", *Şarkiyat*, C. 14, S. 3, ss. 1076-1101. Ayrıca bkz. Murat Tural, *Seyahatnamelere Göre Moğollar ve Katolik Dünyası (Dini İdealler ve Politik Kaygılar)*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2015, ss. 143-158.

3 Hippolyte Delehaye, *The Legends of The Saints*, Fordham University Press, New York 1962, s. 7.

4 William Bascom, "The Forms of Folklore: Prose Narratives", *The Journal of American Folklore*, C. 78, S. 307, ss. 4-5; Chris Baldick, *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*, Oxford University Press, Oxford, 2001, s. 138.

5 Timothy R. Tangherlini, "'It Happened Not Too Far from Here...'" A Survey of Legend Theory and Characterization", *Western Folklore*, C. 49, S. 4, s. 385.

6 Alphonse Mingana, *Early Spread of Christianity in India*, The University Press, Manchester 1926, ss. 49-50, 77.

7 Robert Eric Frykenberg, *Christianity in India-From Beginnings to the Present*, Oxford University Press, Oxford 2008, s. 93; Wilhelm Baum ve Dietmar Werner Winkler, *The Church of the East-A Concise History*, Routledge Curzon, New York 2003, s. 51; *The Apocryphal New Testament*, (Ed. James Keith Elliott), Clarendon Press, Oxford 2005, s. 442.

III. ve IV. yüzyılda güney Hindistan'da kendilerini göstermişlerdir.⁸ Sasani İmparatoru II. Şapur'un 339-379 arası süren Hıristiyanlık karşıtı tutumu, bundan dolayı Hıristiyanların İran'dan Hindistan'a kaçması da buradaki Hıristiyan nüfusu arttırmıştır.⁹ Prester Johannes tarafından gönderildiği varsayılan ve 1165-1170 arasına tarihlenen mektup,¹⁰ Moğollara elçi olarak gönderilen Plano Carpini¹¹ ve St. Quentinli Simon'un¹² kayıtları, efsane ile Hindistan arasındaki bağlantıya işaret etmektedir. Buna ek olarak dikkat edilmesi gereken bir nokta Ortaçağ Avrupası için "Hindistan" sözcüğünün günümüzdeki anlamını taşımadığı, "Müslümanların (özellikle Selçuklu Türklerinin) egemenliğinin ötesindeki bilinmeyen dünyayı" tanımlamak için kullanılan anlamı muğlak bir sözcük olduğudur.¹³ Bu Hindistan Büyük, Orta ve Küçük¹⁴ şeklinde üçe ayrılmıştır ve Orta Hindistan için bazen -XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde Hindistan'a atanan ilk Katolik piskoposu olan Katalan Jordanus'un yaptığı gibi- Üçüncü Hindistan¹⁵ adı da kullanılmıştır. Bu ayrıma göre Küçük Hindistan, Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Sind bölgesine denk gelmekte ve genellikle Asya'nın içine kadar uzanmaktadır. Büyük Hindistan, Malabar'dan başlamakta ve sınırsız şekilde doğuya doğru uzanmaktadır. Orta ya da Üçüncü Hindistan ile kastedilense Doğu Afrika'dır (Etiyopya). Çünkü o dönem Asya ile Afrika'nın Kızıl Deniz tarafından değil Nil Nehri tarafından ayrıldığı¹⁶ ve Etiyopya'nın karadan Hindistan ile birleşik olduğu¹⁷ düşünülmektedir.

V. yüzyıla gelindiğinde Hindistan'daki Hıristiyanlığın Nesturilerle yakın ilişki içinde olduğu, kendi rahiplerini Nesturilerin en iyi okullarına gönderdikleri görülmektedir¹⁸ ki bu da bizi efsane üzerinde etkili olan ikinci dini guruba yani Nesturilere getirmektedir. Bu mezhep adını, 428'de Konstantinapol (İstanbul) Patriği olan ve yaşanan çeşitli dini tartışmalar sonucunda 431'deki Efes Konsili'nde sapkın ilan edilerek Mısır'a sürülen Nestorius'tan almaktadır. Kendisi 431'de Mısır'a gönderilirken onun taraftarları da kendi maiyetleriyle beraber doğuya gitmiş ve İran'daki Hıristiyanlara katılmışlardır.¹⁹ Zira

8 Frykenberg, *Christianity in India*, ss. 103, 115.

9 Mingana, *Early Spread of Christianity*, ss. 4, 7. 293 yılında, Hindistan'daki bir krallık olan Çola Krallığı'nda yaşayan 76 Hıristiyan ailenin burada uğradıkları zulümden kaçarak Malabar sahiline gittikleri ve buradaki Hıristiyanlar arasına yerleştikleri yönünde bir anlatı da mevcuttur. Bkz. Frykenberg, *Christianity in India*, s. 107.

10 "İhtişamımız üç Hindistan'a hâkimdir..." Bkz. *Prester John: The Legend*, s. 68.

11 "... Büyük Hindistan'da yaşayan Müslümanlarla savaşa yöneldi. Bu haber üzerine o ülkenin kralı olan Papaz Johannes..." Bkz. Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247)*, (Çev. Ergin Ayan), Gece Kitaplığı, İstanbul 2015, s. 72.

12 "... yani eskiden Hindistan'ın egemeni ve imparatoru, kilise kademlisi (presbyterus) İoannes'in..." Bkz. Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu), Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, Antalya 2006, s. 9.

13 *Prester John: The Legend*, ss. 22-23; Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 26.

14 Salvatore, *The African Prester John*, s. 5.

15 Friar Jordanus, *The Wonders of the East*, (Çev. Henry Yule), The Hakluyt Society, Londra 1863, ss. 11, 26, 41.

16 Jordanus, *The Wonders of the East*, s. 11, d.n. 1; Salvatore, *The African Prester John*, s. 5.

17 Rachewiltz, *Prester John*, s. 2.

18 Mingana, *Early Spread of Christianity*, s. 27.

19 Baum ve Winkler, *The Church of the East*, ss. 23-25.

İran'daki Hıristiyanlar 431'deki Efes Konsili'nin kararlarını kabul etmemiş ve böylece onlardan ayrılmışlardır. Nesturiler V. yüzyılın ortasında Sasani Kralı I. Firuz tarafından koruma altına alınmış ve böylece Nesturilik Asya'nın içlerine doğru rahatça yayılma imkânına kavuşmuştur.²⁰ Onların bu alanda başarılı olmalarının en önemli nedenlerinden birisi, misyonerlik faaliyetleri esnasında yardımını görecektir manastır yerleşimlerine ihtiyaç duymaksızın, çalışarak geçimlerini kazanabilmelerinde yatmaktadır.²¹ Yolları üzerindeki çok sayıda Türk topluluğunu da Hıristiyanlığa geçiren²² Nesturiler VIII. yüzyılda Çin'e ulaşmıştır.²³ Batı Hıristiyanlarının VI. yüzyılın sonundan itibaren Hindistan'daki Hıristiyanları da Nesturi adıyla anmaya başlamasına ek olarak Roma imparatorluk sisteminin ortadan kalkmasının, VII. yüzyılda İslamiyet'in yayılmasının ve nihayetinde Türklerin Yakın Doğu'ya hâkim olmalarının Doğu ile Batı Hıristiyanları arasındaki bağları daha önce hiç olmadığı kadar şiddetli bir şekilde kesmesi de belirtilmesi gereken noktalardır.²⁴ Prester Johannes efsanesini -en azından yazılı olarak kayda geçirerek- başlatan Freising'li Otto'dan başka,²⁵ Moğollara elçi olarak gönderilen Rubruk'lu Wilhelm²⁶ ve ünlü Asya misyoneri Montecorvino'lu John,²⁷ Prester Johannes'in Nesturi olduğunu açıkça belirtmişlerdir.

Prester Johannes anlatısı sıralamasında bir sonraki nokta bizzat bu efsanevi kişiliğin adıyla ilgilidir. Günümüzde genellikle Johannes (John) olarak kullanılmakla birlikte Latince olarak ilk kaydedildiği hali (Presbyter) Iohannes²⁸ olan bu adın neden bu hayali kişinin adı olduğu açıklanabilmiş değildir.²⁹ Efsaneyle oldukça yakın bir ilgisi bulunan ve aşağıda

-
- 20 De Lacy O'Leary, *The Syriac Church and Fathers-A Brief Review of the Subject*, Gorgias Press, New Jersey 2002, ss. 99-102.
- 21 Ian Gillman ve Hans-Joachim Klimkeit, *Christians in Asia Before 1500*, Routledge, New York 2006, s. 222.
- 22 Li Tang, "Turkic Christians in Central Asia and China (5th-14th Centuries)", *Festschrift in Honour of the 80th birthday of Professor GENG SHIMIN*, (Ed. Zhang Dingjing ve Abdurishid Yakup) Minzu University Press, Beijing 2009, ss. 437-441.
- 23 Gillman ve Klimkeit, *Christians in Asia*, s. 221. Hıristiyanlığın Çin'e 7. yüzyılda ulaşması hakkında bkz. Anthony Mathias Mundadan, *History of Christianity in India-From the Beginning up to the Middle of the Sixteenth Century (up to 1542)*, C. 1, Church History Association of India, Bangalore 1984, s. 88.
- 24 Silverberg, *The Realm of Prester John*, ss. 17, 25-26; Frykenberg, *Christianity in India*, s. 105.
- 25 "Ayrıca bundan kısa bir süre önce bir Hıristiyan ama Nasturi olan ve adı John olan bir kralın..." Otto, Bishop of Freising, *The Two Cities-A Chronicle of Universal History to the Year 1146 A.D.*, (Çev. Charles Christopher Mierow), Columbia University Press, New York 1928, s. 443.
- 26 "... bu Nasturi kendisini kral ilan etti. Halkı ona Kral Johannes unvanını verdi ..." Wilhelm von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, (Çev. Ergin Ayan), ayışığı kitapları, 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 58.
- 27 "Dünyanın bu tarafında adı George olan, Nesturi Hıristiyan mezhebine bağlı ve Hindistan'ın Prester John'u denilen büyük kralın görkemli ailesinden gelen bir kral..." *Cathay and the Way Thither-Being a Collection of Medieval Notices of China*, (Çev. Henry Yule), C. 3, Hakluyt Society, Londra 1914, s. 47.
- 28 Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 7; Ferrara tarafından Prester John için kullanılan adlardan oluşturulan liste şu şekildedir: "Presbyter Iohannes, Patrik John, Kral John, Prete Iane, Prete Ianni, Presto Giovanni, Prete Juan, Prete Joam, Prete-Jean, Prestre Johan, Presbyero-Johanides, Çar-Rahip John, Prete Ianne, Prester Cohan, Johannes Africanus, Bel Gian, Praecious Iohannes, Prete Ioam, Belul Jan, Jonanam, Presbyter Bedigian, Prestigian, Precious (Kıymetli) John." Bkz. Marianna Ferrara, "History-Telling about Prester John", *Studi e Materiali di Storia Delle Religioni*, C. 89, S. 1, s. 8, d.n. 2.
- 29 Bu konudaki savlardan birisi dört İncil'den birine adını veren ve aynı İncil'de kendisinden iki defa Presbyter Iohannes olarak bahsedilen Havari Yuhanna'dır. Onun, yanlış bilinen bir efsaneden dolayı ölümsüz olduğuna inanılması efsanevi kişilik üzerinde etkili olmuş olabilir. Bir diğer sav Hindistan'daki

bu duruma değinilecek olan Karahıtay hükümdarı Yelü Daşı'nın (Ye-lü Da-şı) unvanı Gürhan'a fonetik olarak benzemesi de dâhil olmak üzere çeşitli teoriler öne sürülmüş fakat hiçbiri kesinleşmemiştir.³⁰ Günümüzde kullanıldığı şekliyle John adı Doğu Hıristiyanları için çok yabancı bir isim değildir. Çünkü 325'teki İznik Konsili'ne katılan piskoposlardan biri de İranlı John'dur ve V. yüzyılda Kizikoslu (Aydıncık) adı bilinmeyen biri tarafından yazılan³¹ ve *Kilise Tarihi* adıyla bilinen eserde tüm İran ve Büyük Hindistan'ın Piskoposu olarak görülmektedir.³² Hem Young'un³³ hem de Mundadan'ın³⁴ işaret ettiği üzere başka bir belgede³⁵ söz konusu John için sadece "Fars Piskoposu" unvanı kullanılması, onların da söylediği gibi İran ve Hindistan kiliseleri arasındaki yakınlığa ve muhtemel bağlantıya işaret etmektedir.³⁶ Bununla beraber John adı söz konusu olduğunda efsanenin ortaya çıktığı döneme çok daha yakın olan bir olay vardır. O da 1122 yılında Hindistanlardan (önce Konstantinapol'e uğramasının ardından) Roma'ya gelen bir "John" hakkındaki birbirinden bağımsız iki farklı kaynaktaki kayıtlardır. Bu John kısa bir yolculuğun ardından Roma'da Papa II. Calixtus'un huzuruna çıkmış, geldiği şehir ve Hindistanların başkenti olan Hulna hakkında bilgi vermiş ve her yıl Aziz Thomas'ın yortusunda gerçekleşen bir mucizeyi anlatmıştır.³⁷ Bu ziyaret hem *De Adventu (Patriarchae Indorum ad Urbem sub Calisto Papa Ilo)* adıyla bilinen ve kimin yazdığı bilinmeyen bir mektupta hem de Rheims Manastırı Başrahibi Odo'nun yazdığı mektupta anlatılmaktadır.³⁸ Her iki kayıt arasındaki büyük farklılıklara (John'un ziyaretinin nedeni, onun *De Adventu*'da piskopos ama Odo'nun mektubunda başpiskopos olarak anılması vs.) rağmen aynı olaydan bahsetmeleri nedeniyle Prester Johannes efsanesi üzerinde çalışanların vardığı ortak sonuç, gerçekten bir kişinin bugünkü anlamını taşımayan bir Hindistan'dan (belki de Urfa'dan³⁹) Roma'ya geldiği ve Aziz Thomas ile ilgili efsaneleri gayet iyi bildiği için mutlak surette Hıristiyan olduğudur.⁴⁰

bir kral ile ilgilidir. Buna göre Aziz Thomas'ı öldürten kralın oğlu (ya da yeğeni) Vizan (John), Aziz Thomas tarafından Hıristiyan ve rahip yapılmış ve kendinin manevi ardılı olmakla görevlendirilmiştir. Bu savlara dair ayrıntılı bilgiler için bkz. Silverberg, *The Realm of Prester John*, ss. 33-35; Slessarev, *Prester John-The Letter*, ss. 89-91.

30 Rachewiltz, *Prester John*, s. 6; Ferrara, "History-Telling about Prester John", s. 9.

31 Yazarın birkaç yüzyıl boyunca yanlış şekilde Kizikoslu Gelasius olarak anılması konusunda bkz. *Remembering Nicaea-The Ecclesiastical History of Anonymous Cyzicenus*, (Çev. Martin Shedd, Sean Tandy ve Jeremy M. Schott), SBL Press, Atlanta 2024, ss. 1-4.

32 William G. Young, *Source-Materials for Students of Church History*, The Diocesan Press, Madras 1969, s. 28; Stephen Neill, *A History of Christianity in India-The Beginnings to AD 1707*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 30.

33 Young, *Source-Materials for Students*, s. 28, § 27, d.n. 3.

34 Mundadan, *History of Christianity in India*, s. 79.

35 "Ioannes Perfidis" Bkz. Philip Labbei, *Sacrosancta Concilia-ad Regiam, editionem exacta, quae nunc quarta parte prodit auctior*, C. 2, Lutetiae Parisiorum, Paris 1671, § 52.

36 Young, *Source-Materials for Students*, s. 28, § 27, d.n. 3; Mundadan, *History of Christianity in India*, s. 79.

37 *Prester John: The Legend*, ss. 34-38.

38 Bu mektupların Latince ve İngilizce tercüme ve çevirileri için bkz. *Prester John: The Legend*, ss. 30-42.

39 Slessarev, *Prester John-The Letter*, s. 25.

40 *Prester John: The Legend*, ss. 5-6; Eugene Tisserant, *Eastern Christianity in India*, Orient Longmans, Calcutta 1957, s. 19; Neill, *A History of Christianity in India*, s. 68, d.n. 1. Ayrıca bkz. Paul Devos, "Le Miracle Posthume de St. Thomas L'Apotre", *Analecta Bollandiana*, C. 66, ss. 231-275.

Bununla beraber Tubach, kaynak göstermeksizin, Doğu Süryani Kilisesi'nin 1120 yılında Hindistan'a bir başpiskopos gönderdiğini ve bu kişinin adının da John olduğunu söylemektedir. Ona göre bu John'un yani Johannes'in iki yıl sonra geri dönüp batıda ortaya çıkması hiç de imkânsız bir durum değildir.⁴¹

Efsanenin ortaya çıkmasının ve gelişmesinin son aşamasında iki askeri olay vardır ki bunların ilki Katvan Savaşı'dır. Gürhan Yelü Daşı'nın idaresindeki Karahıtaylar ve Sultan Sencer idaresindeki Selçuklular arasında 1141 yılında yapılan savaş Karahıtayların zaferiyle sonuçlanmıştır.⁴² İbnü'l-Esir'in "İslam tarihinde Horasan'da bundan daha büyük ve bundan daha fazla insanın öldürüldüğü bir savaş olmamıştır" sözleri, savaşın ne kadar ciddi ve önemli olduğunu göstermektedir.⁴³ Konuyla ilgili olarak akılda tutulması gereken birkaç nokta vardır. Bunların ilki Yelü Daşı'nın büyük ihtimalle Budist olması ama imparatorluğundaki diğer dini gruplarla beraber Nesturileri de mutlak şekilde koruma altına alması hatta açıkça bu dine karşı yakınlık göstermesidir.⁴⁴ Hatta Doğu Süryanileri onun ordusunda savaşmıştır.⁴⁵ Nesturilerin XI. yüzyılın başında Keraitleri Hıristiyanlığa geçirmeleri -ki bu haber hızlıca Yakın Doğu'da yayılmıştır- Silverberg'e göre Müslümanlara karşı kazanılan böyle bir zaferin hemen Hıristiyanlara atfedilmesini sağlamış olabilir.⁴⁶ Rachewiltz de bu görüştedir.⁴⁷ İkinci nokta ise Suriye ve Filistin bölgelerine hâkim olan Türklerin, Süryani Mihail'in de kaydettiği üzere buradaki Hıristiyanlara karşı düşmanca tutumlarıdır.⁴⁸ Efsane, Yelü Daşı'nın Nesturilere olan yakınlığı, Nesturilerin (Hıristiyanların) Müslüman Türklerin yönetiminde eziyet çekmesi, Katvan Savaşı'nda Yelü Daşı'nın kazandığı zafer sonucunda, Rachewiltz'in de açıkladığı üzere büyük ihtimalle kendilerini Müslüman yöneticilerden korumak isteyen Nesturilerin uydurmasıyla başlamıştır. Çünkü buna göre artık Müslümanları cezalandırırken Suriye ve Mezopotamya gibi yerlerde yaşayan Nesturileri himayesine alabilecek Nesturi bir kral vardır.⁴⁹ Efsanenin oluşma sürecinin son aşamasındaki ikinci askeri olay ise Edessa'nın (Urfa) Atabek İmadüddin Zengi tarafından

41 Tubach, "Prester John of India", s. 3.

42 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötügen Neşriyat, 26. Baskı, İstanbul 2005, s. 149.

43 İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), C. 11, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s. 84; *Prester John: The Legend*, s. 7.

44 Rachewiltz, *Prester John*, s. 5; Herbert Franke, "Kitan ve Cürçenler: Mançurya Ormanlarının Sakinleri?", (Çev. İsenbike Togan), *Erken İç Asya Tarihi*, (Der. Denis Sinor), İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2017, s. 551.

45 Baum ve Winkler, *The Church of the East*, s. 79.

46 Silverberg, *The Realm of Prester John*, ss. 12-13.

47 Rachewiltz, *Prester John*, s. 5.

48 "Türklerin Coelé-Syrie'ye (Şimali Suriye) ve Filistin kıyılarına yaptıkları hicret, işte bu suretle başlamıştır. Onlar, bütün bu ülkelere merhametsizce tahribat ve talanlar icra etmekle oraları hükümleri altına almışlardır. ... Türkler, Suriye ve Filistin ülkelerine hâkim olduktan sonra Kudüs'e dua etmeye giden Hıristiyanlara, dövmek, soymak, şehre ve mukaddes yerlere girmeyi haraca bağlamak gibi fenalıklar yapıyorlardı. Bundan başka bir Hıristiyan kervanını ve bilhassa Roma'dan ve İtalya'dan gelenleri görünce onları imha etmeye gayret ediyorlardı." Bkz. *Süryani Patrik Mihail'in Vekainamesi-İkinci Kısım (1042-1195)*, (Çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul 1944, ss. 28, 39. Baum ve Winkler kaynak göstermeksizin ilk kez Selçuklu Türklerinin yönetiminde kiliselerin ve manastırların yıkıldığını söylemektedirler. Bkz. Baum ve Winkler, *The Church of the East*, s. 82.

49 Rachewiltz, *Prester John*, s. 6; Franke, "Kitan ve Cürçenler", s. 551.

1144'te ele geçirilmesidir.⁵⁰ Avrupa'yı sarsan bu olayın ardından Haçlılar, Avrupa'dan destek almak için batıya haberciler göndermişlerdir. Bu habercilerden biri de Antakya Prensi Raymond tarafından Papa III. Eugenius'a gönderilen Cebele Piskoposu Hugh'dur.⁵¹ Hugh'nun Suriye'de yaşaması, büyük ihtimalle Nesturiler arasında anlatılan "doğudaki krala" dair efsaneden haberdar olmasını sağlamıştır.⁵² Onun tarafından anlatılanlar ve "...uzak doğuda, İran'ın ve Ermenistan'ın ötesinde yaşayan ve halkı gibi Hıristiyan ama Nesturi olup hem kral hem de rahip olan bir Johannes ..."⁵³ hakkında anlattıkları Freising'li Otto tarafından kaydedilmiş ve böylece efsane son halini alarak Avrupa'ya ulaşmıştır.

3. Avrupa ve Asya'nın Prester Johannes'i

1145 yılında Cebele piskoposu Hugh, Papa III. Eugenius'un huzurunda doğuda olanlara dair haberleri aktarıp Haçlı Devletleri için yardım talebinde bulunurken o esnada orada olanlar arasında Freisingli Otto da vardır. Kendisi İki Şehrin Tarihi (Chronica sive Historia de duabus civitatibus) adlı eserinde Hugh'nun anlattıklarını kaydetmiştir ki bunların arasında Johannes'e dair olan haber de vardır ve şöyle özetlenebilir: İran ve Ermenistan'ın ötesinde yaşayan, hem rahiplik hem de krallık yapan, Hıristiyan ama Nesturi olan Johannes adında biri vardır. Bu Johannes kısa süre önce İranlıların ve Medlerin krallığını yapan ve adı Samiardi olan iki kişiyle (kardeş krallarla) savaşmış ve üç günün sonunda onları yenilgiye uğratmıştır. Bunun ardından ona hitap edildiği adıyla Prester Johannes, Kudüs'teki Kilise'yi (Kutsal Kabir Kilisesi) askerleriyle desteklemek için yola çıkmış fakat ordusunu Dicle Nehri'nden geçirememiş, bunun üzerine kışın buz tutan kuzeydeki nehirleri aşmaya karar vermiştir. Hakkında bilgi sahibi olmadığı bu bölgenin havası ılık olduğu için nehirler buz tutmamış, birkaç yılı bu şekilde harcadıktan sonra vatanına geri dönmüştür. Büyük zenginliklere sahip olan Johannes, İncil'de bahsi geçen Müneccimlerin soyundan gelmektedir ve onların halkını yönetmektedir. Otto bu bahsini şöyle bitirmektedir: "(En azından) anlatılanlar böyle. Ama bu konu için bu kadar yeter."⁵⁴ Bu anlatının kaynağını aldığı gerçekler zaten tespit edilmiştir: Samiardi (ya da eserin başka nüshalarında geçtiği şekliyle Saniardos) Sultan Sencer'den başkası değildir⁵⁵ ve kardeş krallar da Büyük Selçuklu Devleti'ni 1119-1131 arası ilk Irak Selçuklu hükümdarı Mahmud b. Muhammed Tapar ile beraber yöneten Sencer'in⁵⁶ anısı olabilir.⁵⁷ Bahsedilen savaş Sultan Sencer ile

50 Işın Demirkent, "Haçlılar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1996, s. 531.

51 Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 7.

52 Tubach, "Prester John of India", s. 4.

53 Otto, *The Two Cities*, s. 443.

54 Otto, *The Two Cities*, ss. 443-444.

55 *Prester John: The Legend*, s. 8.

56 Faruk Sümer, "Selçuklular", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2009, s. 370; Abdülkerim Özaydın, "Sencer", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2009, s. 508; Faruk Sümer, "Irak Selçukluları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2009, s. 387.

57 Silverberg, Sencer adının Latince çoğul hale getirilmesi (Saniardi) ihtimali üzerinde durmuş ve bu ad ile Türk devletlerindeki çoklu yönetim ananesi arasında bağlantı kurmuştur. Bkz. Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 12.

Gürhan Yelü Daşı arasındaki savaştır. Unvanı olan Prester, Müneccimlerle arasında olduğu varsayılan ilişkiden gelmektedir ki bu durum, Aziz Thomas anlatısı ile Hindistan'daki bir krala da bağlanabilmektedir.⁵⁸ Zenginliği, zaten çok eski dönemlerden beri Avrupa'nın bildiği, klasik doğunun zenginliğine dair olan bilgilerin yansımasıdır. Donmuş nehirler ise esinini, Türkçede İskendernâme olarak bilinen Büyük İskender hakkında Avrupa'da anlatılan hikâyelerden (*Alexander Romance*) almıştır.⁵⁹ Ayrıca Endülüslü seyyah el-Gırnati'nin 1130 civarı Hazar Denizi'nin kuzeyini ziyaret ettiğinde bu bölgenin kışlarının şiddetli olduğunu, Hazar Denizi'ne dökülen İtil (Volga) Nehri'nin çok geniş olduğunu ve kışın buz tuttuğunu anlatması⁶⁰ gerçek coğrafi durumun, Hugh'nun verdiği bilgide kendini göstermesi de olabilir. Bunun yanında Otto'nun anlatımını detaylı şekilde inceleyen Brewer ve Silverberg⁶¹ onun tarafından kullanılan sözcüklerden Johannes'in zaten sözel olarak Avrupa'da bilindiği sonucuna varmışlardır. Papa, 1 Aralık 1145'te Edessa'nın (Urfa) alınması için yeni bir sefer, yani II. Haçlı Seferi çağrısında bulunmuş ama varlığını öğrendiği ve düşmanları Müslümanlara saldıracak kadar güçlü biri olan Prester Johannes ile iletişime geçmeye teşebbüs dahi etmemiştir. Hatta III. Eugenius'un Papalığı boyunca (1145-1153) Johannes'in adına ikinci defa rastlanmamaktadır.⁶² Bu duruma en iyi açıklama genelde anlatılanın aksine Hugh'nun, Prester Johannes'ten umut vermek için değil umutsuzluğa düşürmek için bahsetmesidir. Çünkü bu kadar kudretli birinin varlığı ve batıya ilerlemesi Haçlıların varlığını gereksiz kılacaktır. Onun, anlatıldığı üzere başarısız olması Haçlı Devletlerini kurtaracak yardımın doğudan değil batıdan, yani Avrupa'dan gelmesi gerektiği anlamını taşımaktadır.⁶³ Nihayetinde bir yardım gücü oluşturulmuştur. Piskopos Hugh'nun raporundan ve talebinden sonra 1146 yılında yeni bir Haçlı Seferi için yapılan çağrılarla II. Haçlı Seferi başlamış, bu ordu doğuya doğru yola çıkmış fakat sefer büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁶⁴

II. Haçlı Seferi'nin ardından Atabek Nureddin Zengi ile Kudüs Kralı Amalric Mısır üzerinde egemenlik mücadelesi verirken⁶⁵ Avrupa'da Prester Johannes'in adı yeniden duyulmuştur. Çünkü kendisi bir mektup göndermiştir. Latince asılına ek olarak İtalyancaya, Almancaya, İngilizceye, Sırpçaya, Rusçaya ve İbraniceye de çevrilen bu mektubun⁶⁶ sadece Latincesinin beş yüze yakın kopyası vardır ve bunların otuz tanesi XII. yüzyıla aittir. Mektup da çok büyük ihtimalle bu yüzyılda (~1165-1170) oluşturulmuştur.⁶⁷ Bununla

58 Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 34.

59 Rachewiltz, *Prester John*, s. 6.

60 “Bu denize (Hazar Denizi) İdil diye bir nehir dökülür ... Dicle'nin yüz katı büyüklüğündedir. Denize akan yetmiş kolu vardır ve her biri Dicle kadardır ... kış vakti donarak tıpkı yer gibi olur ki ben kış vakti onun üzerinde yürümüşüm. İnsanların yanı sıra atlar, develer, öküzler ve diğer hayvanlar da üzerinde yürüyebilir. Genişliği 1840 adımdan fazladır.” Bkz. Ebu Hamid Muhammed El-Gırnati, *Gırnati Seyahatnamesi*, (Haz. Fatih Sabuncu), Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2018, ss. 151, 187.

61 Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 8.

62 *Prester John: The Legend*, s. 8.

63 Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 8.

64 Demirkent, “Haçlılar”, ss. 533-534.

65 Demirkent, “Haçlılar”, ss. 534-535.

66 Slessarev, *Prester John-The Letter*, ss. 5, 47.

67 *Prester John: The Legend*, ss. 46-91.

beraber çeşitli özellikleri nedeniyle bu mektuptan tek bir metin yerine kendine özgü kısmi bir edebi yazın türü olarak bahsetmek daha isabetli bir tespittir.⁶⁸ Çünkü metin zaman içinde sürekli değişime uğramış, yeni bilgiler eklenerek zenginleştirilmiştir.⁶⁹ Metnin büyük kısmı Prester Johannes'in yönetimi altındaki yerlere dair verdiği bilgilerden ve anlattığı olağanüstülüklerden oluşmaktadır.⁷⁰ Mektup zaman içinde genişleyerek zenginleşirken alıcısı da aynı şekilde sürekli değişmiştir. İlk el yazmalarına göre Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'a gönderilen mektup, sonraki el yazmalarına göre -büyük ihtimalle 1204'ten sonraki duruma uyum sağlamak için- I. Manuel Komnenos tarafından Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Frederick'e veya papaya yönlendirilmiştir. Bazı el yazmaları alıcıyı, hangisi olduğunu belirtmeden sadece Frederick olarak gösterirken başkaları papa, Kutsal Roma Germen İmparatoru IV. Karl, Portekiz Kralı I. Manuel, "Fransız Kralı ve diğer Hıristiyan krallar" olarak göstermektedir.⁷¹ Mektuba kaynaklık eden eserler o dönem Avrupa'da erişilebilir durumdaki eserlerdir ki bunlar arasında, yukarıda adı geçen İskender Hikâyeleri'ne ek olarak *Binbir Gece Masalları*, *Thomas'ın İşleri*, Pliny'nin, Seville'li Isodor'un, Rennes'li Marbode'un, ve Eldad ha-Dani'nin eserleri tespit edilenler arasındadır. Cebele Piskoposu Hugh'nun ve *De adventu*'nun verdiği bilgilere rastlanılmaması, mektubu oluşturanın bunlara erişemediğini göstermektedir.⁷² Mektubun içeriğine, dilinin Latince olmasına, Bizans İmparatoru ve Bizanslılara karşı küçümseyici bir dil benimsemesine⁷³ bakılırsa mektubu oluşturanın Haçlı devletlerinden birinde yaşayan (hem batı yazınına hem de doğu söylentilerine erişimi vardır) ve dini zümreye (bu dönem din adamları yazılı eserler üzerinde neredeyse bir tekele sahiptir) mensup bir Batılı olması ihtimali vardır.⁷⁴ Bunun yanında Papa III. Alexander ile Kutsal Roma Germen İmparatoru Frederick Barbarossa arasındaki egemenlik mücadelesi esnasında papalığı zayıflatmak amacıyla yürütülen propagandanın bir ürünü olma ihtimaline de dikkat çekilmiştir.⁷⁵ Mektubun tamamen ideal dünyayı anlatan ütöpik bir eser olduğu da ileri sürülmüştür.⁷⁶ Tüm bunların dışında basit yazınsal bir çalışmadan veya derlemeden başka bir şey olmadığı ve sadece edebi hedefler

68 *Prester John: The Legend*, s. 10.

69 Slessarev, *Prester John-The Letter*, s. 35; Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 145.

70 Mektubun Latincesi ve İngilizce çevirisi için bkz. *Prester John: The Legend*, ss. 46-91. Ayrıca bkz. Alberic de Trois Fontaines, "Chronica Albrici Monachi Trium Fontium", *Monumenta Germaniae Historica: Scriptorum 23*, (Ed. Paulus Scheffer-Boichorst), Verlag Karl W. Hiersemann, Leipzig 1925, ss. 848-849.

71 *Prester John: The Legend*, ss. 67, d.n. 14; Slessarev, *Prester John-The Letter*, ss. 33, 59, 63; Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 21.

72 Slessarev, *Prester John-The Letter*, ss. 38-41; Silverberg, *The Realm of Prester John*, ss. 46-52, 64-68; Bernard Hamilton, "Prester John and the Three Kingdoms of Cologne", *Studies in Medieval History: Presented To R.H.C. Davis*, (Ed. Henry Mayr-Harting ve Robert Ian Moore), Bloomsbury Academic, Londra 1985, s. 185.

73 "... Romalıların valisi Manuel'e (Emanueli, Romeon gubernatori) ... Biz senin bir insan olduğunu bilsek de senin küçük Yunanlıların seni bir ilah olarak görmekte... (Cum enim hominem nos esse cognoscamus, te Graeculi tui Deum esse existimant)" Bkz. *Prester John: The Legend*, ss. 46, 67.

74 Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 52. Ayrıca bkz. Rachewiltz, *Prester John*, ss. 5-6.

75 Hamilton, "Prester John", ss. 186-189.

76 Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 55. Ayrıca bkz. Karl F. Helleiner, "Prester John's Letter: A Medieval Utopia", *Phoenix*, C. 13, S. 2, ss. 47-57.

gözetilerek oluşturulduğu da iddia edilmiş olan⁷⁷ bu mektubun ortaya çıkmasında sözü geçen bu etmenlerin tümü de geçerli olabilir. Nihayetinde her olayda olduğu gibi tarihi olayların da tek bir nedeni veya tek bir sonucu yoktur. Bu mektuptan daha garip olan bir durum ise genellikle 27 Eylül 1177'ye tarihlenen, yanlış şekilde bu mektuba cevap olarak Papa III. Alexander tarafından Prester Johannes'e gönderildiği söylenen son derece kısa olan başka bir mektuptur.⁷⁸ Papanın bu mektubu cevaptan çok soru doğurmaktadır ve son derece sorunlu bir konudur. Mektubun Prester Johannes tarafından gönderilen mektuba cevap olduğu söylenmektedir ama ilk mektup zaten Bizans İmparatoru'na gönderilmiştir. Mektubun cevap niteliği taşıdığı iddia edilmektedir ama bir tane hariç olmak üzere gönderilen mektuba hiçbir atıf yapılmamaktadır ve Papa, Johannes'e dair bilgileri gönderilmiş mektuptan değil, başkalarından ve doktoru Philip'ten öğrenmiştir. Papa, mektubu iletmesi için Moğollara elçi olarak gönderilen eğitilmiş din adamları örneğinin aksine kendi doktoru ve hanehalkından biri olan Philip'i görevlendirmiştir.⁷⁹ Ama ne ona dair ne de giden cevap heyetine dair hiçbir bilgi ya yoktur ya da henüz keşfedilmemiştir. Papa III. Alexander tarafından gönderildiği kaydedilen bu mektuba dair çeşitli savlar öne sürülmüş ama hiçbiri doğrulanamamıştır.⁸⁰

V. Haçlı Seferi'ne kadar yaklaşık yarım yüz yıl sessizliğini koruyan Prester Johannes, adımı XIII. yüzyılın başlarında Moğollarla beraber yeniden duyuracaktır. Çünkü Cengiz Han önderliğinde birleşen Moğolların batıya hareketi sadece dünya tarihi için değil efsane için de büyük bir değişim anlamı taşımaktadır. Bu noktada ilk ve en önemli bilgiler, 1216'da Akka piskoposluğuna seçilen ve 1216-1218 arasında V. Haçlı Seferi'ne bizzat katılan Jacques de Vitry⁸¹ tarafından yazılan iki adet mektupta (II. ve VII. mektuplar) bulunmaktadır. 1217 yılının Mart ayına tarihlenen ilk mektupta Jacques de Vitry, oradan gelen bir tüccardan Prester Johannes'in ülkesinde yaşayanların Yakubi olduğunu öğrendiğini söylemektedir.⁸² Az önce adı geçen Philip ile beraber bu bilgiye (ve Paderborn'lu Olivier'in anlattıklarına⁸³) Prester Johannes efsanesinin Etiyopya'ya geçişi konusunda tekrar değinilecektir. Jacques de Vitry'nin kaleme aldığı diğer mektupta (VII. mektup) Prester Johannes'e atfedilen faaliyetler aslında Cengiz Han'a dair Orta Doğu'ya ulaşan haberlerdir.⁸⁴ Jacques de Vitry bu haberleri İncil'de anlatılan Masumların Katli⁸⁵ gibi anlatılara benzer motiflerle zenginleştirmiştir. Bununla beraber Jacques de Vitry'nin efsaneye dair kaydettiği birkaç önemli değişiklik

77 Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 53.

78 Mektubun Latince metni ve İngilizce çevirisi için bkz. *Prester John: The Legend*, ss. 92-96.

79 Ayrıca bkz. Trois Fontaines, "Chronica Albrici", ss. 853-854.

80 *Prester John: The Legend*, ss. 13-17; Rachewiltz, *Prester John*, s. 7; Silverberg, *The Realm of Prester John*, ss. 60-63. Philip'in bir ruhaniden çok diplomat olduğu düşüncesi için bkz. Leonardo Olschki, *Marco Polo's Precursors*, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1943, s. 20.

81 *Lettres de Jacques de Vitry-Edition Critique*, (Ed. Robert Burchard Constantijn Huygens), E. J. Brill, Leiden 1960, s. 1.

82 *Lettres de Jacques de Vitry-Edition Critique*, s. 96.

83 Oliver of Paderborn, "The Capture of Damietta", (Çev. John J. Gavigan), *Christian Society and the Crusades 1179-1229-Sources in Translation*, (Ed. Edward Peters), University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1971, s. 90.

84 *Lettres de Jacques de Vitry-Edition Critique*, ss. 134-153.

85 İncil, Matta 2:16-18.

vardır ki bunların ilki efsaneye konu olan Prester Johannes'in ölmesidir. Efsane artık Prester Johannes'i değil ya onun oğlu ya da torunu olan Kral David'i anlatmaktadır.⁸⁶ Bu duruma aslında daha önce Prester Johannes tarafından gönderildiği varsayılan mektupta işaret edilmektedir. Zira ilk ortaya çıkışının üzerinden iki yüz yıl geçtikten sonra hala hayatta olup mektup gönderen Prester Johannes'in ülkesinde içenlere gençlik ve hayat veren bir çeşme vardır.⁸⁷ Ama artık hem tarihi gerçeklere uygun hem de ayakları daha yere basan bir anlatıya ihtiyaç olduğu için Prester Johannes ortadan kaldırılmış ve yerine ardılı olarak Kral David getirilmiştir. Jacques de Vitry'nin kaydettiği ikinci büyük değişim ise Hindistan Kralı David'in aynı zamanda Prester Johannes olarak bilinmesidir.⁸⁸ Böylece bu isim bir kişiye ait olmaktan çıkarılmış ve bir unvan haline getirilmiştir. Bu durum 12 Mart 1221'e tarihlenen Papa III. Honorius⁸⁹ ve 18 Nisan 1221'e tarihlenen Jacques de Vitry⁹⁰ tarafından yazılanlara ek olarak adları W ve R olarak kaydedilmiş iki din adamı tarafından yazılan mektuplarda (1220 ya da 1221) da görünmektedir.⁹¹

Bizzat Prester Johannes'in de dâhil olduğu -biri doğudan diğeri batıdan gelecek iki kralın İslamiyet'e karşı zafer kazanacağı yönünde- başka bir efsanenin ortaya çıkması⁹² ve çeşitli nedenlerden dolayı V. Haçlı Seferi başarısız olurken⁹³ Avrupa, Jacques de Vitry'nin verdiği bilgilerden sadece birinin doğru olduğunu öğrenecektir: Asya'nın uzak köşelerinde ortaya çıkan ve Müslümanları yenilgiye uğratan bir savaşı vardır.⁹⁴ Moğolların ne Hıristiyan ne de Müslüman olmadıklarının anlaşılması efsaneye yeni bir özellik kazandırmıştır ki o da Prester Johannes'in Moğollar tarafından öldürülmesidir. Tespit edilebildiği kadarıyla bu dönüşüme ilk kez Alberic de Trois-Fontaines'in eserinde rastlanılmaktadır.⁹⁵ Moğolların Asya'nın büyük bir kısmını kapsayan imparatorluklarını kurmalarıyla başlayan ve Moğol Barışı (Pax Mongolica) adıyla adlandırılan bu dönem sayesinde Avrupalılar, gönderdikleri elçiler/misyonerlerle ilk kez Asya'nın içine tanık olmaya başlamışlardır. Bu şekilde gönderilenlerin başında artık Moğolların Hıristiyan olmadığını anlayan ama onları muhtemel müstakbel Hıristiyanlar olarak gören Papalık

86 “Hec est materia processus regis David, filii regis Israel, filii regis Sarchisi, filii regis Iohannis, filii de Bulgaboga credentis in Christo Iesu.” Bkz. *Lettres de Jacques de Vitry-Edition Critique*, s. 141. “Rex David filius Iohannis presbiteri de India...” Bkz. *Prester John: The Legend*, s. 118.

87 *Prester John: The Legend*, ss. 72-73, 85, 87; Silverberg, *The Realm of Prester John*, ss. 145-146.

88 “Excerpta de historie gestorum David regis Indorum, qui presbyter Iohannes a vulgo appellatur.” *Lettres de Jacques de Vitry-Edition Critique*, s. 141. Ayrıca bkz. Trois Fontaines, “Chronica Albrici”, s. 911.

89 “... rex David, qui presbyter Iohannes vulgariter appellatur...” *Prester John: The Legend*, s. 123.

90 “... est ille quem vulgus presbyterum Iohannem appellant” Bkz. *Lettres de Jacques de Vitry-Edition Critique*, s. 141.

91 “Rex Indie David christianissimus presbyter iohannes cognominatus ...” Bkz. *Prester John: The Legend*, s. 118.

92 *Lettres de Jacques de Vitry-Edition Critique*, ss. 152-153; Ayrıca bkz. Trois Fontaines, “Chronica Albrici”, s. 910; *Prester John: The Legend*, ss. 128-129, 133-134.

93 Demirkent, “Haçlılar”, ss. 539-540.

94 Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 82.

95 *Prester John: The Legend*, ss. 144-146, 149. “Quos cum presbyter Iohannes in bello, quod habuit contra Medos et Persas, in adiutorium suum advocasset et eos in forteritiis et munitionibus locasset, illi (Tartari), videntes se esse fortiores, presbyterum Iohannem occiderunt...” Bkz. Trois Fontaines, “Chronica Albrici”, s. 942.

elçileri gelmektedir. Hem dini hem de siyasi elçiler olarak yola çıkmış olmakla beraber çok büyük ihtimalle onların bir görevleri de Prester Johannes hakkında istihbarat toplamaktır. Bunların ilki 1245'te gönderilen John de Plano Carpini'dir ve kendisi Cengiz Han'ın bir oğlunu Hindistanlar üzerine sefere gönderdiğini, onun Siyah Sarazenler denilen Etiyopyalıların yaşadığı Küçük Hindistan'ı ele geçirdiğini, Büyük Hindistan'da yaşayan Hıristiyanlarla⁹⁶ savaşmak için ilerlediğini ama o ülkeyi yöneten ve Prester Johannes denilen kral tarafından yenilgiye uğratıldığını anlatmıştır.⁹⁷ Onun anlatısında, diğerlerinin aksine Prester Johannes öldürülmemiştir. Köseadağ Savaşı'nın hemen ardından Türkiye topraklarına gelen ve buranın durumu hakkında bilgi veren önemli kaynaklardan biri olan Saint Quentin'li Simon ise 1202 yılında Moğolların Cengiz Han önderliğinde, komşu olarak ve egemenliği altında yaşadıkları Hindistan Kralı David'e (Davud) isyan ettiklerini, onu öldürdükten sonra onun kızı ile Cengiz Han'ın evlendiğini anlatmaktadır.⁹⁸ Bu anlatı çeşitli şekillerde Rubruk'lu Wilhelm⁹⁹ Bar Habraeus (Gregory Abu'l-Farac)¹⁰⁰ ve Jean de Joinville'de¹⁰¹ de vardır. Marco Polo¹⁰² ve Montecorvino'lu John¹⁰³ Nesturi Öngütleri ve onların yöneticisini Prester Johannes ve halkı ile özdeşleştirmiştir. Rubruk'lu Wilhelm'in düşünceleri bu konuda özellikle önemlidir. Çünkü kendisi -ve ondan neredeyse bir yüz yıl sonra (1330) eserini yazan Pordenone'lu Odoric-¹⁰⁴ Prester Johannes'in varlığından şüphe

-
- 96 Ayan tercümesinde Hıristiyan yerine Müslümanlar. Bkz. Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247)*, (Çev. Ergin Ayan), Gece Kitaplığı, İstanbul 2015, s. 72. "Hic autem exercitus contra Christianos, qui sint in India maiori in pugnam processit." Bkz. *The Texts and Versions of John de Plano Carpini and William de Rubruquis*, (Ed. Raymond Beazley), Cambridge University Press, Cambridge 1903, s. 56.
- 97 Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, ss. 72-73; *The Texts and Versions of John*, s. 56; *Prester John: The Legend*, ss. 150-151, 153.
- 98 Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar*, ss. 9-10.
- 99 Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, ss. 56-60.
- 100 "Yunanlıların 1514 (M. 1203) ve Arapların 599 yılında Unk Han yani Hıristiyanlar Kralı John Krit diye tanınan Han barbarlar kabilesine hâkim olduğu sırada Cingiz Han onun hizmetlerini mütemadiyen ifa etmekte idi. ... İki taraf nice nice defalar dövüştüler. Nihayet Unk Han'ın tarafı tamamıyla mahvoldu, Ung Han'ın kendisi de öldürüldü." Bkz. Gregory Abu'l-Farac (Bar Habraeus), *Abu'l-Farac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), C. 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1950, ss. 476-477.
- 101 "Prester John, İran Kralı ve diğer krallar, Tatarları çok hor görürlerdi ... (Moğollar) Ertesi gün düşmanlarının üzerine hücum ettiler ve ... hepsini hezimete uğrattılar. ... Prester John'un ülkesine bağlı olan ve savaş alanında bulunmayan diğer insanlar ise Tatarlara tabi duruma geldiler." Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, (Çev. Cüneyt Kanat), 2. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, ss. 210-213.
- 102 "(Cengiz Han) Bunun üzerine elçilerini Uncan'a yani bizim Rahip Jean dediğimiz kişiye gönderir ... onun kızını karılığa istediğini bildirir. ... ama sonunda Cengiz Han savaşı kazandı ve Uncan (Rahip Jean) bu savaşta öldürüldü." Marco Polo, *Dünya'nın Hikâye Edilişi*, (Çev. Işık Ergüden ve Z. Zühre İlkgelen), Ötügen Neşriyat, İstanbul 2003-2004, ss. 140-144. Marco Polo, Nesturi Öngütler hakkında da bilgi verirken onları yöneten kişinin adını Kral George olarak vermiş ve adın, unvan olarak kullanılmasına dikkat çekerek şunları söylemiştir: "Ve bu vilayetin kralı, Rahip Jean soyundan biridir ve yine Rahip Jean'dır; ve bilin ki ... Hıristiyan rahibidir ama adı George'dur..." Polo, *Dünya'nın Hikâye Edilişi*, s. 158. Marco Polo'nun Prester Johannes ve halkı olarak gördüğü Öngütler hakkında anlattığı başka hikâyeler için ayrıca bkz. Polo, *Dünya'nın Hikâye Edilişi*, ss. 233-236, 277, 407-410.
- 103 *Cathay and the Way Thither*, ss. 47-48.
- 104 "... Prester Johannes'in ülkesine geldim. Ama onunla ilgili olarak sanki inkâr edilemezmiş gibi anlatılanların yüzde biri bile gerçek değil." Bkz. *Cathay and the Way Thither*, (Çev. ve Ed. Henry Yule), C. 2: Odoric of Pordenone, Hakluyt Society, Londra 1913, ss. 244-245.

etmemekte fakat anlatılanların abartı olduğuna inanmaktadırlar.¹⁰⁵ Özellikle Rubruk'lu Wilhelm'in anlattıkları o ana kadar efsanenin hangi unsurları bünyesinde barındırdığının anlaşılması için önemlidir. Rubruk'lu Wilhelm Frankların Antakya'yı ele geçirdiği yılda (1098) adı Kor-Kam (Chor-Cham)¹⁰⁶ olan bir Karahıtaylının tüm kuzeye hükmettiğini söylemektedir. Bu Kor-Kam'ın adı Kor, unvanı ise Kam'dır ki bu aynı zamanda o halkın kâhinleri için kullanılan bir sözcüktür. Böyle adlandırılmasının nedeni, devletlerini kehanetle yönetmeleridir. Bu kişi ölünce adı Nayman ve halkıyla beraber Nesturi olan bir göçebe kendini kral ilan etmiş, halkı da ona Kral Johannes adını vermiş ve "onun hakkında gerçekten yaptıklarının on katını" anlatarak etrafa yaymışlardır.¹⁰⁷ Kral Johannes bir ardıl bırakmadan öldüğünde onun yerine kardeşi Ong Han tahta çıkmıştır. Bunun ardından Cengiz Han ile Ong Han arasında bir anlaşmazlık çıkmış, bu anlaşmazlık savaşa dönüşmüş ve Ong Han, Cengiz Han tarafından yenilgiye uğratılırken Cengiz Han onun kızını da kendi oğullarından biriyle evlendirmiştir.¹⁰⁸ Uzun bir zaman dilimine ait birden fazla kişiyi ve olayı tek bir anlatıda birleştiren Wilhelm'in bu söyledikleri de hâlihazırda açıklanmıştır: Kendisinin bahsettiği Kor-Kam, Gürhan Yelü Daşı'den başkası değildir. Kam (şaman) sözcüğü ile hem dünyevi hem de ilahi yönetici sıfatlarını (rahip-kral) bir araya getirmiştir. Onun ölümünün ardından Wilhelm yarım yüzyıldan fazla bir zaman atlaması yapmış, Karahıtaylara 1211'de son veren Nayman Küçlük'ü onun ardılı ilan etmiştir. Bundan sonra ilk kez *wang-han* (Ong Han) unvanını kullanan Kerait önderi ve Cengiz Han'ın kayın babası Tuğrul'u onun kardeşi yapmıştır ki kendisi, Cengiz Han'dan hemen önce Moğolistan'ın neredeyse tamamına hâkim olmuştur. Aralarında hiçbir bağlantı olmayan Küçlük ve Tuğrul'un Wilhelm tarafından yakınlaştırılması Keraitlerin Moğol egemenliği altında Hıristiyanlığa geçirilmesi hakkında bilgi veren Bar Habraeus (Gregory Abu'l-Farac) ile açıklanmıştır. Çünkü kendisi Keraitlerin üzerinde egemenlik sahibi olan Unk Han'a Hıristiyanların Kralı Johannes (Yuhanna) denildiğini söylemektedir.¹⁰⁹ Wilhelm de bu iki unvanı birer kardeşe ait adlar olarak kabul etmiştir.¹¹⁰ Burada da görüldüğü üzere çoğu efsane gibi Prester Johannes efsanesi de canlı bir varlıkmişçesine yeni kaynaklarla beslenmeye ve gelişip değişmeye devam etmiştir. Moğolların neden olduğu ilk şok dalgasının atlatılmasının ardından çeşitli

105 *Prester John: The Legend*, ss. 162, 196.

106 "Concan" Bkz. Richard Hakluyt, *The Principal Navigations Voyages Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C. 1, George Bishop, Ralph Newberie and Robert Baker, Londra 1599, s. 84; "Con-cham" Bkz. "Itinerarium Willelmi de Rubruk", *Recueil de Voyages et de Mémoires*, C. 4, Société de Géographie, Paris 1839, s. 259; "Con cham" Bkz. *The Journey of William of Rubruck to the Eastern Parts of the World, 1253-55*, (Çev. William Woodville Rockhill), The Hakluyt Society, Londra 1900, s. 108; "Coir Han" Bkz. Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, (Çev. Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, s. 133.

107 "O bölgeden gelen Nesturiler genellikle öyle yaparlar. ... Kral John da böyle büyük bir şöhrete sahip olmuştur. Fakat ben onun otlak bölgelerine geldiğimde az sayıda Nesturi dışında kimsenin ondan haberi yoktu." Bkz. Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, s. 58.

108 Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, ss. 56-60.

109 "Yunanlıların 1514 (1203) ve Arapların 599 (1202) yılında Hıristiyanların Kralı John olarak bilinen Unk Han Krit (Kerait) denilen Hunaye Barbarları (Hunlar) üzerinde egemenlik sürüyordu..." Bkz. *The Chronography of Bar Habraeus*, (Çev. Ernest A. Wallis Budge), C. 1, Gorgias Press, Londra 2003, s. 352. Bu kısım Türkçe çeviride şöyledir: "...Unk Han yani Hıristiyanlar Kralı John Krit diye tanınan Han barbarlar kabilesine hâkim olduğu sırada..." Bkz. Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, ss. 476-477.

110 Silverberg, *The Realm of Prester John*, ss. 109-112.

din ve ticaret adamlarının Asya'nın en ücra köşelerine kadar girmesi ve Prester Johannes'in bulunmaması üzerine efsane yer değiştirerek -zaten o dönem için Asya'nın bir parçası olarak bilinen- Etiyopya'ya geçecektir. Bu değişim yadırganacak bir durum değildir. Çünkü Türk ulusunun efsanevi atası Oğuz Kağan¹¹¹ da Çin'i kendine tabi kıldıktan sonra kuzey yoluyla Kafkasya'ya girmiş, kendisi Doğu Anadolu üzerinde egemenlik kurarken oğullarını da Rum ve Frenk ülkelerine göndermiştir. Bunun ardından Mısır'ı fethetmiş ve İran ile Irak'ı da İ'l'e bağlayarak Asya'ya geri dönmüştür. Benzer bir durum artık Prester Johannes için de geçerlidir. Çünkü artık onun hükmettiği topraklar Etiyopya'dır.

4. Afrika'nın Prester Johannes'i

Etiyopya'nın Hıristiyanlık ile ilişkisi ülkenin geleneklerine göre Milattan önceki yıllara kadar gitmektedir. Kebra Negast (Kralların Görkemi) adını taşıyan ve XIII. yüzyılın sonuna tarihlenen anlatılarına göre Etiyopya imparatorluk hanedanı doğrudan Süleyman peygamberin soyundan gelmektedir.¹¹² İncil'deki¹¹³ de dâhil olmak üzere çeşitli Hıristiyan anlatıları ise bu dinin Etiyopya'ya girişini havarilerin faaliyetlerine bağlamaktadır.¹¹⁴ Tarihi olarak Hıristiyanlığın Etiyopya'da yayılmasının, Etiyopya Kilisesi'nin başı olarak Frumentius adlı Kıpti bir keşişin Mısır'dan gönderilmesiyle, yani yaklaşık olarak 340'lı yıllarda başladığı kabul edilmektedir.¹¹⁵ Dolayısıyla Antik çağlardan beri¹¹⁶ Etiyopya'nın coğrafi açıdan Afrika'nın değil Asya'nın bir parçası olarak görülmesi ve Etiyopya Hıristiyanlığının Monofizit olmasına rağmen efsanedeki devletin, daha doğrusu devleti yönetenin sahip olduğu diğer özellikler (Hindistanlı, güçlü bir Hıristiyan savaşçı) nedeniyle Papa III. Alexander'ın doktoru Philip'in,¹¹⁷ Jacques de Vitry'nin, ve Pederborn'lu Olvier'in verdikleri bilgilerin efsanenin Etiyopya'ya yerleştiğinin ilk işaretleri olabileceği düşünülmüştür. Çünkü Jacques de Vitry, Prester Johannes'in vatandaşlarının Yakubi olduğunu söylerken,¹¹⁸ Pederborn'lu Olvier da Mekke'yi yok edecek Hıristiyan kralın Nübyeli yani günümüz Mısır'ının güneyindeki Sudanlı bir

111 Bkz. Tufan Gündüz, *Oğuz Kağan Destanı*, 5. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.

112 Manuel João Ramos, "Ethiopia in the Geographical Representations of Medieval and Renaissance Europe", *Cultures of the Indian Ocean-National Commission for the Commemorations of Portuguese Discoveries*, Instituto Português de Museus, Lizbon 1998, s. 44.

113 İncil, Elçilerin İşleri 8:26-8:40.

114 Jean Doresse, *Ethiopia*, (Çev. Elsa Coult), Elek Books, Londra 1959, s. 62.

115 Aziz Suryal Atiya, *A History of Eastern Christianity*, Routledge, New York 2023, s. 152.

116 "Mısır'ı ... yarısı Libya toprağına, öbür yarısı da Asya toprağına olmak üzere iki anakaraya bağlı iki ayrı bölümden oluşmuş gibi alacağız. Çünkü Nil, çağlayanlardan başlayarak, denize kadar Mısır'ı ikiye böler." Bkz. Herodotos, *Tarih*, (Çev. Müntekim Ökmen), 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, ss. 125-126; "[Nil Nehri ile Kızıldeniz arasındaki bölgeye Arabistan denilmesi hakkında] Denir ki (Piramitlerin yapımında kullanılan) taşlar Arabistan'dan buraya büyük bir mesafe kat edilerek taşınmıştır ve ..." Bkz. Diodorus of Sicily, *Library of History*, (Çev. Charles Henry Oldfather), C. 1, Harvard University Press, Cambridge 1989, s. 217; "Başka yerde anlatıldığı gibi piramitlerden bakıldığında görülebilen, piramitlerin yapıldığı taşların çıkarıldığı taş ocağının civarında, Arabistan'daki nehrin karşı tarafında..." Bkz. *The Geography of Strabo*, (Çev. Horace Leonard Jones), C. 8, Harvard University Press, Cambridge 1932, s. 95.

117 *Prester John: The Legend*, ss. 92-96.

118 *Lettres de Jacques de Vitry-Edition Critique*, s. 96.

Hıristiyan kral olacağını anlatmaktadır.¹¹⁹ Papa'nın yazdığı mektuba bakıldığında, onun Prester Johannes hakkındaki bilgileri Philip'ten, Philip'in de bu bilgileri "o yerlerden" gelen birinden öğrendiğine dikkat çekilerek, Philip'in Doğu Akdeniz'de -Suriye veya Mısır'da- bulunmuş olma ve bu esnada çeşitli Etiyopyalılarla karşılaşma ihtimali üzerinde durulmuştur. Çünkü bu dönemde yani XII. yüzyılda Etiyopya kilisesi İskenderiye Patriği ile anlaşmazlık içindedir ve Papalık ile ilişki kurmaya çalışmaktadır. Ayrıca Kudüs'te de bir kilise elde etmek istemeleri, Haçlıların buna izin vermemeleri fakat Salahattin'in onlara Kutsal Kabir Kilisesi'nde bir şapel ve bir kenar mahalle kurma hakkı vermesi de onların bu dönem Doğu Akdeniz'de faal olduklarını göstermektedir. Bunun yanında Prester Johannes efsanesi ortaya çıkmadan önce Mısır'ın ötesinde bir Hıristiyan diyarına dair söylentilerin Avrupa'da dolaşımında olma ihtimali de vardır.¹²⁰ Siyasi koşullar da unutulmamalıdır. Çünkü Avrupa -özellikle Batı Avrupa- VIII. yüzyılın başından beri güneyindeki Müslümanlarla savaş halindedir. Endülüs Müslümanları, Endülüs Emevi Devleti'nin 1031'de yıkılmasının ardından yaşadığı iç savaşlarla zayıflamış; Kuzey Afrika'dan gelen önce Murabıtlar sonra da Muvahhidler, yarımada'daki Hıristiyan ilerleyişine engel olamamıştır. XIII. yüzyılın ortalarında Müslümanların elinde sadece Gırnata Beni Ahmer Emirliği'nin idaresinde ufak bir sahil şeridi kalmış¹²¹ olsa da Avrupa'nın karşısında çok daha büyük bir düşman ortaya çıkmıştır ki o da Memlük Devleti'dir. Onlar 1250'de Fransa Kralını esir etmiş, 1260'da Moğolları durdurmuş ve 1268'de Antakya'yı, 1291'de de Haçlıların elindeki son toprak parçası olan Akka'yı ellerine geçirmişlerdir.¹²² Etiyopyalıların dini siyasetlerine ek olarak dönemin şartları ve onların Müslümanlarla savaşmaları Avrupalıların gözünde onlarla yapılacak askeri bir ittifakın önemini arttırmıştır. Çünkü Nil Nehri'nin akışına müdahale edebilecek durumda olduğu düşünülen Etiyopyalılar bu şekilde Mısır'ı açlığa mahkûm edebileceklerdir.¹²³

Tüm bu gelişmelerin ardından Prester Johannes efsanesi artık Etiyopya'ya geçmeye hazırdır ve tespit edilebildiği kadarıyla onu ilk kez Etiyopya'da gösteren yazılı belge Cenovalı kartograf Giovanni da Carignano tarafından yapılan (~1310) ama II. Dünya Savaşı'nda yok olan çalışmadır.¹²⁴ Giovanni da Carignano tarafından bir harita olarak tasarlanan bu yazı aslında 1306 yılında Etiyopya'ya dönen otuz kişilik elçilik heyetiyle yaptığı görüşmenin kayıdır. 1299-1314 arası Etiyopya'yı yöneten İmparator Vidim Arad tarafından müşterek bir savunma ittifakı için "İspanyaların Kralı'na" gönderilen bu elçilik heyetinin hedefine ulaşip ulaşmadığı bilinmemekle beraber onların Papa V. Clement ile görüştikleri Avignon'a kadar geldikleri ve Roma'yı ziyaret ettikleri bilinmektedir. Çünkü geri dönüş yolunda Cenova'da

119 Oliver of Paderborn, "The Capture of Damietta", s. 90; Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 177.

120 Silverberg, *The Realm of Prester John*, ss. 60-63, 164.

121 Mehmet Özdemir, "Endülüs", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1995, ss. 214-216.

122 Kazım Yaşar Kopruman, "Mısır Memlukleri (1250-1517)", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, ss. 100-101, 104, 108, 116-117.

123 Slessarev, *Prester John-The Letter*, ss. 84-85.

124 Charles Fraser Beckingham, "An Ethiopian Embassy to Europe c. 1310", *Prester John, the Mongols and the Ten Lost Tribes*, (Ed. Charles Fraser Beckingham ve Bernard Hamilton), Variorum, Aldershot 1996, ss. 197-199; *Prester John: The Legend*, s. 213.

uygun rüzgârların çıkmasını beklerken Giovanni da Carignano onlarla görüşmüş, sorular sorup cevaplar almış ve bunları kaydetmiştir.¹²⁵ Bu eser günümüze kadar gelememiş olsa da onun bir özeti Jacopo Filippo Foresti tarafından yazılan ve 1483'te basılan *Supplementum Chronicarum*'da bulunmaktadır ve orada -tespit edilebildiği kadarıyla- Prester Johannes, yine çeşitli olağanüstülüklerle beraber ilk kez Etiyopyalıların da kralı¹²⁶ olarak anılmaktadır ve hem o hem de halkı Roma usulünce vaftiz olmaktadır.¹²⁷ Hindistan'a atanan ilk Katolik piskoposu Katalan Jordanus, Etiyopya'ya (Üçüncü Hindistan) kendi gitmemekle beraber oraya gidenlerden öğrendiği, başlarının üzerinde lal taşı taşıyan ejderhalar gibi çeşitli anlatıları kaydetmiştir. Etiyopya İmparatoru olan Prester Johannes adını verirken kullandığı ifade ilginçtir¹²⁸ ve imparatorun adının veya unvanının bu olmadığına¹²⁹ ama Avrupa'da bu isimle bilindiğine işaret etmektedir. Jordanus'un çağdaşı olan (~1330-1340), adı bilinmeyen ve bilinen dünyanın tamamını gezdiğini iddia eden başka bir İspanyol seyyah daha vardır. Bu İspanyol, yolculuğu esnasında karşısına çıkan tüm bayrakları ve armaları çizip kaydettiği seyahatnamesinde Prester Johannes tarafından kullanılan bayrağı resmetmekle kalmamış, onun yaşadığı ve yönettiği yeri mutlak şekilde Afrika kıtasına yerleştirmiştir. Hatta onu "Nübye ve Etiyopya Patriği" olarak tanıtmış ve sürekli ikamet ettiği, her gün olağanüstü şeyler gördüğü Malsa şehrini de gezmiştir ve "Preste Iohan'ın nişanı, üzerinde siyah bir haç ve bu haçın her iki yanında birer kanca bulunan, beyaz bir bayraktır."¹³⁰ XIV. yüzyılın ikinci çeyreğinde Çin'deki Papalık temsilcisi olarak görevlendirilen ve 1347'de Hindistan üzerinden Avrupa'ya geri dönen John de Marignolli [Giovanni de Marignolli (Florence)] "Prester Johannes'in toprakları da denilen Etiyopya" hakkında bilgi vermiş, Nil Nehri'nin suyunu kesip Mısır'ı kurutmasını¹³¹ diye Mısır Sultanı'nın her yıl onlara vergi verdiğini

-
- 125 Beckingham, "An Ethiopian Embassy", ss. 200-202; Silverberg, *The Realm of Prester John*, ss. 164-165.
- 126 "Joanis at psbyteri maximi Indo(rum) Ethiopu(m)..." Bkz. Giacomo Filippo Foresti da Bergamo, *Supplementum Chronicarum Orbis ab Initio Mundi, Bernardinus Benalius*, Venedik 1483, Kitap 15, Bölüm 194, 1486 yılı olayları. Ayrıca bkz. *Ethiopian Itineraries, Circa 1400-1524: Including Those Collected by Alessandro Zorzi at Venice in the Years 1519-1524*, (Ed. Osbert Guy Stanhope Crawford), Cambridge University Press, Cambridge 1958, s. 215; *Prester John: The Legend*, s. 213.
- 127 "Hi Romano more fonte baptismatis In nomine patris, filis, spiritus sancti..." Bkz. Bergamo, *Supplementum Chronicarum*, Kitap 8, Bölüm 147, 80 yılı olayları. Ayrıca bkz. Beckingham, "An Ethiopian Embassy", s. 197; *Ethiopian Itineraries*, s. 214.
- 128 "Bu taşı, sizin Rahip Johan dediğiniz Æthioplialıların (Habeşlilerin) kralına götürürler." Jordanus, *The Wonders of the East*, s. 42.
- 129 Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 167.
- 130 Bkz. Book of the Knowledge of All the Kingdoms, Lands and Lordships that are in the World, (Çev. Clements Markham), The Hakluyt Society, London 1912, s. 36; Ülkeler, Krallıklar ve Beylikler Bilgi Kitabı, (Çev. Muhammed Ali Budak), Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 72. Malsa şehri büyük ihtimalle yeri günümüzde bilinmeyen Mali İmparatorluğu'nun muhtemel başkenti ve imparatorluğun adının geldiği yerdir. Bkz. François-Xavier Fauvelle, "The Imperial Capital of Mâli (14th century): A New Hypothesis", *Medievalista*, S. 35, ss. 56-80.
- 131 O dönemin teknolojisi ve imkânları dikkate alındığında Nil Nehri üzerinde böyle bir kontrol mümkün olmamakla beraber, dönemin Etiyopya İmparatoru I. Amda Seyon (Gabra Maskal), Mısır'daki Kıpti Hıristiyanları cezalandıran ve onların kiliselerini yıkan Memlük Sultanı Muhammed b. Kalavun'a elçilik heyeti göndermiş ve faaliyetlerini durdurulması halinde Nil Nehri'nin sularını kesmekle tehdit etmiştir. Bkz. Richard Pankhurst, *The Ethiopian Borderlands: Essays in Regional History from Ancient Times to the End of the 18th Century*, The Red Sea Inc., Asmara 1997, ss. 40-41; Ridvan Yiğit, "Muhammed b. Kalavun Dönemi'nde (1285-1341-H. 684-741) Ehl-i Zimmet ve Hıristiyan Dünya ile İlişkiler Hakkında

söylemiştir.¹³² Özetle, bu ifadelerle bakılarak artık XIV. yüzyılın ortalarında, efsanenin Etiyopya merkezli bir hale geldiği, yani Prester Johannes'in, Etiyopya'ya taşınması sürecinin tamamlandığı sonucuna varılmıştır.¹³³ 1384'te Kutsal Toprakları ziyaret eden bir İtalyan olan Simone Sigoli ise Etiyopya'nın halen Hindistan'ın bir parçası olarak düşünüldüğünü göstererek Nil Nehri'nin sularını kesmesin diye Mısır Sultanı'nın her yıl Hindistan'da yaşayan Prester Johannes'e vergi verdiğini veya ziyarette bulunduğunu söylemektedir.¹³⁴ Nil sularının kesilmesi tehdidini de içeren Etiyopya ile Mısır arasındaki düşmanlık sona erdikten sonra Etiyopya, İskenderiye aracılığıyla yeniden Akdeniz'e açılma imkânına kavuşmuş ve Avrupa ile arasında elçilik heyetleri gidip gelmeye başlamıştır. Bu dönem Etiyopya'yı ziyaret eden Avrupalılar, Prester Johannes adını bu ülkeyi yöneten kişinin unvanı olarak kabul etmiştir.¹³⁵ XV. yüzyılın ilk yarısında, neredeyse 25 yıl boyunca İran, Hindistan ve güneydoğu Asya'da uzun yolculuklar yapan bir başka İtalyan olan Niccolò de' Conti¹³⁶ ülkesine dönüş yolunda (1436) İspanyol seyyah Pero Tafur ile karşılaşmış ve ikili bir süre beraber yolculuk yapmıştır. Prester Johannes'in ülkesini merak eden Pero Tafur, "Hindistan" ülkesine gitmek istediğini Niccolò de' Conti'ye söylediğinde, İspanyol seyyahın kastettiği yerin Etiyopya değil de gerçek Hindistan olduğunu ilk başta anlamayan Conti, yolun çok uzun ve tehlikeli olduğunu söyleyerek Tafur'u fikrinden caydırmıştır. Ama kendisi Prester Johannes'in ülkesinde gördüğü gariplikleri aktarmıştır ki bunlardan birisi de "...makam boşaldığında yeni Preste Juan'ı seçmek üzere..." yapılan faaliyetlerdir.¹³⁷ Yani Prester Johannes bir yönetici unvanıdır. Bunun yanında aynı Giovanni da Carignano gibi o da Prester Johannes'in ve ülkesindekilerin "...imanlı Katolikler..." olduğunu söylemiştir.¹³⁸ Bu bilgi Pero Tafur ve Niccolò de' Conti'nin çağdaşı olan Bertrandon de la Brocquière'in seyahatnamesinde de vardır.¹³⁹ Bertrandon de la Brocquière, 1432 yılında Burgonya Dükü III. Philippe le Bon (İyi Filip) tarafından yeni bir Haçlı Seferi için şartların uygun olup olmadığını öğrenmesi amacıyla doğuya gönderilmiştir. Kendisi geri dönüş yolunda Pera'da (İstanbul) Pietre de Napples adında, Prester Johannes'in ülkesinden geldiğini söyleyen bir Napolili ile karşılaşmış ve öğrendiklerini eserine kaydetmiştir. Niccolò de' Conti'nin Pero Tafur'a anlattıklarında Prester Johannes'in hem Hindistan'da hem de Etiyopya'da gösterilmesinin, yaşadıklarını sonradan kaleme alan Tafur'dan kaynaklı olduğu düşünülse

Bir Değerlendirme", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 6, S. 4, s. 1302, d.n. 24.

132 *Cathay and the Way Thither-Being a Collection*, ss. 222-223.

133 Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 171.

134 Simone Sigoli, *Viaggio al Monte Sinai*, Dalla Tipografia all Insegna di Dante, Firenze 1829, s. 45.

135 Silverberg, *The Realm of Prester John*, ss. 179-180.

136 Niccolò de Conti'nin Gian Francesco Poggio Bracciolini'ye yazdığı seyahat notları için bkz. "The Travels of Nicolò Conti in the East in the Early Part of the Fifteenth Century", (Çev. J. Winter Jones), *India in the Fifteenth Century: Being a Collection of Narratives of Voyages to India in the Century Preceding the Portuguese Discovery of the Cape of Good Hope*, (Ed. Richard Henry Major), The Hakluyt Society, Londra 1858, İkinci Kitap.

137 Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi*, (Çev. Hakan Kılınç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 118.

138 Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi*, s. 122.

139 Bertrandon de la Brocquière, *Denizşırı Seyahat*, (ed. Ch. Schefer), (çev. İlhan Arda), Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 209. Ayrıca bkz. *Le Voyage d'Outremer de Bertrandon de La Brocquière*, (ed. Charles Henri Auguste Schefer), Ernest Leroux Editeur, Paris 1892, s. 143.

de¹⁴⁰ Pietre de Napples'in Prester Johannes'in ülkesini Çinümaçin ülkesine komşu ve burayı yöneten Büyük Han denilen hükümdarla savaş halinde olarak anlatması¹⁴¹ halen coğrafyadaki karışıklığa işaret etmektedir. 1487'de Prester Johannes'in ülkesini bulmak ve Memlük Sultanlığı'na karşı askeri bir ittifak kurmak için bu sefer bir Portekizli, Péro da Covilha, gönderilmiş ama başka bir Portekizli olan Francisco Alvares onunla 1515'te Etiyopya'da karşılaşınca da değin kendisinden haber alınmamıştır. Çünkü kendisine burada çeşitli makamlar ve topraklar verildiği -ve görünüşe göre zeki, akıllı, pek çok dil bildiği ve saray çevresince sevildiği için- gitmesine izin verilmemiştir.¹⁴²

5. Prester Johannes Efsanesi

XVI. yüzyılın ortasında *Cosmographia* adlı eserini kaleme alan Alman kartograf ve bilim insanı Sebastian Münster, Prester Johannes hakkında anlatılanlardan şüphe ettiğini dile getirdikten sonra böyle bir hikâyeye uydurdukları için Yahudileri suçlamıştır.¹⁴³ (XVIII. yüzyılın başlarında eserini yazacak Fransız oryantalist François Petit de la Croix ise bu işten Asyalı Nesturileri sorumlu tutacaktır.)¹⁴⁴ Kuzey Afrikalı Leo Africanus, *Prester* sözcüğünün aslında *kıymetli* (pretious) anlamına geldiğini ve nasıl Mısır krallarına Firavun, Roma imparatorlarına Augustus deniliyorsa Etiyopya'nın Hıristiyan krallarına da bu adın verildiği düşüncesindedir.¹⁴⁵ Rönesans İspanyasının ünlü yazarlarından biri olan Antonio de Torquemada Aydınlanma Dönemi'nin getirdiği bilimsel ve mantıksal düşünce ile *Jardín de Flores Curiosas (Meraklı Çiçekler Bahçesi)* adlı eserinde Prester Johannes'in aslında Asyalı olduğunu ve yanlış şekilde Etiyopya ile ilişkilendirildiğini öne sürmüştür.¹⁴⁶ 1583'te Joseph Scaliger, Prester Johannes'in o anda Etiyopya ile ama önceden Asya ile ilişkilendirildiğinden bahsetmiş ve buna neden olarak da Prester Johannes'in Moğollar tarafından Asya'dan sürülmesini ve Afrika'ya kaçmasını öne sürmüştür.¹⁴⁷ XVII. yüzyılın başına gelindiğinde, adları Ralph Standish ile Ralph Croft olan ve İngiliz kaptan Thomas Best'in mürettebatı olarak görev yapan iki İngiliz denizci, 1612 yılının 6-7 Haziran'ında Mozambik yakınlarındayken Prester Johannes'in ülkesine geldiklerini düşünmüş ve anlatılan zenginlikler yerine vahşi, dinsiz, dilsiz, görgüsüz ve başına buyruk yaşayan insanlarla karşılaştıklarında büyük bir

140 Silverberg, *The Realm of Prester John*, s. 182.

141 Broquière, *Denizşırı Seyahat*, s. 210. Ayrıca bkz. *Le Voyage d'Outremer*, s. 143.

142 *The Prester John of the Indies-A True Relation of the Lands of the Prester John, Being the Narrative of the Portuguese Embassy to Ethiopia in 1520, written by Father Francisco Alvares*, (Ed. Charles Fraser Beckingham ve George Wynn Brereton Huntingford), C. 2, Cambridge University Press, Cambridge 1961, ss. 369-376.

143 *Prester John: The Legend*, s. 220; Matthew Mclean, *The Cosmographia of Sebastian Münster*, Ashgate, Hampshire 2007, ss. 303-304.

144 François Petit de la Croix, *The History of Gengizcan the Great, Fifth Emperor of the Antient Moguls and Tartars*, (Çev. Bilinmiyor), For F. Darby, Londra 1722, ss. 24-26.

145 John Leo a More, *A Geographical Historie of Africa*, (Çev. John Pory), Impensis Georg. Bishop, Londra 1600, s. 396

146 Antonio de Torquemada, *The Spanish Mandeuile of Miracles. Or The Garden of Curious Flowers*, (Çev. Lewis Lewkenor), Imprinted by Bernard Alsop, Londra 1618, s. 115.

147 Iosephi Scaligeri, *Emendatione Temporum*, Typis Roverianis, Cologny (Colonia Allobrogum) 1629, ss. 679-680.

şaşkınlığa uğramışlardır.¹⁴⁸ Bu yüzyıldan itibaren artık Avrupalıların yavaş yavaş Prester Johannes'in bir efsaneden başka bir şey olmadığını anlamaya başladıkları görülmektedir. Bu yöndeki ilk işaretler, onun aslen Asyalı olduğu fakat dilbilimsel bir hata sonucu adının Etiyopya imparatorlarıyla ilişkilendirilmesi fikrinin doğmasıdır. Seyahatname derleyicisi İngiliz din adamı Samuel Purchas¹⁴⁹ düşüncelerini bu yönde kaleme alırken¹⁵⁰ XVII. yüzyılın ortasında eserini kaleme alan Peter Heylyn, Scaliger'in görüşünü eleştirmiş ve aynı şekilde Prester Johannes'in bir yanlış anlaşılma sonucu Portekizliler tarafından Asya'dan Afrika'ya geçirildiğini iddia etmiştir.¹⁵¹ 1660 yılında Portekizli bir yazar olan Balthazar Téllez bu görüşü daha da ileri götürmüş ve -1681'de eserini yazacak Hiob Ludolf gibi-¹⁵² bu konuda kendi vatandaşı olan Péro da Covilhã'yı suçlu bulmuştur.¹⁵³ Bu yüzyılın üçüncü çeyreğinde başka bir Portekizli misyoner olan Jerônimo Lobo hayatının neredeyse yirmi yılını Etiyopya'da geçirdikten sonra bu ülkenin yöneticisinin Avrupalılar nezdinde yanlışlıkla Prester Johannes olarak tanınmasını, Etiyopyalıların dilinde "Ey Kralım!" demek olan "Jan Coy" tabirine bağlamıştır. Çünkü bu sözcüğün başına rahip unvanı getirilince ortaya çıkan ifade Prester Johannes adına son derece benzemektedir.¹⁵⁴ Asya kıtasının eskiye kıyasla daha da iyi bilinir hale gelmesi ve Prester Johannes'in aslen Asyalı olduğu fikri ağır basmaya başladıkça yeni bir düşünce daha ortaya çıkmıştır ki o da efsanenin kökeninin önce Tibet sonra da Dalay Lama ile ilişkilendirilmesidir. Çünkü 1671'de Hollandalı bir öğretmen ve yazar olan Arnoldus Montanus, Çin'in coğrafyasından bahsederken Prester Johannes'in yaşadığı yeri Tibet olarak kaydetmiştir.¹⁵⁵ Aynını bu yüzyılın ortalarında Çin'e bir seyahat gerçekleştiren başka bir Hollandalı olan Johannes Nieuhof da söylemektedir.¹⁵⁶ Çin'e giden Cizvit misyoner Philippe Avril ise bu süreci, yüzyılın sonunda, Prester Johannes'in Dalay Lama olduğunu söyleyerek tamamlamıştır.¹⁵⁷ XVIII. yüzyılın ortasına gelindiğinde

-
- 148 *The Voyages of Thomas Best to the East Indies 1612-14*, (Ed. William Foster), The Hakluyt Society, Londra 1934, s. 100; *Prester John: The Legend*, s. 227.
- 149 "Purchas, Samuel", *Encyclopaedia Britannica*, (Ed. Hugh Chisholm), C. 22, 11. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge 1911, s. 659.
- 150 Samuel Purchas, *Purchas His Pilgrimage. or Relations of the World and the Religions Observed in All Ages Discovered, from the Creation unto This Present*, 2. Baskı, By William Stansby, Londra 1614, ss. 669-671.
- 151 Peter Heylyn, *Cosmography in Four Books Containing the Chorography and History of the Whole World: And All the Principal Kingdoms, Provinces, Seas and Isles Thereof*, By A. C., Londra 1677, ss. 58, 178.
- 152 Hiob (Job) Ludolphus, *A New History of Ethiopia Being a Full and Accurate Description of the Kingdom of Abessinia, Vulgarly, Though Erroneously, Called the Empire of Prester John*, (Çev. F. P. Gent), 2. Baskı, For Samuel Smith Bookseller, Londra 1684, ss. 151-155.
- 153 Balthazar Téllez, *The Travels of the Jesuits in Ethiopia-A New Collection of Voyages and Travels Into Several Parts of the World*, (Çev. John Stevens), C. 2, J. Knapton, Londra 1710, ss. 1-5.
- 154 Jerônimo Lobo, *A Short Relation of the River Nile of Its Sources and Current*, Royal Society, Londra 1719, ss. 13, 48-55.
- 155 Arnoldus Montanus, *Atlas Chinensis: Being a Second Part of a Relation of Remarkable Passages in Two Embasies from the East-India Company*, By Tho. Johnson, Londra 1671, s. 650; *Prester John: The Legend*, s. 248.
- 156 Johannes Nieuhof, *An Embassy From the East-India Company of the United Provinces to the Grand Tartar Cham Emperour of China*, By John Macock, Londra 1669, ss. 6, 10, 12.
- 157 Philippe Avril, *Travels into Divers Parts of Europe and Asia, Undertaken by the French King's Order to Discover a New Way by Land into China*, (Çev. Bilinmiyor), For Tim Goodwin, Londra 1693, ss. 154-163.

Remedius Prutky adlı Çek bir Fransiskan rahip Etiyopya İmparatoru II. Iyasu'ya unvanının Prester Johannes olup olmadığını sorduğunda, olumsuz bir cevap almıştır. Bunun üzerine -Nil Nehri'yle aralarındaki ilişkiye işaret ederek- Prester Johannes (Prete Ianni) adının Portekizce siyah (preto) ve Arapça su kaynağı, göz (ayn) anlamına gelen sözcüklerin bir birleşimi olarak açıklama yoluna gitmiştir.¹⁵⁸ 1764 yılında, bilindiği kadarıyla ilk kez İspanyol keşiş ve İspanyol aydınlanmasının öncü isimlerinden biri olan Benito Jerónimo Feijóo y Montenegro, Prester Johannes diye birinin olmadığını iddia etmiş¹⁵⁹ ve böylece Prester Johannes karakteri, efsaneler arasındaki yerini almıştır.

6. Amerikalının Keşfi ve Prster Johannes

Aydınlanma Çağı'nın etkisiyle efsaneden başka bir şey olmadığı ortaya çıkıp bu gerçek kabul edilmeden hemen önce Prester Johannes kendisini son bir kez, henüz yeni keşfedilmekte olan Amerikalarda gösterecektir. Çünkü onun vatanını deniz yoluyla bulması için görevlendirilenlerden biri Ümit Burnu'nu keşfeden meşhur Portekizli kâşif Bartolomeu Dias¹⁶⁰ iken Christopher Columbus (Kristof Kolomb) da onu günümüz Küba'sında bulacağına inanmıştır.¹⁶¹ İspanyollar ve Portekizliler Amerikalı keşfederken, buranın zenginliklerini sömürürken ve yerlileri köleleştirirken Aragon Kralı II. Ferdinand'ın Orta Amerika ve civarındaki yerlerde otoritesini sağlamlaştırmak için seçtiği Lucas Vázquez de Ayllón'a¹⁶² bağlı olarak çalışan iki köle tüccarı da 1521 yılında Kuzey Amerika'da çeşitli keşif faaliyetlerinde bulunmaktaydı. Adları Pedro de Quexo ve Francisco Gordillo olan bu iki kaptan günümüzde Kuzey ve Güney olmak üzere iki ayrı eyaletten oluşan Karolinalara ulaşmış ve Chicora dedikleri bir yerli Amerika grubuyla (veya yerleşimiyle) karşılaşmıştır. Yaklaşık bir ay bu yerlilerle ticaret yaptıktan ve etrafı keşfettikten sonra köle olarak ele geçirip satmak için onları nasıl yakalayacakları konusunda tartışmış ve nihayetinde altmış tanesini gemilerine davet ettikten sonra bir anda demir alıp, Santo Domingo'ya doğru yelken açmışlardır.¹⁶³ Geri dönen iki kaptan bu altmış köleye ek olarak *Chicora* (İspanyolların bölgeye verdiği isim) *Efsanesi* olarak anılacak bir süreci de başlatmıştır. Çünkü onların anlattığına göre neredeyse ütöpik özelliklere sahip olan ve kölelerin geldiği bu topraklar çok zengin ve verimli olmasının yanında savunmasızdır ve kolaylıkla kolonileştirilebilir durumdadır.¹⁶⁴ Köle yapılmak üzere ele geçirilen bu yerlilerden biri İspanyolca'yı öğrenmiş, Francisco de Chicora adıyla Hıristiyan edilmiş ve Ayllón'un hizmetine girmiştir. Francisco,

158 *Prester John: The Legend*, ss. 264-265.

159 Benito Jerónimo Feijóo y Montenegro, *Essays or Discourses*, (Çev. John Brett), C. 3, Printed For The Translator, Londra 1780, ss. 83-85; *Prester John: The Legend*, s. 270.

160 "Covilham, Pero", *Encyclopaedia Britannica*, (Ed. Hugh Chisholm), C. 7, 11. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge 1911, s. 344.

161 Samuel Eliot Morison, *Admiral of the Ocean Sea*, Little, Brown and Company, Boston 1942, ss. 31, 367, 463.

162 Paul E. Hoffman, *A New Andalusia and a Way to the Orient*, Louisiana State University Press, Baton Rouge 1990, s. 44.

163 Paul E. Hoffman, "The Chicora Legend and Franc-Spanish Rivalry in La Florida", *Florida Historical Quarterly*, C. 62, S. 4, ss. 419-421.

164 Douglas T. Peck, "Lucas Vázquez de Ayllón's Doomed Colony of San Miguel de Gualdape", *The Georgia Historical Quarterly*, C. 85, S. 2, s. 187.

Ayllón ile beraber İspanya'ya gitmiş ve nihayetinde 1526 yılında yakalandığı yer civarında İspanyolların elinden kaçmış ve tarih sahnesinden silinmiştir.¹⁶⁵ İspanya'da buldukları esnada bu ikili, tarihçi Peter Martyr ve Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés ile görüşmüş ve onlara gördüklerini anlatmışlardır. Oviedo, Francisco tarafından anlatılan zenginliklerin sadece evine geri dönmek için uydurduğu bir yalan olduğuna inanırken¹⁶⁶ Peter Martyr anlatılanları abartarak kaydetmiş, bir topluluğun rahipler (veya din adamları) tarafından yönetildiğini de söylemiştir.¹⁶⁷ Hem Martyr hem de Christopher Columbus tarafından söylenenler, Aydınlanma Çağı'nın (ve Prester Johannes'in sadece bir efsane olduğunun ortaya çıkmasının) şafağında, Prester Johannes efsanesinin¹⁶⁸ Amerikalara taşınmaya hazır olduğuna işaret etmektedir.

5. Sonuç

Prester Johannes efsanesi kaynağını, kelimenin tam anlamıyla Eski Dünya'nın dört köşesinden alan, bu dünyanın tam ortasındaki bölgede ortaya çıkan ama nihayetinde Avrupa'ya ait olan bir efsanedir. Bir Hıristiyan mezhebi olan Nesturilerin, uğradıkları haksızlıklar ve çektikleri acılar karşısında hem kendileri için bir umut hem de onlara bu acıları yaşatanlar için bir tehdit olarak ortaya çıkan Prester Johannes, Hıristiyan Avrupa'nın deyim yerindeyse Kızıl Elması olmuştur. Nasıl ki çağlar boyu Türklerin bir sonraki hedeflerinin olduğu yerde kızıl bir elma ortaya çıkmışsa, Prester Johannes de Hıristiyan Avrupa'nın dikkatini yoğunlaştırdığı yere taşınmıştır. Önce doğuda, Avrupa'nın tam yerini ve sınırlarını bilmediği ama büyük bir aç gözlülükle baharatını almak için elinden geleni yaptığı Hindistan'da olduğu düşünülmüştür. Moğol fırtınasının yatışmaya başlamasıyla beraber kapıları açılan Asya'da aranmış, kimsenin önünde durmadığı bu fırtınanın dizginlenebilir olduğunu gösteren ve tabii ki doğu ile batı arasındaki ticareti kontrol eden Memlüklerle beraber Avrupa'nın muhtemel bir müttefiki olarak Afrika'da olduğuna kesin gözle bakılmıştır. Hatta bu süreçte bir Prester Johannes bulunmuş ama bu Prester Johannes'in o Prester Johannes olmadığı anlaşılınca ve Asya'ya giden yolun doğudan değil batıdan geçtiği fikrinin oluşmaya ve olgunlaşmaya başlamasıyla Prester Johannes, ortadan kaybolmadan önce kendini son defa yeni keşfedilen Amerikalarda göstermeye hazırlanmıştır. Avrupa için yeni bir kıta değil, Asya'nın doğu kıyıları olan bu topraklar elbette ki onlar için Prester Johannes'in anavatanı ve ortaya çıkması en mümkün olan yerdir. Bununla beraber gelişen bilim ve küçülen dünyayın yanında çeşitli bilim insanlarının yaptıkları çalışmalar neticesinde bir Prester Johannes'in hiç olmadığı ortaya konulmuş, bir Ortaçağ efsanesi daha tarihin tozlu raflarındaki yerini almıştır.

165 Hoffman, *A New Andalusia*, ss. 48-67.

166 Gonzalo Fernandez de Oviedo y Valdés, *La Historie General y Natural de Las Indias*, C. 3, Imprente de la Real Academia de la Historia, Madrid 1853, s. 626.

167 *De Orbe Nobo-The Eight Decades of Peter Martyr D'Anghera*, (Çev. Francis Augustus MacNutt), C. 2, The Knickerbocker Press, New York, 1912, ss. 258-260; *De orbe nouo Petri Martyris ab Angleria Mediolanensis protonotarij Cesaris senatoris decades*, (Der. Michalele de Eguia), (John Carter Brown Library el yazması), 1530, ss. 93a-b.

168 Luis Weckmann, *The Medieval Heritage of Mexico*, Fordham University Press, New York 1992, s. 14, d. n. 5.

Kaynakça

Abu'l-Farac, Gregory (Bar Habraeus), *Abu'l-Farac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), C. 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1950.

Ağır, Mesut, "Orta Çağ Seyyahlarının Kayıtlarında Presbyter John ve Efsanenin Asya ve Afrika'daki Temelleri", *History Studies*, C. 9, S. 2, ss. 27-46.

Atiya, Aziz Suryal, *A History of Eastern Christianity*, Routledge, New York 2023.

Avril, Philippe, *Travels into Divers Parts of Europe and Asia, Undertaken by the French King's Order to Discover a New Way by Land into China*, (Çev. Bilinmiyor), For Tim Goodwin, Londra 1693.

Baldick, Chris, *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*, Oxford University Press, Oxford, 2001.

Bar-Ilan, Meir, "Prester John: Fiction and History", *History of European Ideas*, C. 20, S. 1-3, ss. 291-298.

Bascom, William, "The Forms of Folklore: Prose Narratives", *The Journal of American Folklore*, C. 78, S. 307, 1965, ss. 3-20.

Baum, Wilhelm ve Dietmar Werner Winkler, *The Church of the East-A Concise History*, Routledge Curzon, New York 2003.

Beckingham, Charles Fraser, "An Ethiopian Embassy to Europe c. 1310", *Prester John, the Mongols and the Ten Lost Tribes*, (Ed. Charles Fraser Beckingham ve Bernard Hamilton), Variorum, Aldershot 1996, ss. 197-206.

Bergamo, Giacomo Filippo Foresti da, *Supplementum Chronicarum Orbis ab Initio Mundi*, Bernardinus Benalius, Venedik 1483.

Bishop of Freising, Otto, *The Two Cities-A Chronicle of Universal History to the Year 1146 A.D.*, (Çev. Charles Christopher Mierow), Columbia University Press, New York 1928.

Broquière, Bertrandon de la, *Deniz aşırı Seyahat*, (ed. Ch. Schefer), (çev. İlhan Arda), Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.

Carpini, Plano, *Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247)*, (Çev. Ergin Ayan), Gece Kitaplığı, İstanbul 2015.

Cathay and the Way Thither, (Çev. ve Ed. Henry Yule), C. 2: Odoric of Pordenone, Hakluyt Society, Londra 1913.

Cathay and the Way Thither-Being a Collection of Medieval Notices of China, (Çev. Henry Yule), C. 3, Hakluyt Society, Londra 1914.

Croix, François Petit de la, *The History of Gengizcan the Great, Fifth Emperor of the Antient Moguls and Tartars*, (Çev. Bilinmiyor), For F. Darby, Londra 1722.

De Orbe Nobo-The Eight Decades of Peter Martyr D'Anghera, (Çev. Francis Augustus MacNutt), C. 2, The Knickerbocker Press, New York, 1912.

De orbe nouo Petri Martyris ab Angleria Mediolanensis protonotarij Cesaris senatoris decades, (Der. Michalele de Eguia), (John Carter Brown Library el yazması), 1530.

Delehaye, Hippolyte, *The Legends of The Saints*, Fordham University Press, New York 1962.

Demirkent, Işın, “Haçlılar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1996, ss. 525-546.

Devos, Paul, “Le Miracle Posthume de St. Thomas L’Apotre”, *Analecta Bollandiana*, C. 66, ss. 231-275.

Doresse, Jean, *Ethiopia*, (Çev. Elsa Coult), Elek Books, Londra 1959.

Durgun, Fatih, “Batılıların Doğu Hakkındaki Tahayyüllerine Özgün Bir Örnek Olarak Presbyter Johannes (Prester John) Efsanesinin Ortaya Çıkışı: 1165 Öncesi”, *Akademik Hassasiyetler*, C. 7, S. 14, ss. 71-94.

Durgun, Fatih, “Presbyter Johannes (Prester John) Efsanesi’ni Jacques De Vitry’ın Mart 1217 Tarihli Mektubu ve V. Haçlı Seferi Çerçevesinde Okumak”, *Şarkiyat*, C. 14, S. 3, ss. 1076-1101.

Encyclopaedia Britannica, “Covilham, Pero”, (Ed. Hugh Chisholm), C. 7, 11. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge 1911, ss. 344-345.

Encyclopaedia Britannica, “Purchas, Samuel”, (Ed. Hugh Chisholm), C. 22, 11. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge 1911, s. 659.

Ethiopian Itineraries, Circa 1400–1524: Including Those Collected by Alessandro Zorzi at Venice in the Years 1519–1524, (Ed. Osbert Guy Stanhope Crawford), Cambridge University Press, Cambridge 1958.

Fauvelle, François-Xavier, “The Imperial Capital of Mâli (14th century): A New Hypothesis”, *Medievalista*, S. 35, ss. 56-80.

Ferrara, Marianna, “History-Telling about Prester John”, *Studi e Materiali di Storia Delle Religioni*, C. 89, S. 1, ss. 7-20.

Franke, Herbert, “Kitan ve Cürçenler: Mançurya Ormanlarının Sakinleri”, (Çev. İsenbike Togan), *Erken İç Asya Tarihi*, (Der. Denis Sinor), İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2017, ss. 537-568.

Friar Jordanus, *The Wonders of the East*, (Çev. Henry Yule), The Hakluyt Society, Londra 1863.

Frykenberg, Robert Eric, *Christianity in India-From Beginnings to the Present*, Oxford University Press, Oxford 2008.

Gel-Gırnati, Ebu Hamid Muhammed, *Gırnati Seyahatnamesi*, (Haz. Fatih Sabuncu), Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2018.

Gillman, Ian ve Hans-Joachim Klimkeit, *Christians in Asia Before 1500*, Routledge, New York 2006, s. 222.

Gündüz, Tufan, *Oğuz Kağan Destanı*, 5. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.

Hakluyt, Richard, *The Principal Navigations Voyages Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C. 1, George Bishop, Ralph Newberie and Robert Baker, Londra 1599.

Hamilton, Bernard, "Prester John and the Three Kingdoms of Cologne", *Studies in Medieval History: Presented To R.H.C. Davis*, (Ed. Henry Mayr-Harting ve Robert Ian Moore), Bloomsbury Academic, Londra 1985, ss 177-191.

Helleiner, Karl F., "Prester John's Letter: A Medieval Utopia", *Phoenix*, C. 13, S. 2, ss. 47-57.

Herodotos, *Tarih*, (Çev. Müntekim Ökmen), 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

Heylyn, Peter, *Cosmography in Four Books Containing the Chorography and History of the Whole World: And All the Principal Kingdoms, Provinces, Seas and Isles Thereof*, By A. C., Londra 1677.

Hoffman, Paul E., "The Chicora Legend and Franc-Spanish Rivalry in La Florida", *Florida Historical Quarterly*, C. 62, S. 4, ss. 419-438.

Hoffman, Paul E., *A New Andalusia and a Way to the Orient*, Louisiana State University Press, Baton Rouge 1990.

India in the Fifteenth Century: Being a Collection of Narratives of Voyages to India in the Century Preceding the Portuguese Discovery of the Cape of Good Hope, (Ed. Richard Henry Major), The Hakluyt Society, Londra 1858, İkinci Kitap.

İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), C. 11, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.

İncil, Elçilerin İşleri.

Joinville, Jean de, *Bir Haçlının Hatıraları*, (Çev. Cüneyt Kanat), 2. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, 26. Baskı, İstanbul 2005.

Kopruman, Kazım Yaşar, "Mısır Memlukleri (1250-1517)", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, ss. 99-126.

Labbei, Philip, *Sacrosancta Concilia-ad Regiam, editionem exacta, quae nunc quarta parte prodit auctior*, C. 2, Lutetiae Parisiorum, Paris 1671.

Le Voyage d'Outremer de Bertrandon de La Broquière, (ed. Charles Henri Auguste Schefer), Ernest Leroux Editeur, Paris 1892.

Lettres de Jacques de Vitry-Edition Critique, (Ed. Robert Burchard Constantijn Huygens), E. J. Brill, Leiden 1960.

Lobo, Jerônimo, *A Short Relation of the River Nile of Its Sources and Current*, Royal Society, Londra 1719.

Ludolphus, Hiob (Job), *A New History of Ethiopia Being a Full and Accurate Description of the Kingdom of Abessinia, Vulgarly, Though Erroneously, Called the Empire*

of *Prester John*, (Çev. F. P. Gent), 2. Baskı, For Samuel Smith Bookseller, Londra 1684.

Mclean, Matthew, *The Cosmographia of Sebastian Münster*, Ashgate, Hampshire 2007.

Mingana, Alphonse, *Early Spread of Christianity in India*, The University Press, Manchester 1926.

Montanus, Arnoldus, *Atlas Chinensis: Being a Second Part of a Relation of Remarkable Passages in Two Embassies from the East-India Company*, By Tho. Johnson, Londra 1671.

Montenegro, Benito Jerónimo Feijóo y, *Essays or Discourses*, (Çev. John Brett), C. 3, Printed For The Translator, Londra 1780.

More, John Leo a, *A Geographical Historie of Africa*, (Çev. John Pory), Impensis Georg. Bishop, Londra 1600.

Morison, Samuel Eliot, *Admiral of the Ocean Sea*, Little, Brown and Company, Boston 1942.

Mundadan, Anthony Mathias, *History of Christianity in India-From the Beginning up to the Middle of the Sixteenth Century (up to 1542)*, C. 1, Church History Association of India, Bangalore 1984.

Neill, Stephen, *A History of Christianity in India-The Beginnings to AD 1707*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.

Nieuhof, Johannes, *An Embassy From the East-India Company of the United Provinces to the Grand Tartar Cham Emperour of China*, By John Macock, Londra 1669.

O'Leary, De Lacy, *The Syriac Church and Fathers-A Brief Review of the Subject*, Gorgias Press, New Jersey 2002.

Olschki, Leonardo, *Marco Polo's Precursors*, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1943.

Özaydın, Abdülkerim, "Sencer", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 36, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2009, ss. 507-511.

Özdemir, Mehmet, "Endülüs", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 11, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1995, ss. 211-225.

Paderborn, Oliver of, "The Capture of Damietta", (Çev. John J. Gavigan), *Christian Society and the Crusades 1179-1229-Sources in Translation*, (Ed. Edward Peters), University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1971, ss. 49-139.

Pankhurst, Richard, *The Ethiopian Borderlands: Essays in Regional History from Ancient Times to the End of the 18th Century*, The Red Sea Inc., Asmara 1997.

Peck, Douglas T., "Lucas Vâsquez de Ayllón's Doomed Colony of San Miguel de Gualdape", *The Georgia Historical Quarterly*, C. 85, S. 2, ss. 183-198.

Polo, Marco, *Dünya'nın Hikâye Edilişi*, (Çev. Işık Ergüden ve Z. Zühre İlkelen), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003-2004.

Prester John: The Legend and its Sources, (Çev. ve Der. Keagan Brewer), Ashgate, Surrey 2015.

Purchas, Samuel, *Purchas His Pilgrimage. or Relations of the World and the Religions Observed in All Ages Discovered, from the Creation unto This Present*, 2. Baskı, By William Stansby, Londra 1614.

Rachewiltz, Igor de, *Prester John and Europe's Discovery of East Asia*, Australian National University Press, Canberra 1972.

Ramos, Manuel João, "Ethiopia in the Geographical Representations of Medieval and Renaissance Europe", *Cultures of the Indian Ocean-National Commission for the Commemorations of Portuguese Discoveries*, Instituto Português de Museusi, Lizbon 1998, ss. 44-54.

Recueil de Voyages et de Mémoires, C. 4, Société de Géographie, Paris 1839.

Remembering Nicaea-The Ecclesiastical History of Anonymous Cyzicenus, (Çev. Martin Shedd, Sean Tandy ve Jeremy M. Schott), SBL Press, Atlanta 2024.

Rubruk, Wilhelm von, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, (Çev. Ergin Ayan), ayışığı kitapları, 2. Baskı, İstanbul 2012.

Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, (Çev. Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.

Saint Quentin, Simon de, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu), Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, Antalya 2006.

Salvadore, Matteo, *The African Prester John and the Birth of Ethiopian-European Relations, 1402-1555*, Routledge, London & New York 2014.

Scaligeri, Iosephi, *Emendatione Temporum*, Typis Roverianis, Cologne (Colonia Allobrogum) 1629.

Sicily, Diodorus of, *Library of History*, (Çev. Charles Henry Oldfather), C. 1, Harvard University Pres, Cambridge 1989.

Sigoli, Simone, *Viaggio al Monte Sinai*, Dalla Tipografia all Insegne di Dante, Firenze 1829.

Silverberg, Robert, *The Realm of Prester John*, Doubleday & Co., New York, 1972.

Slessarev, Vsevolod, *Prester John-The Letter and the Legend*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1959.

Studi e Materiali di Storia Delle Religioni (SMSR), C. 89, S. 1, Retelling Prester John Objects, Routes, and Emotions.

Sümer, Faruk, "Irak Selçukluları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2009, s. 387.

Sümer, Faruk, "Selçuklular", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2009, ss. 365-371.

Süryani Patrik Mihail'in *Vekainamesi-İkinci Kısım (1042-1195)*, (Çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul 1944.

Tafur, Pero, *Pero Tafur Seyahatnamesi*, (Çev. Hakan Kılınç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016.

Tang, Li, "Turkic Christians in Central Asia and China (5th-14th Centuries)", *Festschrift in Honour of the 80th birthday of Professor GENG SHIMIN*, (Ed. Zhang Dingjing ve Abdurishid Yakup) Minzu University Press, Beijing 2009, ss. 435-448.

Tangherlini, Timothy R., "'It Happened Not Too Far from Here...'" A Survey of Legend Theory and Characterization", *Western Folklore*, C. 49, S. 4, ss. 371-390.

Tellez, Balthazar, *The Travels of the Jesuits in Ethiopia-A New Collection of Voyages and Travels Into Several Parts of the World*, (Çev. John Stevens), C. 2, J. Knapton, Londra 1710.

The Apocryphal New Testament, (Ed. James Keith Elliott), Clarendon Press, Oxford 2005.

The Chronography of Bar Habraeus, (Çev. Ernest A. Wallis Budge), C. 1, Gorgias Press, Londra 2003.

The Geography of Strabo, (Çev. Horace Leonard Jones), C. 8, Harvard University Press, Cambridge 1932.

The Journey of William of Rubruck to the Eastern Parts of the World, 1253-55, (Çev. William Woodville Rockhill), The Hakluyt Society, Londra 1900.

The Prester John of the Indies-A True Relation of the Lands of the Prester John, Being the Narrative of the Portuguese Embassy to Ethiopia in 1520, written by Father Francisco Alvares, (Ed. Charles Fraser Beckingham ve George Wynn Brereton Huntingford), C. 2, Cambridge University Press, Cambridge 1961.

The Texts and Versions of John de Plano Carpini and William de Rubruquis, (Ed. Raymond Beazley), Cambridge University Press, Cambridge 1903.

The Voyages of Thomas Best to the East Indies 1612-14, (Ed. William Foster), The Hakluyt Society, Londra 1934.

Tisserant, Eugene, *Eastern Christianity in India*, Orient Longmans, Calcutta 1957.

Toprak, Uğur, *Ortaçağ'da Avrupalı Seyyahların Kayıtlarında Prester John*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Batman 2019.

Torquemada, Antonio de, *The Spanish Mandeville of Miracles. Or The Garden of Curious Flowers*, (Çev. Lewis Lewkenor), Imprinted by Bernard Alsop, Londra 1618.

Trois Fontaines, Alberic de, "Chronica Albrici Monachi Trium Fontium", *Monumenta Germaniae Historica: Scriptorum 23*, (Ed. Paulus Scheffer-Boichorst), Verlag Karl W. Hiersemann, Leipzig 1925.

Tubach, Jürgen, "Prester John of India", *The Harp*, (Ed. Baby Varghese, Jakob

Thekeparampil ve Abraham Kalakudi), C. 23, Gorgias Press, Piscataway 2011, ss. 1-9.

Tural, Murat, *Seyahatnamelere Göre Moğollar ve Katolik Dünyası (Dini İdealler ve Politik Kaygılar)*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2015.

Ülkeler, Krallıklar ve Beylikler Bilgi Kitabı, (Çev. Muhammed Ali Budak), Selenge Yayınları, İstanbul 2021.

Valdés, Gonzalo Fernandez de Oviedo y, *La Historie General y Natural de Las Indias*, C. 3, Imprente de la Real Academia de la Historia, Madrid 1853.

Weckmann, Luis, *The Medieval Heritage of Mexico*, Fordham University Press, New York 1992.

Yiğit, Ridvan, “Muhammed b. Kalavun Dönemi’nde (1285-1341-H. 684-741) Ehl-i Zimmet ve Hıristiyan Dünya ile İlişkiler Hakkında Bir Değerlendirme”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 6, S. 4, ss. 1297-1311.

Young, William G., *Source-Materials for Students of Church History*, The Diocesan Press, Madras 1969.

EXTENDED ABSTRACT

The legend of Prester Johannes was most likely created by Nestorian Christians in places under Muslim rule between the First Crusade and the Second Crusade. There are several factors underlying the emergence of this legend, which can be examined in two groups: religious and political. The first of these, religious factors, is the spread of Christianity to the Indian subcontinent and the spread of Nestorianism into the interior of Asia. The spread of Christianity to India is traditionally initiated by the arrival of the Apostle Thomas. However, organized Christian communities in India only emerged in southern India in the third and fourth centuries. In various works written in the Middle Ages about Prester John, his ties with India are mentioned. There is a point that needs to be reminded here, and that is the scope of the word India. Because the India of Medieval Europe and today's India are not the same places. In the eyes of Europeans, there are multiple Indias, which were divided into three parts: One is the Sindh region, one is Ethiopia, and the other is another India that starts from the Malabar coast and extends eastward.

Nestorian Christians, with whom Christians in India had close relations, were the second religious group that was influential in the emergence of Prester John. Relations between the two groups began to manifest themselves especially in the fifth century. Nestorians, who were declared heretics at the Council of Ephesus (431), spread into the interior of Asia and spread Christianity to this continent, reaching China in the eighth century. Again, medieval sources mentioning Prester John mention that he was Nestorian.

The other two events that gave rise to the legend are political, or rather military, events. The first of these was the Battle of Qatvan (1141), fought between the Seljuk Empire and the Qara Khitai. The Seljuks suffered a great defeat in this war. The relations between the Muslim Seljuk Turks and the Christians under their rule were not good. On the contrary, Yelü Dashi, who ruled the Qara Khitai, took them under protection. Therefore, the defeat of a state that mistreated the Nestorians by a state that protected them is one of the important factors that led to the emergence of the legend of Prester John. Because while the Nestorians were frightening the Muslims who tormented them, they also started talking about a person who gave them hope.

The second event that was effective at this stage of the legend was the capture of Edessa by Atabeg Imad al-Din Zengi (1144). After this event that shook Europe, the Crusaders sent messengers to the west to get support from Europe. One of these messengers was Hugh, Bishop of Jabala, who was sent by Raymond of Poitiers to Pope Eugene III. Hugh's living in Syria and his knowledge of what was told among the Nestorians probably made him aware of the legend. His stories about a John who lived in the Far East, was Nestorian with his people, and was both a king and a priest, were recorded by Otto of Freising, and thus the legend took its final form and reached Europe.

In the eyes of Medieval European Christians, Prester John is a devout Christian living in the east. He is a descendant of the Magi. His people are also very devout Christians. The land of Prester John is full of miracles and riches. It even has a youth-giving pool. But one of the things he has in abundance is his soldiers. Because of this he plans to come from the east, defeat the Muslims, and then go to Jerusalem. But he could not succeed in these plans because he could not get his army across the Tigris River. Thereupon, he headed north to cross the icy rivers. But he returned to his country unsuccessfully because the weather was not very cold and the rivers were not frozen. This information mainly consists of stories about the war between the Seljuks and the Qara Khitai and stories of the Alexander Romance, which was already known in Europe.

It is noteworthy that the Holy See made no attempt to contact Prester John after what was told by Hugh. Because an ally has emerged who is willing to attack their enemies, Muslims. The explanation for this is that the narratives about Prester John were already known in Europe. However, after the Second Crusade, the name Prester John reemerged. Because he sent a letter. This letter, which has been translated into various western languages and whose recipients change constantly, was most likely written by someone who knew what was happening in both the east and the west and had access to the ancient written works of Europe. One of the most accurate conclusions to reach is to accept this letter, the information it contains constantly changing and developing, as a separate literary genre.

Prester John, who fell into silence after sending his letter, would only re-emerge in the thirteenth century, and the reason for this was the Mongols. Because this time a real power has emerged in the east and was advancing towards the west at great speed. The Mongols, who defeated the Muslims on their way, became saviors in the eyes of Europeans. It turned out that the Mongols, who were neither Christian nor Muslim, were not Prester John, and various embassy delegations were sent to both establish an alliance and try to convert them to Christianity. One of the duties of these delegations consisting of clergy was to collect intelligence about Prester John.

The doors of Asia were opened with the Mongols, various embassy delegations went, but no trace of Prester John could be found. In this process, the Mamluk Sultanate emerged in the south of Europe and Prester John moved to Africa. Because, in addition to having a great political and military power, the Mamluks were located in the middle of the trade routes and the trade between the east and the west was under their control. Europe also looked for an ally to oppose the Mamluks, and it achieved this by moving Prester John to Ethiopia, where Christians already lived. This situation shows us that the legend of Prester John has become a kind